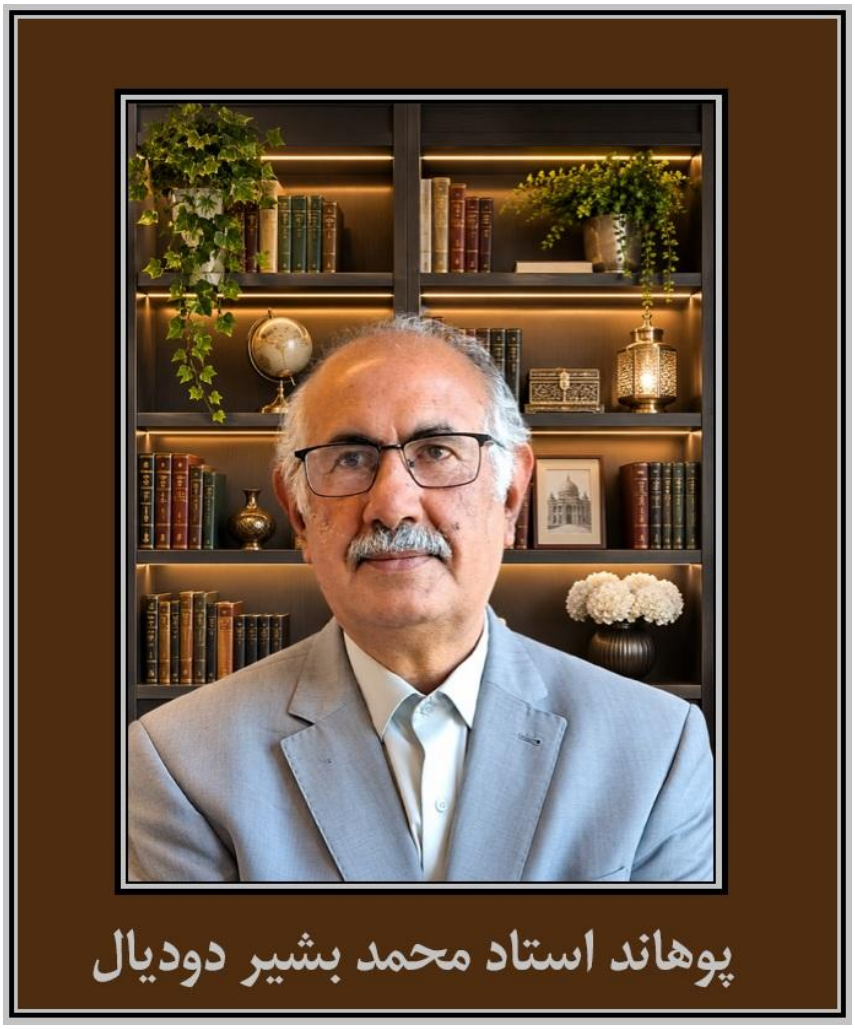


د نړېوال او پښتو داستاني ادبياتو په تړاو له پوهاند محمد بشير دوديال سره، چې پياوړی ليکوال، ژباړونکی، ناول ليکونکی، د علمي، ادبي او اقتصادي مسايلو څېړونکی دی ځانګړې ادبي مرکه.

مرکوال: انجنير عبدالقادر مسعود

***

د پوهې، ادب او فرهنګ درنو او پتمنو مينه والو!

ادب د يو ملت د انديز او فکري، فرهنګي او معنوي ژوند هينداره ده. د هرې ژبې او ولس ادبيات د هغه د تاريخ، تمدن او احساساتو ژبه ده. ادبيات د انسان د اندو

فکر، احساس، تجربو او ټولنیزو ارزښتونو د بیان یوه مهمه وسیله ده. ادبیات یوازې د کلمو هنري پیوستون نه دی، بلکې د انسان د روح هغه پټه ژبه ده چې د زمانې له پولې او د جغرافیې له واټن څخه تېرېږي او د انسان د ژوند و ژواک، احساس، اندو فکر، درد، هیلو او ټولنیز حقیقت انځور په خپل هنري وجود کې خوندي کوي.

نړیوال داستاني ادبیات د بشري ټولنو د ژوند، تجربو، تاریخي پېښو، رواني حالتونو، فلسفي اندونو او ټولنیزو اړیکو هغه هنري بیان دی چې د کیسو، رومان، ناول او لنډو کیسو په بڼه وړاندې کېږي.

نړیوال داستاني ادبیات د انسان د فردي او ټولنیز ژوند یوه پراخه هنري هینداره ده. په دې ادبیاتو کې د انسان د ژوند، تاریخ، ټولنې اندو فکر، احساس، هنري او فرهنګي هویت بېلابېل اړخونه انځور شوي دي. نړیوال داستاني ادبیات؛ د انساني تجربو ګډ میراث دی.

د نړۍ داستاني ادبیات د بشري تمدن د فکري او فرهنګي تاریخ یوه ارزښتناکه خزانه ده. له لرغونو روایتونو او ولسي کیسو څخه نیولې، د معاصرو داستانونو، لنډو کیسو، ناول او تجربوي داستاني ځېلونو او ژانرونو پورې، هر ادبي بهیر د خپل عصر د انسان د اندو فکر، ژوند، ټولنیزو تحولاتو او فرهنګي ارزښتونو استازیتوب کوي.

پښتو داستاني ادبیات؛ د ژبې د هویت او فرهنګي حافظې هنري خزانه ده.

پښتو داستاني ادبیات د پښتنو د تاریخي، ټولنیز، فرهنګي، سیاسي، رواني او عاطفي ژوند هنري انځور دی.

زمور ولسي کيسې، شفاهي روايتونه، افسانې، لنډې کيسې، ناولونه او نور داستاني نښير(آثار) د پښتني ټولنې د ژوند، دودونو، ارزښتونو، بدلونونو او انساني تجربو بېلابېل اړخونه راڅرګندوي.

نړيوال داستاني ادبيات مور له نورو ملتونو، تمدنونو او انساني تجربو سره اشنا کوي؛ پښتو داستاني ادبيات بيا مور ته خپل تاريخي هويت، فرهنګي واقعيتونه، ټولنيز دردونه او انساني تجربې راپېژني.

لنډه دا چې داستاني ادبيات هغه تلپاتې سيند دی چې د ملتونو د تاريخ له غرونو سرچينه اخلي، د انسان احساسات او عواطف په څپو راولي، او د نړيوال انساني تفاهم په سمندر کې خپل ابدي سفر ته دوام ورکوي. نړيوال داستاني ادبيات د انسان د ګډ تمدني اندیز او فکري ميراث يوه پراخه برخه ده، او پښتو داستاني ادبيات د همدې انساني ميراث ځانګړی، ژبنی او فرهنګي غږ دی.

ښاغلی پروفيسور استاد محمد بشير دوديال د پښتو ژبې او ادب په غوړېدلي ګلبڼ کې د پوهې او فرهنګ له مخکښو او ځلانده څېرو څخه دی، د خپلو علمي، څېړنيز، تحقيقاتي او ادبي ليکنو، ګټورو، اغېزناکو نښيرونو(آثارو) له لارې يې د پښتو ژبې او ادب ډګر تل تود او ښېرازه ساتلی دی. ده خپل ارزښتناک نښيرونه(آثار)داسې انځور کړې دي، چې د هر لوستونکي او اوربدونکي په ذهن او زړه کې ښکلا، ځلا او مينه راپاروي او ترينه خوند او پند اخلي.

پوهاند استاد محمد اسماعيل يون د علم او ادب هغه ځليدونکی ستوری دی، چې د خپلو اغېزناکو او ګټورو نښيرونو(آثارو) له لارې يې د پښتو ژبې او ادب

غوړېدلی ډګر تل روښانه او ځلانده ساتلی دی. دی په خپله یوه لیکنه کې د پوهاند استاد دودیال د علمي او ادبي ستې په ټراو داسې وایي:

((محمد بشیر دودیال یو کره او په تول پوره لیکوال.

محمد بشیر دودیال د افغانستان د هغو لیکوالو له جملې څخه دی چې د مانا او محتوا له مخې یې په تول پوره لیکنې کړي دي ، نږدې نیمه پېړۍ یې لیکوالي کړې ، خو په لیکوالۍ کې یې کومه وقفه نه ده راغلې .

د ښاغلي پوهاند دودیال لیکنې په عام ډول پر دوو برخو وېشلی شو: ادبي او هنري لیکنې ، چې په هغو کې د دودیال صیب د لنډو کیسو ټولګې او ناولونه ، لکه:

(تانده غوټۍ ، شاهین ، د مینې ډالۍ ، مور ببرته خپل کلي ته ځو ، ګوندې بیا به ښې ورځې راشي) او ځینې نور اثار شامل دي او دویمه برخه یې علمي اثار دي چې ښاغلي دودیال د علمي ترفعیاتو لپاره لیکلي او یا یې پر اقتصادي ، ټولنیزو او کرنیزو مسایلو لیکلي څېړنیز او تحلیلي اثار دي، لکه: (د افغانستان د طبیعي سرچینو پېژندنه، حیات وحش افغانستان، اقتصادي پلان جوړونه، د کرنیزې مناسبې تکنالوژۍ ستونزې او د حل لارې، د کرنې او صنعت متوازنه وده، د اقتصادي پرمختیا تیوري او پلان جوړونه، دیموګرافي او د نفوسو تحلیل، د طبیعي منابعو اقتصاد، د اقتصادي پروژو تحلیل او مدیریت، د اقتصاد تشریحي قاموس، د کرنې تشریحي قاموس، منطقه‌یي اقتصاد، د سازماني اړیکو مدیریت، د سازماني شخړو مدیریت، د مالي خطرونو مدیریت، په افغانستان کې د غالۍ اوبدلو صنعت، په افغانستان کې د ګانو جوړولو هنر، په افغانستان کې هنر او ښکلي هنرونه، د افغانستان د اقتصادي او ټولنیزو پلانونو په طرحه او تطبیق کې د محمد داوود خان

وړه، د افغانستان یوه لړه دیارلس کلنه تجربه، په افغانستان کې د خط او خطاطۍ بدلون ته کتنه، د حیواناتو او څارویو په زړه پورې نړۍ، د پروژې مدیریت په عمل کې، اقتصادي سنجشونه) او ګڼ شمېر نور اثار شامل دي. په ادبي برخه یې کې طنزونه هم لیکلي او د دې تر څنګ یې یو شمېر مهم علمي او تاریخي اثار ژباړلي هم دي، په ټولیز ډول یې د اثارو شمېر تر اتیا (۸۰) عنوانو اوړي .

د بشیر دودیال د ادبي اثاروه ژبه ډېره خوږه، پسته، کره او نرمه ده، ابهام، تصنع او تکلف په کې نه شته او په علمي اثارو کې یې بیا علمي ژبه کارولې چې عام او خاص ټول خلک پرې پوهېږي .

له ټولنیز پلوه، دودیال یو ټولنیز، صمیمي، ډېر مودب او مهربانه شخصیت دی، په تېرو نږدې پنځوسو کلونو کې یې تر ډېره حده له بې ځایه او نا ضرورته ټولنیزو، سیاسي او فرهنګي جنجالونو او ناندریو څخه ځان ژغورلی او خپل علمي او ادبي کار ته یې کار ویلی دی. که دا کار یې نه وای کړی نو نن به د دومره زیاتو علمي او ادبي اثارو خاوند نه وای . ده په ټول پوره او کره لیکوالي کړې او په لیکوالۍ کې یې په بحراني شرایطو کې هم ځنډ او خنډ ته اجازه نه ده ورکړې . زه یې د هغو پښتنو لیکوالو په ډله کې شمېرم چې د یوه ښه کره، پوخ او په ټول پوره لیکوال اطلاق پرې کېدی شي . د لا زیاتو بریاوو هیله ورته لرم.))

پوهاند استاد محمد اسماعیل یون.

***

پوهاند استاد دودیال د ژور اندو فکر او عقایدو ځواکمن لیکوال، هڅاند اندیال او متفکر، پیاوړی کیسه او داستان لیکونکی، تکړه څېړونکی او ژباړونکی دی. پوهاند

استاد دودیال صاحب دروند، با احساسه او خواخوږی شخصیت، زړه سواندی انسان، او د لویې حوصلې خاوند دی. له خپلو ملګرو، یارانو، دوستانو او مینه والو، له هیواد او هیوادوالو سره سپیڅلې او ژوره مینه لري.

پوهاند استاد دودیال زموږ د هېواد له هغو اندیالو او نومیالیو فرهنګپالو له ډلې څخه دی، چې خپل ټول ژوند یې علمي او فرهنګي چارو ته ځانګړی کړی دی.

پروفیسور نصیب الله سیماب د پښتو ژبې او ادب هغه پوخ، ځواکمن او غښتلی لیکوال، څېړونکی، ادیب او تکړه شاعر دی، چې د خپلو علمي او ادبي نښیرونو (آثارو) په وسیله یې د پښتو ژبې او ادب ته نه هېریدونکي او نه ورکېدونکي خدمتونه او چوپړ ترسره کړې دي. ده په خپله یوه لیکنه کې د پوهاند استاد دودیال صاحب د علمي او ادبي شخصیت په اړوند داسې کښلې دي:

((پوهاند استاد محمد بشیر دودیال د افغانستان له هغو علمي او فرهنګي شخصیتونو څخه دی چې د خپل ژوند ډېره برخه یې د علم، پوهې، څېړنې، تدریس او فرهنګي خدمتونو لپاره ځانګړې کړې ده .

پوهاند دودیال د افغانستان په یو شمېر علمي او تحصیلي بنسټونو، لکه کابل، ننګرهار، خراسان او آریانا پوهنتونونو کې د استاد په توګه دنده ترسره کړې ده. همدارنګه یې په پاکستان کې د افغانانو په پوهنتون کې د کرنې، وترنرۍ، عامه علومو، اداري او پالیسۍ، ژورنالیزم او اقتصاد په پوهنځیو کې تدریس کړی دی. نوموړي د افغانستان د علومو اکاډمۍ د علمي غړي، د آریانا دایرةالمعارف انستیتیوت د مشر، د ننګرهار پوهنتون د اقتصاد پوهنځي د مرستیال او د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي د رئیس په ګډون ګڼ علمي او اداري مسؤلیتونه ترسره

کړي دي. د دې ترڅنګ يې د پوهنتونونو په علمي شوراګانو، علمي ترفيعاتو، کانکور او څېړنيزو کمېټو کې هم فعاله ونډه لرلې ده.

د استاد دوديال علمي او ادبي فعاليتونه يوازې تر تدريس او اداري چارو محدود نه دي پاتې شوي، بلکې د ليکوالۍ او څېړنې په ډګر کې يې هم پراخ او ارزښتناک کار کړی دی. نوموړي شاوخوا ۸۴ کتابونه ليکلي او د پښتو، دري او انګليسي ژبو په بېلابېلو مطبوعاتو، علمي مجلو، ورځپاڼو او انلاين خپرونو کې يې نزدې ۷۵۹ مقالې خپرې شوې دي. همدارنګه يې د آريانا دايرةالمعارف لپاره ٦٢ علمي مدخلونه ليکلي دي. د دې ترڅنګ يې په ګڼو ملي او نړيوالو کنفرانسونو، سيمينارونو او علمي ورکشاپونو کې ګډون کړی او د مېلمه پروفيسور په توګه يې د ايران، هند، جرمني، پاکستان، هسپانيې، هنګري، سويس، اتريش، فرانسې او ترکيې په ګډون بېلابېلو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي دي.

زما په اند، د پوهاند استاد محمد بشير دوديال علمي او ادبي شخصيت د هغه د ليکنو، څېړنو، تدريسي خدمتونو او فکري تجربو په مجموعه کې د ارزونې وړ دی. نوموړی د هغو علمي او فرهنګي شخصيتونو له ډلې څخه دی چې د پوهې بېلابېلې څانګې يې له يو بل سره تړلې او د ليکوالۍ، څېړنې او تدريس له لارې يې د علمي او فرهنګي بهير په پياوړتيا کې ونډه اخيستې ده. د هغه علمي آثار او فکري هڅې د افغانستان د علمي او فرهنګي ميراث يوه ارزښتناکه برخه جوړوي او د راتلونکو نسلونو لپاره د مطالعې او څېړنې وړ پانګه ګڼل کېدای شي.))

پروفيسور استاد نصيب الله سيماب.

***

پوهاند استاد دودیال د خپل ځواکمن قلم، علمي او ادبي تحقیقاتو او څېړنو له لارې خپلو درنو او پتمنو پښتنو، پښتو ژبې، پوهې او ادبیاتو ته کارنده او رغنده خدمتونه او چوپړ ترسره کړې دي. همدا وجه ده چې ما له ده سره د نورو مرکو تر څنګ دا ځل د ېوې پوره او بشپړې مرکې له لارې د نړېوال داستاني ادبیاتو او پښتو داستاني ادبیاتو په تړاو ځانګړې څېړنیزه او تحقیقاتي مرکه جوړه کړې ده، چې ستاسو درنو او پتمنو مینه والو پام ورته راګرځوم.

ګران او منلی پوهاند استاد دودیال صاحب زما سلامونه او درنښت ومنئ، کمو اجازه وي ، زه به خپلې پوښتنې ستاسو درانه حضور ته وړاندې کړم.

ګران مسعود صاحب تاسو او ټولو درنو مینه والو ته زه هم خپل سلامونه وړاندې کوم. ستاسو په خدمت او چوپړ کې یم.

***

مسعود: نړېوال داستاني ادبیات څه ډول راپېژنئ؟ ستاسو ارزونه د داستاني ادبیاتو د مهمو ځېلونو (ژانرونو) او ډولونو لکه: «حماسه، داستان، ناول، لنډه کیسه، حکایت، افسانه او رومان» په تړاو څه ده؟ ښه به وي که د دغو داستاني ډولونو او ژانرونو د مهمو او بنسټیزو ځانګړتیاوو او د موضوع د اصلي تمرکز په تړاو خپل اند او لید راسره شریک کړئ؟

استاد دودیال:

بسم الله الرحمن الرحیم

مخکې تر دې چې نړیوال داستاني ادب باندې خبرې وکړو، ډېر لنډ او یو- دوه کرښو کې به ادبیات وپېژنو:

ادبیات هغه کلام ته ویل کېږي چې د ورځنیو خبرو په پرتله هنري ارزښت ولري. ادبي نثر هغه دی چې په ادبي او هنري بڼه لیکل شوی وي، ادبي قواعد،صنایع او د ګرامر، املا، تنقیط او انشا ټول اجزا پکې رعایت شوي وي . په بله وینا: د ویینو یا کلماتو په جامه کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو د لیږدولو هنر ته ادبیات ویل کېږي.

ادبیات د بشری ټولنې اړتیا او د ځوان نسل د روزنې لپاره یوه خوږه او پسته عاطفي وسیله ده. د همدې منل شوي اصل له مخې لویو لیکوالو تل د ادبیاتو پر اړتیا ټینګار کړی دی .ادبیات د انسان د ذهن ترټولو اساسي او اړین فعالیت ګڼل کېږي.. ارزښت یې په دې کې دی چې ادبیات تر ټولو بڼه او داسې مهربانه ښونکی دی چې مور ته په ټولنه کې موجود ارزښتونه، معنوي پانګه، د وګړو ترمنځ توپیرونه او د ټولنې ټوله تیره کولتوري ـ فرهنګي شتهمني او تجربې رابنیي.ادبیات د انسان د فکر، احساس، اخلاقو او ټولنیز شعور د روزنې یوه اغېزمنه وسیله ده. ادبیات او په دې لړ کې داستاني ادبیات د ټول بشریت ګډ ارزش او د فکري فعالیت مشترک محصول دی.

اوس مو چې د ادبیاتو په اړه یو څو کرښې ولیکلې، رابه شو نړیوالو داستاني ادبیاتو ته:

نړیوال داستاني ادبیات د نړۍ په کچه بیلابیلو ژبو او هېوادونو کې په نثر سره، هغه پام رااړوونکي نوښتیز روایتي آثار دي چې ټوله نړۍ کې نامتو شوي وي.

نړیوال ادبیات (World Literature) او په اوسني مفهوم؛ د بشریت ادبي ایجادیات، په لومړي ځل په نولسمه پېړۍ کې د جرمني فیلسوف او لیکوال ګویټه لخوا د "Weltliteratur" په نوم مطرح شول، چې موخه یې د تمدنونو ترمنځ د خبرو اترو او یو بل ته د درناوي رامنځته کول و. په اوسني پېر کې نړیوال ادبیات د یوې داسې وسیلې په توګه کارول کېږي چې لوستونکو ته اجازه ورکوي د نړۍ د نورو قومونو په تاریخ، احساساتو، ویاړونو، هڅو، بریالیتبونو او ټولنیزو ستونزو پوه شي. دا د ادبیاتو هغه بڼه ده چې د ژباړې او کلتوري تبادلې له لارې په نړیواله کچه خپرېږي او د انسانانو ترمنځ د فکري پلونو د جوړولو دنده پر غاړه لري. نړیوال داستاني ادبیات په بېلابېلو ژبو، له بېلابېلو سیمو او هیوادو څخه د بېلابېلو ملتونو، کلتورونو او تاریخي دورو هغه اثار دي چې لیرې او نیږدې سیمو کې د خلکو د تجربو، د ژوند دلوړو- ژورو، د هرملت د دود-دستور او سوچونو، مادی او معنوي ارزښتونو کیسې راته کوي. نړیوال داستانی ادبیات او د هغو روایات له یوې ځانګړې سیمې او هېواد او کلتوري چاپېریال څخه اوړي او د ټول بشریت د تجربې په توګه په نړیواله کچه مورِ ته د درک او پېژندنې لاره هواروي. نړیوال داستانی ادب هغه ادبي میراث دی چې د بېلابېلو هیوادونو د خواریکښانو او ولسونو د کړاوونو، خواریو، ستومانیو او د فکر طرز او د شاهانو له عیاشي، لښکر او جنګونو او د عام بشریت له نړیوالو مسئلو څخه کیسې او روایتونه لري. د بشریت د دغه مشترک تخلیق مهمه ځانګړنه دا ده چې د هرې سیمی د خلکو عُرف او عادات او سیمه‌ییزه تجربه په نړیواله بشري معنا راته افاده کوي.

داستاني ادبيات په ټولو هېوادو کې شته، يوه بيلگه يې د لرغوني يونان ادبيات دي چې (هومر)د بېلگې په توګه يادولای شو، يا هسپانوي لرغوني داستاني آثار، بيا همداسې راوروسته وختو کې؛ د شکسپير او جيواني بوکاچيو آثار، په هسپانيا کې د سروانتس ادبي پياوړی ميراث، دچارلز ډيکنز او فيودور داستايوفسکي، محمد درويش، تولستوی، توفيق الحکيم، کافکا، ګاربريل ګارسيا مارکز او نورو نامتو آثار.

تر ډېره پورې اروپا د داستاني آثارو مخکښه بلل کيږي، آن دا چې ناول او رومان (Roman) له ايتالوي اوفرانسوي ژبې نورو ژبو ته تللي دي. د هنريت او ادبي ښکلا او فن له پلوه د لاتيني امريکا داستاني ادبيات نامتو دي او د محتوا د ژورتيا او اغيز له پلوه روسي ادبيات نوم لري. د انګليسی، روسي، اسپانوی او فرانسوي داستاني ادبياتو ژباړې د نړۍ په ډېرو ژبو نشر شوي دي.

دا ټول د نړيوالو ادبياتو مثالونه دي. اوس نړيوال داستاني ښېرونه د نړۍ د بېلابېلو کلتورونو د ادبي اثارو يوه ګډه ټولګه ده چې له ملي او جغرافيايي پولو هاخوا د بشريت د فکري ميراث په توګه پېژندل کيږي او د بشريت د تمدن د پراخوالي او تنوع استازيتوب کوي، بېلابېل کلتورونه، ژبې، او تاريخي پس منظرونه او مهمې نړيوالې پېښې د همدغو داستاني ادبياتو له لارې څرګندېږي. د دې ادبياتو مطالعه د نړۍ د مختلفو برخو د ادبياتو د پرمختګ، کلتوري تبادلې، او ټولنيزو بدلونونو په اړه ژوره پوهه وړاندې کوي. د نړيوالو داستاني ادبياتو د ارزونې او مطالعې له لارې، مور کولای شو د بشريت د مشترک انساني تاريخ، ګډو تجربو، مادي او معنوي پرمختګونو، او کلتوري اړيکو په هکله پوهه ترلاسه کړو.

دا آثار د ژباړې له لارې د نړۍ ډېرو ژبو او هر هېواد ته رسيدلي او د بشريت شريک فرهنګي ميراث دی. په دې کې اسطوره، حکايتونه، لنډې کيسې، ناول او رومان راځي. دا ټول حکايتي او داستاني ادبيات هره ژبه کې مينه وال لري. داستاني ادبياتو د ادبي ذوق، دعواطفو تلطيف، د تاريخي پېښو بيان، د افکاور د تبادلې او د ژبې د بډاينې برخو کې رول درلود او لري يې. غوره به وي داستاني ادبيات په لنډ ډول وپيژنو، بيا به يې په بيلابيلو ډولونو خبرې وکړو:

هنري نثرونه دوه ډوله دی: داستانی يا کيسه ييز نثر(لنډه کيسه، ناول، منځی داستان، ډرامه او ناول.) او غير کيسه ييز (ادبی ليکونه، ادبي انځور، تکل، ادبي راپورتاژ، ادبي يونليکونه، طنز، ادبي ځانپېژندې(پېژندليک)، يونليک، خاطره ليکل او ادبي ټوټه). لومړي ډول ته داستاني ادبيات وايو.

داستاني ادبيات هر هغه ادبي(عمدتاً نثري) اثر ته وايو چې خلاقانه او نوښتيز روايت او ځانګړي عناصر لکه کرکتر، وخت، ځای، پېښې، ځانګړی جذاب او خوږ لحن او د يوې ټاکلې زاويې لرونکی وي.

پښتو يوه هغه ژبه ده چې د داستاني ادبياتو له پلوه بډايه ده. مورږ خپل فولکلور يا شفاهي ادب کې په زړه پورې نکلونه، کيسې او حکايات لرو، په معاصر دوران کې ښکلې لنډې کيسې، ناول او رومانونه هم ليکل شوي دي. عجيبه ده چې همدې معاصر تعريف سره سم او په همدې ځانګړنې او تعريف لا ډېر پخوا زمورږ نکلچيانو او انا ګانو کيسې پيل او دوام به يې ورکاو:

اوربدلې مې کيسه ده، له شاتو هم خورږه ده...

و، نه و یو پاچا و، ناست په دوکانچا و، پرتوګ یې د الچا و...!!

مېندو او انا ګانو به دغه نکلونه په ډېره ارامه او خوږه ژبه ویل، پیل به یې زیاتره موزون او مُخیل و، لکه:

د خدای کړه وو، د بنده ورته کاته وو....

د حکایتونو او نکلونو له هماغه پیل څخه به یې د اوریدونکی عواطف ویښ او د نکل اوربدو ته به یې تنده شوه. په دغه پورتني تعریف کې کټ مټ همدا مفهوم پروت دی. کله چې مور او تاسو د داستاني ادبیاتو دغه پورتنی تعریف لولو، کټ مټ د نکلچیانو او اناګانو هغه خواږه نکلونه او په خاص طرز یې بیان رایادیږي چې دغه تعریف کې کټ مټ بیان شوی دی. په تېره بیا؛ چې د داستاني ادب دا نړیوال تعریف لولو، شک راولویږي چې مبادا د ادب معاصرو څېړونکو چې د نړۍ سراسر کې دي، زمور زاړه داستاني شفاهي(فولکلوریک) نکلونه اوریدلي او بیا یې دا تعرف ورته کړی!؟

داستاني ادبیات ښکلي ادبي ژانرونه دي چې په هغو کې لیکوال په هنرمندي سره خیال، تفکر او فکر خپل اثر کې ځایوي. په دې کې کیسه، رومان، لنډه کیسه، حماسه، داستان، ناول، حکایت، افسانه او ډرام راځي. داستاني ادبیات د ارادې له مخې د یوې ټاکلې موخې لپاره لیکل کیږي چې د پند او عبرت، د معني ارزښتونو د ساتنې او لېږد، انګیزه ورکولو، دعواطفو د روزنې ، ښکلا، زړه راکښون او سبک له مخې خپله ځانګړنه لري. په همدې خاطر حکایت، اسطوره، لنډه کیسه، رومان او ناول خپل خپل تعریف لري.

زمور پښتو او دري حکايتونه، نکلونه او داستانونه د ښکلا او هنرمندانه بيان ترڅنګ؛ مقصد هم لري. زياتره يې د پند او عبرت، د صداقت د توصيف، د جمال او کمال د وصف لرونکي دي. لکه رودابه و زوال، آدم خان درخانی، د بُست شهزاده، يوسف زليخا... تر معاصرو رومانونو او ناولونو. د بيلګې په توګه د سليمان لايق (مردی از کوهستان)، د امين افغانپور (د خلکو د ارمان سپېلنی)، د مصطفی جهاد(د تخت غمی) او د غوث خيبري ناولونه، د فردوسی شهنامه، د دوکتور ليوال سلسال او شاه مامه او يو شمېر نور نښېرونه چې هر يو يې د تاريخ کتاب او ورسره د ادبي ښکلا، نوښت، ځانګړي طرز، فکر او تخيُل سره مقصد او موخه لري. پورته بيلګو کې ځينې يې منظومې دي، چې اوږد داستان بيانوي. د فردوسي شاهنامه يوازې يوه حماسي منظومه نه ده؛ بلکې د تاريخ، هويت، اتلولی، اخلاقو، عدالت، واک، مينې او انساني برخليک ستر ادبي روايت دی. فردوسي د اسطورې او تاريخ له لارې د انسان او ټولنې د ارزښتونو انځور وړاندې کوي او د لرغوني آريانا او فرهنګي حافظې په ساتنه کې يې بېساری رول لوبولی دی. سلسال او شاه مامه زمور شفاهی ادب کې د يوې فولکلوريکې افسانې يا کيسې په بڼه شته. په دې منظومه کې د موضوع، ځايونو او پېښو ښکلي انځورونه کښل شوي دي. کيسه دومره تلوسه را پاروي، چې له کتاب بل خوا مخ اړول نا ممکن کوي. په شاهنامه او سلسال او شاه مامه؛ دواړو کې زمور د ټاټوبي د بيلابيلو سيمو نومونه راغلي دي، پيام يې حماسي، وطن او د وطن شتمنيو سره مينه او د هغو ساتنه، مينه، د انسانيت درناوی، مهرباني او مېړانه ده. دا مفاهيم زياترو فولکلوريکو داستانو کې شته.

دا ټول هغه پرتمين ادبي نښېرونه دي چې په هر يوه کې د تخيُل تر څنګ زمور لرغوني ويارونه، د ولسونو کارنامې او د وطنپالنې د احساس ښکلی او عاطفي بيان شوی او هر يو يې واقعي نړۍ سره مانا لرونکې اړيکه لري. زمور داستاني ادب کې

سلسال او شاه مامه چې یوه لرغونی کیسه یې رااخیستې ده یا د (آرش کمانگیر) داستان د وطنپالنې او ملي ارزښتونو د ساتنې بیلگې دي. په دې توګه داستاني ادبیات د ادبیاتو د نورو ژانرونو ترڅنګ؛ هغه روایتي بڼکلي (عمدتاً منثور) آثار دي چې واقعي ژوند سره تړلی موخه لرونکی نوښتګر روایت ولري. د دغو آثارو تمرکز پر بیلابیلو سرګذشتونو، لکه؛ د شاهانو قیصې، د اتلانو کارنامې، پند، د تاریخي پېښو بیانول، جنګ، مینه، مبارزه لنډه دا چې د ژوند هره موضوع ده، آن دا چې اوس ځینو پښتو داستان لیکوالو د ساینس فیکشن موضوعات، چې داستاني ادب کې یوه بیخي نوې موضوع او سبک دی، تجربه کړی دی.

د داستاني ادب او د کیسو د اثر د ارزښت په اړه یوه بېلګه د دیني متونو یادولای شو: قرآن عظیم الشان یو شمیر مسایل د کیسو په بڼه راوستي دي، د دې فلسفه داده چې د یوې موضوع بیانول د حکایت، کیسې او روایت په بڼه ډېر اغیز کوي. د اصحاب کهف کیسه یواځې د ډېر پخواني او یونیم زرکلونو پخوا د قرآنی قصې په بڼه نه، بلکې دا چې وروستیو کلونو کې توفق الحکیم په جادویي قلم د معاصرې ناول لیکنې په فُرم کې ولیکله، د معاصر ادب یو بڼکلی داستانی اثر شو. دا نښېر ځوځو ځلې طبع او بیا به بازار کی نه موندل کېده. د هابیل او قابیل کیسه هم له پند ډکه کتابی کیسه ده او همداسې د کنعان د ښار او د یوسف کیسه. په دې ډول سره لیدل کیږي چې دیني داستاني اثارو کې زیات تمرکز په عبرت او اصلاحي بدلون راوستل شوی دی، نورو کیسه ییزو نښېرونو کې هم همدا موخه او خوند غځول شوی دی.

مخکې تر دې چې د داستاني ادب په نویو ژانرونو او ځپلونو او هغو د ځانګړنو او محتویاتو په اړه خبرې وکړو، د دغو ادبیاتو تاریخي پس منظر او وروسره ترلې مفاهیم او بیلابیل ډولونه به په لنډ ډول وپیژنو:

- **اساطیر** د اسطورې جمع حالت دی، په اسطوره به ځکه لږ زیات تم شو چې د معاصرو داستاني آثارو تخیُلي برخه او جوړښت ورځخه خړوب شوی دی. دغه کلمه له یونانی historia (د پلټنې،موندلو او کیسې په مانا) Mythیا mythos (د شفاهی خبرو په مانا) څخه اخیستل شوې، چې اوس یې مانا او تعریف توپیر موندلی دی.

د اسطورو استعاري او سمبولیک ارزښت ډېر د پام وړ دی، ځکه خو هره اسطوره د انسانانو د یوه ژور او لرغوني باور لپاره د استعارې په توګه کارول شوې ده. په بله ژبه: اسطورې هغه قراردادي سمبولونه دي، چې انسانان یې د خپلو ګډو باورونو او اوهامو لپاره ټاکي، چې په خپله لنډه جوله کې یې تر شاد پرتو پراخو مفاهیمو، پېښو او اشیاوو استازیتوب وکولای شي.

نن ورځ اسطوره د داستاني ادب یو ډول دی، چې ډېر پخوا څخه را پاتې ، تر زیاته حده سپیڅلی رنګ او قدسیت لري او د یوې ډېرې حیرانوونکې او فوق العاده پیښې بیان پکې وي. حکایت او افسانې سره یې زیاتره وخت توپیر دا دی چې مذهبي عقیدې پورې اړه لري، لکه د پیغمبرانو ډېر ویاړلي او د عادي انسان له توان اوچت کارونه او خبرې. ځینې وخت اسطوره یوه خیالي، د نه منلو او « غیرواقعی » بڼه لري؛ نو استاطیر هغه روایتونه دي چی یوه بېساري اتلولي راښیي. څرنګه چې روایات دي نو، له دې اړخه په داستاني ادب کې شمېرل کیږي. اسطورې پخوانیو انساني ټولنو کې د دوی د باورونو، وهمونو،خیالونو، وېرو، خوبونو

او غوښتنو هغه افسانه يي شوې خبرې دي، چې د دوی له ریښتیني ژوند او عقیدې سره خامخا اړیکه لري. اسطورې له مبالغې سره مل وې، تخییُلي موجودات، تر طبیعت پورته یابهر ځواکونه، دطبیعت توکو ته د تجسم یا شخصیت ورکولو (Personification)هنر په کې لیدل کېدل. ډېر ځله دغه ډول شخصیت ورکول په طبیعت کې دانسانانو د بېلابېلو غوښتنو، وېرو او رواني سکون د لټون لپاره په کیسه ییز چوکاټ کې ځای مونده، چې ورو ورو په باورونو او ګروهو بدلېدل. د بیلګې په توګه د حضرت یونس هغه نکل چې څرنګه د کب په نس کې ژوندی پاتې او بیا د زمکې پر مخ عادي ژوند ته را وګرځېد، یوه اسطوره(غیرعادی پېښه، خو معجزې ته ورته یا د عقیدې له پلوه بیخي معجزه) ده.

نن ورځ د اسطورې لپاره دا تعریف منل شوی دی: اسطوره (Myth) هغه زاړه داستانونه دي، چې یو مهال لرغونو قومونو رښتیا ګڼل، خو اوس افسانوي شوي دي او څوک یې نه مني. ځکه مانایې د اسطوره له لغت څخه څرګندېږي، چې له Historyاو Storyسره یوه ده.اسطوره یو مهال (هیستوري) وه، چې اوس یې د داستان (ستوري) ځانګړنه خپله کړې ده. نن ورځ اسطوره داستاني ادبیاتو کې ورګډه او د ملتونو د شفاهي ادب په زړه پورې او حیرانوونکې برخه جوړوي، اوس هم داسې اثار تخلیق و هست کیږي چې اسطوره یا د اسطورو بیان بلل کیږي. د اسطورو د لېږد، ژوندي پاتېدو او له یوه نسل څخه بل ته د ور رسېدو یو لوښی فولکلور دی. فولکلور د اسطورو روایت کوي او د ټولنیز ژوند په اړیکو، انګېرنو او ګډو ارزښتونو کې یې اغېز ژوندی ساتي. د داستاني ادب یوه حیراونوونکې ځانګړتیا دا ده چې په یو ځل اوربدو، بیا نه هیریږي، نو په همدې خاطر نسل په نسل ژوندی پایي. د ژور اغیز او په زړه پورې توب له مله ډېر لرغوني نکلونه، حکایات او اسطورې تر موږ پورې رارسیدلي دي. په لرغونو زمانو کې چې د تاریخ لیکنې

مټودولوژي لا نه وه رامنځته شوې، ګڼو ليکوالو، چې غوښتل يې تاريخ وليکي، نو د ليکنو نيمايي برخه يې له اسطورو څخه جوړه شوې وه. په دې توګه مور ګورو، چې ډېر ځله د تاريخ سېمبوليک روايت د اسطورو په مرسته تر مور راسيدلی دی او دا کار د همدې اسطوره يي داستاني ادب په مرسته شوی دی، يوه بېلګه: دکربلا پېښه يوه تاريخي مذهبي پېښه ده، چې د اسلام او عربو په تاريخ کې خپل ځانګړی مکان او زمان لري. د دغې پېښې په اړه په سلګونو اسطوره يي روايتونه جوړ او د ادبی متونو په مرسته خوندي شوي دي. د اسطورو اغېز په انساني ژوند ژور دی. يو شمېر اسطورې د انسان د روزنې او متمدن کېدو منبع بلل کيږي. ګڼ تاريخي مدنيتونه په هغو باورونو کې ريښه لري، چې له اسطورو څخه رازېرېدلي دي. د هندي مدنيتونو هره دوره په اسطوره يي پېښو سره بېلېږي؛ ويدي، بودايي، اوستايي او نور مدنيتونه له اسطوره يي روايتونو څخه ډک دي. د تاريخ په اوږدو کې تاريخي روايات په اسطورو بدل شوي او اسطورو تاريخي مدنيتونه زېږولي دي. مدنيتونه په حقيقت کې د فکري او عقيدوي دورو په چاپېريال کې جوړېږي. تاريخ د بشري ټولنو د سرګذشت کيسه ده او اسطورې يې د ايډيالونو، تخيلاتو، افکارو، ارمانونو او غوښتنو تمثيلوونکي دي، ځکه خو په لرغونو مدنيتونو کې تاريخ او اسطورې سره نږدې اړيکې لري، او تر نن پورې مور ته رارسيدلي او د تاريخ په شان ورته ګورو. اسطوره راباندې جادويي اغيز کوي، دا ځکه پېښوته يې حيرانيږو، خو ځينې وخت يې هغه د نه منلو برخې هم منو لکه د کب په ګېډه کې د يونس ژوندي پاتې کېدل او د کوه طور کيسه، نو ځکه (پل ريکور) وايي : "...مودرن انسان ځان له اسطورې څخه نه شي خلاصولای او نه يې هم په هماغه ظاهري شکل منلای شي. اسطوره به تل له مور سره وي، خو مور به بنايي انتقادي چلند ورسره وکړو...".

اسطوري يواځې شرقي روحيه نه لري او نه يواځې شرقی ټولنو کې ليدل کيږي، بلکې غربي نړۍ کې هم لرغونی تاريخ لري او ترټولو نامتو فلمونه له لرغونو اسطورو څخه ډک شوي او الهام يې ورڅخه اخيستی دی. معاصر وخت کې ډېرو ناول ليکونکو له اساطيرو الهام اخيستی او اسطوري يې د ناول په بڼه ليکلي دي، (دتوفيق الحکيم د اصحاب کهف رومان وګورئ).

پوښتنه پيدا کيږی چې اسطوري څنګه له داستاني ادب سره دومره کلکه تړلتيا لري؟ ځواب داسې دی: د يوې ناڅرګندې راتلونکې په اړه د انسان پوښتنو، له طبيعي پېښو څخه وېرې او اوهامو انسانان مجبور کړل، چې له کوډګرو، کاهنانو، راهبانو،کيمياګرو، جټانو اوکوچيانو، پيرانو، پالګرو (پال ليدونکو)، فيلسوفانو، مذهبي مبلغانو او ان شاعرانو څخه مرسته وغواړي، چې څه پېښيږي؟ ولې پېښيږي او د دوی راتلونکې به څه وي؟ ... د دغو پوښتنو ځواب بشريت ته ډاډ ورکاو او له انديښنو يې ژغورل. پورتنيو مخاطبانو هم د ځوابونو د موندلو لپاره تخيُل، اسطورو او د روايتونو نقلولو ته پناه وړله او اسطوري د دوی د تخيل، تفکر او تجربو له ګډ شعور څخه را وزېږېدلې. دغه کيسه ييز روايتونه له يوه نسل څخه بل ته ولېږدېدل او پر ځينو يې زياتونې کېدلې، د دې لپاره چې دغه ځوابونه د قناعت ترڅنګ د اورېدونکي د ښکلا خوښونې يااستيتيک (Aesthetics)ذوق هم خړوب کړي، نو د هنريت بڼه يې ورکړه چې هغه داستاني ادبيات وو. په دې ډول اسطوري د داستانی ادب د لومړنی ژانر په توګه تلپاتې ژوند وموند او د ادبي ارزښت په مټ تلپاتې تر نن ورځې راورسيد. دا د ادب او اديب ارزښت وروبخښل شول. د ادبياتو او اسطورو ملګرتيا له همدې ځايه پيل شوه، چې د بشري پنځونو په تاريخ کې يوه خورا لرغونې ملګرتيا ده. د اسطوري او داستاني ادبياتو د ټرون په اړه داسې هم ويلای شو:

کله چې اسطورې له مذهبونو او عقیدو څخه ښلې شي، نو خپل حضور په ادبیاتو کې ساتي. د اسطورې او داستاني ادبیاتو د اړیکو په اړه څېړنې ښیي، چې دواړه یو له بل پرته په بشپړه توګه نه شي مطالعه کېدلای. په ځینو بحثونو کې دواړه دومره سره نږدې شي، چې داستاني ادبیات د اسطورو د تلپاتې کېدا لپاره یواځینی ارزښت ګڼل کېږي. دغه نږدېوالی دوه بنسټونه لري: یو ؛ هغه ګډون چې دا دواړه یې په انساني تخیُل کې لري او یا ښه به وي چې ووایم، هغه ژور اغېز چې داستاني ادبیات او اسطورې یې پر انساني تخیُل باندې لري او دوهم؛ په داستاني ادبیاتو او اسطورو کې د مفاهیمو د ګڼ اړخیزه تعبیر او تفسیر له مخې، چې پر بنسټ یې د بشري تاریخ په اوږدو کې د داستاني ادبیاتو او اسطورو موازي حرکت تر نن پورې را رسېدلی دی او بېشکه چې تر راتلونکو زمانو پورې به یې هم وغځوي. د پیر "آلبوې" په نظر: (...د ادبیاتو او اسطورو تر منځ ژورې اړیکې شته، چې ان کولای شو، هغوی سره ورته وبولو او داستاني ادبیات د اسطورو ساتونکي او د تکیې ځای وګڼو).

د اسطورو د پېژندنې او یا هم د هغوی د رامنځته کېدو منطق په هر هغه ځای کې چې ګونګ او مبهم دی، د ادبیاتو په مرسته روښانه کېږي، د زړو زمانو اسطورو ته د نوې اړواپوهنې لاسرسی هم د داستاني ادبیاتو له برکته ممکنه شوې ده. ترکومه چې له داستاني ادبیاتو سره د اسطورې د تړاو خبره ده، که د نړۍ پرمخ د هرې ژوندۍ ژبې د داستاني ادبیاتو او فولکلور تاریخ وګورو،نو وینو چې لرغونو اسطورو په واقعیت کې ژبې او ادبیاتو ته ډېرځله ورکړې او هغه یې خامخا لږ و ډېر تر اغېزې لاندې راوستي دي. اسطورې داستاني ادب ته داسې لارمونډلې ده چې د هغو یوه مهمه برخه کرځېدلې ده.

اوسني ادبپوهان او ادبپوهنه د دواړو تر منځ په يو ستر توپير د بېلتون قانع دي او وايي: داسې څرګندېږي،چې له ډېر پخوا څخه خلکو پر ټولو اسطورو بارو درلود. مور دلته د خلکو په عقيدوي اړخ خبره نه کوو، بلکې موخه مو داستاني ادب او اسطوره او داستاني ادب کې د اسطورې رول او اساطيري داستان دی. اسطوره داستاني ادب ته يو تخيلي ځواک ورکوي، اسطوره په داستاني ادب کې تلوسه پيدا کوي او د لوستونکي يا اوريدونکي ذهن تحريک او تخنوي چی کيسه تر پايه ولولي يا واوري. اسطوره کيسه کې عاطفي خوځښت راولي، تخيل پياوړی کوي، د تفکر وزرې غوړوي او الوتلو ته يې لاره ښيي، د تاريخ منظرې رابنيي، عواطف تلطيفوي، عدالت ستايي، حقيقت رابنيي او مور د دنيا سړو- تودو سره آشنا کوي. بشريت د همدی حماسي او ساطيري داستانو په مرسته پرمختګ وکړ او د نن ورځې بريالیتوبونه يې ترلاسه کړل. داستاني ادب کې حماسې او اسطورو د انسان فکر له ستومانی وژغوره، ښکلا يې ترسيم کړه، ښکلي پيغامونه يې راونغاړل او انسان يې د خپل رسالت په وړاندې ژمن کړ، مينه يې وستايله، کرکه يې وغندله، کينه يې ورټله او زغم يې وستايه. د مينې په لاره کې يې د قرباني درس وښود او موخې ته درسيدو لپاره يې د صبر سپارښت وکړ، وفا يې د مينې مهم عنصر وګاڼه او دژوند رنګارنګي يې انځور کړه. د اروپا لرغوني ادب کې د (افروريتي) او(ايډوس) د مينې داستان نامتو دی . کله چې افروريتی خپل معشوق په وينو لړند ويني ، منډې وروهي چې ويې ژغوري، دمنډو په ترڅ کې د ګلبوټو اغزی يې بدن ټپی کوي او جامې يې په وينو سرې کيږي. کيسه وايي چې د ګلبوټې سپين ګلان د دغو وينو په څاڅکو سره شول، نو ځکه د ګلانو رنګ سور دی. تر نن ورځې خلک داسې انګيري چې د ګلانو سوررنګ د مينې په لاره کې د بهېدلو وينو له رنګ څخه

اخیستل شوی دی، کنه ګلان خو اصل کې سپین وو. شعر کې هم ځینې وخت داسې مثالونه شته، رحمان بابا خپل یو بیت کې اسطوره داسې بیانوي:

لاله نه دي کشته ګان دي ستا د سترګو

چې په سره کفن له زمکې را بیرون دي

او همداسې هم مورِ داسې معاصرې لنډې کیسې لرو چې د لرغونو وختونو د اسطورې رنګ لري.

➢ **حماسه:**

دا اصطلاح ځکه دلته تشریح کوو چې یو شمېر داستاني ادبیاتو کې حماسه انځور شوی، یو شمېر نور حماسي بڼه لري، چې دغو داستاني ادبیاتو ته په لنډیز حماسه یا حماسي داستاني ادب وایي. مانا دا چې د هغو محتوا کې ممکن یوه حماسه بیان شوې وي او د کیسې په بڼه راغلي وي، نو دلته به په خپله حماسه وپېژنو چې داستاني ادب سره اړیکه لري:

حماسه په لغت کې زړورتیا ته وایي او په اصطلاح کې د وصفي شعرونو (او ځینې وخت د داستاني ادبیاتو) هغه ډول دی، چې د یوه قوم یا وګړي د پهلوانیو، مېړانې او ویاړنو کیسه په کې تمثیل شوې وي. حماسه (په عربي کې د زړورتیا په مانا) له ادبي انواعو څخه، (چې اغلب په شعر کښل شوي وي یا حماسي منظومې وي) او دا منظومې د ملي اتلولیو ، ویاړونو مېړانو، جګړو، پهلوانیو په یاد او د هغو په بیا بیانولو او توصیف کې وي. نړیوال ادب کې د هومر آثار؛ په تېره بیا د آشیل دکیسې بیان یوه حماسه ده، د امیر کرور او د شاهنامې له اشعارو را نیولې د خوشحال بابا، د غنی او لایق ترځینو اشعارو پورې ټول حماسي ادب دی. حماسي داستاني ادب

هم لرو، لکه د اروابنباد غوث شهامت خیبري، عبدالرحمن پژواک، اروابنباد بینوا، نجیب تورویانا، زریاب تاریخي کیسې یا د مصطفی جهاد د تخت غمی او زیات نور مثالونه. ځینې تاریخي آثار چې په ادبي ژبه لیکل شوي یا یو شمېر خاطرات هم حماسي ادبیاتو کې راتلای شي لکه د اروابنباد د. فاراني ځینی داستان ډوله لیکنې او د اروابنباد ساهو لنډې کیسې چې د جهاد په توصیف او د مجاهدینو د حماسې په صفت کې یې لیکلي دي، یا (وینه په قلم کې) او(یوکارتوس به ځان ته ساتم). همدارنګه د جنرال سید عبدالقدوس(حماسه نبرد جلال اباد)، د تورویانا (اوشاس، فرزند رویگر، آخرین خوارزمشاه) حماسي- ادبي اثار دي. په ټوله کې؛ حماسه د داستاني ادب په پرتله، شعر کې ډیره تمثیل، ستایل، او بیان شوې ده.له دې دوو سره ورته تعریفونو څخه پوهېږو، چې حماسه د وګړیو(فردي یا جمعي) پهلوانیو او مېړانو داستاني روایت دی. په لاتین کې حماسې تهEpic وایي. لوېدیځوال د حماسي داستاني ادبیاتو پیدایښت د یوناني پهلوانانو، اساطیري اتلانو او ارباب الانواعو په پښنو پورې تړي چې دا شپږ ځانګړنې لري:

۱.د کیسې په طرح کې د داسې یوه اتل شتون، چې فوق العاده ځانګړنې لري او هغه کار چې نور یې نه شي کولای، دی یې د یوه لوی ځواک په ملاتړ تر سره کوي،

۲.د عادي بشر تر توانه پورته بریالیتوب تر لاسه کول، چې بشپړول یې د نورو په توان کې نه وي،

۳.د ټاکلي زمان او مکان له محدودې څخه بهر وي او یوه پراخه عیني او ذهني زمینه ولري،

۴.د ماوراء الطبیعي موجوداتو یا د هغوی د ځواک موجودیت،

۵.د حماسي داستاني اثر د بيان سبک بايد ځانګړی او تر عادي سبکونو لوړ وي، چې حماسي لحن يې د تشخيص وړ وي او په ټول اثر کې د سبک دغه ځانګړنه وليدل شي،

٦. ليکوال يې د خپل اثر په ټول پرمختيايي بهير حاکم او حاوي وي، په دې به پوهيږي، چې کيسه د کوم هدف خوا ته ځي.

له دې شپږو ځانګړنو څخه پوهېدای شو، چې د ادبياتو وربوی کې اسطوره له حماسې سره څومره او کوم توپيرونه لري، اسطوره يوازې هاغه مهال له حماسې سره ګډه پوله مومي، چې له بشري ځواکه ورپورته ځواکونه يې مرستې ته راشي او يا هم دی له غير بشري قدرتونو سره مخامخ شي، يوازې دلته هم د اسطورې شتون لازمي نه دی، غير بشري ځواک بايد خپل اساطيري ماهيت خامخا ولري. د حماسې په پورته يادو شويو ځانګړنو کې لومړی او څلورمه ځانګړتيا د اسطورو تداخل ته لاره هواروي. خو له توپيرونو سره سره، د اسطورو او حماسو ګډ حضور په ادبياتو کې تر دې بريده ده، چې د دواړو د ګډې مطالعې او څېړنې اړتيا پېښيږي،کېدای شي اسطورې هيڅکله حماسي ځانګړنې ونه لري، خو حماسه د اسطورو له ملګرتيا پرته نيمګړې ښکاري. يو شمېر څېړونکي خو تر دې بريده مخکې ځي چې حماسه له اسطورې څخه رازېږېدلې بولي: (حماسه له اسطورې څخه رازېږېدلې ده، اسطوره هغې روزونکې مور ته ورته ده، چې حماسه زېږوي او په خپله لمنه کې يې روزي او ستروي يې. ريښتينې او بنسټې حماسه پرته له دې چې د اسطورې له زړه څخه راووځي، نه شي رامنځته کېدای. حماسه يوازې د هغو خلکو په فرهنګ او ادبياتو کې راڅرګندېږي، چې لرغونی تاريخ او زړې

اسطورې ولري. هغه حماسې چې له اسطورو څخه نه وي زېږېدلې، ښېنيني حماسې نه دي، يوازې يې شکل وشمايل حماسې ته ورته دي).

داسې فکر هم شته، چې حماسه په داستاني ادب کې د اسطورې هنري روايت دی، په داستاني ادبياتو کې د اسطورې انعکاس او تبلور د حماسو په جوله کې وينو. د حماسې رواني بستر په انسان کې دننه د هغو تمايلاتو له جګړې څخه جوړېږي، چې يو له بل سره مخامختيا او دښمني لري. حماسه د ناسازګاره ځواکونو جګړه ده، ډېر ځله دوه عام قالبونه يې (خير) او (شر) يا (نېکي) او (بدي) وي. په داستاني ادب کې د اسطورو دنده هم همدا ده چې د دغو دوو سره دښمنو ځواکونو استازيتوب وکړي. په ظاهره (شر) ګټونکی برېښي، خو په پايه کې بری د (خير) وي. په داستاني ادبياتو کې که شر برلاسی و، نو (تراژيدي) زېږوي. عجيبه دا ده چې حماسه او اسطوره دواړه د همدې تضاد د مبارزې ليکه تعقيبوي او د دوی د اوږد مهالي تاريخي جدال هنري بيان ډېره ځله ادبياتو کړی دی.

خوشحال بابا وايي:

خبر د دهر په مکر د روه شـــــــــــوم

دا څه چې نښاد شم يا په اندوه شوم

نه يې نښادي شته نه يې اندوه شته

دواړه فساد دی چې نښه پرې پوه شوم

زمونږ يوه فولکلوريکه کيسه کې دوه کرکترونه دي؛ يو يې (نيکی)او بل يې (بدی) نومېږي. کيسه ډېره په زړه پورې ده چې څو ځايه پکې د بدي او نيکي د خير او

شر بیلګې شته: کیسه د یوې اوږدې لارې منظره انځوروي او لږ وړاندې د بدې مزل او ورپسې د نیکي مزل بیانوي. بدی مزل کوي، یو ځای کې آسونه په غوجل کې تړلي دي، او تازیان سپي د غوجلی څخه هاخوا. بدی هډوکي آسونو او بوس تازیانو ته اچوي. کله چی نیکی رارسیږي، بوس آسونو ته او هډوکي تازیانو ته اچوي. نیکی مزل کوي او یو ځای کې ستومانه شي، نو د یوې وني سیوري ته ډډه وهي. پاس ونه کې د یو لوی مرغه ځاله ده، ځاله کې د مرغه دوه بچي دي. نیکي لا دمه نه ده کړې چې یو مار وني ته د ختلو هڅه کوي چې د مرغه بچیان وخوري، خو نیکی ورباندې ګوزار کوي او مار وژني. بېرته وني ته ډډه وهي چې پاس د شنه آسمان لمن کې مرغه د خپلې ځالې او د بچو په لوري راځي کله چې مارغه وني لاندې د مار وینې ولیدې، فکر یې وکړ چې دغه وني لاندې ناست انسان د ده بچي وژلي، هوا کې لار بدلوې له دښتې یوه تیږه پنجو کې رااخلي چې وني لاندې نیکي باندې یې وغورځوي او د بچیانو غچ ورڅخه واخلي. کله چې مارغه له تیږې سره را دوره کیږي، د بچیانو غچ-غوچ غږ اوري چې هغوی د حال په ژبه مور په نیکي باندې د تیږې د غورځولو څخه منع کوي، مارغه بچی روغ جوړ ولیدل چې ځاله کې دي، خوشحاله شو. تیږه یې هیسته وغورځوله. کله چی بچو سره ځاله کې کیني بچي یې ورته کیسه کوي چې نیکي مار وواژه . مارغه ځان د نیکي احسانمند احساسوي. دا وخت نیکی پاتې مزله ته دوام ورکوي. له دې امله چې لږ ډېر توده او دښته کې ګرمي ده، نو دغه مارغه د نیکي پاتې مزل کې د دښتې ترپایه په هغه سیوری جوړوي. د دې برخلاف؛ داچې بدی په څه ستونزو اخته کیږي، دا دکیسې بل اړخ دې. کیسه ډېره خوږه ده. د کیسې یوه بله برخه کې مرغه د نیکي ښېګڼو د ادا کولو په نیامت هغه ډېر قیمتي غمی چې چیرې یې موندلی، له هوا څخه یې نیکې ته ورغورځوي... دا کیسه څو عجیبې پېښې بیانوي، اوږده او د تلوسې

لرونکې ده چې ډېرو ځایو د (خیر) بری پر(شر) باندې او د نیکی بښه برخلیک او بدي ته د بدو پایلو د پېښېدو بیلګې پکې دي.

په ټوله نړۍ کې حماسي او اساطیري داستاني ادب اوږد تاریخ لري. د بیلګې په توګه د حماسي ادب ترټولو لرغونی بیلګه د ګیلګمېش لیکلی حماسه ده. دا ادبي اثر د انسانانو له هغې زړې اساطیري تندې سره اړیکه لري، چې له مرګ څخه د خلاصون او تلپاتې ژوند ته د رسېدو لپاره یې لري. ګیل ګمېش غواړي په آسمانونو کې خپل نیکه (او ته نه پېش تم) ومومي. د ده نیکه په لوی توپان کې د بشریت نسل ژغورلی و، ببړۍ یې جوړه کړې وه او خپل پیروان او له ټولو ژوندیو موجوداتو څخه یې یوه یوه جوړه په کې له توپان څخه ژوندي وساتل. دی پر زمکه د حیات ژغورونکی شو. ګیل ګمېش غواړي له خپل نیکه څخه د تلپاتې ژوندون راز ومومي. د الیاد او اودیسې ترڅنګ؛ د ګیل ګمېش د حماسې او د لوی توپان داسطورې تر منځ اړیکه په زړه پورې ده. دا د لوی توپان تلپاتې اسطوره ده(دې ته ورته کیسه د نوح(ع) د کښتۍ هم ده)،چې د ګیل ګمېش په کیسه کې د روح /روان حیثیت لري. په داستاني ادبیاتو کې ګڼو اسطورو خپل هویت او تلپاتې وجود د حماسې حضور له برکته ژوندی ساتلی دی. زمورادبیاتو کی رودابه اوزال، او یوکارتوس به ځان ته ساتم، د آرش کمانګیر نکل، د میوند دملالې د اتلولي داستان او ډېر نور د حماسې بیلګې دي. معاصر داستاني ادب کې هم داسې بیلګې شته چې حماسي رنګ لري،

حکایات :

ټول هغه قصص، نقل قولونه او شفاهي او لیکلي روایات دي چې د پند، حکمت اوعبرت او دهغو د په زړه پورې والی له امله به خلکو یو بل ته ویل او له نسلونو

نسلونو سینه په سینه را پاتې دي. زمونږ ولس کې حکایاتو ته نکلونه هم وایي. افغانستان کې نکل ویل او نکل اورېدل له پخوا دود و. حکایات به زیاتره بوډاګانو او مجربو کسانو ځوانانو ته اورول. اروپا کی د شوالیه ګانو، کامرون او کانتریری حکایات او نکلونه د دې غوره بیلګې دي. د حکایت لغت له (محاکات/ mimesis) څخه اخیستل شوی، یعنی ورته والی یا مشابهت. حکایت د بوختیا لپاره یو ډول لنډه کیسه ده چی اخلاقی موخې پکې وي. دا داستاني فورم ځانګړی جوړښت، پېښې، کرکتر/ کرکتورنه ، انځور او بیلابیل عناصر لري. د حکایت دپند او زده کړې وړ پایله د حکایت په آخره کې راوړل کیږي. ټول حکایتونه او نکلونه د انسانانو په اړه نه دي، او نه یې کرکترونه تل انسانان وي، بلکې ژوي هم د حکایاتو یا نکلونو کرکتر کیدای شي. په حکایت کې ژوي خبرې کوي، احساسات بیانوی او عمل کوي لکه د کلیله او دمنه حکایتونه، یا د انګک وبنګک حکایت او نور. پښتو حکایاتو کې د اوښ، وزې، بیزو، چرګ، کشپ او ډېرو نورو ژویو په اړه حکایات شته. دلته به یو حکایت د بیلګې په توګه راوړم چې ما وړکتوب کی له خپل بابا څخه اورېدلی و:

وای یو اوښ، پسه او وزه په لاره روان وو. مخې ته یې یوه ټانټه راغله. وزې بیړه وکړه چی لومړی یې وخوري پسه لانجه ورسره وکړه چی ټانټه باید زما شي. دا وخت اوښ ټانټه راپورته کړه د لارې ترڅنګ یې د دیوال پر سره کېښوده او دوی ته یې وویل: دا به دهغه چا خوراک شي چې لوړ قد او پیاوړې غاړه لري. دا وخت یې ټانټه یوه مړۍ کړه او له ستوني یې تېره کړه.

دغه حکایت کې د زور، لوړ قد، جسمي توانایي او پیاوړتیا انځور وینو. دا ډول حکایتونه په کلیو کې زیات رواج وو. آن په جرګو او مرکو کې به حکایتونه د

سرګذشت او پند په بڼه اورول کېدل او د هغو بیلګه به د قضایاوو د روښانه کولو لپاره روایت کېدله. جالبه ده چې پخوابه جوماتونو کې ځینې حکایات لکه سکندرنامه، یوسف- زلیخا او ډېر نور لکه دیني متون لوستل کېدل(!)، خو که تاریخ او جغرافیه وګورو، سکندر چیرې او افغانستان چیرې! داچې سکندر او یوسف او نور تر شیخ متي او بیټ نیکه ډېر مشهور دي، دا د حکایاتو په قوت دي!!

خو هېره دې نه وي چې مورږ زښت ډېر خواږه او تلوسه پاروونکي ملي او ولسي حکایتونه هم لرو چې سوچه زمورږ د خلکو مال او زمورږ تاریخ او جغرافیې پورې اړه لري. په دغو ګڼ شمېر حکایتو کې د پند، عبرت او تجربو خبرې شته. له بده مرغه مورږ ټول حکایتونه ثبت کړي نه دي، زیاتره یې هېر شول. حکایتونه په حقیقت کې تعلیمي او روزنیز روایتونه وو. زیاترو حکایاتو کې به طنز او هجو هم وه. ځینې به د خندا او ټوکو په بڼه روایت کېدل. عجیبه ده چې اروپایي هېوادو کې یې له پخوانیو حکایتونو او نکلونو د ماشومانو لپاره کارتوني فلمونه جوړ کړي دي، او آن دا چې اوس هم مصورو روزنیزو کتابو کی ډېر پخواني حکایتونه راوړل کیږي. د خپګان خبره ده چې مورږ ډېر په زړه پورې حکایات او پخواني نکلونه هېر او ثبت مو نشو کړای. اټکل کیږي چې اوس به هم هغو کلیو کې چې تلویزیون او دا نورې تکنالوژیکي بوختتیاوې نشته، نکلونه به وي. حکایات د معاصرو داستانی ځېلونو په پرتله تخنیکی او فنی جوړښت نه لري، استیتیکی اړخ یې هم د پام وړ نه وي، خو روایت یې د یوه مقصد لپاره وي.

- **افسانه:** د یوې نه باور کیدونکې پېښې یا شخص په اړه له واقعیت څخه لېرې روایت دی.

د عوامو په ژبه افسانه هغه څه ده چې خلکو له خپل ځانه راجوړه او ریښتیانی او واقعی نه وي. خو د عوامو په نزد اسطوره له افسانې سره یو شان بلل تېر وتنه بلل کیږي، دا ځکه چې دوی د یو شمیر پیغمبرانو، مذهبي لاررښوونو او عرفاوو معجزه یی روایات اسطوره بولي چې د هغوی د عمل او عقیدې مصداق یې ګڼي. په زړه پورې داده چې حکایتونو تر اسطورو او افسانو زیات رواج موندلی دی. ډېر حکایتونه د ژویو، پیریانو، شیطانانو په اړه دی، چې خبرې هم پکې کوي او عمل، فکر، قضاوت او رول لوبول یې د انسانانو په شان وي، دا ټول خلکو منلي او په مینه ورته غوږ ږدي، له افسانې او اسطورې یې جلا بولي. حکایتونه له تاریخي پلوه د اسطورو، افسانو او معاصرو داستاني ژانرونو ترمنځ موقعیت نیسي. داسې نده چې داستاني ادبیات یواځې همدې فُرم کې پاتې وي، بلکې پخوانیو حکایاتو، حماسو، اسطورو او افسانو په ولسي سندرو متلونو او لنډیو کې ځان څرګند کړی دی. د کونړ غلام مامد، فرحت په تبې تور ولسی سندره ، شیرعلم او میمونې، توره، رادو، علم گنج در گرفت، چو به میدان آیی میدانیم، او نورو د دی مثال کیدای شی.

یوشمېر لنډۍ هم یوه تاریخي کیسه لري دا یې بیلګې دي:

چې د خالو لښکرې راغلې زه به ګومل ته د خپل یار دیدن ته ځمه

دا لنډۍ څه باندې زر کاله(د محمودغزنوی) د وخت یوه کیسه لري،

یا: خال به د یار له وینو کښېږدم چې شینکي باغ کې ګل کلاب وشرموینه

دا لنډۍ د افغان- انګلیس دجنګ یوه حماسه بیانوي. د ملی اتلانو نومونه چې چاربیتو او لنډیو کې یاد شوي، هر یو یې یوه کیسه او داستان لري. زیات شمېر متلونه هم د یو ځانګړې داستان لرونکي او د یوې پېښې له کیسې جوړ دي، لکه:

ترکانې د بیزو کار نه دی،

چې بدګرځي، بد به پرځي،

چې خوب کوي، مینښه یې نرکټی زیږوي،

هونښیاره مرغۍ دوو لومو کې نښلي،

غل هم وایي خدایه، مل هم وایي خدایه،

ناصرخان او سره یې اونښان،

چې نه کار هلته څه کار؟!

دنیا چې پر خره بار کړې، خیرالله خان سی،

د غریب سړي د خیرات په ورځ غوا ورکه وي،

ډمې نځا نشوه کولای، ویل یې زمکه کړه ده!

نیم پټی یې وخوړ وای مړه ده!

الحمدو هغه ده، خو خوله دی ملا شاګل غواړي،

ښامار مومن خان مړ کړ، توره هرڅوک سره کوي چې ما مړ کړ،

قصابان چې ډېر شي، غویي مردار شي،

... سلګونه داسې متلونه شته چې له په زړه پورې کیسو جوړ او د پند او عبرت لپاره راپاتې دي. دغه پورته متلونه هر یو یوه کیسه لري، چې له مفهوم او لنډیز یې متل

جوړ شوی، خو ټول متلونه هرومرو کومې کیسې او سرګذشت سره تړاو نه لري، بلکې عمومي دي لکه:

ژرنده که دپلار ده ، هم په وار ده،

زمکه هغه سوځي چې اور پرې بلیږي،

مه کوه په چا چې وبه شي په تا او نور.

په دې توګه داستاني ادب یواځې د کیسې، نکل، حکایت او افسانې په فرم کې نه، بلکې د منظومو او په نورو بڼو، یا اقلاً د هغو په سیوري او د هغو اغېز کې هم شته، آن دا چې متلونه له یو شمېر کیسو راجوړ شوي دي. دا هم لکه اسطورې او حکایات له لرغونو وختونو سره تړاو لري، خو معاصر داستانې ادبیات ځانګړی تعریف او تخنیک لري. معاصر داستانی ځېلونه لنډه کیسه، ناول، رومان، یونلیک او آن ځینې وخت اوتوګرافي او خاطرات هم کېدای شي. هریو به جلا جلا وپېژنو:

➢ **لنډه کیسه** د داستانی ادبیاتو یو بل په زړه پورې فُرم(ځېل) دی.

دا په حقیقت کې د معاصر وخت نکل او حکایت دی چې ځانګړی هنري او تخنیکی جوړښت لري. دا یواځې په دې خاطر نه چې لنډه کیسه(داستان کوتاه/ short story) لنډه وي او له څلور یا پینځه زره کلماتو زیاته نه وي، بلکې مهمه دا چې لنډه کیسه ځانګړی جوړښت او خاص عناصر لري. د لنډې کیسې لیکل د لیکوالي پوره تجربه او مهارت غواړي. لنډې کیسې ته یوه کره طرح او پلات غوره کول، د مناسبو کرکترونو، دیالوګ، د پېښو پرمخ بیول، د دیالوګونو او منظرکشي کوتلی تاثیر، رمزیت (سمبولیکوالی) او د موادو فني او هنرمندانه اوډنه ضروري شرطونه دي. څومره چې کیسه او هر داستاني اثر تلوسه پاروونکې وي، کیامیابه

بلل کیږي. د داستاني اثر پیل، منځ او پای د یوې انتباهي او هیجاني پایلې لرونکی وي. هیجاني پایله هغه وخت ایجادیږي چې کیسه له پیل څخه منطقي پلاټ، هیښوونکې پېښې او منطقي بیان، په زړه پورې دیالوګ اوکافي منسجم او له ولولو ډک سکښت ولري. د کیسې پلاټ (جوړښت) د احساساتو، فطري درک او ایډیاوو څخه جوړیږي، په دې کې تجربه او د لیکوال حسی درک مهم دی.

د لنډې کیسې لپاره د کرکترونو(شخصیتونو) مناسب غوره کول، پېښې او کشمکش ایجادول او د کیسې ِغوټه او د اوج مرحله کی دغوټې پرانیستل لوی هنر دی له تخنیکی پلوه هر عنصر خپل ځای لري. لنډه کیسه د ناول او رومان په پرتله لنډه وي، دا یو داسې روایت دی چې په هنري بڼه، ادبي ژبه او طبیعی ښکلیوایماژونو سمبال شوې وي. له دې امله چې دا داستاني فُرم د نوي او صنعتي عصر لاسته راوړنه ده، نو پیغام یې هم مترقي، نوی او انساني دی. لنډه کیسه یواځې د عادې خبرو په شان د پېښو بیان نه دی، بلکې له تخنیکی پلوه یو بل سره تړلي عناصر لري. په همدې خاطر لنډه کیسه اغیز لري، کیف لري، زړه راکښونکې ده، لوستونکي او اوریدونکی‌ي ورځخه خوند اخلي، ورځخه متاثر کیږي، احساست را پاریږي او فکر کولو ته اړ کیږي. دا هغه وخت چې د دغه داستاني فرم په چوکاټ کې طرح(plot)، شخصیت(chracter)، منظرکشي(image)، اوج او غوټه پرانیستل رعایت شي. د ښې کیسې پلات تلوسه پاروونکی وي او انساني مزاج او روان(psychology) یې ښه خوښوي. تخنیکی او فنی لنډه کیسه چې یواځې بریالی لیکوال یې لیکلای شي، یو څو ځانګړتیاوې لري:

۱. پلا ت دومره منسجم وي چې پېښې په منطقي تسلسل له پیل څخه تر اوج او بیا پای پورې پاشل کیږي نه، بلکې په مطلوب ډول د یوې اخلاقی پایلې په لرلو پای مومي،

۲.د ښې کیسې پیل کولای شي لوستونکی داسې راجلب کړي چې سم له پیل کولو سره نور هر کار پریږدي، ترڅو کیسه پای ته ونه رسوي، بل خوا سترګې نه اړوي،

۳. کرکترونه دخپل رول سره سم کړه وړه، خبرې اترې او اکتونه ترسره کوي. هر کرکتر د یو ټاکلی نقش لپاره کیسه کې ځایول کیږي. لنډه کیسه یو ټکی اضافی څه نشي منلای،

۴.دکیسې نوم، پیل، دیالوګ او د پېښو انځورول باید داسې ترتیب شي، چې مصنوعي بڼه ونه لري، د منلو وې او ترټولو مهم دا چې تلوسه پاروونکی وي،

۵.د کیسې پای باید دومره عالي او اغیزناک وي چې اثار یې د لوستونکي ذهن کې د ده د ژوند ترپایه پاتې شي. د کیسې په پای کې باید یو پیغام وي.

➢ ناول

هغه داستاني ژانر دی چې له نولسمې پیړۍ راوروسته یې د زښت زیاتو لوستونکو پام راواړاو او د داستاني ادب نړۍ یې لا زیاته ښایسته او رنګینه کړه، ناول د ایټالوي ژبې له ناوله(Novella) څخه جوړه شوې کلمه ده، په لغت کې نوي، تازه، په زړه پورې، عجیبه، ښایسته او ښکلي شي ته ویل کیږي او په ادبي اصطلاح کې هغې اوږدې کیسې ته ویل کیږي چې د ژوند پر محور چورلي. ناول هغه نثري

کیسه ده چې موضوع یې انساني ژوند وي او لیکوال پکې د ژوند بېلابېل اړخونه په پوره او ځانګړي ترتیب سره وړاندې کړي. وروسته بیا د ایتالیایی ژبې (ناوّلا) څخه فرانسوي ژبې او بیا فرانسه کې هم و پېژندل شو . په دې توګه ناول ټولو اروپایي ژبو او بیا دري او پښتو ته راغلی دی. نن ورځ مورږ دري پارسي او پښتو ژبو کې ښکلي ناولونه لرو. ناول د لندې کیسې په پرتله لوی او سلګونه پاڼې وي لکه د تولستوی (جګړه اوسوله) چې دري ټوکو کې پښتو ته ژباړل شوی دی. په کیسه ییزو ادبیاتو کې د ناول نوم د لومړي ځل لپاره جیمز هانري خپلو کیسوته له فرانسوی ژبې څخه غوره کړ. ناول رومان سره ورته والی لري، خو د محتوا او ځینو ځانګړنو له مخې توپیر هم ورسره لري. په ټوله کې حکایت، نکل، کیسه، ناول او رمان ټول داستاني ادبیات دي. ناول لکه لنډه کیسه کرکترونه، ټاکلې پلات، دیالوګونه، چاپیریال، مرکزي پېښه او خوندور او حیرانوونکی پای لري.

➢ رومان

رومان فرانسوي کلمه ده،په ځینو فرهنګونو کې یې معنا خیالي داستانونه یاکیسې اوپه ځینو کې د مینې او محبت کیسې راغلي دي. په ادبي اصطلاح کې هغه داستاني اثر ته ویل کېږي چې له ناول څخه اوږد وي، د ژوند ډېری او بیلابیلې کړۍ او لړۍ یې منعکس کړې وي او د بیلابیلو پېښو انځور په ادبي قالب کې ځایوي. داستاني ادب کې مهم ځای لري، چې د شکل یا جوړښتله پلوه له ناول سره زیات فرق نه لري، یوازې د مضمون یا موضوع په ټاکنه او د واقیعتونو په څېړلو کې توپیر لري. هغه داچې: په ناول کې تر ډېره پورې واقعینونه د علمي او منطقي اصولوله مخې بیان او څېړل کېږي،خو په رومان کې په تخیلي ډول، مانا دا چې کوښښ کېږي چې خیالي پېښې لوستونکو ته په ریښتیني یا انځوریزه- ریالیستیکه

بڼه وړاندې کړي. په لومړيو وختونو کې رومان هرې هغې اوږدې کيسې ته ويل کېدل، چې مضمون به يې مينه او رومانس و. خو په وروستيو کلونو کې رومان پراختيا وموندە. د ژوند هر ډول مسايل په کې ځای شول. د نورو کيسه ييزو ادبي ژانرونو په پرتله په رومان کې پېښې په خورا مفصل شکل وړاندې کېږي. همدارنګه په رومان کې د پېښو، مکالمو او کريکټرونو شمېر ډېر زيات وي. د رومان د پراخې لمنې له کبله نولسمه پيړۍ او د شلمې پيړۍ پيل کې يو شمېر سترو ليکوالو دغه قالب ته مخه کړې وه، چې د دوی له منځه د تولستوی، تيکېري، شولوخوف، بلزاک، چارلزډيکېنز، کافکا، ګابريل ګارسيا او نورو نومونه د يادولو وړ دي. اوس هم نړۍ کې ښکلي رومانونه ليکل او خپرېږي. دغه نثري ادبي ژانر د جوړښت او موضوع له پلوه په بېلابېلو ډولونو لکه د موضوع له پلوه؛ ښوونيز رمان، اجتماعي (Sociological) رومان، رواني (Psychological) رومان، محلي، نړېوال او تاريخي رومان او د جوړښت له مخې د مفکوروي، د شخصيت رومان، د پېښو رومان اوروايتي رومان ويشل کيږي.د رمان موضوعات زياتره تخيلی او د مينې او يوځه هم د خلکو له ورځنې ژوند بهر يا لږ پېښېدونکي وي. په اروپاکې رومان د ناول په پرتله زيات لرغونتوب لري. دواړو د خلکو په ويښتابه کې مهم رول لوبولی او د اروپا زيات خلک يې په مطالعه روږدي او بوخت کړي دي.

قدرمن اينجنيزصاحب پورته نسبتاً تفصيلي ځواب ستاسو د لومړۍ او څو اړخيزه پوښتنې د روښانه کولو په خاطر وليکل شو چې د نړېوال داستاني ادب، د داستاني ادبياتو د پېژند، داستاني ادبياتو سره د اړوندو نورو مفاهيمو او د داستاني ادبياتو د ډولونو په اړه و. د پوښتنې په ځواب کې مو په کرونولوژيک ډول له لرغونو وختونو تر معاصر وخت را ورسيدو. ورسره څو بيلګې د وضاحت لپاره ليکل شوې دي.

مسعود: تاسو د نړېوالو داستاني ادبياتو، تاريخي بهير، سرچينې او مهم پړاوونه څنګه ارزوئ؟

استاد دودیال: داستاني ادبيات د ادب په زړه پورې برخه ده، په دې ټوله موده کې يې د زياتو خلکو پام ور اړولی دی. داستاني ادبيات ورځپاڼو، ذوقي مجلو، د ښوونځيو کتابونو، د عسکرې او نظامي تعليماتو رسالو، ديني وعظونو، د سياسي ليډرانو ويناوو او ډېرو نورو ځايونو کې راغلي، معاصر وخت او د فلم او سينما له جوړيدو وروسته زيات شمېر فلمونه ورباندې جوړ شوي، شاعرانو يې حماسي او اسطوري شعر کې بيان کړي دي او متلونو، د لويانو وجيزو، لنډيو او د پند او نصيحتونو برخو کې يې يادونه شوې ده . آسماني کتابو هم کيسې رااخيستي دي. نکلونه او کيسې آن د تاريخ لومړنيو نښو څخه رادېخوا پيل شوي دي. پوښتنه پيدا کيږی چی تاريخ کله پيل شو؟

تاريخ پر تيږو، د ونو پر ډډونو او د سمڅو پر ديوالونو له ا نځور شويو کرښو، خاطراتو او يادګارونو څخه را پيل شوی، چې پخوانيو انسانانو يا په آګاهانه يا نااګاهانه ډول دا کرښې او انځورونه کښلي وو. تاريخ د لومړني خط او انځور له کښلو څخه را شروع کيږي، ښايي هغو وختونو کې به په سمڅو، ډبرو او ديوالونو انځور کښل کوم مهم کار نه و، خو نن ورځ دا آثار فوق العاده اوچت ارزښت لري. عجيبه او جالبه ده آيا هغوی پوهېدل چې د دوی له دغو نښو ، ساده انځورونو، کږو وږو رسمونو او ګډوډو خطونو به يو وخت کيسې جوړې او دومره به اهميت ومومي چې د تاريخ پيل به وګرځي؟ آيا ابن بطوطه په دې باندې خبر وو چې د ده د يونيليک کيسه به د نړۍ په کچه مشهوره شي او څومره به د لرغونپوهانو لپاره

اهمیت ولري؟ خو نن موږ ګورو چې دا ټولې زړې کیسې راته ارزښت لري او لازیات نور دا ډول کیسې او داستاني اثار هم پلټو. دا د دې لپاره چې همدا ساده او لومړني آثار او انځورونه د لرغونپوهانو، انتروپولوجی او اتنوګرافي د کار مواد جوړوي، دا ټول د تاریخ د پیل مواد دي او علمي څېړنو کې اهمیت لري. وروسته چې لیکل او د الفبې توري جوړ شول، نو د لرغونو وختونو کیسو او خاطراتو، لا زیات اهمیت وموند. په دې لړکې کیسې او نکلونه ځانګړی ځای لري.

له تاریخي پلوه لومړني داستاني ډوله آثار له میلاد څخه څلور پېړۍ مخکې یونان کې لیدل شوي دي، په مصر کې هم کیسو ته ورته سرګذشتونه ثبت شوي دي. وروسته بیا د (ګریکو رومن) دوران کې د نامتو مخورو څېرو د ژوند کیسې ثبت کیدلې او خدمات یې ستایل کېدل. په منځنیو پېړیو کې د مذهبي لویو ستو کیسو لیکلو ته پام واوښت. داستانی لیکنې او خاطره ډوله نکل لیکل له لرغونو وختونو دود وه او ده. په نړۍ کې مشهور او نامتو داستاني آثار شته چې د پیړیو په تېرېدو سره بیاهم په زړه پورې او ډېر لوستونکي لري. لکه: د ابن خلدون، ابن بطوطه، د سوفی نړۍ، د چینایي نړۍ ګرځیدونکو تاتشن او د هیوان تسنګ، ناصرخسرو، داستان ډوله سرګذشت او د سفر خاطرات، د سینوهه لیکنې نړۍ کې نوم لري او پښتو ته هم ژباړل شوي، د دغو کیسو خوږوالی دومره اغیزناک دی چې لوستونکيِ غواړي چې دا هر یو لوی کتاب په یوه دمه ولولي، همدا د یوه بریالي داستاني اثر بریالیتوب دی چې لوستونکی وتخنوی او د پای ته روسول انګیزه ورکړي. سینوهه تر ټولو زیات لوستل شوی، پښتو ژباړه یې افغانستان کې هم د پام وړ ګرځېدلې ده. په دې تاریخي بهیر کې اوس موږ معاصر ادب کې هم داستاني ادبیات لرو.

د معاصرو ادبياتو په تعريفونو کې د داستاني ادب ژانرونه تعريف او فنی – تخنيکي اړخونه وښودل شول، خو خلک خاطرات او يونليک هم د کيسو په مينه لولي. د انسان ذهنی ځانګړنه داده چې سرګذشت اوږدل ورته په زړه پورې وي او غوږ ورته نيسي. په (۱۲۱۲م.)کې د برتانوي نړۍ ګرځېدونکي چارلزماسون اوږدې داستان ډوله ليکنې چې زمور د هېواد تاريخي ځايونه يې ليدلي، په تېره بيا د هډې، ميرزکې او توپ درې عجيب خاطرات يې ليکلې دي او نور دا ټول اوس ډېر معتبر تاريخي اسناد دي. د تاريخي داستاني ادبياتو په لړ کې مو د ګيل ګمېش، هومر، سروانتس او نورو بېلګې مو لږ مخکې لومړۍ پوښتنه کې ياد کړل. آسماني سپېڅلي کتابونه او هغو کې راغلي قصص هم د نړېوالو داستاني ادبياتو، تاريخي بهير رابنيي. په تېره بيا چې دا سپيڅلي کتابونه د نړۍ په ډېرو زياتو ژبو ژباړل شوي دي او آن له هغو څخه په الهام اخيستو نور داستاني آثار وکښل شول. که له تاريخي پلوه وګورو، د داستاني ادبياتو تاريخي بهير او پراوونه په لنډ ډول داسې ليکو:

الف) دلرغونې دورې داستاني آثار : په دې دوره کې اساطيرې داستانونه او کيسې، حماسه، ولسي نکلونه،عاميانه شفاهي کيسې او ديني روايتونه راځي (لکه ګيلګمش او ايلياد حماسه، د سينوهه ليکونه...)،

ب) د کلاسيکې دورې داستاني ادبيات(منځنۍ پيړۍ) دا تر ډېره اخلاقي، مذهبي او بيا فلسفي محور پورې تړلي وو. دا وخت د رومانتيزم لومړنۍ نښې داستاني ادب کې ښکاره شوې، مارسل پروست، مالرو او نور د دې دورې بېلګې دي.

ج) د رنسانس دوره او معاصر ادب؛ په تېره د لنډې فني کیسې، ناول او رُمان د رامنځته کېدو مهال: د «دن کیشوت» داستان چې (سروانتس) په اوولسمه پیړۍ کې لیکلی ، د نن ورځې د رومان او مډرن داستاني ادب پیل دی. البته یو بل پړاو هم شته چې هغه د نولسمې پیړۍ د روښانتیا دوره ده، ځینې ادبي څیړونکي یې څلورم پړاو بولي، ځینې نور یې د رنسانس دورې دوام بولي. دا نو د رومان د ځلا او ښکلا دوران یا عصر دی. همدا وخت داستاني ادب کې د رئالیزم او رمانتیزم ادبي مکتبونه رامنځته او تفکیک شول، دې پسې نور و ادبي سبکونو وده وموندە لکه سوررياليزم، جادویي ریالیزم، فوتوریزم او دا نور چې تر اوسه دوام لري. د همدغه پړاو لومړني لیکوالان تولستوی، داستایوفسکی او بالزاک بللای شو چې ناول او رمان لیکل یې اوچت پړاو ته و رسول.

د) مډرن(معاصر- اوسمهاله) داستاني ادبیات: په دې پړاو کې لنډې کیسې، ناول او رومان خپل ټاکلي تعریفونه وموندل، داستاني ادبیات د نامتو او تجربه لرونکو لیکوالو له خوا کره شول، یوې فني مرحلې ته راغلل، منځپانګه کې یې سایکالوژیکي اړخونه، استیتتیک اړخ او ریښتیاني رومانیت ځای ونیو. ساینس فیکشن، کودګر ریالیزم ، د بشري ټولنو د کړکیچنو شرح، د تاریخی پېښو شننه، دخپلواکې ارزښت موندنه، طبیعت ته نږدې کېدل، ښکلا خوښول او ښکلا ایجادول، د خلکو بیداري او سیاست یې په لفافه کې یوه ځانګړتیا ده. تاریخي داستاني ادبیات پرون ورځ له نن سره تړي. معاصر یا اوسمهالي داستاني ادب خلک کار، کتاب، تفکر او مطالعې سره عادت کړل، د دوی عواطف او د ښکلا خوښونې ذوق ته یې روزنه او پالنه ورکړه، د دوی رواني غوټې او ګرومونه یې اسانه کړل، جهان دیده یې کړل او د کتاب له مخې یې په نړۍ وګرځول... اوس چې څوک الوتکو ، بېړیو او ټرنونو کې ساعتونه ساعتونه سفر کوي، خامخا د رومان،

ناول یا لنډو کیسو کتاب ورسره وي، د یوې غوره تفریح ، روحي تسکین او بوختیا په توګه یې لولي.

نن ورځ لنډه کیسه لیکل، ناول او رومان لیکل یو نامتو او د خلکو د خوښې ادبي ژانر پورې اوچت شوی دی. وروسته تر اووه لسمې پېړۍ لنډه کیسه، رومان او ناول په نوې بڼه دود شول. دا وخت د معاصرو داستاني ادبیاتو د بنسټ ډبره کېښودل شوه. دغه ذکر شوی تفصیل د نړیوالو داستاني ادبیاتو، تاریخي بهیر څرګندوي. په افغانستان کې اوسنۍ لنډې کیسې، زمونږ له نکلونو د سره یو څه اړخ لګوي، په اوسني وخت کې ډېر لیکوالان لرو چې لنډې کیسي لیکي. د خوشحالي ځای دی چې د لنډو کیسو او ناول برخه کې ښه لیکوال لرو لکه؛ سلیمان لایق، امین افغانپور، دوکتور اکرم عثمان،ایمل پسرلی، عبدالوکیل سوله مل شینواری، ره نورد زریاب، اکبر بری، اکبرکرګر، ارغند، کامله حبیب، محمود نظري، محمد صدیق پسرلی، زرین انځور، غوث خیبري، شریفه شریف، سعدالدین شپون، ببرک ارغنند، پسرلی، تراب، ابراهیم سپېڅلی، نصرت ارمان او ډېر داسې نور یادولای شو.

مسعود: د نړیوالو داستاني ادبیاتو مهمې ځانګړنې، بنسټیز او رغوونکي توکي او عناصر څه ډول څېړئ؟

استاد دودیال: نړیوال داستاني ادبیات د بشریت ګډه معنوي شتمني ده. د دې ادبیاتو په هستولو او تخلیق کې ډیرو لیکوالو او د هر ملت قلموالو برخه لرلې ده. د دغو ادبیاتو د رامنځته کوونکو لویه برخه ژمن او رسالتمن لیکوال وو. د دوې داستاني نښېرونو کې نه یواځې ادبی غنا، بشریت ته انساني پیغامونه او د ښکلا خوښونې او ښکلا انځورونې هنر شته، بلکې له فني او تخنیکي پلوه خپل عناصر

او رغوونکي توکي لري. زياتره يې د انساني عالي ارمانونو، دپوهې او نياو خورولو، د ملتونو د ويارونو د يادولو، د اخلاقو او عالي انساني سجاياوو ترويج او توصيف، آزادي او وطن سره د مينې، له خپل ټاټوبي دفاع او ساتنه، زړورتيا او شجاعت ته د درناوي منځپانګه لري. نړيوال داستاني ادبيات د ځوان کول لپاره د الهام سرچينه ده. زياتره دغه آثار ډېر غوره معلومات هم لري، ساينس فيکشن داستاني ادب د بشريت نبوغ ته وده او پياوړې انګيزه ورکړه او ننني کشفيات د همدغو داستاني ادبياتو برکت دی. د معاصرو داستاني ادبياتو رغوونکي توکي او عناصر دا دي: يو يا څو کرکترونه(شخصيتونه)، پېښه (چې طبعاً استثنايی او هيښوونکې وي)، دعلت او معلول ښودل، راوي، د ليد ځانګړی لوری(چې د ليکوال آرمان پورې اړه لري)، طبيعت انځورول، فضا جوړول، ايماژونه او خوندور متلونه، تخيُل او وجيزې يا تاريخي روايات پکې راوړل. دغه عناصر عمومی مقالو او معلوماتي او خبري ليکنو کې نشته. تخيل او ايماژ د دغو آثارو مهم عناصر دي.

مسعود: په نړېوالو داستاني ادبياتو کې مهم، نوموتي او پېژندل شوي ليکوال او استازي، چې د خپلو اغېزناکو او ګټورو نښيرونو(آثارو) له لارې له مهمو مخکښانو څخه ګڼل کېږي دا دي: «هومر- هېواد يونان»، «جيواني بوکاچيو- هېواد ايتاليا»، «ميګل د سروانتس- هېواد هسپانيه»، «چارلس ډيکنز- هېواد انګلستان»، «فيودور دوستويفسکي- هېواد روسيه»، «لئو تولستوی- هېواد روسيه»، «آ ندره مالرو- هېواد فرانسه»«ميخائيل شولوخوف- هېواد روسيه»، «ويليام سامرست موام - هېواد انګلستان»، «انتون چيخوف- هېواد روسيه»، « ايف. سکاټ فيټزجرالډ - هېواد امريکا»، «فرانز کافکا- هېواد چک»، «خورخه لويس بورخيس- هېواد ارجنتاين»،

« مارسل پروست- هېواد فرانسه» او «گاربریل گارسیا مارکیز- هېواد کولمبیا». ښه به وي که تاسو په دغو برخو کې: (د لیکوال ژوند او ادبي شخصیت، ادبي او تاریخي دوره، ادبي سبک او هنري ځانګړنې، مهم داستاني نښیرونه(آثار)، د نښیرونو(آثارو)تحلیلی ارزونه، پر نړېوال ادب د دوی د نښیرونو(آثارو) اغېز،) د دغو نوموتو ستو په ټراو خپله ارزونه راسره شریکه کړئ.

استاد دودیال: هومر (Homer) : د لرغوني یونان د دغه ړوند شاعر او داستان لیکونکي د ډېر زیات شهرت سره سره، د ده د ژوند په اړه کره او پوره معلومات نشته ، خو د لرغوني یونان دوه ستر حماسي آثار (ایلیاد Iliad) او (Odyssey)د ده منظوم آثار دي چې د تاریخ لوی ادبي آثار ګڼل کیږي او د ده نوم یې تلپاتې کړی دی. د ژېپوهنې او تاریخ څخه ښکاري چې دغه اشعار له میلاد څخه اته پېړۍ مخکې د کوچنۍ آسیا لویدیزو سواحلو کې د یونان په یوه کوچني ښار کې لیکل شویدي. هومر پورې اړوند دغه دواړه حماسي آثار له هغو افسانوي پېښو سره ټراو لري چې اټکل کیږي چې له هغه زمان څخه به څلور پېړۍ وړاندې شوی وي. د ټبلګې په توګه ایلیاد د تروا (Troy)د جګړې په وروستي کال کې چې د یونانیانو او دغه کوچني ښار د اوسېدونکو ترمنځ شوې وه، لیکل شوی او اودیسه هغه نکل دی چې د تروا له جګړې څخه د یوناني اتل اودیسه د بریالي راستنېدو په اړه لیکل شوی. ایلیاد د لویدیځ ادب ترټولو لرغونی اثر دی. ویل کیږي چې ممکن دغه اثر به له اودیسه څخه څو لسیزې وړاندې لیکل شوي وي. د هومر دغه دوه نامتو آثار له میلاد څخه یونیم سل کاله مخکې د سکندریې د کتابتون د رئیس له خوا خوندي شوي دي چې تر نن ورځې پورې زمونږ په واک کې دي. **هرودت**

(Herodotus)داسې فکر کاوه چې هومر به له میلاد څخه نهه پېړۍ مخکې (له میلاد څخه مخکې په (۸۵۰) کال کې ژوند کاوه) او ډېر ښایسته چنګ یې غږولای شو. ځینې نور څېړونکي بیا وایي چې هومر له میلاد څخه اووه پېړۍ مخکې ژوند کاوه. **اولیور** (Oliver Tap Lin)په دې باندې ډاډه دی چې هومر له میلاد څخه مخکې د (۶۵۰-۷۵۰) کلونو تر منځ ژوند کاوه. دا ځکه چې د اوسنیو څېړونکو د څېړنو پایلې دا خبره ثابتوي.له ایلیاد او اودیسیې پرته (Homeric Hymns)په نوم د یو شمېر نسبتاً روحاني لنډو اشعارو مجموعه هم چې د بېلابېلو خدایانو د جشن له امله ویل شوي وو، د حماسي سبک د لرلو له امله هومر ته منسوبه بلل شوې ده. پوهان په عمومي توګه په دې هکله په یوه خوله دي چې د هومر حماسي اشعار (الیاد او اودیسه) په شفاهي بڼه (نه په لیکلي بڼه) په میراث راپاتې دي، دا ځکه چې د شفاهي ادبیاتو بنسټیزې ځانګړتیاوې او فورمول پکښې لیدل کیږي. هومر د یوناني ادب پلار و. ډرامه، تاریخ لیکل او آن فلسفه او خواشینونکي او خندونکي پېښې د هومر په حماسه کې راغلي دي او دا ټول هغه تخنیکونه وو چې نومورې ورځخه کار اخیستی دی. د لویدیځ د ادبیاتو حماسه بولو شاعران زیاتره له هومر څخه اغېزمن وو. آن دا چې ایټالیوي نامتو شاعر **دانته الیګیري** (Dante Alighieri)باندې یې هم اغېزه ښکاري. د هومر له آثارو څخه د انګلیسي ژبې په ژباړو کې د **جورج چپمن** ((George Chapman(۱۶۱۶)نسخه، ایلیاد د (۱۷۱۵-۱۷۲۰) او اودیسه (۱۷۲۵ –۱۷۲۶) آثار لیدل کیږي چې د کلاسیکو اثارو تر نامه لاندې د **الکساندر پاپ** (Alexander Pope) له خوا رامنځته شوی دی. په معاصرو انګلیسي ژباړو کې بېلابېلې لیکنې شته لکه: د امریکایي شاعر **ریچموند** (Richmond Lattimore۱۹۵۱ -۱۹۶۷) ټکي په ټکي ژباړه. د **رابرت فیتز جرالد**

(Robert Fitzgerald١٩٦١ -١٩٧٤) ژباړې، او د امریکایي شاعر او ژباړونکي **رابرت فګلز** (Robert Fagles) د ایلیاد د ١٩٩٠م. کال او د اودیسه د ١٩٩٦م. کال ژباړې او د **ستنلي لومباردو** په نوم د **کنزاس** (Kansas) د پوهنتون د یوه کلاسیک پروفیسور د ایلیاد ١٩٩٧ کال او د اودیسه ٢٠٠٠ کال ژباړې.

د هومر آثار د لرغوني یوناني شعرونو بېلګې دي چې نړیوال نوم او له پېړیو پېړیو راهیسې پر خلکو جادویي اغیز لري، خلک یې ډېر خوښوي او د لوستلو لیوال یې دي. د هومر آثار د ده د ژوند پرمهال ندی چاپ شوی او نه هغه وخت د لیکلو او چاپ وسایل و، بلکې په شفاهي بڼه له یونسل بل ته لیږدلو شوي دي، ترڅو چې دا دی زرګونه کاله وروسته د ده له مړینې اوس زمونږ په واک کې دي. نړیوال په دې باور دي چې دا شعرونه د نالوستو شعر ویونکو له خوا له میلاد مخکې په اتمه او اوومه لرغوني پېړۍ کې چې یوازې ژبنی ادب موجود و، یعنې له میلاد څخه شاوخوا اته نیمه سوه کاله پخوا ایجاد او د یوه فرهنګي میراث په توګه مونږ ته را پاتې دي. نوموړی د یونان لومړنی حماسه ویونکی بلل کېږي. داسې هم ویل کېږي چې هومر ړوند و؛ ځینې نور بیا وایي چې د بودا‌توب تر وخته روغ و، خو د عمر په وروستیو کې یې خپل دید له لاسه ورکړی و. د هومر ویناوو او ادبي تخلیقاتو په یونان کې ډېر اغیز درلود، چې لامل یې اخلاقي محتوا ، پند، نصیحت او د ژوند لپاره ګټورې مشورې وې. دغو اوصافو د ده اثارو ته د مذهب تر کچې د درناوي دریځ ورکړی و . مشهور مورخ **هېرودیتس** په دې باور و، چې نوموړی اصلاً آسیایي نژاده و. د یونان په پراخه زمکه او د یونان ډېرو کلیو او سیمو کې د هومر د زېږېدو دقیق ځای هم نه دی معلوم؛ د یونان مختلفو سیمو اوسېدونکي دعوه لري، چې نوموړی د هغوی په ښار کې زېږېدلی و.

د هومر تر ټولو مشهور آثار (ایلیاد او اودیسه) نومېږي، چې تر ډېره د هغه وخت د خلکو افکار او عقاید ورڅخه معلومولای شو. دا اثر د ارزښت له مخې له **سینوهه** سره برابر شمېرل کیږی. د هومر دغه آثار د تاریخي شهرت له امله ګڼو ژبو ته ژباړل شوي دي. لکه چې وویل شول ، دا هغه وخت په لیکلی بڼه نه وو، بلکې خلکو له دغو اثارو سره د مینې په خاطر نسل په نسل لکه زمور د پښتو ژبی د لنډیو او نکلونو په شان خپلو سینو کې ژوندي ساتلي دي او زمور د لرغونو متلونو په شان تاریخي پېښې رابنیي. په شفاهي بڼه دا معنوي زېرمه ډېر وروسته د بېلابېلو خلکو له خولې راټوله او منظمه شوې ده. زمور لنډیو سره یې توپیر دا دی چې زمور زیات شمیر لنډی ، پخواني نکلونه، حکایات ، اساطیر او شفاهي ادب هېر یا د طبیعي او ټولنیزو ناخوالو او پېښو له امله خاورو لاندې شول او ټول مو ثبت نشو کړای، خو یونانیانو ټول ثبت او راټول او نن ورځ ورباندې ویاړي.

لکه چې وویل شول، د هومر دوه ادبي منظوم داستانونه چې ایلیاد او اوډیسې نومیږي په ټولو نړېوالو ژبو باندې ژباړل شوي. دغه داستانونه نړیوال شهرت لري. د هومر د اثارو سره د خلکو مینه او هغو ته یې پام شپږ کاله مخکې له میلاد نه پیل شوی ده، ډېرو مینه والو به یې شعرونه په یادي زده کول، ډیرو پلویانو به یې د ده په شعرنو باندې مجلسونه جوړول او د دغو شعرونو له ویلو څخه به یې خوند اخیست. د لومړي ځل له پاره هغه چا چې د هومر اشعار راټول او په ډیر ښکلي خط یې ولیکل، هغه **(اریستارکوس)** د اسکندریې د کتابتون رییس و. ده یو سل پنځوس کاله د میلاد نه مخکې دوه کتابونه راټول کړل چې تر اوسه پورې دغه با ارزښته ادبي اثر د امانت په توګه پاتې دی.

المانې پوه او محقق **فریدریک اګوست ولف** (۱۷۵۹م.- ۱۸۲۴م.) لیکلي دي : (...هومر د ایلیاد او اوډیسې اهمې برخې لیکلي دي، خو نورو شاعرانو وروسته په هغه کې نور څه ورزیات کړي دي. ..). اګوست ولف نور توضیحات هم لري، چې دلته ورځخه تیریږو.

د ایلیاد او اوډیسې ارزښت په دې کې دې چې د لرغوني یونان کلتور، تاریخ، جغرافیا، خلک او ژوند را پیژني. دا هغه دوه منظوم یوناني داستانونه دي چې د هومر د شعر ترځنګ؛ د عام ولس افکار هم ځغلیدلي دي . یوه داسې نظریه لا هم شته چې وایي دا منظوم داستانونه په پخوا زمانه کې جوړ شوې دي او هومیر هغه په یاد کړي وو. او هرځای کې به یې ویل : د یونان په ادبي تاریخ کې د (قهرمانانو عصر) په نامه یوه زمانه قید ده چې دا داستانونه هم د هغه عصر بیانونکي دي او دا عصر د ویاړ او افتخار زمانه بلل کیږي ، ځرنګه چې په دې داستانوکې د لرغونې یونان ولس قهرماني او د قهرمانانو کارنامې ستایل شوي دي، نو د نېې ډېرې زمانې له پاره د مقدساتو په جمله کې شمیرل کیدل او همدا لمانځنه، نمانځنه او تقدیس وو چې دغه قدیمي ادبي اثار یې له هیربدو څخه ساتلي دي . د دې داستانونو ناظم هرځوک چې و، د هومیر په شمول د خپل ولس د قهرمانانو شهامتونه او شجاعتونه یې توصیف کړي، دا د ولس مشترک ذهنیت دی، نو دا وجه وه چې ولس د هغو د اوریدو څخه خوند اخیست او وروسته نو خبره دې حد ته رسېدلې وه چې پر ټاکلو وختونو د هغو اوریدنه یو سنت ګرځېدلی و. دا د اتلانو، د یونان د مدافعانو او د جګړو بیان کوي ، ایلیاد (۲۴) برخې لري چې د جګړې وروستی (۴۹) ورځې یې د ټولو قهرمانیو له نومونو سره پکې توصیف شویدي. په دغه منظومه حماسه کې د (ترای) د کلابندۍ کیسه راغلې ده. اودیسه یو بل داستان دی چې څلورویشت برخې لري او د (ترای) تر سقوط وروسته د اتاکا د

پادشاهي څخه غږيږي . ددغه منظوم داستانونو د لهجې څخه پوره معلوميږي چې د لهجې اختلاف يې د يوه زمان محصول نه دی . د دغې منظومې کيسې لنډيز دا دی : د (ترای) د پادشاه زوی (پاريس) د يونان د پادشاه د کورنۍ يوه شهزادګۍ د (ليدا) لورد (بلوکس)، د (کاستر) خور او د (منيلاس) ښځه وه . په دې کې د تښتولو خبره راغلې وه. کله چې (اګاممنون) پاچا په دې کيسه خبر شو، نو غيرت يې په جوش راغی او د خپلو زورورو پهلوانانو (اچيل) او (اوليس) سره د (ترای) خواته روان شو، چې د شهزادګۍ تښتونکو ته سزا ورکړي (بايد ووايو چې زمونږ کوز پښتانه آشيل د آچيل په ښه او هومر د هومير/هيومر په ښه هم ليکي او تلفظ کوي، نو دلته مې هم په دواړو ښو وليکل. (دوديال) .

د ترای پاچا چې خبر شو هغه هم د خپلو زامنو (هکتور) او (پاريس) سره د جنګ ډګرته راغی هغه مهال چې جګړه توده روانه وه د اګاممنون پاچا او د هغه د پهلوان اچيل ترمنځ خوابدي پيښه شوه او اچيل له جګړې څخه لاس ويوست خو هغه وخت چې د جګړې په ميدان کې د (اچيل/ آشيل) ملګری د (پاتروګل) د (ترای) د پاچا د زوی (هګتور) په توره ووژل شو، نو آشيل ته هم درد ورغی او د جنګ ميدان ته داخل شو، ده په يوه ګوزار (هکتور) مړ کړ. د اچيل له ښې د ترای خلک له ميدان څخه وتښتېدل، په ښار ننوتل او دروازې يې وترلې. د اګاممنون لښکر چې ځومره په تمه شو، ښار خلاص نه شو او د کلابندۍ په حال کې پاتې شو. آخر يونانيانو يو چل وکړ: د لرګيو يو آس يې جوړ کړ او په هغه کې د ننه کښناستل د ښار دروازه وانانو دوی ته فکر نه شو او کله چې آس ښار ته ننوت خلک ځنې راووتل، د دروازه وانانو سرونه يې پرې کړل ښار يې پرانيست. او د ښار خلک يې ټول له تيغه تېر کړل او د يونان شهزادګۍ يې د هغو څخه خلاصه کړه او ښېرته يې خپل وطن ته راوستله . په دغه جګړه کې د يونانيانو سره د مرستې لپاره د (الپ)

ټول خدایان راغلي وو او دوی آشیل پهلوان ته وسلې جوړې کړې وې. د اشیل مور هغه ته په کوچنیوالي کې په داسې اوبو کې غسل ورکړی و چې بدن یې ټول د اوسپنې شوی و، یواځې د پښې یوه بجلکه (هغه برخه چې مور په ګوتو نیولې وه) طبیعي او د غوښې وه. کله چې په جګړه کې د ټرای د پاچا زوی (باریس) په زهرو لړلې غشې د هغه خواته ورورویشته نو پر دغه لوڅه بجلکه یې ومونښت او له دغه زخم څخه آشیل پهلوان مړ شو . په دغه وخت کې د اشیل له لاس څخه په لوبدلې وسله د (اولیس) او (اجاکس) پهلوانانو ترمنځ جګړه ونښته. اولیس پهلوان دنورو لښکرو څخه جلاشو او دیونان پر خوا لاړ په دریاب کې یې کښتۍ ماته شوه او ده پر یوه تخته باندې تکیه وکړه . اولیس یوویشت کاله په دریاب او ټاپوګانو کې سرګردانه و، کله به یې د سمندر له څپو سره ډغرې وهلې او کله به له (سایکلوپانو) سره په جګړو بوخت و. دی پس له یوویشت کلونو خپل وطن ته راورسید او ویې لیدل چې نښځه یې تر دغه وخته پورې دده په نامه ناسته وه .

د ټرای جګړه دایلیاد او ادیسې د داستانونو اساسي موضوع ده . تر هغه وخته پورې چې د ترای نښار بشپړ نیول کیږي، د ایلیاد موضوع ده او تر هغه وروسته د اولیس سفر او نورې پېښې د اودیسې په داستان پورې اړه لري. څرنګه چې په دغو داستانونو کې د یونان د ملت قهرماني ستایل او نمانځل کیږي، نو همدا وجه ده چې نوموړي اثر ته د نړۍ په ادبیاتو کې د حماسې لقب ورکول شوی دی . د ادیسې حماسه د زمان په لحاظ له ایلیاد څخه وروسته راځي. که څه هم د ادیس په داستان کې د ارباب الانواعو جادو ګرانو او اشباحو نقش ډېر جوت دی او حتی په دې نړۍ کې د یوې بلې مرموزې یا په اصطلاح (پټې نړۍ) خبرې هم په کې راغلې دي، خو سره له دې دغه حماسه د یونان د فرهنګ تاریخ او فلکلور په برخه کې ډیره بډایه ده او د لرغوني یونان د مدنیت له روښانه کولو سره پوره مرسته کوي.

څرنګه چې په ادیس کې د یونانیانو ژوند په واقعي بڼه منعکس شوی دی، له همدې امله د هومر دغه اثر د نړۍ په ادبیاتو کې د ریالیزم لومړنی اثر ګڼل کیږي . په ادیس کې د نارینه وو او ښځو ترمنځ مناسبات ،د هر یوه کار او شغل، د سولې او جګړې شرایط، برخلیکونه، جامې، وسلې، دیني معتقدات، د کورنۍ ژوند جزییات او د چاپیریال خصوصیات په بڼه توګه تمثیل شوي دي، نو د معلوماتو او تاریخ سرچینه یې بللای شو . د اودیسې سبک ډیر برمیال او پرتمین دی. ادیسویس د حماسې اتل، د پوهې، زړه ورتوب او زغم بیلکه انځور شوې ده. پنسیلوپ د ده میرمن د وفا داری نمونه ده او د خپل میړه په غیاب کې د هر ډول نفسي او شیطاني وسواس سره مبارزه کوي. ادیسویس هڅه کوي چې ډېر ژر د خپلې کورنۍ غیږې ته پناه وروړي، خو جادوګران ارباب الانواع او هر ډول بلاوې په هره شپه او هر ګام کې دی له مشکلاتو او خنډونو سره مخامخ کوي، د ده وفاداره میرمن د بډایو طلبګارو سره لاس په ګریوان ده . د ده زوی (تیاماخوس) د خپل پلار د موندلو له پاره له هرې لارې څخه کار اخلي . کله چې دغه ښکلې او په زړه پورې نکل شروع شي، اوریدونکي په تلوسه ورته غوږ وي، آن ماشومان خپلې لوبې پریږدي، او بزګران او کاریګر یونانیان هم خپل کارونه بل وخت ته ځنډوي، خو کیسه هرومرو اوري.

جیواتی بوکاچیو ایتالیایی لیکوال و چې له (۱۳۱۳م. تر ۱۳۷۵م.)کال پورې یې ژوند کړی و. اروپا څوارلسمه ، پینځلسمه او شپاړسمه پیړۍ کې د اختناق او استبداد سره تنور کې وریت وه. ژمنو رونړاندو او په تېره لیکوالو، د ټولنې د روښانه کولو درووند مسوولیت ته اوږه ورکړه. د هغه وخت داستاني ادبیات د مبارزې او روښانتیا ادبیات وو. په دې کې یو یې بوچاچیو و. هغه د ایتالیا د رنسانس په دوره کې د

کیسه ییز ژانر پخه ستنه ودروله. سره له دې چې یوه اشرافي ماحول کې ستر شو، خو یو وګړنیز او د ولس په درد دردمن لیکوال و چې خپلو داستانونو او کیسو کې یې د عامو خلکو او خپل ولس ژوند انځور کړ. د نوې ځوانۍ په عمر له فلورانس څخه ناپل ته ولاړ، تمه دا وه چې د خپلوانو په شان به سوداګري پیل کړي، خو ده شپږ کاله حقوق ولوستل، خو آخر کې لیکوال ورڅخه جوړ شو. ده د (دانته) آثار ولوستل او د هغه په ګامونو یې ګام کېښود. د سودا ګري او حقوقو پر ځای یې ادبیاتو کې ژور کار وکړ، خواړۍ یې وګاللې او د ایتالیا د کلتور او ادب دغوړېدا لپاره چمتو شو. د ناپل ښار کې په یوې شتمنې ښځې مین شو. د مینې نړۍ نور هم د ده ادبي نړۍ رنګینه کړه. پراخه ټولنیزو اړیکو او د دانته د آثارو مطالعې ده سره مرسته وکړه چې د ټولنپوهنې او اروا‌پوهنې په رازونو پوه شي، په همدې خاطر دده لیکنو کې اروایي شننه ګورو. سایکالوجي او رواني تحلیل هغه وخت یوه نوې موضوع وه. په (۱۳۴۱م.)کې یې پلار مړ شو، له دغه شتمن پلار څخه جووانې پوکاچیو ته لویه شتمني په میراث پاتې شوه. د ده کور د هغه وخت د روښاندو د را ټولیدو ځای شو. ادبی بحثونه، کره کتنې او پرکتابونو به یې خبرې کولې. د ده لومړنی اثر(د کامرون) نومېد چې د منځنیو تیاره پیړیو غندنه یې کړې او روښانه ژوند ته د ورتګ زیری یې ورکړی دی. لوی آرمان یې دا و چې ایتالیا د خرافاتو او کلیسا له دام وژغوري او ولس ته د روښنایي، نیاو، آزادۍ او عصري تعلیم لاره وښیي. پوکاچیو داسې وخت کې ژوند کاو چې ایتالیا کې د عیسوي پاډریانو جهل او وبا خوره وه. ده او د ده منورو ملګرو هوډ وکړ چې د سم ژوند لار ومومي او خلکو ته فاضلانه ډیوه په لاس ورکړي. دوی په لاتې ژبه څو کتابونه ولیکل. د ده خوږ ملګری (پترارک) و چې هغه هم د ولس د خېر- ښېګڼې ژمن شخص و، خو په

(۱۳۷۴م.)کال د پیرارک په مړینې سره پوکاچیو زښت زیات غمجن شو. له (۱۳۷۴م.) وروسته یې د خپل ژوند وروستي آثار ولیکل او په بل کال یې د ایتالیا نامتو ښار، فلورانس ته نږدې د (سرتالدو) سیمه کې مړ او همالته خښ شو. په دې توګه د رنسانس د دورې د لومړیو لیکوالو په کتار کې یې نوم ځلاند پاتې دی.

میخایل شولوخوف: د شولوخوف نوم او آثار له کلونو کلونو افغانستان کې پېژندل شوي دي. د دغه نامتو لیکوال آثار په پښتو او دري ژبو ژباړل شوي او له رومانونو څخه یې جوړ شوي فلمونه او سریالونه افغانستان کې ډېر مینه وال لرل. د نوبل د ادبي جایزې وړونکی میخایل شولوخوف په (۱۹۰۵م.)کال زېږېدلی او په (۱۹۸۴م.)کال ومړ. هغه د شوروي اتحاد د دوران لیکوال و. له نازیانو او هلتر سره د میهنې جګړې او بیا وروسته تر دوهم نړیوال جنګ د شوروي اتحاد د بیارغاونې د سخت او ستومانه کوونکې کار شاهد او ګډونوال و. په (۱۹۱۸م.) کې چې د (دُن) په سیمه کې مېشت او د دیارلسو کلونو په عُمر و، د دوی سیمه کې جګړه ونښته. شولوخوف پوځ کې عسکر شو. د همدغه دوران خاطراتو د ده په زیاترو آثارو کې غبرګون وموند، آن دا چې د خپل یو نامتو رمان نوم یې (آرام دُن) ایښی و. دُن د دوی د سیمې د یو لوی سیند نوم هم دی. دغه حماسي رمان یې په (۱۹۲۸م.)کې پیل او په څلورو ټوکو کې یې په (۱۹۴۰م.)کې بشپړ کړ. دوه ځله یې د شوروی اتحاد د دولت جایزه او په (۱۹٦۵م.)کې یې د نوبل نړیواله ادبي جایزه وګټله. روسي ادب کې د تولستوی د (جګړه اوسوله) تر رمان وروسته دا دوهم نامتو رومان دی. په دې رومان کې کورني، ټولنیز او تاریخی مسایل راغلي دي. رمُان د (میلاخوف) د کورنۍ له کیسې پیل او ډېره برخه همدا ده، ورپسې د

نړیوال جنګ لویه غمیزه او بیا د (۱۹۱۷م.)کال د انقلاب مسایل او د روسیې کورنۍ جګړه په مهارت سره راته بیانوي. هغه جګړه چې د عدالت او د وطن د ساتنې لپاره وه. د ده د داستانو اتلان خپل تجارب بیانوي. د بیلګې په توګه (ګریګوري) د لومړۍ نړیوالې جګړې د تجاربو په اړه خبرې کوي. په رومان کې یې مینه هم شته او د طبیعت د منظرو ښکلي انځورونه هم لري. بل نامتو اثر یې (نوې آباده زمکه) ده. د ده رومانونه با مقصده، متعهد(ژمن)، ریالیستیک او د رومانتیزم د خوږو او کیفیت لرونکي دي، چې د طبیعت رنګینې پکې له ورایه ښکاري او د موضوعاتو له پلوه یې زیاتره تاریخي بللای شو .

ایف. سکاټ فیټزجرالډ (F. Scott Fitzgerald) نامتو امریکایي کیسه لیکونکی او رومان لیکونکی د (۱۸۹۶م.)کال د د سپټمبر په (۲۴) مه نړۍ ته سترګې پرانیستي دي. پلار یې ایډورډ فیټز جرالډ آیرلنډي او انګلیسي الاصله و. د ده نیکونه په مریلینډ کې د لومړنیو مېشتو شویو اروپایانو کورنۍ ګڼل کېږي. سکاټ فیټزجرالډ د امریکا د ادبیاتو د تاریخ یو تر ټولو مهم لیکوال ګڼل کېږي، ناولونو ته یې د ادبیاتو د کلاسیکو اثارو په سترګه کتل کېږي. مشهور ناول یې (The Great Gatsbyنومېږي چې په (۱۹۲۵ م .)کال یې لیکلی و. دنومورې په خپلو ناولونو کې د امریکا ټولنه او چاپېریال په ډېر ښه ډول انځورکړې دي. جرالډ د پرینسټن پوهنتون (Princeton University) کې زده کړې کړي دي. ده لا د محصلي په دوره کې (له جنت آخوا This Side of Paradise) په نوم یو ناول کښلی و. دا ناول د امریکا د ادبیاتو د تاریخ یو خورا مهم اثر وګڼل شو. ستر ګټسبي (The Great Gatsbyیې وروسته (یعنی په ۱۹۲۵م. کال کې) لیکلی او چاپ کړی دی. د

سکاټ فیټز جرالډ شخصي ژوند له لوړو ژورو ډک و. له خپلې ماندینې زلدا فیټزجرالډ سره یې د ژوند کیسې او ناولونه په فرانسه او امریکا کې خلکو په ځیر لوستلي. نالونه یې بیلابیل مسایل رااخلي: کورني موضوعات، سیاست، ټولنه او اروایي شننې.

په (۱۹۳۰ م.) کال د ده مېرمن (زلدا) په روحي ناروغۍ اخته شوه، یو کال یې د اروپا په بیلابیلو ځایونو کې په درملنه تېر کړل، که څه هم په (۱۹۳۱)کې روغه شوه، خو یو کال وروسته بیا په روحي ناروغۍ اخته شوه. زلدا، چې په خپله هم هنرمنده وه، هڅه کوله چې د ډارمو، ناولونو، انځورګرۍ او نورو هنري کارونو له لارې مطرح شي، خو بریالۍ نه وه. سکاټ فیټز جرالډ په (۱۹۳۹ م.)کال لاس انجلس ته لاړ چې د امریکا د هالیوډ د فلمونو لپاره سناریو ولیکي. ده په دې موده کې د یوه نوي ناول په لیکلو پیل وکړ چې اصلي کرکتر یا اتل یې د هالیوډ یو ډایرکټر و، خو دا ناول یې بشپړ نه کړای شو. دی یو کال وروسته (د ۱۹۴۰ د دسمبر په ۲۱ مه) د زړه په سکته ومړ. ناولونه یې خلکو خوښ کړل ، خو هغه سناریوګانې یې چې کښلې وې بریالۍ نه وې. د ده له ستر ګټسبي ناول څخه په (۲۰۱۳ م.)کې یو فلم جوړ شو . په دې فلم کې د لیوناردو دي کاپریو په شان سترو امریکایی فلمي لوبغالو کار کړی دی. همداراز د سکاټ فیټز جرالډ د یوې کیسې په اساس (وروستی ځل چې پاریس مې ولید) فلم جوړ شوی دی. په دغه فلم کې د الیزابیت ټایلر په شان د هالیوډ د سینما سترې لوبغاړې کار کړی دی.

میګل سروانتس د اوولسمې پیړۍ هسپانوي لیکوال و. له (۱۵۴۷ تر ۱٦۱٦م.)کلونو یې ژوند کړی دی. د اسپانیا خلک، اسپانوي ژبې ته د ده خدمتونه

نه هیروي او نړۍ هم د ده د داستاني ادبیاتو درناوی کوي. د ده نامتو رومان " دن کېشــوت " نړېوال نوم لري. د سروانتس د ژوند ډېر کلونه په بیوزلي کې تېر شول، له همدې امله یې زیات نښېرونه پرته له چاپ او خپرېدو له منځه ولاړل، خو بیا هم د ده ستر ادبي میراث دمره ستر و چې اوس اسپانویانو ته دمره ارزښت لري، چې په درناوی سره اسپانوي ژبې ته د سروانتس ژبه وایي. لالهاند ژوند یې درلود، په (١٥٦٩م.)کال له اسپانیا څخه د ایتالیا د روم ښار ته ولاړ . ده د اسپانیا پلي پوځ کې پینځه کاله خدمت وکړ، خو یووخت د سمندري غلو په لاس کې ولوید، هغوی زنداني کړ، کله چې له زندان بهر شو، بېرته د اسپانیا پلازمنیې (مادرید) ته ستون شو. دا وخت یی لیکوالي ته زیاته پاملرنه وکړه. په (١٥٥٨م.)کې یې د "لاګالتها" په نوم خپل لومړنی رمان، بیایی په (١٦٠٥م.)کې دون کیشوت دوو برخو کی ولیک چې په (١٦١٥م.)کې خپور شو. سروانتیس په اسپانوی ژبه شعر او تر شلو زیات نندارلیکونه هم لیکلي دي، خو زیات کار یې په رمان لیکلو کړی دی، چې شمېر یی دولسو ته رسیږي. وروستی اثر یې د (زیګسموندا او پرسیلزی مشتقات "Los trabajos de Persiles y Sigismunda"نومیږي چې په ١٦١٦ک. کال، یعنی د ده تر مړینې وروسته خپور شو. سروانتس د دن کیشوت په خپرولو کې ستونزو سره مخ شو، ځکه د وخت سیاستوالو یې مخه ډب کړې وه. نوموړی د خپل ژوند په کلونو کې د مقاماتو د پام وړ ونه ګرځېد، خو ولس کې یې محبوبیت درلود. له مړینې دوه پیړۍ وروسته ادب څیړونکو د ده د آثارو درناوی وکړ او (دن کیشوت) په انګلستان ډېر د پام وړ وګرځید. پر ١٧٨١م. کال جان بول استاندال ټول دن کیشوت چې بیلابیلو برخو کې لیکل شوی و، یوځایی خپور کړ. د دې اثر

په خپرېدو سروانتس د لرغونی یونان او روم د لیکوالو په اندازه د منبت وړ وګرځېد. اوس دن کیشوت د نړۍ په اووه سوه ژبو ژباړل شوی دی .

انتون چیخوف: ا نتون چیخوف (Anton Chekhov) د نړۍ په کچه د نوولسمې پېړۍ د تر ټولو تکړه روسي لیکوالانو، ډرامه لیکونکو او د لنډو کیسو د پلار په توګه پېژندل کېږي. هغه په مسلک کې ډاکټر و، خو ادب ته یې داسې بېساري او رښتیني شاهکارونه وړاندې کړل چې د نړۍ د لنډې کیسې او تیاتر په تاریخ کې یې لوی انقلاب راوست. چیخوف په ۱۸۶۰ م. کال کې په روسیه کې زېږېدلی و. د هغه کورنۍ په مالي توګه ډېره غریبه وه، خو بیا یې هم وکولای شول خپلې زده کړې سرته ورسوي. د چیخوف لومړنۍ زده کړې دا وې چې په مسکو پوهنتون کې یې د طب پوهنځی ووایه او طبیب شو، خو ډېره مینه یې ادبیاتو، په تېره داستاني ادب سره وه. هغه به تل ویل: "طب زما قانوني ښځه ده او ادبیات مې معشوقه ده." هغه اکثرا د غریبو خلکو وړیا درملنه کوله. د چیخوف د آثارو ځانګړتیا دا وه چې په زیاترو داستانونو او ډرامو کې یې لکه د ده د دوران د نورو لیکوالو په شان، پاچاهان او افسانوي اتلان نشته؛ د دې پرځای د انتوان چیخوف د آثارو اتلان عام خلک، بزګران، ښوونکي او مامورین دي. انتون چیخوف سره له دې چې په مسلک کې ډاکټر و، خو ادب ته یې داسې بېساري او رښتیني شاهکارونه وړاندې کړل چې د نړۍ د لنډې کیسې او تیاتر په تاریخ کې یې لوی انقلاب راوست. له اقتصادی پلوه د چیخوف ژوند متوسط حد کې و، په بزګرانو، بېوزلو، کلیوالي محرومو خلکو ډېر مهربان و. د ده داستاني آثارو د ښاري خلکو پام بیوزلو او بزګرانو ته واړاو. ورو ورو د کلیو آبادي او بزګرو سره مرسته د وخت موضوع شوه.

سره له دې چې چیخوف ډېر بودا نه و، خو د نړۍ رنځ (تې بې) په ناروغۍ اخته او په ۱۹۰۴ کال کې په ۴۴ کلنۍ عُمر په ځوانۍ کې مړ شو. زیات شمېر آثار یې پښتو ته ژباړل شوي دي. نامتو اثر یې چې پښتو ته ژباړل شوی، څورب او خوار نومیږی. په دې اثر کې د ټولنیزو طبقاتو ژوند او توپیر ښودل شوی دی.

ویلیام سامراست موام: انګلیسی داستاني ادبیاتو کې، موام یو نه هیریدونکی نوم دی. ویلیام سامراست موام اصل کې داستان لیکوال و، د داستاني آثارو تر څنګ یو نامتو نداره لیکونکی هم و. موام په فرانسه کې د پاریس په ښار کې هغه مهال وزیږید چې پلار یې هلته د انګلستان په سفارت کې کار کاو. نوموړي له ۱۹٦۵ تر ۱۹۷۴م. پورې یعنې لس کاله فرانسه کې ژوند وکړ. ډېر ژر یې پلار ومړ او دخپل تره ترلاس لاندې چې یو روحاني سړی و، د کنت په ښار کې وروزل شو. په دیارلس کلنۍ کې یې د (کنتربري) په سلطنتي کالج کې زده کړې پیل کړې. وروسته بیا د هایدلبرګ پوهنتون ته ولاړ او له هغه ځایه لندن ته ولاړ او هلته یې د طبابت په څانګه کې زده کړې وکړې. د ده په ډیرو آثارو کې د دغو پیښو او د وختونو خاطرات ترسترګو کیږي. په دې لړ کې دده لومړنیو آثارو لکه د لیزا آو لمبث رومان (۱۸۹۷م.) او د (بانو کړیداک) رومان، چې په ۱۹۰۲ کې چاپ شول، د ده نوم وځلاو او داستاني ادب کې یې ډیر شهرت ګټلی و. همدا نوم او شهرت ددې لامل شو چې طبابت پریږدي او ادبیاتو ته مخ واړوي. (انساني مرئیتوب -۱۹۱۵م.) دده شهکار بلل کیږي او دده د معنوي او فکري حال ښه بیانوونکی دی. دا رُمان د اروپا د رومانتیزم د سبک یوه ښه بیلګه ده. دغه اثر ده ته ډیر بری ورپه برخه کړ. له دې وروسته موام په سفرونو پیل وکړ، له اروپا څخه لرې ختیځ ته او بیا امریکې ته ولاړ.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې د یوه پټ سازمان په تشکیل کې روسیې ته ولاړ، وروسته تر جګړې څخه د فرانسې په جنوب کې مېشت شو. سامراست موام د خپلو سفرونو او تجربو څخه خپلو آثارو کې ډیره ګټه اوچته کړه. د ده همدغو سفرونو نوموړی د نړۍ نورو هیوادو سره نژدې کړ. موام په لومړیو کې د خپلو رومانونو له امله د خلکو پام ځانته واړاو، وروسته یې نندارە لیکونو هم د خلکو پام راواړاو. د موام تر ټولو غوره داستان(میاشت او شپږ پنسی) نومیږي چې د فرانسوي نامتو انځورګر ګوګن له ژوند څخه یې الهام اخیستی دی.(اشندن) یې بل اثر دی چې زیاتره پکې د لیکوال تجربې راغلي دي چې په لومړۍ نړیواله جګړه کې یې په روسیه کې د انګریزانو د پټ مامور په توګه دنده ترسره کوله."وروړې او ممیز" (۱۹۳۰)،"کاتالینا" (۱۹۴۸م.) او داسې نور یې داستانونه دي او نندارې یې هم د خلکو د پاملرنې وړ وې. د موام ډیر ښه نندار لیکونه دا دي: لیډي فردریک(۱۹۱۲م.)، زمونږ مخکښان(۱۹۲۳م.) انجمن(۱۹۲۱م.)، لیک(۱۹۲۳م.) او داسې نور. د موام ډیره وړتیا په لنډ داستان کې ده. د هغه د لنډو داستانونو شمیر ډیر دی. د دغه لیکوال د لنډو کیسو ټولګه په ۱۹۵۱م. کال کې خپره شوه. د همدې ټولګې له څو داستانونو څخه نندارې جوړې شوې. موام یو شمیر مقالې هم لیکلي دي. د مقالو یوه ټولګه یې چې نوم یې (د یوه لیکوال یادونې) و، په پینځو ټوکو کې په ۱۹۴۹م. کې خپره شوه.

لیو نیکولایویچ تولستوی : (Leo Tolstoy)د نړۍ او روسیې د معاصر تاریخ یو تر ټولو ستر، نامتو او اغېزناکو لیکوالانو او فیلسوفانو څخه دی. د هغه بېساري حماسي او ریالیستي شهکارونه د نړۍ په ادبیاتو کې ځانګړی ځای لري. لیو

تولستوی د ۱۸۲۸ م. کال د سپټمبر په نهمه نېټه د روسیې په «یاسنایا پالیانا» سیمه کې په یوه بډایه او اشرافي کورنۍ کې نړۍ ته سترګې پرانیستې وې. په ماشومتوب کې یې مور او پلار له لاسه ورکړل نوره پالنه یې عمه وکړه. د کازان په پوهنتون کې یې د ختیزو ژبو او حقوقو په څانګه کې زده کړې پیل کړې، خو د پوهنتون رسمي او وچ سیستم یې خوښ نه شو او نیمګړی یې پرېښود. د پوځي خدمت سره د لیوالتیا او هلته د ده لپاره د اړتیا له مخې د روسیې په پوځ کې شامل شو. دا وخت تولستوی پوخ ځوان او څه ناڅه د لیکوالي په فن او هنر پوهېدلی و. کله چې د قفقاز او کریمیې امنیتي پېښې رامنځته شوې، په جګړو کې یې ګډون وکړ، چې د جګړې دغه په سترګو لیدلې تجربې د هغه د راتلونکو سترو لیکنو بنسټ وګرځېدې. پوځی چاپیریال د ده فکري بدلون کې رول درلود. سره له دی چې تولستوی په یوه اشرافي چاپیریال کې د ځوانۍ عمر ته رسیدلی و، خو ساده ژوند یې غوره کړ. تولستوی د ژوند په منځنیو کلونو کې له یو ژور روحي او فکري بحران (Spiritual Crisis) سره مخ شو. هغه له عیاشۍ او خپلو اشرافي شتمنیو لاس واخیست، ساده جامې به یې اغوستې، د بزګرانو په څېر یې په پټیو کې کار کاو. ادبیاتو او لیکوالۍ سره یې مینه وه، چې مهم اثر یې (جګړه اوسوله) ده. دا اثر په دریو ټوکو کې پېښتو ته هم ژباړل شوی دی. دغه رومان ډېر زیات کرکټرونه او د پېښو بېلابېل ځایونه لري او د رمان د کیسې موده هم ډېره اوږده انځور شوې ده. په دې لوی رُمان کې زښته ډیرې پېښې راغلي دي، کورنۍ، رسمي مسایل، کلیوالی ژوند، ښاری چاپیریال، وچه او سمندر، تاوده او خوندور اوړي او ساړه ژمي، جګړې، سوله او د ژوند نور اړخونه یې په ښکلي قلم او په تلوسه پاروونکي توګه کښلي دي. ده د فرانسې او روسیې ترمنځ جګړه انځور کړی ده. دا یو تاریخي

رومان دی. (جګړه او سوله) د پښتو ژبې او نورو سلګونو مهمو نړیوالو ژبو ترڅنګ، په دري هم ترجمه او ایران کې څو څو ځله خپور شوی دی. دې ته دمینې، دروغو، خیانت، صداقت ، رښتینولی، ساده والی او محبت داستان ویل شوی دی. د زیات شمیر کرکترونو د بیخی زیاتو دیالوګونو په ترڅ کې یې د روسیې د تاریخ ، ټولنې او فرهنګ ښه پېژندنه کړې ده، چې د نړۍ یو پیچلی رومان یې بللای شو.

آندره مالرو: فرانسوي نامتو رومان لیکونکی دی. په زړه پورې ده چې د داستاني ادبیاتو یو شمېر نامتو څېړې، رُمان او ناول لیکونکي په سیاست کې هم مخکښ او په ټولنیزو چارو کې ښکېل کسان وو . په دې کې یو هم همدا آندره مالرو دی چې دخپل وخت نوښتګر رومان لیکونکی، کره کتونکی او سیاستوال و. نوموړی پر ۱۹۰۱م. کال دپاریس په ښار کې په یوه شتمنه کورنۍ کې نړۍ ته راغی. له منځنۍ دورې زده کړو وروسته، د پاریس د ختیزو ژبو مدرسه کې د سانسکریت ژبې او نورو ختیزو ژوندیو ژبو په څانګه کې شامل شو. په اتلس کلنۍ کې یې په بیلابیلو خپرونو کې لیکنې پیل کړې. د ده لومړني داستانونه ژور تخیُلي او تمثیلي وو چې د ریالیستیکو آثارو په پرتله، د سوررریالیزم او کوبیزم اغیزې وروانديې ښکاریدې. دغه ادبی مکتب هم د ریالیزم او رومانتیزم په شان خپلې ښکلاوې لرلې. مالرو په ۱۹۲۳م. کې له خپلې میرمن او یوې ډلې لرغونپیژندونکو سره د ختیځ په لوري سفر وکړ او د کامپوچیا په ځنګلونو کې یې د لرغوني تمدن نښې پیدا کړې او په یو شمیر زړو مزدکونو کې یې ښکلي انځورونه ومونډل. یو ځل ددغه ډول آثارو په غلا ونیول شو او درې کاله بندي شو، خو دخپل ژوند د ملګري او یو شمیر لیکوالو په وساطت بیرته خوشې او د قاضي حکم بدل شو. هند او چین کې یې د څه مودې په تیرولو

او د خلکو د بیوزله ژوند په لیدلو او د ځپښناک او ښکېلاک د ظلم په احساسولو سره یې د بشر د حقونو په دفاع لاس پورې کړ او د یو شمیر مجلو او اخبارونو په خپرولو یې پیل وکړ. آندره مالرو د ویښتیا او روښتیا د موخو لرونکو مقالو په لیکلو، له سیمه ییزو انقلابیونو سره مرسته وکړه. مالرو څوکاله د پاریس او لرې ختیځ ترمنځ تگ راتگ کاو. د چین له انقلاب سره یې مینه وښوده او د چین د رهبرۍ لپاره په یوه دولس کسیزه پلاوي کې غوره شو، خو کله چې(چیانگ کای- شک) پر کمونستانو بریالی شو، مالرو بیرته د لرغونپیژندنې په چارو بوخت شو او د افغانستان او ایران له لارې فرانسې ته ولاړ. له ختیځ سره د مالرو پیژندگلوي د دې لامل شوه چې دغو خلکو سره اړیکې زیاتې او د ښکیلاک پرضد د دوې مبارزې انځور کړي. ده د استعمار په ضد خپل افکار(دلویدیځ وسوسه)(۱۹۲۶م.)، سوبمن(۱۹۲۸م.) سلطنتي لاره(۱۹۳۰م.) او د بشر وضعیت(۱۹۳۳م.) کلونو په آثارو کې وښودل.

کله چې جرمني کې هتلر واک ترلاسه کړ مالرو کمونستانو سره شو او له فاشیستي ضد غورځنګ سره یو ځای یې فعالیت پیل کړ. په ۱۹۳۲م. کې د انقلابي هنرمندانو او لیکوالو ټولنې سره یوځای شو. د نازیزم په وړاندې د مالرو غبرګون د سپکاوي دوران(۱۹۳۵م.) په اثر کې اوچته ښکاري.

مالرو په ۱۹۳۷م. کال اسپانیا ته سفر وکړ او هغه هوایي ځواک سره یې مرسته پیل کړه چې جمهوري غوښتونکو جوړ کړی و او په جګړه کې ورګډ شو. څو میاشتې وروسته ټپي شو او بیرته فرانسې ته ستون او د "هیله" په نوم یې یو رومان ولیک. مالرو د فرانسې د مقاومت په غورځنګ کې د یوه نظامي افسر په توګه ګډون وکړ

او د نازیانو په وړاندې یې جګړه وکړه. په دې جګړه کې ونیول شو، خو بیرته وتښتېد. ده د خپل هیواد د اشغال د ورځو تجربې(د ملائیکې لرونکې بیړۍ) په رومان کې بیان کړې دي.

مالرو په فرانسه کې د جنرال دوګول د واکمني پر مهال د اطلاعاتو او کلتور د وزیر په توګه وګومارل شو، خو کله چې په ۱۹۴۶م. کې دوګول د جمهوري ریاست له دندې لرې شو، مالرو هم له دندې لاس واخیست. کله چې دوګول دوهم ځل واک ترلاسه کړ، مالرو یو ځل بیا د اطلاعاتو وزیر شو. وروسته په فرانسه کې د ملت د ټولنې د ګوند د اجرائیه پلاوي غړی شو او ددغه ګوند د اطلاعاتو په څانګه کې یې فعالیت پیل کړ چې د جنرال دوګول د حکومت ترپای پورې د ده کلک ملګری او شخصي دوست پاتې شو. د جنرال دوګول تر استعفا وروسته مالرو د خپلو یادداشتونو په تنظیم کولو پیل وکړ او (د خاطراتو ضد) کتاب یې په ۱۹٦۷م. کال کې خپور شو.

مالرو د خپل عمر په پای کې رومان لیکل پریښودل او د هنر په اړه یې یو شمیر آثار خپاره کړل. په دغو آثارو کې: د (خیالي موزیم)، (د هنر ارواپوهنه)، (دهنر رامنځته کول)، (د چوپتیا غږ) او (د خدایانو مسخ) نوم اخیستلای شو. د مالرو بشپړ آثار په اوو ټوکونو کې په ۱۹۴۵م. کال کې په ژنیو کې خپاره شول. مالرو د پینځه او یا کالو په عمر د تنفسي ناروغۍ له کبله پاریس ته نژدې په ۱۹۷۴م. کال یوه روغتون کې سا ورکړه.

چارلز دېکنز: چارلز دېکنز د ۱۸۱۲ م.کال د فبروري په اوومه د انګلستان په پورټسموت سیمه کې زېږېدلی و. ماشومتوب یې له سختیو ډک و. د دېکنز کورنۍ

د اقتصادي ستونزو سره مخ وه. کله چې د هغه پلار د پورونو له امله زنداني شو، چارلس مجبور شو چې په دولس کلنۍ کې د بوټانو د تور رنګ جوړولو فابریکه کې د کارګر په توګه کار پیل کړي، دا یو درونده او ستومانه کوونکی کار و، ځکه هم د کار ساعتونه زیات وو، هم د کیمیاوی موادو ترکیب، د ماشینونو غږ او د فابریکی زوړ سیستم ځوروونکی وو. دغې ترخې تجربې د هغه پر راتلونکو اثارو ژور اغېز وکړ.

دیکنز د لیکوالي د استعداد له مخې د قلم نړۍ ته مخه کړه، چې دا وخت قلموال د ګوتو په شمار وو. چارلز دیکنز لومړی د یو خبریال او د پارلمان د راپورټر په توګه کار پیل کړ او وروسته یې کیسې او ناول لیکلو ته مخه کړه. د چارلز ډیکنز ناولونه په لومړي ځل په میاشتنیو یا اوونیزو جریدو کې د برخو برخو(Serialقسطوار) په بڼه خپرېدل. د هغه ځینې خورا مشهور شاهکارونه دا دي:

اولیور ټویست (Oliver Twist)؛ دا ناول د یو بې کوره یتیم ماشوم ژوند انځوروي چې د لندن په کوڅو کې د غلو له ډلې سره مخ کیږي. په دې نښېر کې د ماشومانو د کار د استثمار او بېوزلۍ په اړه بحث شوی دی.

ډېویډ کاپرفیلډ (David Copperfield)؛ دا تر ډېره بریده د ډیکنز خپل ژوندلیک ته نږدې ناول دی، چې د ډېویډ په نوم د یو هلک د ماشومتوب، سختیو او بالاخره د یو بریالي لیکوال کېدو کیسه کوي.

د دوو ښارونو کیسه (A Tale of Two Cities)؛ دا یو تاریخي ناول دی چې پېښې یې په لندن او پاریس کې د فرانسې د انقلاب پر مهال رامنځته کیږي. دا د نړۍ له تر ټولو زیات پلورل شویو کتابونو څخه دی.

لويې هيلې (Great Expectations)؛ د "پيپ" په نوم د يو يتيم هلک کيسه ده چې غواړي په ټولنه کې يو معزز او شتمن سړی (Gentleman) شي. دا ناول د شتمنۍ، مينې او طبقاتي موضوعات څېړي.

د کرسمس سندره (A Christmas Carol)؛ د "ايبينزر سکروج" په نوم د يو کنجوس او بې رحمه سړي مشهوره کيسه ده چې د کرسمس په شپه د روحونو په لیدو سره د هغه په ژوند او اخلاقو کې بدلون راځي.د چارلس ډيکنز اثار د ځانګړو کرکټرونو، طنز، او د غريبو خلکو د حقونو د دفاع له امله تر ننه پورې د نړۍ په کچه لوستل کيږي او ځو سينمايي فلمونه هم ترې جوړ شوي دي. چارلس ډيکنز د ۱۸۷۰ م. کال د جون په نهمه د ۵۸ کلونو په عمر نړۍ سره مخه ښه وکړه.

فيودور داستايوفسکي: داستايوفسکي د ۱۸۲۱م. کال د نومبر په يوولسمه په مسکو کې نړۍ ته سترګې پرانيستي. د روسيې يو له تر ټولو سترو او اغېزمنو ليکوالو څخه و، چې په خپلو رواني او فلسفي رمانونو کې يې د بشري روح ژورې، اخلاقي ستونزې او د آزادۍ مسايل وڅېړل. د هغه ژوند له ستونزو، جلاوطنۍ او ځينې وخت بيوزلۍ ډک و، روغتيا يې هم ښه نه وه، خو په ادبياتو کې يې تر ټولو ستر شاهکارونه وپنځول. دی. داستايوفسکي د سياسي فعاليتونو له امله په ۱۸۴۹ کال کې ونيول شو او له مسکو څخه سيبرياته جلاوطن شو، هلته يې څو کلونه په سختو شرايطو کې تېر کړل. له دې امله چې جلاوطنۍ کې راز راز خلکو سره اخته شو، هغوی سره به په قمار هم بوخت شو، قمار کې يې ځو ځله بايلوده. د همدغو دردونو او تجربو له لارې يې د انسان د زړه تر ټولو تور او پټ رازونه وليکل. د ده لومړنی رمان د پرله پسې ليکونو په بڼه ليکل شوی و چې دهغه وخت نامتو کره کتونکي، ويساريون بلينسکي ډېر زيات خوښ کړ. بلينسکي دومره خوشحاله شو، چې د دغه

رمان په لوستو سهار وخته څلور بجې چې لا پوره رڼا نه وه، د ستاینې لپاره د داستایوفسکي کورته ورغی. داستایوفسکي لیکنو ته دوام ورکړ او بېلابېل رمانونه یې ولیکل لکه:

جنایت او مکافات (Crime and Punishment): د یو ځوان (راسکولنیکوف) کیسه ده چې د یو چا په وژنه لاس پورې کوي، وروسته د ضمیر له عذاب سره مخ کېږي. کارامازوف وروڼه (The Brothers Karamazov)د هغه وروستی او تر ټولو ژور فلسفي کتاب دی چې د ایمان، اخلاقو او د خدای او انسان په اړیکه بحث کوي.ابله (The Idiot): د پرنس میشکین په نوم د یو داسې صمیمي او پاک انسان کیسه ده چې په یوه بې رحمه او مادیاتو غوښتونکې ټولنه کې تباه کېږي. تر زمکې لاندې یادښتونه (Notes from the Underground): یو فلسفی او د ژبې او بیان له پلوه توند اثر دی چې د عصري انسان یواځېتوب او رواني پیچلتیاوې انځوروي. قمارباز (The Gambler): د قمار د بدې پایلې او په دغه عادت د روږدي انسان د شخصیت نیمګړتیاوې بیانوي. رڼې شپې (White Nights): یوه لنډه، خورا لطیف و احساساتي مینه ناکه کیسه ده. له دې امله چې لیکنو کې یې ترخه سیاسي او ټولنیز واقعیتونه و، نو ځینې وخت سانسور سره مخامخ کېد. د ده (ترزمکې لاندې یادښتونه) رومان نهه برخې چندان د پام وړ ونه ګرځېد، خو کله یې چې لسمه برخه خپره شوه، سانسور شو، ځینې واقعیتونه یې د طنز په ژبه ویلي دي. د جوزف فرانک په وینا؛ په اوسنیو ادبیاتو کې د ده د رمانونو لوستونکي دومره زیات دي چې ساری یې کم دی. د ده دا کتاب هغه وخت بشپړ شو چې د ده لومړنۍ مېرمن مړه شوې وه.

بل رومان يې (جنايت او مکافات) هم خوږه او له تلوسې ډکه کيسه لري. د داستان مرکزي اتل، راسکولنيکوف، دوو لارو کې حيران او سربداله دی. داستان په پترزبورګ ښار کې پېښ شوی دی، چې نيمايي برخه کې وختونه بېرته شاته ځي. د دې رمان جوړښت داسې دی چی له نيمايي پيل شوی دی؛ نيم وړاندې ځي، نيمايي کې بيا بيرته شاته ځي. پينځم څپرکی د راسکولنيکف د ماشومتوب نکل رااخلي. د راسکولنيکوف د ژوند پېښې عجيبې او ټول رومان د انساني روحياتو شنونکی دی. د انسان دننی رواني وضعيت د جرم، بيوزلي، ستونزو او نورو ناوړه حالاتو کې بيانوي. په پای کې راسکولنيکف د يو جنايت له ترسره کولو پښيمانه کيږي، پر زمکه پريوځي تندی په خاورو ږدي، توبه باسي او اعتراف کوي.

قمارباز هم په زړه پورې دی. دغه رومان وروسته تر خپرېدو يو نړيوال نښېر وپېژندل شو. دا ځکه چې يواځې د يو هيواد او يو ملت کيسه نه ده، بلکې په مجموع کې د انسان روحی حالات ښيي. د هر انسان غبرګون د ستونزو پر مهال بيانوي.

کمعقله يې بل رومان دی چې ايران کې د(ابله) په نوم ژباړل شوی دی. په دغه رمان وروسته تر خپرېدو جوزف فرانک کره کتنه کړې ده او هغه يې د داستايوفسکی د نورو آثارو په پرتله يو منفرد او ځانګړی اثر بللی دی. کره کتونکي وايي چې په دې رمان کې ليکوال ډېر صميمی دی او خپل سپيڅلي عقايد يې بيان کړي دي. په خپله داستايفسکي هم خپل دغه رومان خوښ کړی دی.

بل رومان يې پېرانيان نومېږی چې ايران کې د(جن‌زده ګان) په نامه ژباړل شوی دی. ليکوال خيالي کرکترونه جوړ کړي، چې هر کرکتر يو ټولنيز- فرهنګي سمبول او مفکوره وه، ټول رمان د هغه وخت د روسيې د ټولنې واقعيت ښوده. د رومان دغه

نوي او جالب جوړښت د خلکو په شعور او پوهه اغیز درلود. رومان کې خیالي سمبولونه دومره واقعي کیږي چې د یوې اسطورې تر بریده رسیږي. د پیریانیانو (جن زده گان)د رُمان دوه بُعدونه(ادبي-فرهنگي) د ټولنې ویښتیا او اصلاح کې اغیزمن وو.

کارامازوف وروڼه: دغه رومان ایرانیانو پارسي کې په برادران کارامازوف ژپاړلی دی. دا رومان په دولسو کتابو کې د داستایوفسکی یو لوی او مهم رومان دی. درې کرکترونه یې آلیوشا کارامازوف (تازه‌کار)، ایوان کارامازوف (بی‌ایمان) او دیمیتری کارامازوفِ یو سرتیری دی. لیکوال د مسیحي ایمان او عقل کشمکش او تضاد ښکاره کوي. د کیسې یوه برخه کې ایوان د (یهودی-مسیحي) خدای په وړاندې پاڅون او د مظلوم او خواریکښ انسان پلویتوب کوي. یوه بله برخه کې مسیحیان نیاو ته ځیر کوي. لیکوال انجیل یوحنا کې انساني کرامت او عدالت ته زیات پام کوي، او آن نیوکه کوي، د داستان اصلي اتل آلیوشا ده. دغه رومان د تراژیدو واقعیتونو بربنډول دي. فیودور داستایوفسکي د ۱۸۸۱م. کال د فبروري په نهمه په سن پټرزبورگ کې ومړ.

کافکا: فرانتس کافکا د ۱۸۸۳ م. کال د جولای په درېیمه په پراگ (اوسني چیک جمهوریت) کې په یوه یهودي کورنۍ کې زېږېدلی دی. ویل کیږي چې پلار یې یو توندخویه سړی و. د پلار کلک او بې رحمه چلند یې په روح او روان ژور اغیز وکړ، چې د هغه په ډېرو لیکنو کې یې رواني غبرگون ښکاري. نوموړي په حقوقو کې تر دوکتورا پورې لوړې زده کړې وکړې او د بیمې په یوه اداره کې یې کار کاوه. مشهور آثار یې دا دي:

مسخ چې په جرمني ژبه د(Die Verwandlung) په نوم دی؛ د ده تر ټولو مشهور اثر دی، مسخ ناول په ۱۹۱۵ م.کال کې خپور شو. کیسه د «ګرګور سامسا» په نوم د یو کارمند ده چې یو سهار له خوبه په داسې حال کې راویښیږي چې په یوه لویه حشره بدل شوی وي. دا د ناول او رومان لیکنې تاریخ کې ډو بیساری نوښت او تخیُل دی. کیسه ډېره حیرانوونکې، ویروونکې او د پیغام لرونکې ده. دا رومان همدا اوس هم جرمني کې زښت زیات لوستونکي لري، تقریباً هر جرمن دا رومان یو ځل لوستی دی.

محاکمه (Der Prozeß)؛ د یوه سړي کیسه ده چې بې له دې چې خپل جرم وپیژني، د یو پېچلي او مبهم قضایي سیستم له خوا محاکمه کیږي(د دغو نالونو په بهرنۍ ژبه نومونه ټول جرمني ژبه ده).

قصر (Das Schloss)؛ د یوې نابشپړې لیکنې په توګه پاتې شو چې د یو سړي بې ګټې هڅې د یوه نامعلوم واک او قصر سره د اړیکې نیولو لپاره انځوروي.

پلار ته لیک (Brief an den Vater)؛ یو شخصي او ژور عاطفي اثر دی چې د پلار او زوی ترمنځ ترینګلی اړیکه په کې څېړل شوې ده.

(۱۸۸۳-۱۹۲۴) د شلمې پیړۍ یو له تر ټولو لویو او اغېزمنو جرمني ژبو لیکوالو څخه دی چې په پراګ کې زېږېدلی و، د جرمني ژبې ترڅنګ په چکی ژبه هم پوهېده. لیکنی یې په آلمانی- پراګ (هغه ژبه چې یهودی او مسیحی آلمانی اقلیتونوور باندی خبرې کولی) وې. ده- آلمانی پراګ ژبه د هغه وخت د آلمان تر دودیزې آلمانی غوره وبلله او داسې یې وکاروله چې تر ده مخکې چا وربانډی لیکنې نه وې کړی. دا په ژبه کې دده یو ځانګړی مهارت و. دغه مهارت د ده آثار یو ځانګړي دریځ ته

اوچت کړل. لوستونکی اړ دی چې د ده د آثارو لوستلو کې ډېر ځیر شي او په هره کرښه او هر ټکي کې دقت وکړي. د بیلګې په توګه د ګرګور سامسا لپاره چې څه پېښیږي، حیرانوونکي دي.د ده په آثارو کې یوازیتوب، اضطراب، او د انسان بېوسي د پېچلو او نامعلومو ځواکونو په وړاندې انځور شوي دي؛ چې دغه ځانګړی اوس په ادبیاتو کې د «کافکایي سبک» په نوم یادیږي. کافکا د ۱۹۲۴ م.کال د جون په ۳ د توبرکلوز (سږو ناروغۍ) له امله په اتریش کې وفات شو.

خورخه لویس بورخیس (Jorge Luis Borges): د شلمې پېړۍ د نړۍ تر ټولو نامتو او اغېزناکو ارجنټاینې لیکوال، شاعر او فیلسوف ټېر شوی دی. ، په ۱۸۹۹ م. کال کې په بوینوس آیرس کې زېږېدلی و. د هغه کورنۍ لوستې او د کتابونو مینه واله وه، ځکه یې د ماشومتوب راهیسې له کتابتون سره مینه پیدا شوه.په ځوانۍ کې له خپلې کورنۍ سره اروپا ته لاړ او په سویس کې یې زده کړې وکړې. هلته یې څو ژبې (جرمني، فرانسوي او انګلیسي) زده کړې. بورخیس د ځوانۍ په عمر له یوې ارثي ناروغۍ کړېده، چې له امله یې په خپل ځانګړي سبک لیکنو او کیسو کې د فلسفې، تصوف او افسانو په پیوند او یو ځای کولو سره، په نړیوال داستاني ادب کې یوه نوې بڼلګه رامنځته کړه.دلته د هغه د ژوند او مهمو آثارو یادونه کوو:

د (Labyrinths) په نوم اثر کې هغه نړۍ ته د یو پېچلي لابراتوار په توګه کتل. د دې عنوان مفهوم ناپایه کتابتونونه ژباړل کیدای شي. هغه تصور کاوه چې کاینات په اصل کې یو لوی، بې پایه کتابتون دی. د نړۍ په هرځه کې یې یوه ژوره فلسفه او هره پېښه یې یو کتاب بلل. نړۍ یې یوه لابراتوار سره ورته بلله.په آثارو کې یې هنداري او د انسان د هویت دوه‌ګونوالی ډېر تکراربدل، فلسفه او فلسفي ژورو

مفاهیمو ته یې پام و، وخت یې د ژوند او نړۍ عجیب عنصر باله؛ ځغلي او نه دریږي. د وخت د مفهوم، برخلیک او خوبونو په اړه یې فلسفي پوښتنې رابرسېره کولې.

ورخیس اوږده رومانونه نه دي لیکلي، خو ژور او فلسفي مفاهیم یې ښودلي دي؛ د هغه شهرت په لنډو کیسو، مقالو او شعرونو کې دی. د هغه تر ټولو مشهور کتابونه دا دي:

فکشنونه (Ficciones): دا د هغه تر ټولو نامتو د لنډو کیسو ټولګه ده چې د نړۍ په ادبیاتو کې یو ماسټرپیس ګڼل کیږي.

الف (The Aleph): بل مشهور کتاب دی چې په کې د کایناتو د پټو رازونو او فلسفي مفاهیمو په اړه جادویي کیسې لیکل شوي دي.

د بابل کتابتون (The Library of Babel): یوه مشهوره لنډه کیسه ده چې نړۍ د داسې یو کتابتون په توګه انځوروي چې ټول ممکنه کتابونه په کې شته. بورخیس له رومانونو پرته یې ګڼ شمېر فلسفي مقالې او ژور احساساتي شعرونه هم خپاره شوي دي.

مارسل پروست: د فرانسی نامتو معاصر لیکوال دی چی بشپړ نوم یی والنتین لویی ژرژاوژون (Valentin Loui Georges Marcel Proust) دی. نومورې د ۱۸۷۱ م. کال د جنوری په لسمه نیټه د پاریس ښار ته نژدی د اوتوی په سیمه کې زیږیدلی دی. له پلار څخه کاتولیک او د مور له خوا یهودي دی. پلار یی طبیب و او بډای سړی و. شوخ طبیعت او ادبیاتو او هنر سره مینه یې له مور څخه زده کړې وه، خو د جسمي ناتوانۍ او ناروغۍ له کبله یې د ځواني عمر په کور کې تیر

شو او ډیر وخت یې فکر کولو ته ورکړ. د ځواني په کلونو کې یې له اړواپوهنې، فلسفې او ادبیاتو سره مینه وه، خو د فلسفې په پرتله یې داستاني ادبیات ډېر خوښېدل، دا ځکه چې ده فکر کاو چې داستاني ادبیات کولای شي چې فلسفې ته ښکلې جامې وړاغوندي او د تخیُل په مرسته هغه وځلوي. هغه له ۱۹۰۳ څخه تر ۱۹۰۵ م. کلونو پورې مور او پلار له لاسه ورکړل چې له هغوی څخه ښه ډیره شتمني ورته پاتې شوه. پروست په ۱۸۸۰ م. کال، یعنې د ځوانۍ پر مهال په تنفسي ناروغۍ اخته شو، خو سره له دې یې هم د یوه نوي رومان په موضوع باندې فکر وکړ. دغه رومان یواځې د مینې او جوړو شویو پیښو کوم داستان نه، بلکې ډیرې ټوکې او خواږه بیانونه هم لري. هغه غوښتل چې ادبي اثر ته فلسفي مضمون پیدا کړي. څو ځله پاریس ته ولاړ تر څو هلته ودانۍ، منظرې او د لمر پریوتل خپل ذهن کې انځور کړي. هغه زاړه کتابونه وکتل او د فرانسې د پخوانیو وختونو په ټړاو د پوهېدو په خاطر یې موزیمونه وکتل. (د ورک شوي مهال په لټون کې) یې یو رومان د یوولسو کتابونو یو غورچاڼ دی چې پرلپسې، خو جلاجلا موضوعات لري، دا د شلمې پیړۍ یو ډیر ښه رمان دی. په ۱۸۸۲ م. کال کې د روسیې ښوونځی ته ولاړ او په ۱۸۸٦ م. کې په شانزلیزه کې د لهستان د یوې اشرافي کورنۍ له لور (مری دو بنارداکی) سره آشنا شو چې د د ورک شوي مهال په لټون رومان کې د ژیبلر سوان یوه الګو وه. د ۱۸۸۸ – ۱۸۸۹ م. کلونو په ترڅ کې د فلسفې څانګه کې شامل شو چې د دغې څانګې منشي (ماری الفونس دایو) د ده په فکري روزنه باندې ژوره اغیزه وکړه. نومورې د دغه دفتر له ادبي خپرونې Revue Lilas سره قلمي همکاري پیل کړه او په دې توګه یې له اشرافو سره پیژندګلوي او تګ راتګ پیل شو او د ۱۸۸۹ م. کال د نوامبر په میاشت کې یې ادبي دیپلوم ترلاسه کړ. د

۱۸۸۹ م. کال په نوامبر کې د پروست د خدمت دوره پیل او د سرتیرۍ په توګه دغې دورې ته شامل شو او بیا یې په همدې کال د پاریس د حقوقو په پوهنځي کې نوم ولیک او په ۱۸۹۱ م. کې یې د حقوقو پوهنځي تر څنګ د سیاسي علومو پوهنځي په لوستنو کې هم ګډون کاو. په همدې کال د ژیلبر سوان له یوې بلې الګو (ژان پوکه) سره آشنا شو. په ۱۸۹۲ م. کال کې د پروست پوره ادبي فعالیتونه پیل شول او د Banquet له خپرونې سره یې کار پیل کړ. په دغه خپرونه کې یې پینځلس مقالې خپرې شوې وروسته بیا همدا مقالې د خوښیو او بیا دوباره ورځو په کتاب کې خپرې شوې. له اشرافو سره په ناسته ولاړه کې له کنتس لور دوشینه (د دوشس دوګرمانت) سره آشناشو. په ۱۸۹۳ م. کال کې یې له (کنت اوبر دومونتسکیو) سره وپیژندل چې دا مهال یې (د بې اعتنا) رُمان ولیک. د همدې کال د اکتوبر په لسمه نیټه یې په حقوقو کې لسانس ترلاسه کړ. په ۱۸۹۴ م. کې یې د پاریس شاوخوا د فوبورسن ژرمن د اشرافو مجلسونو او میلمستیاوو ته تګ راتګ پیل شو او د سوربن په پوهنتون کې یې په ادبیاتو کې له دارلو سره لوست پیل کړ او په دې څانګه کې یې هم لسانس ترلاسه کړ. په همدې کال کې یې د مانسه له زده کوونکي ونزویلایي ځوان او موسیقی پوه (وینالدوهان) سره آشنایي وشوه. په ۱۸۹۵ م. کې یې د ادبیاتو لسانس واخیست او دې پسې په پاریس کې د مازاران په کتابتون کې د کتابتون د مدیر د مرستیال په توګه د کار موندنې مسابقه کې ګډون وکړ او بریالی شو. له ادبي خپرونو سره یې خپلې همکارۍ ته دوام ورکړ. په ۱۸۹٦ م. کال کې یې د معاصر ژوند په خپرونه کې د بې اعتنایي رُمان چاپ شو، د همدې کال د جنورۍ په دیارلسمه یې د خوښیو د ورځو په نوم کتاب خپور شو. د دغه کتاب سریزه آناتول فرانس لیکلي وه او انځورګر یې ماولن لومر

و. په ۱۸۸۹ م. کې يې د انګريز هنر پيژندونکي جان راسکين له آثارو سره مينه پيدا شوه په همدې کال يې د تورات ژباړه پيل کړه. په ۱۹۰۰ م. کال کې د مازاران کتابتون له کار څخه ووايستل شو چې بيا يې په ۱۹۰۲ م. کې د تورات ژباړه پای ته ورسوله چې په ۱۹۰۴ م. کې ژباړلی تورات خپور شو. په ۱۹۰۳ م. کې يې د فيګارو ورځپاڼی ته د پاريس د سالونونو په اړه مقالې وليکلې ، دا وخت د ناروغي له امله په روغتون کې بستري شو. په ۱۹۰٦ م. کی د هوسمن په بولوار کې ميشت شواو په ۱۹۰۸ کی يې د لټون د اثر ليکل پيل کړل. په ۱۹۰۹ م. کې يې ګرځېدل راګرځېدل پربښودل او ليکنو ته په پرلپسی ډول کښيناست چې د (عشق سوان) اثر يې همدا مهال بشپړ کړ. په ۱۹۱۲ م. کې يې د (لټون) د اثر ځينې برخې د فيګارو ورځپاڼه کې نشر شوې. وروسته تر ډيرو هلو ځلو څخه يې د ورک شوي مهال په لټون رومان په دريو ټوکونو کې چاپ کړ. په ۱۹۱٦ کې مارسلی پروست له (برنارګراسه) خپرندويه موسسې څخه ووت او د خپل اثر د دوهم ټوک د خپرولو حق يې ګاليار خپرندويه موسسې ته ورکړ. په ۱۹۱۸م. کې يې د ژاک اميل بلانس د ليکنې لپاره سريزه وليکله، په جنوري کې يې (د پيغلو سيوری) او د Pastiches et Melamges د مقالو ټولګه خپره شوه چې د نوامبر په مياشت کې يې دغه اثر ادبي جايزه وګټله او د ده نوم يې په ټولو وپېژاند او نامتو ليکوال شو. د پروست ليکنې د ځينو اړخونو له پلوه د اړواپوهنې تومنه لري چې د ليکوال د دوران او ټولنيز وضيعت اغيز وربانديې ښکاري. د ده د کتابونو پينځم او شپږم ټوک د (دګارمانتانو د تيريدو لاره) نومېږي چې د طبقاتو په تړاو معلومات لري. د کتابونو نهم ټوک يې د يوه نارينه بېرحمانه مينه توصيف کوي. دغه نارينه ځواکمن، واک غوښتونکی، خود خواه او دمدمي مزاجه دی چې په اثر کې په همدغو صفتونو

ښودل شوی دی، نهم او لسم ټوک پخوانیو وختونو ته ورګرځي او مارسل غوښتي چې هغه نړۍ یې چې په نهم ټوک کې نړولې ده، بیرته یې ودانه کړي چې په یوولسم ټوک سره دغه لوی شهکار پای ته رسیږي. هغه ټولنه چې پروست انځور کړې ده، داسې یوه ټولنه ده چې اشراف او منځنۍ طبقه وګړي په هغې کې ژوند کوي. د منځنۍ طبقې وګړي د انقلاب له وخته د اشرافو په کچه هوسا او ښه ژوند لري. همدغه ټولنیز علت و چې پروست هغوی له روحي پلوه وڅیړل. په دې نړۍ کې تر ټولو اعتباري قانون هغه دی چې پروست خپل (د پیغلو سیوری) کتاب کې ښودلی دی. پروست دغه قانون ته د کالیدو سکوپ ټولنه نوم ورکړی چې د دوامداره تحول او بدلون قانون دی یعنې هیڅ شی ثابت نه دی او د وخت په تېرېدو سره د نن ورځې ټول اټکلونه له منځه ځي او نوي قضاوتونه د هغو ځای نیسي.

ګاربریل ګارسیا مارکیز: د کولمبیا ادبیاتو، په تیره داستاني ادب نړیوال نوم ګټلی دی. ګابریل مارکېز د کولمبیا له مخکښو ناول لیکوالانو څخه دی. د داستاني ادبیاتو کره کتونکي او څېړونکي د کولمبیا داستاني ادبیات او په ځانګړې توګه د ګارسیا مارکیز رومانونه د کولمبیا د ادبیاتو تر ټولو مهم نړیوال استازی ګڼي. د هغه ناولونه د تاریخ، سیاسي شخړو، فردي حافظې او ټولنیزو بدلونونو موضوعات څېړي (سل کاله یوازیتوب) یې له مهمو اثارو څخه دی. د کولمبیا ادبیات او له هغې ډلې د مارکیز داستانی ادبیات او اثار د نړۍ ګڼو ژبو ته ژباړل شوي او په نړیوالو ادبي محافلو کې یې پراخ شهرت موندلی دی. د هغه د فکري ژوروالي او ادبي کچې له امله د نوبل د جایزې وړونکی شو. د دغه هېواد داستاني ادب نه یواځې دا چې د ریالیزم، بلکې د جادویی ریالیزم او فوتو ریزم بیلګې دي.

د داستانی ادبیاتو د پورته بېلګو او لیکوالو د ژوند لیکونو څخه جوته شوه چې داستاني ادب پوره تجربې، پراخه نړۍ لید، آفاقي مطالعې، روانپوهنې، ریاضت او ښکلاپیژندنې سره آشنایي او د قلم او لیکوالي مهارت ته اړتیا لري.

مسعود: ستاسو په اند د نړېوال داستاني ادب د ښه پېژندلو، څېړنو او ارزونو لپاره کومو مهمو پړاوونو او د کومو نومیالیو، پېژندل شویو ستو مهمو او اغېزناکو نښیرونو(آثارو) ته باید ځانګړې پاملرنه وشي؟

استاد دودیال: نړیوال داستاني ادبیات دبشریت لویه خزانه ده. په تېره بیا له کلاسیک دور وروسته کله چې رومانتیکي ناولونه او رومانونه ولیکل شول، دغو ټولو کې د طبیعت د ښکلا ستاینه، آزادي، نیاو، انساني لوی آرمانونه او د علمي لاسته راوړنو انځورول له ورایه ښکارېدل، دغو ادبیاتو د منځنیو پېړیو توري دورې ته د پای ټکی کېښود او روښانتیا او روښتیا یې راوستله. د اتلسمې پیړۍ د داستاني ادبیاتو ایجادګر، نه یواځې دا چې ادیبان وو، بلکې زیاترو فلسفي افکار لرل، له اړواپوهنې او ښکلا پېژندنې خبر وو، بشري حقونو، سولې، تساند او زغم ته ژمن وو او په تاریخ، سیاست، اقتصادي او ټولنیزو مناسباتو پوهېدل. د دوی آثارو کې سایکالوژیک مسایل او د انسان د اړوا تحلیل له ورایه ښکاري. دا چې پوښتنه مو کړې ده چې د کومو نومیالیو، پېژندل شویو ستو مهمو او اغېزناکو نښیرونو(آثارو) ته باید ځانګړې پاملرنه وشي، یو څو بېلګې به یادې کړو: پوشکین، آرنست همینګوی، هوګو او تولستوی هغه لیکوال دي چې ټوله نړۍ ورته درناوی لري. د دوی آثار افغانستان کې په دری/پارسي او ځینې په پښتو ژبه شته. د آرنست همینګوی بوډا او سمندر پنځوس کاله پخوا امین افغانپور پښتو کړی و، د تولستوی

جنګ اوسوله پینځلس کاله مخکې لطیف بهاند پښتو کړ، دغسې اناکارنینا او بیا د گورکي، هوگو او چیخوف آثار...، دې سره یو څو نور د گوتو په شمار ژباړل شوي ناولونه لرو، موخه مې دا ده چې د نړۍ لوی ادبي شهکارونه مور خپلو ژبو ته ندي ژباړلي، یا مو د گوتو په شمار ژباړلي دي. له بلې خوا زمور خپلو ژبو باندې لیکل شوي ناولونه هم کم دي. په کار ده چې د خپلو لیکوالو اوپه خپلو ژبو د لیکل شوېو ناولونو خپرېدا ته پام وشي او د جین آیر کتاب چې د شارلوت برومته په نوم دی، د موبی دیک ناول، د ګابریل ګارسیا ناولونه، د تولستوی جنګ اوسوله او اناکارنینا(ژباړونکی ل. بهاند)، د زانو وختي راتګ، ژوبن(ژباړونکی میرزاعلم حمیدی)د غاښی ډزه(ژباړونکی زیور) او داسې نور آثار ولولو. تر ډیره پورې افغانستان کی د ایراني ژباړونکو او خپرندویانو له خوا ژباړل شوي داستاني نښېرونه لرو، خو پښتو ته په معیاري ژبه ژباړل شوي نړیوال ادبیات بیخي لږ دي. له نیکه مرغه اوس بربښنایي تکنالوژي دې برخه کې ډېرې آسانتیاوې برابرې کړي دي چې د نړۍ نامتو داستاني آثار ولولو. د دې مانا دا نه ده چې مور د خپلو لیکوالو آثار او کتابونه هېر کړو، دا هم لویه خبره ده چې په پښتو ژبه لیکل شوي ناولونه ، لنډې کیسې او رمانونه ولولو او تر بهرنیو آثارو مخکې، لومړی د خپلو لیکوالو آثار وپېژنو. خو واقعیت دا دې چې ډېر کم خلک مو نصیر احمد احمدي پېژني ، د شپون، زریاب، خیبري او نو رو درنو لیکوالو ډېر خوارې او ښه نالونه شاید ډېرکمو کسانو لوستي وي. علت دا دی زمور زیات شمېرخلک متاسفانه کتاب نه لولي، ادبي او هنری ذوق نه لري، د سواد کچه یې ټیټه او مطالعې سره عادت نه دي. دې برخه کې مور لازم کار نه دی کړی.

مور او زمور همزولو په کاغذی بڼه چاپ ناولونه لوستل؛ هغه به مو هم په ډېرو ستونزو موندل، ځینې به مو امانت رااخیستل. د الیکین رڼا او د مني او ژمي پیتاوي ته به مو لوستل، نوځکه به یې خوند زیات و. اروپا کې خلک ناولونه د سفر پرمهال ترن کې لولي هم یې د سفر ستوماني هېره شي او هم د مطالعې خوند ډېر زیات وي. زمور ځوان کول نه لکه زمور د دوران په شان مطالعې سره مینه لري او نه لکه د نورې نړۍ د خلکو په شان داستاني ادبیات پېژني. په همدې خاطر مطالعې سره رورډي نه دي، آفاقی معلومات یې کم، د لغاتو دایره یې محدوده، سوچ او تفکر یې منزوي، د استدلال قوت یې پخ، له تجربو بی برخې او مهارتونو کې بې نوښته او بېخونده دي. باید له دې حالته راووځو.

مسعود: تاسو د داستاني ادبیاتو منځپانګه، موضوع، اصلي مفکوره، پیغام، ادبي او هنري ارزښت څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: دا سمه ده چې ادبي آثارو کې تخیل، ایماژونه، مینه او ښکلا ستاینه وي، خو نه هېروو چې زیاتره ادبي آثار روزنیز، هڅوونکي، معلوماتي، تاریخي او ساینسي اړخ لري، ذهني او فکري تمرکز زیاتوي، عواطف ویښ ساتي او امید او اراده بخښونکي هم دي. داستاني ادبي ژانرونه؛ له شفاهي روایاتو، تر فولکلوریکو نکلونو او بیا تر معاصرو تخلیقاتو پورې د پند او عبرت، د انساني عالی افکارو، تجربو او مبارزاتي روحیې لرونکي دي. د پښتو معاصرو داستاني ادبیاتو یو اړخ ژمنیتا ده. د پښتو داستاني ادبیاتو هنري ارزښت اوچت دی. کېدای شي، د څومره والي له پلوه به زمور د داستاني ادبیاتو د کتابونو او لیکوالو شمېر کم وي، خو د هنریت او څرنګوالي له پلوه ارزښتمن دي.

مسعود: کیسه، رومان او ناول مو روښانه کړ، خو زیات خلک، په تېره بیا عوام د تاریخ لوستونو او بحثونو ته هم دکیسې په سترګه ګوري، آن یو شمیر پوه خلک خاطرات لیکل، واقعه نګاري(پېښلیک) او آن نوستالیژې هم (کیسه او داستان)بولي ! نو مخکې تر دې چې د داستاني ادبیاتو په اړه بحث دوام ومومي، ښه به وي که تاسو لومړی د تاریخ، پېښلیک، ژوندلیک، خاطره او ورسره نوستالیژې په تړاو خپل مالومات راسره شریک کړئ. د دغو برخو پېژندنه په زړه پورې ده.

استاد دودیال : داستاني ادبیات مو په پیل کې تعریف کړل، خو دغه پورته څلور-پینځه مفاهیم چې داستاني ژانرونه(ځېلونه) نه دي، خو پوهېدل وربانډی ضرور او په زړه پورې دي، په کار ده چې ویې بېژنو:

تاریخ یو نا داستانی اثر دی چې پخوانۍ پېښې ثبت، تشریح او راته تفسیر کوي. تاریخ کې تخیُل او د لیکوال عواطفو ته ځای نشته، بلکې د سرچینې، لاسوندونو، عینی شواهدو، ځایونو، نېټې او د عواملو، علتونو اوپایلو په ښودلو مستندات دي.

په بله وینا: تاریخ هغه مستند، زموږ له ذهني نړۍ بهر(تېر واقعات) او په شواهدو متکي علم دی چې ګڼ شمېر سرچینی، د تېر وخت د پېښو د بیان د سپیناوي لپاره کاروي. تاریخ ښکلا نه توصیفوي، نه هم ښکلا ایجادوي، عواطف هم نه تلطیفوي. نه هیروو چې کېدای شي یو لیکوال یوه تاریخي پېښه د خپل داستان یا ناول سوژه کړي او وربانډې داستاني اثر ولیکي، دې ته (تاریخي ناول) یا (تاریخي لنډه کیسه)ویل کیږي. دا ډول ناول او کیسه تاریخ نه دی، بلکې موضوع یې یوه تاریخي پېښه ده. د اروانښاد غوث خیبري درې ناولونه، تاریخي او ډېر ښکلي ناولونه دي. د اروانښاد اکرم عثمان (کوچه ما) هم همدې ته ورته کتاب

دی. د زریاب (آوازی از میان قرنها)، د مصطفی جهاد (د تخت غمی) او د احمدي (نیکه) او یو بل نوې ناول (ګوندې بیا به ښې ورځې راشي) هم تاریخي ناولونه دي، خو دا یو هم تاریخ نه دی. تاریخ هغه دی چې پورته مو تعریف کړ.

پېښلیک په مقطعی ډول د یوې یا څو ځانګړو پېښو ثبت او لیکل دي، چې موخه ورځخه تاریخ، داستان یا خاطره نه، بلکې د یوې پېښې بیانول دي.

خاطره: زموږ په حافظه کې د یوې شخصي مهمې ، خوږې، ترخې، استثنایي، ښکلې یا خواشینۍ کوونکې پېښې کلک ضبط او ثبت چې ځانګړو حالاتو کې رایاده شي. د هرچا خاطره د هغه خپل خصوصي ژوند پورې اړه لري. ټول لیکل شوي آثار وروسته تر نشر د ټول ملت او ژبې شتمنی او ملکیت ګرځي، له خپل لیکوال څخه د جلا معنوي ارزښت حیثیت پیدا کوي، دکاپی رایت حق لاندې راځي. خاطراتو ته د تېر وخت منظرو، بڼونو او چمنونو ته سفر کول هم وایي، چې لیکوال یا د خاطرې بیانوونکی یې په ذهني ډول ترسره کوي. آن دا چې د دې بڼ او چمن اغزي هم ورته ښکلي او خاطره لیکونکي ته خوږه وي! کیدای شي خاطره لیکل لکه یونلیک، ناول او رومان لیکل یو ادبي ژانر پورې اوچت شوي وي، خو داستاني ادب نه دی، آن هغه د لاشعور ژورو ته لویدلي انځورونه چې په ځانګړي حالت کې د یوې قرینې په لیدو رایادیږي او د شعور او حافظې سطحې ته راشي، خاطره ده. ځینې وخت خاطرات لکه کمیاب او انتیک قیمتي لرغوني اجناس، تاریخي ارزښت پیدا کوي، خو کیسه ییز ځېلونه نه دي. یونلیک هم داستاني ادب نه دی. یونلیک د لارې د مزل کټ مټ بیان دی چې تخیل، ښکلا ستاینه، منظره کښل او ادبي صنایع پکې نه وي.

د خاطره او يونليک ليکلو ترڅنګ اوتوبيوګرافي (ژوند ليک ليکل) هم بهرنيو هېوادو کې د ليکوالی يو شخصي احوالو پورې اړوند، ناهنري بيان کې حسابيږي. بيوګرافي ليکنه کې يو څوک د خپل ژوند، ليدلي حالات، خپل نوښتونه او هڅې او شخصي ژوند کې مهمې پېښې راغونډوي ..، خو دا هم لنډه کيسه، ناول يا رومان نشي کېدای.

نوستالېژې (nostalgia) هم کيسه، داستان يا ناول او رومان نه دی، بلکه دا د تېر دوران، د خپل کلي، ښوونځی، پلرني کور، پخواني دوران، د وطن او پخوانيو دوستانو د يادون يو غمجن- خوندور احساس دی چې پخواني وختونه، د هغه مهال چاپيريال، د هغه وخت مشران، کشران، دود-دستور او يادونه تازه کوي، له حسرت، ارمانونو، او مينې سره يوځای وي. خاطرات که د پند، عبرت او تاريخی پېښو د فهم په موخه وي، نوستالېژې بيا د تېرمهال غمجن عاطفي احساس او زياتره ويارونه، بريالیتوبونه او ولولې رانغاړي. ليکوالان؛ په تېره بيا د داستاني ادب ليکوال او مينه وال ټول عاطفي خلک او د نازک احساس لرونکي دي، د دوې عاطفي حافظه (emotional memory) نظر نورو خلکو ته ډېره فعاله او دوی ته دا انګيزه ورکوي چې د نيکيو، لطف او مهربانيو او ښکلاوو مننوی او احسانمند اوسي، خو له تاوتريخوالي، ناځواني، بديو او دوکې ځانته د ګيلو او شکايت حق هم ورکوي.

مهمه دا ده چې خاطره ليکل، بيوګرافي ليکل، تاريخ، پېښليک او يونليک هم د ليکلو مهارت او پياوړی قلم غواړي. په دې کې ادبي صنايع، تخيل، هنريت، منظرکشی او ښکلا ايجادول او ښکلا ستايل حتمي شرطونه نه دي.

تاریخ د څېړنې اصولو او میتودولوژی ته اړ دی، خو خاطرات، یونلیک، نوستالېژې او پېښلیک کوم ټاکلی چوکاټ او میتود نه لري، داستاني ادبیات خپل ځانګړی فني- تخنیکي ځانګړنې او اوصاف لري، چې لیکنه کې رعایت نشي، هغه لیکنه نه داستان دی، نه ادب، نه تخلیق او نه به ښکلا ولري او نه هنریت. په دې توګه هر تاریخ لیکوال او خاطره لیکونکی داستان لیکونکی نه دی، اما هغه لیکوال چې ممارست لري، د لیکوالی ریاضت یې ګاللی وي، داستاني ادبیاتو باندې پوهه ولري، ممکن ډېره ښه خاطره، نوستالیژی، یونلیک او پېښلیک ولیکلای شي.

یو بل ډول هنري نثر هم لرو، چې هغې ته ادبي ټوټه وایو. دا ډول هنري نثر د ایماژونو او منظرو، ادبي ښکلا، خوږو احساساتو، ځانګړي کیفیت او د اغېزمن کولو ظرفیت او لنډ پیغام لري، خو نه لنډه کیسه ده نه کوم بل داستاني اثر. دا ژانر یووخت فرانسه کې دود شو، یو شمېر نورو هېوادو او افغانستان کې هم مطبوعاتو کې را ښکاره شو، خو اوس ډېر نه لیدل کیږي. ډرامه هم په حقیت کې کیسه ده، خو د لنډې کیسې، ناول او رمان سره توپیر لري. موږ دلته تر ډېره لنډه کیسه، ناول او رُمان باندې خبرې کوو.

مسعود: ستاسو په اند، د داستاني ادبیاتو د ښه جوړښت او اغېزناک ادبي او هنري بیان لپاره یو لیکوال باید له کومو بېلابېلو مهمو ادبي او هنري لارو چارو او وسایلو څخه کار واخلي؟

استاد دودیال: له نولسمې پیړۍ را دېخوا ناول لیکنې ګړندی پرمختګ وکړ، د کمیت او کیفیت له پلوه لوړ برید ته ورسیدل. ناول خلکو ډېر خوښ کړ. په تېره بیا اوس امریکا او اروپا کې د لیکوالانو زیات تمرکز په ناول او لنډې کېسې لیکلو

دی، خو دا هسې یو(شوق) نه دی، دا مطالعه ده، تجربه ده، د خلکو، چلندونو، خبرو، غوښتنو او کړنو-غبرګونونو لیدل ، ارزول او تجزیه او تجربه کول دي، د ښکلا پنځول لنډه دا، چې دا یو ریاضت ده. داستاني ادبیات د ادبي ژانرونو ښکلی، جذاب،خو پیچلی او له رازونو او رموزونو ډک فورم دی.داستاني آثار هریو خپل جوړښت، عناصر او اوډون لري. که د اثر(لنډې کیسې، ناول او رومان) موضوع او سوژه (تاریخي، واقعیتي، فکري، اخلاقي، رومانتیکي/ د مینې، پولیسي، ټولنیز، جاسوسي، سیاسي، ساینسي، اروایي یا سایکولوجیکال) وي او که څومره هم یو بل سره توپیر لرونکې وي، خو د داستاني اثر عناصر او فني تخنیک باید پکې رعایت شي. لږ مخکې مو د نړۍ نامتو ناولونه او دهغو لیکوال وښودل، د دوې ناولونه ښلابیلو سبکونو او بیلابیلو موضوعاتو کې وو، خو هنریت او تخنیک په ټولو کې وو. د داستانی اثر جوړښت ممارست او تجربه غواړي، باید د لویو لیکوالو آثار مو لوستي وي، کرکتر موپیژندلی وي او د هغه ځای ورک نه کړو، دیالوګ د چاپیریال سره برابر وي او پښنه معقولیت ولري:

یو ښه ناول، رُمان یا لنډه کیسه کې طرح(پلاټ)، کرکټرونه، پیغام، خبرې اترې(دیالوګ)، منظر کشي(ایمژونه)، غوټه پرانیستل، تلوسه او احساس له مهمو ځانګړنو څخه دي. همدا د داستاني اثر عناصر دي. نوښت لرونکی لیکوال باید په ښه پیل او پای، د داستاني اثر د بیانولو په ادبي- داستاني ځانګړې ژبې، هنریت، د نویو ترکیبونو او اصطلاحاتو په راوړلو، له کلیشه یی او تکراري خبرو ډډه وکړي، د مانا لرونکو لنډو جملو په راوړلو، په اړوند ځایونو او د اړتیا له مخې د شعر، متلونو او یا لنډیو په راوړلو کیسه نوره هم ښکلې کیدای شي.

مسعود: داستاني ادبيات يوازې د پېښو بيان نه دی؛ ژبه او سبک هغه څه دي چې ساده پېښه په ادبي او هنري نښير(اثر) بدلوي.تاسو په داستاني ادبياتو کې د ژبې او ادبي سبک مهمې ځانګړتياوې او اغېزناک ادبي او هنري ارزښت څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: ښه خبره مو وکړه. داستاني اثر يواځې د پېښې بيان نه دی، بلکې د بيان د طرز ژبه هم مهمه ده. بريالی ليکوال د ژوند مسايل او تجربې په هنرمندانه ژبه او روان عاطفي نثر بيانوي، دغه ډول نثر ژبې ته ښکلا ورکوي، ژبه صيقل کوي او د ژبې وړتيا اوچتوي. دا چې ځينې ژبې اوچت ظرفيت نه لري، صيقل شوي نه دي، علت ېې همدا دې چې نثر ته يې کار نه دی شوی. پښتو نثر کې په دې برخه کې تر ټولو مخکې د روانباد اُلفت نوم مخې ته راځي. که (غوره نثرونه) پرانيزو، په لوستلو به يې زمور تنده ماته نشي، په همدې خاطر نن د هرچا کور کې د الفت کتابونه شته. پښتو داستاني آثارو کې د شپون، افغانپور، مهدي شاه او عصمت قانع نثر او سبک خلک خوښوي، دري/پارسي داستاني ادب کې د داکتر اکرم عثمان، ره نورد زرياب، ببرک ارغند، اسدالله حبيب سبک او ليکنه ډېره خوږه ده. دا چې زمور ژبه يوځه (زيږه) پاتې ده او د بيان، لغاتو، ايماژونو، تشريح او قلم چلولو وربوې راته لنډ-تنګ ښکاري، علت يې دا دی چې مور همدې ټکي ته پام نه دی کړی. داستاني ادبيات هغه وخت دا خوند او صفت پيدا کوي چې ولس ته مراجعه وکړو، د خلکو خبرې د همدوی په ژبه واورو، دوی ته غور ونيسو ، د ښکلو لغاتو، بيان، د جملاتو د سکښت زيرمه ومومو، مطالعه وکړو او کتاب ولولو. د شپون د داستاني آثارو خوند او پايښت همدې کې و چې له ولس څخه يې زده کړه کړې

وه. عوام او د دوی ژبه زمور ترټولو لویه تومنه، مرجع او پانګه ده. روسان وایي پوشکین زمور ژبه بډایه، خورړه، آسانه، نړیواله او د پوهاوي او لیک وړ کړه. دا ریښتیا ده. د پوشکین خدمت ادبیاتو ته نه هیریدونکی دی، مور پوشکین او د هغه د داستاني آثارو په شان آثارو ته اړ یاستو.

دا چې د ټوه نښه او اغیزناک ناول د ځانګړنو پوښتنه مو کړې ده، په لنډه توګه به د یوه ناول د جوړوونکو عناصرو پېژندنه وکړو. کله چې دا ټول عناصر موجود او په روانه- خورړه ژبه یې سکښت موندلی وي او د ناول ټوله کیسه بیان کړي، نو خوند او صفت پیدا کوی. دا عناصر به دلته یو یو ووایو:

۱.**د ناول کیسه او د هغې طرح او پلاټ** : دا د ناول بنسټ دی . کیسه باید زړه راکښونکې وي. کیسه کې پېښې او واقعات یو بل پسې راځي. اوس داسې ناولونه هم لیکل کیږي چې کیسه یې ځرګنده نه وي، خو ناول داسې روان وي چې لوستونکی نه په ځان خبر وي، نه په شاوخوا . ناول په جادویي ژبه لیکل شوی او پای مومي، دا نو جلا هنر دی، لکه د ګوګول مشهور ناولDead Soul کې اصلاً دکیسې ستون فقرات نشته. دا نو نوښتونه دي. ځینې کیسې له منځ څخه پیل کیږي، ځینې پېښې مخکې وخت ته ورګرځي، نورې وروسته راځي.

۲. **ناول کې د پېښو معقول او منطقی اړیکې**: د پېښو جوړښت او یو بل پسې یې داسې راوستل چی یوه پېښه د بلې منطقی زیږنده وي. دا د ناول سیکم جوړوي. شرط دا دې چې د پېښو خام مواد نښه پاخه شي. یو شمېر امریکایی ناول لیکوالو دا مسئله مهمه نده بللی.

۳. **کرکتر یا کرترونه:** د ناول کرکتر او کرکترونه یا اصلی او فرعی اشخاص چې کیسه پر مخ بیایي او پکې لوبیږي، باید هنرمندانه ولوبول شي. په ناول کې مور په خپله د کرکتر له کړو-وړو، خبرو-اترو هغه پېژنو . د کرکترونو انځور شوې څیره ، د دوی حرکات او سکنات را پېژني. د اروایي شننې ناولونو کې د کرکترنو یا اشخاصو په ځای انساني احساسات، عواطف، جذبات، نفسیات او د هغۀ د اندرون د دنیا ولولې او انفُسونه خوځنده وي. ځینو ناولونو کې د انسان په ځای ژوي د کرکتر یا شخصیتونو رول لوبوي.

۴.**دیالوګونه:** ښه او هنرمندانه دیالوګ د داستاني ادب موتور دی. د کرکترونو ترمنځ خبرې- اترې د ناول د پېښو د پرمختګ او د کرکترونو او د چاپیریال پېژندنه کوي، د پېښو د لاملونو په پوهېدنه کې هم اهمیت لري. د دیالوګ له مخې د کرکترونو اجتماعی موقف، پوهه، رواني اوصاف او ډېر نور خصلتونه پېژندلای شو.

۵. تلوسه: د لوستونکي او اوریدونکي ټول فکر او پام د کیسې دوام ته او د پېښو په کشمکش سره د لوستونکي د تندې ایجادول یو بل هنر دی. ښه suspense لوستونکی/ اوربدونکي ته د پوښتنو د پیدا کیدو حیرانتیا، تلوسې او ډېر ژر د ناول په پای باندې د خبربدو بیړه رامنځته کوي او لوستونکی/ اوریدونکی لازیات تمرکز کوي چې کیسې ته دوام ورکړل شي. مهارت دی کې دی چې لیکوال دا حیرانتیاوې ، د ناول د پای لپاره اندېښنه او سودا د شک او د حیرت فضا تر اخره همداسې تلوسه پاروونکې وساتي.

٦. ایماژونه: د چاپیریال انځورول او منظر کشي او د ښکلو کلماتو او الفاظو او د خیال په قوت ښکلا ترسیمول او تخلیق کول ناول کې لوی هنر دی.

۷. **ارزښتونه پېژندل او د ژوند فلسفه:** معاصر ژوند ډېرې ځانګړنې او انساني غوښتنې او اړیتاوې یوبل سره توپیر لري. مازلو د انسان اړتیاوې په یو هیرارشي کې ښودلي دي، هغو کې د فزیالوجیکي اړتیاوو تر څنګ نورې اړتیاوې هم شته، یعنی مالي اړتیاوې، دوستان، ټولنیز حیثیت او موقف، د ژوند فلسفه او نور چې کرکتر او آن په خپله لوستونکي د هغو د پوره کېدو آرمان او تنده لري، دا ورته د ژوند د یوې مسئلې یا ډېرو مسئلو ښۀ او بد اړخونه او د هغو عوامل او پایلې را مخته کوي. دغې ته د ژوند فلسفه وایي.

دغه پورته ذکر شوي عناصر نه یواځې ناول کې، بلکې په ټولو داستاني آثارو کې مهم دي. لنډه دا چې ناول او نورو داستاني ځېلونو کې نور ټکي ژبه او د بیان طرز چې تاسو ورته اشاره کړې، د احساساتو او ولولو راپاروول، عجیبه او استثنایي پېښې، او په پای کې اوج او غوټه پرانیستل دا ټولې ځانګړتیاوې او اغېزناک ادبي او هنري ارزښت لري چې تاسو یې پوښتنه کړې ده.

مسعود: ادبي صنایع هغه هنري او مهمې لارې دي چې لیکوال پرې خپله ژبه ښکلې، اغېزناکه او هنري کوي. په ادبي داستانونو کې ډېرې کارېدونکې ادبي صنایع دا دي: تشبیه، استعاره، کنایه، مبالغه، تشخیص، تکرار، تضاد او انځورګري. ښه به وي که تاسو د دغو ادبي صنایعو او د دوی د مهمو ځانګړتیاوو په ټړاو رڼا واچوئ.

استاد دودیال: ادبیات په ادبي صنایعو له عادي وینا توپیر مومي. هر ادبي صنعت د ادبي اثر د ودانۍ د خښتې حیثیت لري. لکه هغسې چې ادبي صنایع په شعر کې پېژندل شوي دي، په داستاني ځېلونو کې هم مهمې دي. که د شپون داستاني

لیکنې وګورو، سراسر یې ادبي صنایع، په تیره تشبه، استعاره او کنایه کارولې ده. دا صنایع آن زمور ولسي نکلونو او کیسو کې شته. د بیلګې په توګه د فرهاد او شیرینو نکل به رایاد کړو: فرهاد د شیرینو په سپارښت او د مینې د یو شرط په توګه فرهاد ته د غره د کیندلو وایي. فرهاد په تېشه یو کلک او لوی غر سوری کوي. البته داستان له پیل څخه ترپایه ډېر خوږ، د تلوسې لرونکی، له پېښو او ادبي صنایعو ډک دی، دا چې پای یې څومره تراژید دی، دانو یو بل هنري کمال دی. دغه د غره سوري کول په تیشه مبالغه بریښي. په ډېرو ولسي کیسو کې د چالاک او دوکه مارو خلکو تشبه کول له ګیدړې سره ، د زوړرو خلکو تشبه له زموري سره، همتناک خلک له ګربت سره او داسې نور تشبیهات وینو. معاصرو کیسه ییزو نښېرونو کې هم دا ټول ادبي صنایع وینو.

مسعود: تاسو د بشپړو داستاني ادبیاتو د ادبي تحلیل، تفسیر، اکادیمیک او علمي ارزونې او څېړنې، علمي، ادبي او مسلکي کره کتنې او نقد په ټراو څه لید لرئ؟

استاد دودیال: قضاوت او مُنصفانه حُکم کول ډېر درونده مسوولیت دی. یو عادل قاضي تل ځان تر فشار لاندې احساسوي، دا ځکه چې قضاوت کې د بېخبري، بېړې، پلویتوب، ناځرګند حکم او پرېکړې څخه وېره کې وي. کره کتونکی قاضي نه دی، خو هغه څه چې کره کولو کې مخې ته ورځي، کټ مټ قضاوت کولو او رڼولو ته ورته دي. نو د داستاني ادبیاتو او ادبي نښیرونو د کره کتنې مهم معیارونه دا دي:

- په پراخه نظر، منصفانه او په ناپېیلي بڼه ارزونه: کره کتونکی باید له شخصي تعصب، کینې، دوستۍ او دښمنۍ پرته، اثر د معیار او عدالت په تله وسنجوي.

• کره کتونکی باید په ژبپوهنه، ادبي تیوري او هنري تلازماتو کې لوی لاس ولري او د آفاقي معلوماتو لرونکی اوسي. داستاني ادبیاتو، ادبي سبکونو او په نامتو آثارو (ناول، رومان، لنډې کیسې) کې پوهه او بشپړه مطالعه لرل کره کتنه کې مهم دي. کره کتونکی باید دا وړتیا ولري چې د یوه ښه ناول، رومان یا لنډې کیسې په فني اړخونو خبرې وکولای شي او خپلواک نظر و لیکلای شي،

• کره کتونکی باید مخکې له نقد څخه اثر په پوره دقت او ژور لید ولولي او د لیکوال په اصلي مفکوره ځان پوه کړي.

• کره کتونکی باید فیلالوژیک صلاحیت او د ژبې د اسلوب ارزولو وس ولري: ښایسته او تشریح کوونکې غونډلې جوړل، د کلماتو انتخاب، د مناسب متن جوړښت، د بیان رواني او د لیکوال ځانګړی طرز بیان باید وڅېړل شي. داستاني ادبیات د دیالوګونو، منظرکشي، روایت، د لوستونکی د احساس او عاطفې تخنولو، د تلوسې ایجاد او نورو هنرمندانه باریکیو سره سروکار لري چې دا د ژبې اسلوبو پورې اړه مومي، چې کره کتونکی باید ورڅخه خبر وي.

• په اثر باندې د کره کیدونکي موضوعي احاطه: ښه کره کتونکی د داستاني اثر موضوع څېړي. هره موضوع او سوژه ځانګړې پېښې، دیالوګ، مناسب کرکتر او ژبه غواړي. کره کتونکی په دې غور کوي چې آیا لیکوال، له موضوع سره سم دغو ټولو اړخونو ته پاملرنه کړې ده که نه.

• پرانیسیې علمي او عالمانه تګلاره لرل: کره کتنه باید په پراخ نظر د احساساتي خبرو پر ځای پر منطق، دلیل او د ادب پرمختللو اصولو باندې ولاړه وي. کره‌کتنه لوستونکي ته څرګندوي چې د اثر(نښې) اساسي فکر څه او څه ډول القا شوې دی، کومې هنري ځانګړتیاوې شته او کومې هنری او ادبي ځانګړتیاوې نشته، له

کوم فلسفي او ادبي مکتب سره اړیکه لري او د خپل وخت په فکري او ټولنیز بهیر کې یې ځای څه دی. په دې توګه کره‌کتنه یو داستاني اثر نور هم اصلاح او ځلوي. د کره کتنې د برنامو او غونډو جوړلو د لیکوالانو او څېړونکو فکري افق پراخوي. هغوی کولای شي خپلې ادبي تجربې له یو بل سره شریکې کړي. د یوه داستاني ادبي اثر د کره کتنې د پورتنیو اصولو او قواعدو په پام کې نیولو سره به د لته ښه کره کتنه داسې را لنډه کړو:

که کره کتونکی د داستاني آثارو د کره کتنې پر وخت د یو ناول ښیګڼې ویني او هغه بیانوي، دې سره که څه نیمګړتیا هم ورته تر سترګو کیږي، نو دوهم ګام کې یې کمزوري او خام ټکي هم باید په ډېر هنر او صمیمی توګه سره بیان کړل شي، چې دا ناول د دغو خامیو درلودونکي دي. او هغه په دغو، دغو دلایلو سره . په درېیم ګام کی یې که د هغو د یادوو شوو نیمګړتیاوو او خامیو د حل لاره وړاندې شي، غوړي لاغوړ. په کره کتنې کې بحث پر اثر متمرکز کول ضرور دي، نور مسایل لکه د لیکوال شخصي حریم، د هغه خصوصي ژوند او نور مسایل یادول او ورګډول ضرور نه دي. مانا دا چې، کره کتونکی باید د لیکوال شخصي ژوند او حریم ته له ورننوتلو ډډه وکړي او یوازې پر خپله اثر (ناول، رمان، کیسه) تمرکز وکړي.

مسعود: ښه به وي که د داستاني ادبیاتو او واقعي پېښو توپیر راته په ګوته کړئ؟

استاد دودیال: ډېر خلک دا مني چې کیسه یو واقعي سرګذشت دی چې په هنري پیرایه او ادبي- تخیلي انداز سره لیکل شوی وي. زیاتره په افسانو د واقعیت تر بریده باور کوي. دا هم د منلو ده چې ډېر داستاني آثار واقعي پېښې شوي دي، ډېر ناولونه د تاریخي پېښو پر بنسټ لیکل شوي دي، خو لیکوال په تخیل، ښکلي

کولو، ادبي پيرايه، هنري پرداس، ادبی صنايعو او ايماژونو او د قلم په مهارت توصيف او ښکلي کړي دي. معمولاً عادي خلک واقعي پېښې هغسی بيانوي، لکه څنګه يې چې ليدلي دي، تاريخ ليکوال يې د تاريخي قضاوت، نيټو، اسناد او شواهدو ، دليل، پايلو، جغرافيايي موقعيت، دليل و مدلول، اثراتو او د عاملينو په ښودلو ثبتوي، خو يو داستاني اثر ممکن کاملاً تخيلی وي، يو بل ممکن په واقعي ډول پېښ شوې وي، خو ليکوال د خپل تخيل او هنر په ښکلا له سره پنځولی وي. عجيبه ده چې هيڅوک د لندې کيسې، ناول يا رومان د پېښو شواهد او اسناد نه غواړي، بلکې په خوند يې لولي او د داستاني اثر د ليکوال له قلم سره يو ځای په تلوسه او پاڅېدلو احساساتو او تنده روان وي(په دې شرط چې داستانی اثر ريښتيا هم ښکلی وي). البته د روميو او ژوليت، ليلا او مجنون، آدم او درخانۍ، يوسف زليخا او ډېر نور داستانونه تاريخ کې راغلي او واقعي ښودل شوي دي، خو مور د داستاني آثارو په توګه لوستي دي چې د ليکوال د قلم او تخيل په قوت ورته ښايسته بڼه ورکړل شوې او د مطلق روايت څخه، د ادب په ګاڼه سمبال زمور مخې ته ايښي او دا بڼه يې ډېره ښکلې، اغيزمنه او خوندوره ده.

مسعود: د داستاني نښېرونو(آثارو) په ليکنه کې سياست او مذهب، سياسي او مذهبي لاملونه يا فکتورونه د يوه داستان پر منځپانګه، سکالو، موضوع او مضمون څه اغېز لري؟

استاد دوديال: په زړه پورې پوښتنه ده. سياست، تاريخ او مذهب او دا درې لاملونه د داستاني آثارو د ليکلو په اراده او مقصد، د دغو آثارو پر منځپانګه او آن د هغو په موخه او بڼه تاثير درلود او لري يې. له دې امله چې رومان او ناول نولسمه او

شلمه پیړۍ کې د لیکلو د فن او تخنیک، د چاپ او نشر، د لوستونکو د شمېر او مینه والو له پلوه لوړ پړاو ته ورسېدل، یو علت یې سیاسي مسایل وو. ډېر سیاستوال خپله د ناول لیکوال وو. ډیر ناولونه او رمانونه سیاسي روزنې ته وقف شول. همداسې هم تاریخ سره یې اړیکه نه هیروو. اروابنباد قتیل د کیسو د یو کتاب سریزه کې لیکلي و: (تاریخ په کیسو کې او کیسې په تاریخ کې دي). دا ډېره پخه خبره ده. سیاست هم د تاریخ مهمه برخه ده.

سیاسي کیسه ییز ادبیات هغه دي چې هغو کې د داستاني کرکټرونو بوختیا، ستونزه، دیالوګونه او آرمانونه سیاسي او د حاکمیت او قدرت په اړه وي. په دغه ډول نښېرونو کی د سیاسي ځواک مناسبات او د سیاسي اشخاصو فکر او آن دا چې په اشرافیت، حاکمیت او سیاسي رجالو نیوکې ځای شوي وي. په لویدیزه نړۍ کې لومړني داستاني اثار لکه " د سروانتس دون کیشوت" چې لومړنیو رومانونو کې شمېرل کیږي، د سیاسي فکر په لرلو لیکل شوی و. دغه اثار چې په سیاسي زړورتیا لیکل شوي، د اروپا د اوولسمې پیړۍ د فیوډالي اشرافیت زوال او د یوې نوې ټولنیزې طبقې را څرګندیدل او واک ته درسیدل بیانوي. دا ډول داستاني آثار او دا ډول سبک د ټولنیزو بدلونو سره تړلی وو. د ادبیاتو او سیاست او په داستانی ادب کې سیاسي انځورونه او آرمانونه، نوی بحث نه دی. په ټوله نړۍ کې یې لرغونتوب، د زاړه یونان دوران پورې رسیږي. آن د اپلاتون آثارو کې د سیاست څرک ښکاري. وروسته بیا نورو دورو کې هم یو شمېر لیکوالو لکه؛ ژان ژاک روسو؛ دواړه، یعنی هم سیاست او هم ادب پام کې نیولي وو. د روسو رُمان کې ټولنیز او سیاسي مسایل وو. ورپسې برتراند راسل او ژان‌پل سارتر، خپلو

فلسفی او سیاسی - ټولنیزو عقایدو ته په پاملرنه ، نوي رُمانونه ولیکل، چې سیاسي اړخ یې درلود. دوی د خپل وخت سیاسي او ټولنیزې څیرې وې، چې د نوبل جایزې ګټونکی هم شول. که افغانستان کې د ادب او سیاست دشریک کېدو خبره کوو، هم پخوا وختونو ته ور ستنیږو. نوي دوران کې(له نیمې پیړۍ را دېخوا)؛ د پیررونبان، خوشحال بابا او نورو اثار په ښکاره سیاسي اړخ لري. له سل یو نیم سل کلونو را دیخوا د مشروطه غورځنګ او ویښ ځلمیانو لیکنې او ادبي آثار سم نیمایي سیاسي وو. د مهدي شاه مهدي لنډې کیسې له ورایه د سرخپوشانو او خدایي خدمتګارو سیاسی آرمانونه ځلوي، د اروابناد غوث خیبري کیسه ییز نښېرونه تاریخی - سیاسي دي، ...په دې توګه ګورو چې د انسان د ژوند یوه برخه سیاست دی، نو خامخا ادبیاتو او په تېره بیا داستاني ادب کې یې څرک له ورایه ښکاري.

د اروپا د ګړندیو سیاسي بدلونو په بهیر کې دا ډول لیکوال او سیاسي رُمانونه او ناولونه (د خلکو د فکري او معنوي لاربښوونکو) په توګه وپېژندل شول. دغو سیاسي داستانو او ناولونو نه یواځې ټولنه بدله او خلک یې تنویر کړل، بلکې حاکمیتونه اوسیاسیون یې سمون ته اړ کړل، د بیداري او ټولنیز عدالت د ټینګښت برخه کې یې ژمنتیا ترسره کړه.

له څلویښتمې لسیزی وروسته تر شپیتمو کلونو افغانستان، خصوصاً کابل کې د ناول او لنډو کیسو کتابونه او آثار لوستل زیات شول. هغه وخت او همدا اوس هم زیاتره ایراني کتابونه کابل ته راتلل او اوس هم شته . په هغو کې د علی اشرف درویشان «۱۸مه شمېره خونه » د رضا براهنی « زما د هیواد رازونه » یادولای شو. رضا براهنی افغانانو ته یو پېژندل شوی نوم و. په نوره نړۍ کې امیل زولا،

برتولت برشت، جورج اورول، ماکسیم گورکی، نیکوس کازانت زاکیس او جان اشتاین‌بک د سیاسی داستانونو نامتو لیکوال وو. افغانستان کې د ماکسیم گورکي (مور) ناول او د جورج اورول (ژوبڼ) ډېر لوستل شوي سیاسي ناولونه دي. نو نامتو رومانونه او ناولونه سیاسي دي لکه مور، ژوبڼ او نور. آن زمور هېواد کې د نور محمد تره کي داستاني آثار او ایران کې د بوف کور په شان آثار په ناسیده توګه سیاسي اړخ لري(سره له دې چې بوف کور روان تحلیلی هم دی). سیاستوالو خامخا ناولونه او رومانونه لوستل او اوس یې هم لولي. د امریکا د متحده ایالاتو له مخکني ولسمشر اوباما څخه وپوښتل شول چې ۲۰۲۶ م. کال کې مو تراوسه څو کتابونه لوستي؟ هغه وویل اته کتابونه، چې شپږ یې ناولونه وو. ډېرو سیاستوالو خپلو ویناوو کې د نړیوال ادب د اتلانو او کرکترونو یادونه کړې ده. انګلیسي او روسي ادبیاتو کې زیات شمیر سیاسی ناولونه خپاره شوي دي، یو شمېر ترکي ناولونه هم سیاسي دي، آن د عزیزنسین یو څو طنزی داستانونه سیاسي دي او په عربي داستاني ادبیاتو کې به د نجیب محفوظ نوم واخلو، د بیلګې په توګه د ده په قلم د(بین القصرین) په نوم لیکل شوی ناول یو غوره نښېر دی چې د نړۍ په څو ژبو ژباړل شوی او ډېرو هیوادو کې لوستل شوی دی. همداسې هم مذهبي آثار داستاني ادب سره اړیکه څه چې، بیخي داستاني ادب د مذهبي روایاتو او نصوصو سرچینه او الهام بخښونکی دی. د آسماني دریو نورو منسوخو کتابو(زبور، تورات او انجیل) څخه به تیر شو، همدا قصص القرآن به وګورو چې څومره لیکوالو ورڅخه سوژې اخیستي دي. له بلې خوا د داستانی اثارو نثر د خپل اغیز له مخې د پام وړی دی، نو ځکه قران شریف کی ډېر د پند مسایل د قصو او داستان په بڼه راغلي دي لکه: د حضرت یوسف کیسه چې د ورونو د رخې له امله څاه ته وغورځول شو،

د موسی او فرعون نکل یا کیسه چې موسی د بنی اسرائیلو د ژغورلو په خاطر د فرعون د ظلم په وړاندې پاڅون وکړ. دې کیسه کې د معجزی برخه یې په زړه پورې ده. د نوح(ع) نکل چې خپل قوم یې د نیکۍ لوري ته دعوت کړ، خو هغوی و نه منله، پایله کې صالح خلک وژغورل شول، ګمراهان اوبو کې ډوب شول. مصر ته د ابراهیم سفر ، د سارا کیسه او بیا د هاجرې کیسه، د ملکه سبا او د هغې د تخت کیسه او حضرت ایوب ته یې راتلل....دا کیسې ټولی دیني دي او د پند او عبرت دي. هندي ادب کې د حضرت محمد (ص) د حج الوداع کیسه، اروپایي داستاني ادبیاتو کې د داود (ع) یا بی بی مریم حکایات، عبراني مذهبي آثارو کې نکلونه او عربي ادب؛ په ټبره بیا د نامتو کیسه لیکونکي توفق الحیکم د آثارو انګیزه او د الهام او سوژې سرچینه مذهبی سپېځلي متون دي.

مسعود: د داستان، لنډې کیسې، ناول او رومان ترمنځ د پراخوالي، منځپانګې، موضوع، جوړښت، ټولنیز ارزښتونو، اخلاقي انځورونو، ادبي او هنري بیان له مخې مهم او بنسټیز توپیرونه څه دي؟

استاد دودیال: لنډ داستان یا لنډه کیسه لکه چې له نوم څخه یې ښکاري، لنډه داستاني لیکنه ده. ممکن یوه لنډه کیسه یواځې نیمه پاڼه او نهایتاً دوه - درې پاڼې وي. رومان بیا یو اوږد داستان دی چې سلګونه پاڼې کیږي.خو ناول تر رومانه لږ لنډ او تر لنډ داستان او منځنۍ کیسې زیات اوږد وي. د ناول ځانګړنه دا ده چې په یوه نوي انداز له پېښو، وګړو او د دوی ژوند سره د حیرانونکو ټرلو مسایلو ښه انځور وړاندې کوي.

داستان په دري ژبه کې يوه عامه اصطلاح ده، د يوه سرګذشت او پېښې بيان ته داستان وايي. له دې امله چې لنډه کيسه(داستان کوتاه)، ناول، رومان ټول همدا ځانګړنه لري او په نثر سره ليکل کيږي، نو ځکه ورته داستاني ادبيات ويل کيږي. لنډه کيسه، ناول او رومان يوبل سره توپير لري:

لنډه کيسه يو نوی ادبي نثري ژانر دی، چې په لنډ وخت کې پر يوه واحده پېښه يا کرکټر راڅرخېږي. د لنډې کيسې تاريخچه له شفاهي نکلونو او پخوانيو کيسو څخه سرچينه اخلي، خو اوس ځانګړي فني او ښکلاپوهنيز اصول لري. لنډه کيسه د ژوند د يوې ځانګړې برخې، پېښې يا احساس هنري انځور دی. د دې لمن لنډه وي. لوستونکی يې په لنډ وخت (له دېرشو دقيقو تر دوو ساعتونو) کې لوستلی شي. اساسي ځانګړتياوې يې لنډوالی، کم حجم او کرکتر/ کرکترونه او ديالوګ/ ديالوګونه پکې محدود وي او اضافي توضيحات نه لري.د پلاټ (جوړښت) له پلوه؛ پيل، منځ او پای لري. پېښې په کې په منطقي توګه سره تړلې وي. ځانګړی کرکټر (شخصيت) ټاکلی مرکزي رول لوبوي.يو کوټلی او ځانګړی تأثير پر لوستونکي پرېږدي. د لنډې کيسې ټولې پېښې په يوه مشخص ځای او وخت کې تر سره کېږي.

ناول/نوول دلاتيني ژبې کليمه ده لغوي مانايې نوي، تازه اوعجيبه څيز دی. په ادبي اصطلاح کې هغې ادبي نثري کيسې يا داستان ته وايي چې له لنډې کيسې څخه لويه او له رومان څخه لنډ وي. په ليکنې چوکاټ کې پېيلې طرح، اصلي او فرعي کرکترونه، مکالمې او د کيسې پيل، منځ اوپاي لري. له لنډې کيسې سره يې توپير په دې کې دی چې هم په کې پېښې په تفصيل سره بيانېږي او هم يې کرکترونه زيات وي. ناول د لنډې کيسې په پرتله يوه اوږده موضوع رااخلي، ډېرې

صحنې لري او د کرکټرونو شمېر يې له يوه څخه زيات وي. داستاني نثر کې ناول هغه په هنري او ادبي ژبه کښل شوې کېسه ده چې موضوع يې له انساني ژوند سره په داسې تار پېيلې وي چې د ژوند بېلابېل اړخونه پکې په مسلسل ډول وړاندې شي اومور په يو نوی سفر روان، نوي خلک او نوي ځايونه را وپېژني، هيښ موکړي، يوځه را زده کړي...، خو لنډه کيسه د ژوند يوه شيبه راته انځوروي. د دې دوو توپير داسې دی چې: ناول ټوله ګلبوټه را ته بيانوي، خو لنډه کيسه په ټول بوټي کې يواځې يوګل رااخلي او د هغه ټول ښايست راباندې وينې، د ټول بوټي او يوه ګل تر منځ توپير شته. د لنډې کيسې او ناول هم همدومره توپير دی. همدارنګه ناول د هغو انساني جذباتو او احساساتو بيان کوي، چې په اظهار سره يې په نورو انسانانو کې همدردي پيدا شي. مهمه دا ده چې د ادبي نثر په بڼه خوږ ليکل شوی وي او د کرکټرونو د رښتيني ژوند يوه برخه د تخيل په هنداره کې وړاندې کوي، نو ځانګړتياوې يې دادي:

د ناول اتل هرې عجيبی او استثنايي پېښې سره مخ کيدای شي او هر څه پکې شوني دي. ليکوال کولای شي چې يوه کوچنۍ موضوع په سلګونو پاڼو کې د په زړه پورې وييونو په واسطه ځای پر ځای کړي؛ کولای شي خپل هر تخيل ته حقيقي بڼه ورکړي، د ساري په توګه، داسې تخيلي نړۍ جوړه کړي چې هلته بې روحه توکي خبرې وکولای شي، انسانان ګونګيان شي. په ناول کې د يو موجود بدلېدل په بل موجود اسانه کار دی، مړي پکې ژوندي کېدای شي او داسې نورې کړنې پکې ترسره کېدلای شي، خو په دې شرط چې ليکوال وکولای شي په بڼه توګه لوستونکی د دا ډول غير معمولي پېښو منلو ته اړباسي. د ناول بله ځانګړنه ريالېزم يا رښتينولي ده، يعنې موضوع يې له رښتني ژوند سره مستقيم تړاو لري او

په ښځتنو پېښو وځرخي، خو لنډه کیسه او رومان کې دا مهمه نه ده. درېیمه خبره دا ده چې د ټول پلات په پرتله کرکټر ته ډېره پاملرنه کېږي.

زیاتره لیکوال وایي چې ناول کې د اروا پېژندنې برخې ته هم پاملرنه کېږي، یعنې هڅه کېږي چې د کرکټرونو ذهني اندېښنې او داخلي غوښتنې خلکو ته رابرسېره کړي او هغوی پرې پوه کړي. یا په بله وینا په ناول کې له باندنۍ نړۍ سره د کرکټر د ښکاره چلند تر څنګ د هغه دننۍ نړۍ هم لویه برخه لري.

رومان هم د ژوند مسایل او تجربې په ښکلي داستاني ژبه او روان عاطفي نثر بیانوي، خو ناول تر رومانه لږ لنډ او تر لنډ داستان او منځنۍ کیسې زیات اوږد وي. د ناول ځانګړنه دا ده چې په یوه نوي انداز له پېښو، وګړو او د دوی ژوند سره د حیرانونکو ټرلو مسایلو ښه انځور وړاندې کوي.

داستانی نثر کې ناول هغه په هنری او ادبی ژبه کښل شوې کیسه ده چې موضوع یې له انساني ژوند سره په داسې تار پېیلې وي چې د ژوند بېلابېل اړخونه پې په مسلسل ډول وړاندې شي اومور په یو نوي سفر روان، نوي خلک او نوي ځایونه را وپېژني. ناول اروپا کې زښته زیات مینه وال لري. هرکال سوونه عنوانه ناولونه خپریږي او خلک وربانديې رامات وي .

خو رومان بیا ناول سره توپیر لري: رومان په نثري ادبي ژانرونو کې یو مشهور ژانر دی. د رومان په اړه ویل کېږي، چې دا کلمه د فرانسوي ژبې ده. معناوې یې "خیالي داستانونه او یا هم د مینې کیسې" ښودل شوي دي. په ادبي اصطلاح او توضیحي توګه ویلای شو، رومان هغه نثري ادبي ژانر دی، چې په کمي لحاظ له ناولونو اوږده وي. په موضوعي اړخ کې یې ګڼ شمېر مسایل راتللای شي. په

رومان کې هڅه کېږي، چې بېلابېل موضوعات په هنري شکل وړاندې او منعکس شي. هغه ځوانان چې د لنډې کیسې، ناول او رمان د لیکلو اراده لري، باید دا توپیرونه وپیژني. پآیله کې ویلای شو چې لنډه کیسه له ناول او رومان سره یواځې د لنډوالی توپیر نه لري، بلکې د جوړښت له پلوه هم ورسره توپیر لري، ناول د لنډې کیسې په پرتله یوه اوږده موضوع او صحنې لري او د کرکټرونو شمېر یې له یوه څخه زیات وي. همدارنګه ناول د هغو انساني جذباتو او احساساتو بیان کوي، چې په اظهار سره یې په نورو انسانانو کې همدردي پیدا شي. مهمه دا ده چې د ادبي نثر په بڼه خوږ لیکل شوی وي او د کرکټرونو د رښتیني ژوند یوه برخه د تخیل په هنداره کې وړاندې کوي. لنډه کیسه کې پېښه تر کرکتر دپام وړ وي، ناول کې په کرکتر ډېر تمرکز وي. په آخره کې به ستاسې د پوښتنې د پوره ځواب لپاره د لنډې کیسې او ناول د توپیرونو لرلو ترڅنګ ورته والی هم یاد کړو، یعنې د داستان، لنډې کیسې، ناول او رومان ترمنځ د پراخوالي او لنډوالی توپیر شته، خو د منځپانګې، موضوع، جوړښت، ټولنیزو ارزښتونو، اخلاقي انځورونو، ادبي او هنري بیان له مخې مهم او بنسټیز توپیرونه پکې کم دي، ځکه دا ټول هنرې او ادبي ایجادیات دي. د نوي‌عصر غوښتنه دا ده چې د ادبیاتو په دایره کې باید هغه څه ولیکل‌شي په سم، علمي او مدرن لوري د نوي‌نسل په لارښوونه کې اغیزناک وي. په دې لړ کې داستاني ادبیات باید نوي‌نسل ته د ټېرونسلونو د مثبتو تجربو یوروښانه انځور په مخ‌کې کېږدي او داسې ډیوه په لاس کې ورکړي چې نوي نسل ته د پرمختګ لاره روښانه کړای شي.

مسعود: ښه به وي که تاسو د حکايت، افسانو او نکلونو ترمنځ د پراخوالي، موضوع، منځپانګې، جوړښت، ټولنيز ارزښتونو، اخلاقي انځورونو، ادبي او هنري بيان له مخې مهم او بنسټيز توپيرونه راته په ګوته کړئ؟

استاد دودیال: زمور د ښکلي او قيمتي فولکلور ډايه برخه يعنې نکلونه او حکايات زياتره د معاصرو لنډو کيسو په اندازه پراخوالی لري. زياتره نکلونه به په يوه شپه کې ويل کېدل او پای ته رسيدل، خو يو شمېر نور به څو څو شپو کې ويل کيدل لکه د نيکي او بدی نکلونه يا د نيمبولا- تيمبولا اوږده کيسه، خو حکايتونه به ډېر لنډو. ولسي نکلونه د موضوعاتو او منځپانګې له مخې اوچت روزنيز او معنوي اړخ لري. زمور ولسي نکلونه ډېر ښايسته او زړه راکښونکې بيان او ژبه او تلوسه پاروونکي پېښې لري. ښايي د معاصرو داستاني ادبياتو عناصر، سکښت او د ليکلو او لوستلو د هڅو تومنه به هماغه زمور د نيکونو نکلونو څخه سر چينه رااخلي (؟!). له نېکه مرغه پښتو معاصرې لنډې کيسې، ناول او رومان د موضوع، جوړښت، ټولنيزو او اخلاقي ارزښتونو، ادبي او هنري بيان له مخې د ستايلو وړ دي.

مسعود: پښتو داستاني ادب له شفاهي ولسي روايتونو څخه تر معاصر ناول او لنډې کيسې پورې ډای بهير لري. تاسو د «پښتو داستاني ادب تاريخي بهير» سرچينې او مهم پړاوونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: د پښتو شفاهی ادب(فولکلوريکو ادبياتو) ډېره برخه نکلونه، حکايات او کيسې دي. د پښتو داستاني ادبياتو بهير له شفاهی بڼې بيا تر معاصرو ژانرونو پورې ډای، حيرانوونکی او ډېر په زړه پورې دی. زمور فولکلوريک ادب کې هغه کيسې زياتې دي چی ژوره روزنيزه، حماسي او وطن

سره د مينې او فداکاري منځپانګه لري. حيرانوونکې دا ده چې زياتره دغه کيسې له ويارې، پرځان ويساوالي، ولولو، اتلولیو، میړانې، زړروتوب او د نیکی او خیر له پند او عبرت ډکې دي. د همدې کيسو اهميت په کتو پښتانه يو متل لري:

(څوک پيسې ګټي و څوک کيسې!)

دا "ګټل" ژوره مانا لري. له کيسو ګټلو څخه يې موخه د پښتو داستانو هغه پياوړی او ويارمنه محتوا ده چې د نېکو خلکو، ملي اتلانو، د وطن د ساتنې سرسپارليو سرتېرو، د کار او رغاونې د اتلانو او د جرګو- مرکو د پتمنو مشرانو، سياسي نامتو لارښوونکو او نورو په اړه دي او سينه په سينه له يوه نسل څخه بل نسل ته ليږدېدلي او نوي نسلونه وربانديې ويارې او هڅه کوي چې ددغو کيسو اتلان او مثبت کرکترونه ځانته الګو وګرځوي.

زمور د خلکو د تجربې له مخې کيسې له هغه چا راپاتې دي ، يا د کيسو اتلان هغه کسان وو چې د اخلاقو، ځوانمردي، فداکاري، وطن سره د مينې او غوره اوصافو بيلګه وو. دا ډول يو څو کيسې د مثال په توګه د (ملي هينداره) کتاب کې شته .اروابنباد محمدګل نوري په دغه کتاب کې د شفاهی ادب يو څو کيسې راوستي دي. دلته به د بيلګې په توګه د فتح خان نکل ياد کړم:

فتح خان کالبس کې د پت او ناموس د ګټنې يوې معرکې ته روان و، دا يوه قرباني وه، خو د مور له زړه يې يو خدای خبر و، نو کيسه داسې پيليږي: ....پتې خان خبر سو، چې مور يې راغلې ده، په پالنې دروازه کې ولاړه ده، نه دی پريږدي، د

کالبُس دوې دروازې وې، فتح خان پربله دروازه ځني ووت، چې مور يې خبره سوه چې فتح خان پر بله دروازه ووت، نو يې ناره وکړه:

که دوې دي لويه خدايه د کالبُس دروازې دوې دي

پر دا يوه مې فتح وځي پر دا بله يې د مور سوي نارې دي...

د دغو داستانونو پيل ډير تلوسه پاروونکی دی. د يو کامياب داستاني اثر ځانګړنه بايد همدا وي چې بيلګه ييز کرکترونه، ديالوګ، پېښې او تلوسه ولري. زمور ډېر لرغونې ولسي داستاني ادبيات همدا ځانګړنې لري.

يوه پښتو څېړونکي ختيځپوه يوځل ليکلي وو، چې که د پښتو ژبې نور هېڅ ليکلي ادبيات نه دي راپاتې، يوازې لنډۍ، ولسي نکلونه او همدغه د ملي هنيداره کيسې يې هم بس وې، چې له فرهنګي پلوه د نړۍ د بډايو ژبو په کتار کې ودريږي. خو که مور همت کړی وای او له شفاهی/ ولسي داستاني ادب د نن ورځې تر معاصر داستاني ادب پورې مو ټول ضبط و ثبت کړی وای، اوس به مو يوه لويه زيرمه لرلای، بيا هم غنيمت خبره ده چې د ملي هينداري په شان يو اثر لرو، دغه کتاب کې ثبت شوې داستاني شفاهي کيسې د پښتنو په ګډه ملي حافظه کې د دوی د لرغونيو تمدنونو له ميراث او معنوي ارزښتونو څخه هغه راپاتې خزانه ده، چې په کمو تمدني حوزو کې يې داسې سوچه ولسي بېلګې موندلای شو. ملي هينداره په پراخه پيمانه د بهرنيو پښتوځېړونکيو او ختيځپوهانو لپاره پامور کتاب دی. پښتو ملي کيسې او شفاهي نکلونه نه يوازې دننه په هېواد کې هېوادوالو خوښې کړي دي، بلکې د خارجي مستشرقينو توجه يې هم جلب کړې ده او په ځينو خارجي ژبو ترجمه شوي هم دي. په پښتو داستاني ادب کې له اوږدې مودې را دې خوا په

کرونولوژیک ډول له تاریخي پلوه له اساطیري دوران څخه تاریخي زمانې ته د پښتنو د تکاملي مزل تګلوری موندلای شو. دغه د لرغوني او اوږده تاریخ لرونکې کیسې د مینې، هجران، کار او خواریو، له وطن څخه د دفاع، اساطیرو او نورو مسایلو لرونکې دي. د مینتوب او رومانتیک اړخ لرونکی یو څو نامتو کیسې دا دي: ښادی او بیبو، زبزبانه ښاپیرۍ، مومن خان او شیرینو، فتح خان بړیځي یا فتح خان او رابیا، خوشکیار او شاترینه،دلۍ او شهو، ادم خان او درخانۍ انار ژړان او سېب خندان، لمبولا یا نیمبولا او نورې. ځینې نورې یې اساطیري، یو شمېر حکایتونه او ځینې یی د مهمو پېښو بیانوونکی دي چې تاریخي عظمت لري، څه کیسې پکې د ژویو د کرکټرونو په مرسته لوبیږي، چې فابل (د ژویو په ژبه کیسې) ته ورته دي.

زمور فولکلوریکې کیسې، حکایتونه او نکلونه لا هم هغسې ندي پېژندل شوي، کوم چې نورو هېوادو خپل فولکلور څېړلی او پیژندلی دی. د خواشیني ځای دا دی چې د فولکلور دغه برخه(نکلونه او کیسې) هېرې شوې. اوس هغه بوډاګان او اناګانې نشته، چې دا ډول نکلونه به یې ویل. یواځې د ارواښاد محمدګل نوري په قلم راټولې شوې څو بیلګې یې لاس کې لرو. که مور دغه برخه کې غافل نه وای او د فولکور د ثبت او ضبط یوه پیاوړې اداره مو لرلای، اوس به مو دا پانګه د یوې ملي وثیقې په توګه لرلای.

دا چې له ولسي نکلونو او فولکلور تر معاصرو داستانی ادبیاتو پورې بهیر نیمګړی راغلی او لکه د نورو هېوادو په شان مو دا لړۍ ونشوه ساتلای څو لاملونه لري:

آن زمور د ادبياتو د څانګې محصلان، هغوی چې ځانته څېړونکي وايي او لوستي افغانان له خپل لرغوني فوکلور څخه ډېر ندي خبر، آن دا چې د اروابناد محمد ګل نوري له دغې ټولګې او د هغې له تاريخي فرهنګي ارزښتونو ډېر نه دي خبر. يواځې داستاني ادب نه، موسيقی مو هم دغسې ده. اروابناد سليم سرمست فولکلور موسيقی ته يو څه کار وکړ او يو ځانګړی انسامبل يې جوړ کړ، خو وروسته له هغه هرڅه له منځه ولاړل. خدای دی نه کوي چې ادبيات مو هغسې نشي.

افغانستان يو بېوزلی هېواد دی، په تېره بيا په ښوونځيو کې د پښتو ژبې تدريس، پوهنتونو کې د پښتو ژبې ديپارتمنتونه، د افغانستان د علومو اکاډمی کې د پښتو څانګه او رسنۍ ، راډيو او تلويزيونو کې پروګرامونه دومره خوار دي چې د ګوتو په شمار ښه څېړونکي، خبريالان، ويندويان، لکه د څو کلونو پخوا په شان ښه ليکوال او ښه استادان نه لرو. هغه (پښتو) مجله چې د يونسکو په ژبو به خپرېده، نوره نشته، د اطلاعاتو او کلتور وزارت کې د فولکور دفتر او کارکوونکی له منځه تللي دي، دليکوالو ټولنه چې خپل وخت کې يې ستر کار کړی و، يا هغې ته ورته بله ټولنه يا ادبي انجمن نشته. د نورو ژبو په پرتله دا ګيله سترګو ته دريږي چې سره له دې چې پښتو ژبې ته پخوا هم چندان کار نه و شوی، خو اوس ورځ په ورځ هېره ده.

يو بل دليل دا دی چې حکومتونه د څېړنيزو مراکزو ملاتړ نه کوي، هومره کار چې اروابناد نوري د (ملي هينداره) برخه کې کړی، د حکومت يوې بشپړې اداري نه دی کړی. بايد دا اثر نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوې وای او نن د هغو ولسي متنونو

په کتار کې وای، چې بشریت یې د خپل ګډ نړیوال فرهنګي میراث برخې بولي، بیا به نو مورږ هم نړیوال داستانی ادب کې سر لوړي وای.

له دې ټولو نیمګړتیاوو سره سره ، پښتو داستانی ادب له لرغونو وختونو تر نن پورې زمورږ د مشرانو نیکونو او اناګانو له خوا سینه په سینه تر څو کلو مخکې نسلونو ته راورسېد، خو دغو وروستیو کې دا سلسله ودرېده،

د چاپ د صنعت په راتګ د ګوتو په شمار لیکوالو داستاني ادب ته کار وکړ، پنځونې یې وکړې، لنډه کیسه، رمان او ناول یې ولیک. دا د دوی خپل همت و، کوم حکومتي او رسمي پلان دی برخه کې نه و. د همدې زړه سواندو او ژمنو لیکوالو په همت زمورږ داستاني ادب د بڼې او تخنیک له پلوه، عصري بڼې ته بدلون وموند، خو خوند او کیفیت یې هغسې لکه د فولکلوریکو داستانو په شان پاتې دی. زمورږ لرغونی شفاهي داستاني ادب(حکایت، اسطورې، ولسې نکلونو...) تاریخي مسایل هم را نغاړل.

مسعود: تاسو د پښتو داستاني ادبیاتو مهم ډولونه لکه: حماسه، داستان، ناول، لنډه کیسه، حکایت، افسانه او رومان څه ډول ارزوئ؟ ښه به وي که د دغو داستاني ډولونو د مهمو ځانګړتیاوو، پراخوالي، منځپانګې، جوړښت، ټولنیز ارزښتونو، اخلاقي انځورونو، اصلي موضوع او بېلګو په ټړاو او د دوی د مهمو او نوموتو لیکوالو د لنډې پېژندنې په اړه رڼا واچوئ.

استاد دودیال:

پښتو داستاني ادبیاتو کې پراخ مسایل لکه دین، اخلاق، عرفان، حماسه، تاریخ، ملي شعور، ټولنیز ژوند، انساني روان، مینه، حکمت، طبیعت او د ژوند فلسفي

مسئلې راغلي دي. لنډه کیسه او ناول له څلویښتمې لسیزې وروسته کله چې خیبري، افغانپور، مهدي او یو شمیر نورو ډېرې ښکلې او د ملي تاریخ او ملي ژوند د پیغام لرونکی او د ولس آزادي، آبادي، یووالي او ارتقا ته ژمن داستاني متن خپور او دود کړ، مخ په بره روان او تر اوسه ښه پر مخ ځي(سره له دې چې لومړنۍ لنډې کیسې راحت زاخیلی او محمد ادریس او یو شمیر نورو لیکلې وې). د پښتو معاصر داستاني ادب ژبه او ادبي سبک د کلاسیک ادب د ژبني او هنري میراث پر بنسټ ولاړ، خو د نوې زمانې له فکري، ټولنیزو او فرهنګي اړتیاوو سره سم یې د پام وړ بدلون موندلی دی. اوس هم لا مور د پخوانیو نکلونو او حکایتونو د احسان تابع یاستو . مور د خپلو اناګانو په ژبه اوربدلو کیسو او نکلونو څخه اوسني لیکلي نثر ته وده ورکړه او هغه خواږه لا پکې شته. په معاصر داستاني ادب کې ژبه د کلاسیک دور د اشعارو او یا هم د ديني متونو د تکلف، درنو ترکیبونو او محدودو موضوعاتو څخه تر ډېره راوتلې او د ورځني ژوند، ټولنیزې تجربې او نوې فکري نړۍ سره یې تړاو موندلی دی. د دې تر څنګ چې روزنیز، مسلکي، ديني او د ډېرو نورو موضوعاتو نثر نوی شو، ادبي نثر هم د بشپړتیا په لوري ولاړ. زمور داستاني ادب کې د لیکوال د فردي احساس ترځنګ؛ د ټولنې، وطن، ازادۍ، سولې، جګړې، کډوالۍ، مینې، فطرت، هویت او انساني ژوند موضوعات بیان شوي دي. په ټوله کې معاصر نثر د داستاني ادب له برکته روان او خور شوی دی. ناول، لنډه کیسې، ډرامې، ادبي مقالو، یونلیکونو، پېښلیکونو او ادبي کره کتنې پښتو ژبه تر ډېره پورې ساده، محاوروي، طبیعي، خوږه او روانه کړې ده. په داستاني نثر کې د کرکټر و پېښو د توصیف مکالمې، فضا، منظر، روایت او سایکالوجیکي تجربې د

بيان لپاره بېلابېل سبکونه رامنځته شوي دي. که دا څو وروستي خپاره شوي ناولونه ولولو، د خوښۍ احساس راته پيدا کيږي.

مسعود: تاسو د ولسي کيسو سرچينې، ډولونه، ځانګړنې او په پښتني فرهنګ کې يې ارزښت څنګه څېړئ؟

استاد دودیال: پښتو ولسي ادبيات چې په علمي اصطلاح ورته فولکلور ويل کيږي، د پښتنو د ملي هويت، ټولنيز ژوند، کار ، بزګري، سوداګري، سياست او تاريخ او تاريخي لاسته راوړنو هېنداره او سرچينه يې په خپله خلک او ولس، د دوې د ژوند لوړې- ژورې،مړی- ژوندی، پېښې، دښمن او ښکېلاک سره ډغرې او مبارزه او د ويالو، کروندو، کليو، لارو- ګودرنو د جوړولو روايات دي.

ولسي داستانی روايات او کيسې د شفاهي کلتور او ادب هغه بډايه برخه ده چې د پېړيو په اوږدو کې له يوه نسل څخه بل ته لېږدول شوې او د پښتنو د اوسېدلو د هرې برخې، هر کلي، هرې سيمې، ډېرې او حجرې، تاريخ، کلتور، د دوی ټولنيزه روحيه او افکار يې انځور او لېږدولي دي. د ولسي کيسو مفهوم، سرچينې او ارزښت په لاندې توګه په لنډه او روښانه توګه تشريح کيږي:

- فولکلور د فرهنګي ميراث په توګه: په دغه مفهوم سره ولسي کيسې هغو نکلونو، افسانو، اسطورو او پېښو ته ويل کيږي چې ليکوال يې معلوم نه وي او په شفاهي ډول (خوله په خوله) له يو نسل څخه بل ته رالېږدېدلي او د خلکو په حافظو کې ساتل شوې وي. په دې کيسو کې ډېرى وخت د انسانانو، حيواناتو، پيريانو، ښاپېريو او ډېوانو کردارونه شامل وو، چې د نورو اړخونو ترڅنګ يې د ژوند حقايق د تمثيل په ژبه بيان کړي دي. لکه د

مومن خان کیسې، د حکیم جالینوس د حکمت نکلونه، د پټې خان نکل، سکندرنامه، یوسف-زلیخا او سلګونه نور نکلونه.

- . د عامیانه نکلونو او حکایتونو پیل او آغاز له بېلابېلو مادي او معنوي سرچینو څخه دی، لکه تاریخي پېښې او اتلولۍ، د پخوانیو جګړو، سفرونو، مېلو، اخترونو، کاروانونو، ملي مبارزو او د قومي اتلانو واقعي کارنامې چې د وخت په تېرېدو سره د قصې منبع شوي وي. لکه دسکندر او چنګیز کیسې او د محمود غزنوي نکلونه، د بهلول کیسې او نور.

دشفاهی یا ولسی ادب د نکلونو برخه د پېړیو په اوږدو کې په غیرمدون او نالیکلي ډول له یوه نسل څخه بل ته لېږدول شوي او د پښتو ژبې د بډایښې او پایښت اصلي سرچینه ګڼل کېږي. البته اوس د چاپ د آسانتیا په راتګ سره دغه یو شمیر نکلونه د مطبوعاتو پاڼو او آن ویبسایټونه ته رسیدلي دي. د ولسي ادبیاتو منځپانګه د پښتنولي کوډونو، اخلاقو، مېرانۍ، میلمه پالنې او انساني عاطفې پر بنسټ ولاړه ده. دا یې یو معنوي ارزښت دی.

د فولکلوریکو نکلونو او کیسو علمي او ادبي ارزښت په دې کې دی چې ولسي ادبیات په نړیوالو اکاډمیکو مرکزونو کې د لاندې ځانګړنو له امله د مطالعې وړ ګرځېدلي دي:

لومړی) د پښتو ولسي ادبیاتو اصالت د دې لامل شوی چې د نړۍ په معتبرو پوهنتونونو لکه د شوروي اتحاد د ختیځپوهنې انستیتیوت، د لندن ثقافتی مرکز، د جواهر لال نهرو پوهنتون (JNU) کې. د دغه میراث په کتلو سره څېړونکو د پښتو ادبیاتو په نورو ځانګړو څانګو کې علمي څېړنې وکړې. د ف. ګیرس (دمیړني ولس

ادبیات) د دغو څېړنو یوه بیلګه ده و همداسې د انګلیس نارویژي او نورو څېړونکو علمي کار چې د قدر وړ دی. پښتو شفاهي ادب د منځنۍ او سوېلي اسیا د کلتوري وصل د یوې مهمې وسیلې په توګه پېژندل کېږي، چې د امریکا د کانګرس کتابتون په څېر مرکزونو کې یې تاریخي نسخې خوندي دي. د ولسي ادبیاتو جوړښت، په ځانګړې توګه د لنډیو، کاکړیو، بګتیو، چاربیتو، حکایاتو او بدلو هنري ترکیب، د ژبپوهنې او ولسي کلتور (Ethno-culture) له نظره خورا لوړ علمي مقام لري. هغه حقدار فولکلوریست چې زموږ د بډاې فولکلور یو څو بیلګې یې دریو ټوکونو کې خوندي کړي، اروابښاد محمد ګل نوري و. اروابښاد نوري په ۱۲۷۹ل. کال په کندهارکې نړۍ ته سترګې پرانیستې او په ۱۳۵۲ل. کال د لیندۍ په دوهمه په ډېره بیوزلي کې په کندهار کې وفات شو. د ولسي ادب په اړه د ده نامتو اثر د «ملي هینداره» په نوم په دریو ټوکو کې دې. دا قیمتي خزانه د پښتو فولکلور، کلتور او نکلونو شاهکار ګڼل کېږي. د دې کتاب لومړی جلد په ۱۹۳۸، دویم په ۱۹۴۵ او دریم په ۱۹۷۲ کال کې چاپ شوی دی. د ده په قلم را ټول شوي ولسي نکلونه زیاتره یې اخلاقي، یو څو یې ملي او د خاورې او وطن د ساتنې او میړانې، څو نور د مینې او یو څو د لویانو، حاکمانو او پاچاهانو دي.

باید ووایو چې زموږ ولسي ادبیات له موضوعي پلوه بېلابېل دي لکه : رزمي او حماسي، اساطیر، تاریخي (چې د ملی مبارزو او مېړانو داستانونه په منظومه او نثري بڼه پکې راغلي وي)، د مینې او عشقي محتوا او غنایي ادبیات چې د پښتني ټولنې عاطفي اړخ او د ژوند ټولنیز رنګونه انځوروي. حکمت او متلونه چې د پښتنو د زرګونو کلونو تجربې او اخلاقي لارښوونې په لنډو او اغېزناکو جملو کې رانغاړي.

مسعود: ستاسو په اند د پښتو داستاني ادبياتو ژانرونو او ډولونو لکه: حماسه، داستان، ناول، لنډه کيسه، حکايت، افسانه او رومان، په خپل منځ کې د اصلي او مهمې موضوع، منځپانګې، اوږدوالی او مهمو توکو او عناصرو له پلوه څه توپير لري.

استاد دوديال: حکايت، افسانه، حماسه، داستان، ناول، لنډه کيسه،ډرامه او رومان هر يو په حقيقت کې داستان يا کيسه ده، خو د فُرم، لنډوالی او پراخوالي، لرغوني زمانې او د معاصر ادب د دوران او مهمو توکو له پلوه يو بل سره توپير لري. د کلاسيک داستاني ادب يوه برخه د ليکدود او تمدنونو رامنځته کېدلو څخه وروسته کله چې بنارونه، مطبعه، او د خپرولو وسايل رامنځته شول؛ دې سره شفاهي ادبي ميراث په ليکلي متن بدل شو. آن د هومر کيسې په معاصر دور کې د چاپ ماشين ته وسپارل شوې، د ليلا او مجنون، روميو-ژوليت په شان کيسو څخه خو آن فلمونه جوړ شول. د الف ليليه له بيلابيلو کيسو، نوې داستاني آثار رامنځته شول. لنډه دا چې معاصر داستاني ادب له لرغونو داستاني آثارو څخه اغيزمن دی. کلاسيک داستاني ادبيات د معاصرو داستاني ژانرونو لپاره فکري او هنري بنسټ جوړ کړی دی. مهم موضوعات يې لکه کار، دوستي- دښمني پالل، د ژوند او مرګ تفسير، مينه، جګړه، د نيالو لپاره هڅې او آزادي پالنه، پاڅهې او سلطنتونه او د هغو ماجراګانې او نکلونه، اخلاق او د انسان او ټولنې اړيکې هغه موضوعات وو چې له لرغوني ادب څخه تر معاصر ادب پورې دوام لري؛ خو هره زمانه يې د خپلو شرايطو له مخې په نوې بڼه بيانوي.

د ادبي ښکلا او هنري سکښت، نوښت او ایماژونو له پلوه هم کلاسیک ادب بېلابیل رواني او عاطفي حالات د حماسې، ټراژیدۍ، روایتونو، سمبولونو، اسطورې، شخصیت‌جوړونې او دیالوګ، پېښو او د پېښو د انکشاف له پلوه بډای و چې ګڼې ځانګړنې یې معاصر ادب ته په میراث را پاتې دي. معاصر لیکوالان کله د کلاسیکو اثارو له موضوعاتو او اسطورو سره مستقیمه اړیکه جوړوي او کله یې په نوې معنا او نوې هنري بڼه بیا راژوندي کوي، لکه یو څو منظومې مو چې مخکې یادې کړې. معاصر داستاني ادب(لنډه کیسه، ناول او رمان) د کلاسیک داستانی ادب (حماسو، حکایتونو، ولسی نکلونواو افسانو)یوازې کاپی نه کوي؛ بلکې له هغو څخه یو بډای معنوي میراث یې بولو. یو شمېر نوښو داستاني ژانرونو(لنډې کیسې، ناول او رومان) د پخوانیو حماسو، اساطیرو او نکلونو تفسیر کړی او د خپل وخت له فکري، ټولنیزو او فرهنګي اړتیاوو سره یې نوې بڼه ورکړې ده.

د دغو ټولو معنوي او کلتوري ارزښت لوړ او د اساسي فکر، انسان او نړۍ لید، ژوند، مرګ، تقدیر، عدالت، اخلاقو او نورو بنسټیزو مسئلو په اړه یې منځپانګه په زړه پورې ده. هغه پخواني یې لکه نکلونه، حماسه او حکایت ښکلي او هنري او ادبي معیار باندې برابر وو ، کوم چې ډېر اغیزمند نه وو، هغه هېر شول، خو د هنري او ادبي تومنې او د عبرت او پند د پانګې لرونکي لا اوس د خلکو حافظه کې شته. اوس هم معاصر داستاني ادب(لنډه کیسه، رمان او ناول) لکه د فولکلور د پورته بېلګو په شان باید په ادبي معیار برابر او د ځانګړو عناصرو لرونکي وي. د اثر ژبه، اسلوب، تخیل، تصویر، سمبول، روایت، کرکټر جوړونه، حماسي یا تراژیډي جوړښت او د بیان هنري ځواک باید په پام کې ونیول شي. له دې امله چې دا

هریو یې یو بېل ادبي ژانر دی، نو ژانري او جوړښتي معیارونه یې باید د خپل ژانر له ځانګړتیاوو سره سم په پام کې وي. له دې امله چې یو بل سره توپیر لري، نو د ارزونې معیارونه یې یو شان نه شي کېدای. د بیلګې په توګه؛ د لرغونو داستاني ادبیاتو پیژند او ارزونه کې د شفاهي روایت او شفاهي ادب ځانګړتیاوې، تکرار، موزونیت، حافظوي جوړښت او د روایت د انتقال ځانګړنې په پام کې نیسو، خو د معاصرې لنډې کیسې یا ناول په برخه کې بیا نور معیارونه دي.

دغه داستانی ژانرونه د بڼې، عناصرو، اوږدوالي او لنډوالي له پلوه یو بل سره توپیر لري. د بیلګې په توګه لنډه کیسه دومره لنډه وي چې د امریکایي لیکوال له تعریف سره سم یې وکولای شو د ډوډۍ پرمیز اوږدونکی ته ووایو، خو ناول بیا یو بشپړ کتاب وي. لنډه کیسه معمولاً یو اصلی کرکتر لري، خو د ناول او رومان کرکترونه زیات او پېښې پرله پسې او زیاتې وي، سیمې هم بدلیدای شي او نور توپیرونه چې مخکې هم و لیکل شول.

مسعود: د پښتو داستاني ادب په تاریخ کې د ځینو لیکوالو نومونه ځانګړی اهمیت لري، لکه: سید راحت زاخیلي، استاد ګل پاچا الفت، نور محمد تره کی، حمزه شینواری، زیتون بانو، تورویانا، ناصر احمد احمدي، سید مهدي شاه مهدي او داسې ګڼ شمېر نور... تاسو د دغو ستړو د ادبي او فرهنګي پېژندنې او د دوی د نښیرونو(آثارو) ځانګړتیاوې، اصلي او مهمه موضوع، منځپانګه، د پښتني، انساني او ټولنیز ژوند ارزښتونه، اخلاقي او فکري پیغامونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: پښتو ادبي نثر کې د همدغو درنو لیکوالو نومونه او آثار ځانګړی ځای لري. راحت زاخیلی او ادریس خان لومړنۍ پښتو لنډې کیسې ولیکلې، بره

پښتيخا کې بايد د احسان الله هېر نوم هم هېر نه کړو او ورسره د ا نور درانه ليکوال. د پښتو لومړنيو داستاني آثارو موضوعات ټولنيزې ناخوالې، د ښکېلاک په وړاندې مبارزه او ټينګار، طبقاتي نابرابري او اخلاقي او فکري پيغامونه وو. تر ټولو مهم دا چې داستاني ادبياتو د پښتو نثر ښکلی کړ، ژبه يې بډايه او متون د دې جوګه شول چې راز راز مسايل پکې تشريح او را ونغاړل شي. د دې ترڅنګ يې زمور د ټولنې پټ دردونه وسپړل او د اصلاح لار يې وښوده. د بيلګې په توګه دراحت زاخيلی د (کونډه نجلۍ) کيسه د هغه وخت هغه ناوړه رواجونه غندي چې پښتنې ټولنه کې وو. البته دا ډول ناوړه دود-دستور او ظلمونه شاوخوا نورو ټولنو کی هم وو، د بيلګې په توګه هندوستان کې هم له ښځو سره ظلم او ناوړه چلند و. هند کې داسې اصلاحي افکار او ليکوال را څرګند شول چې نه يواځې د داستانی نثر لمن کې يې اصلاحي فکر ته ځای ورکړ، بلکې ډرامه او فلم کې يې هم اصلاحي افکارو ته وده ورکړه او ټولنه يې د سمون لوري ته رهنمايی کړه. د هند پخوانې فلمونه لکه(مادر انديا)،(انکور) او نور فلمونه يادولای شو، خو پښتنې ټولنه کې يې توپير دا و چې د عنعناتو او دود ترڅنګ ديني صبغه هم ورکول کېده. يو شمېر ناوړه دودونه احسان الله هېر هم انځور کړي دي، خو د اروابناد الفت صاحب نثري کليات زياتره اخلاقي او فکري، د مهدي شاه مهدي د نثري آثارو محتوا د انګريز او پنجابي سامراج په وړاندې مقاومت او ملی مبارزه، د تره کې ليکنې د طبقاتي نابرابري او د اروابناد خيبري ليکنی تاريخي وې.

ښرته به خپلې خبرې ته راشم؛ د راحت زاخيلی لومړنۍ کيسې په هکله به درته ووايم:

د پښتو د لومړنۍ لنډې کیسې لیکوال سید راحت زاخېلی د سید قریح الله زوی په ۱۸۸۴م. کال د پېښور د نوښار اړوند په زاخېلو کلي کې زېږېدلی و ، دودیز دیني او ادبي علوم یې ولوستل ، پیاوړی لیکوال ، شاعر ، ژباړونکی ، ژورنالیست ،مورخ او خطاط و. د ده لومړنۍ لنډې کیسې(شلیدلی پنه او کونډه نجلۍ) د هغه وخت د ناخوالو انځور دی. د کونډه نجلۍ په کیسه کې مرکزي کرکټر (مرغۍ) ده ، چې لومړی اړخ یې د کیسې له پیله تر پایه څومره ښه انځور شوی ، ښه په دې مانا چې په پښتني ټولنه کې د کونډې تصویر د لوستونکي ذهن ته داسې یو مظلوم او عاجز موجود دروي لکه مرغۍ ، ځکه چې زمونږ په ټولنه کې کونډه له عادي ښځو سره باید په خبرو ، جامو ، ناسته پاسته ، کړو وړو او کې توپیر ولري . کونډه د خوشحالي کولو او خندا حق نه لري،کونډه باید په زوره خبرې ونکړي، ونه خاندي ، ځان پاک و نه ساتي او نور جبري محدودیتونه چې په پورته کیسه کې چې له نن څخه څه باندې سل کاله پخوا لیکل شوې ده، ښودل شوي دي. په زړه پورې خو داده چې لا هغه وخت په کیسه کې د پېښو ترڅنګ او د کرکټر د توصیف او ظاهري فزیکي انځورولو ترڅنګ؛ دویم(پټ) یا اروایي اړخ هم انځور شوی دی چې هغه په کیسه کې د کیسې د اصلي کرکتر(مرغۍ) دروني ښځینه احساسات دي. لوستونکی دغه مظلومانه حالت ښه درک کولای شي. په کیسه کې چې مرغۍ له خسره د ځان سوځونې غوښتنه کوي، نهایت مجبوریت، محدودیت او ناامیدي رابنیي.ممکن هره کونډه دغسې ، زمونږ د ټولنې د دود په ژبه خپه ناهیلي بیان کړي، لکه کیسه کې چې وایي:

(...بابا که ربښتیا داسې وي لکه ته چې یې وایې نو ما اوس وسپږه چې سبا ستاسې د ډېران ایرې یم او څوک مې نوم په خوله وانخلي !) دلته اصلاً د جملې وروستۍ برخه د مرغۍ ناهیلي، خواره خوله ، ښځینه توب او عاجزي ټول یو ځای وړاندې کوي، بېخي داسې نه ښکاري چې د خسر ځواب دې یې وي، بلکې خپله غوښتنه په ډېره خواره خوله کوي، خو څرنګه چې د هغې له خوا دومره عکس العمل هم خسریې د ځان سپکاوی بولي ځکه خو یې ظالم (نارینه!) خسر په وهلو شروع کوي .

که کوم نارینه د چا تر وهلو لاندې راشي، یا خو ځان کلک نیسي چې ممکن یوازې زګېروي یا کله کله اخ ، اوف یې هم تر خوله راووځي ،اما په پورته کیسه کې د مرغۍ کرکټر په پوره مانا د یوې ښځې کرکټر دی او په داسې سختیو او بې علته وهلو کې هم د خسر د وهلو سره سره خاموشه مظلومه ده. دلته په کیسه کې د هغه وخت یوه مظلومه ښځه انځور شوې او له خولې یې د یوې ښځینه عذرونه او زارۍ وځي چې وایي یا کاکا صاحب راورسېږې یا هم ... د خدای دپاره ، رسول ته وګوره !

کیسه کې د یوې ښځینه مظلوم غږ دی . دا د هرې ښځې خوی دی چې پته ژړا کوي ،خو که د تمې یا غمشریکۍ څوک ووینې ، نو بیا ښه په زوره زوره ژاړي تر دې چې خپل ویښتان هم شکوي ، د کیسې په پای کې د کرکټر دومره لوی بدلون چې ځان وژنې ته تیاریږي . لږ به ورته تم شو ، چې ښځینه تر دې حده له مرګه وېریږي چې پر لري پردي مړي باندې هم کله اوښکې تویوي ، خو دغسې ښځینه احساساتو او عواطفو ته په کتو سړی حیرانیږي چې مرغۍ ولې ځان سیند ته

غورځوي ؟ دا يوه واقعي او د هغه وخت ريالیستکي لنډه کیسه ده، چې د ټولنې اصلاح کې يې بریالی رول درلود. نن ورځ ډېر هغه زاړه او ظالمانه چلندونه اصلاح شوي دي، دا د اروابنباد زاخیلی د قلم برکت و.

خو د لومړنیو کیسو په کتار کې، د محمد ادریس خان لنډه کیسه (په تېره بیا د "پېغله "په نوم لنډه کیسه) د معاصری داستان لیکنې یوه غوره بېلګه وه. د محمد ادریس نوم به پښتو داستانې ادبیاتو کې هېر نه کړو.

د هېر نوم هم باید هېر نه کړو: سید احسان الله هېر د سید غلام احمد پاچا زوی د لغمان له ساداتو څخه دی ، په کابل کې زېږېدلی او رالوی شوی دی . لومړې زده کړې يې د کابل په طب پوهنځي کې سرته رسولي دي ، له کوچنیوالي څخه يې لوړ ادبي ذوق درلود ، د ادبي اثارو ژوره مطالعه يې کړې او د زړه په وینه او مینه يې خپل ادبي ذوق پاللی و.

د لنډې کیسې په لیکنه کې يې پوره مهارت درلود ډېرې خوږې ، پخې او معیاري- اصلاحي لنډې کیسې يې لیکلي ، چې د هېواد په خپرونو کې خپرې شوې او د (رنځور) په نوم يې د لنډو کیسو یوه ټولګه په ١٣٤٦ل. کال د پښتو ټولنې لخوا چاپ شوې ده. د الفت صاحب غوره نثرونه اخلاقي او فکري درسونه دي. په دې توګه پښتو معاصر نثر او داستاني ادبیات له هماغه پیل څخه تر اوسه د محتوا او موضوعاتو له پلوه بډای او رنګارنګ دي. د تره کي (د بنګ مسافري) او (د غوایي لاندی) او نور ناولونه او داستانونه د طبقاتي تضادونو په اړه دي. په دې توګه پښتو داستان او رومان راز راز مسایل رااخیستي دي چې زیاتره د ریالیزیم او رمانتیزم خواږه پکې دي.

د زیتون بانو په اړه مو پوښتنه کړی، هو ! زیتون بانو د یوې سمونپالې او منورې میرمن په توګه خپل رسالت د ټولنې په وړاندې ادا کړی دی. هغې لومړنۍ زده کړې د پښور په اسلامیه کالج های سکول ،منځنۍ او ثانوي زده کړې یې د الزابت ګرلز های سکول او فرانټیر کالج کې تر سره کړې دي، وروسته یې په پښتو او اردو ادبیاتو کې د ماسټرۍ تر سویې زده کړې وکړې او د ښوونکې د دندې ترڅنګ یې په پښور راډیو کې د پروډیو سرې دنده ترسره کوله ، نومورې د ډرامې او لنډې کیسې د نومیالې لیکونکې په توګه د لوړ نوم او شهرت څخه برخمنه ده ، د لنډو کیسو دغه ټولګې یې چاپ شوي دي: هنداره (د ډرامو او لنډو کیسو ټولګه)، مات بنګړي، خوبونه ،د لنډو کیسو ټولګه، ژوندي غمونه او کچکول(پښتو درامې). زیتون بانو په اردو ژبه هم لیکل کول. هغې د پښور د خلکو د اذهانو روښانولو کې لوی کار کړی دی. د افغانستان په پرتله کوزه خوا کې زیات خلک د تعلیم پلویان شول، آن نجونې ښوونځیو ته ولاړې او لږ وخت کې د ټولنې د اړتیا سره سم؛ ښځینه طبیبانې، ښوونکې او د عامه سکتور نورو برخو کې ښځو ته د کار ډګر پراخ شو.

مسعود: په پښتو داستاني ادبیاتو کې داستان له پخوا څخه د شفاهي ادب مهمه برخه وه. ستاسو په اند شفاهي داستانونه څنګه له یو نسل څخه بل نسل ته لیږدول شوي دي؟ ښه به وي که د دغو داستانونو نوموتې بېلګې راته په ګوته کړئ؟

استاد دودیال: نکلونه، حکایات او داستان د شفاهي داستاني ادب برخه وه. اوس ورته د فکري، تاریخي او فرهنګي ژوند د یوه ادبي میراث په نظر ګورو او راته ارزښت لري، آن دا چې یو شمېر معاصر آثار مو د هغه پر بنسټ نوي پنځولي دي. په پخواني داستاني ادب کې ډېرو غوره ادبي او هنري ځانګړنو د وختونو په تېرېدو

بیاهم خپله ځلا او پرتم ساتلی او زموږ د ټولنې او ژبو تاریخي شالید، د ټولنیز ژوند طرز او دود-دستور، روایتونه او نور معلومات پکې راپاتې دي. حیرانوونکې ده چې د کتاب او کتابت، تذهیب او چاپ تر صنعت مخکې زموږ د نیکونو ډېره ادبي او فرهنګي حافظه د شفاهي روایت له لارې له یوه نسل څخه بل نسل ته راپاتې شوه، د هغې د بډاینې، خوږوالي، تربیتي اړخ، ښکلا او پیغام له امله مو وساتله او دغه ارزښتونه مو نوښو ژانرونو کې بیاځلي را غبرګ کړل، د خپل وخت له فکري او ټولنیز ژوند سره مو اړیکه ورکړه او دوام به مومي.

پخواني داستاني اثار یواځې په دې نه دي مهم چې څومره پخواني او زموږ د نیکونو میراث دی؛ بلکې د هغو جوړښت، ادبي پیرایه، مانا او مفاهیم، هغه فلسفه چې پکې وه، له هغو فکري او کلتوري موادو چې جوړ وو او د خپل وخت د انسان او ټولنې کومه تجربه چې رابنیي او د هغو د ژبنې زیرمې له پلوه راته مهم او دا دی اوس دا ارزښتونه نوښو ژانرونو ته لیږدلو شوي دي. نه هیروو چې د پخوانیو داستاني ادبیاتو څېړنه یعنی فولکلوریکه مطالعه اوس له ساده تاریخي معلوماتو څخه علمي، ادبي او فرهنګي څېړنې ته لوړ شوې ده. د هغو نامتو بیلګې آدم خان-درخانۍ، یوسف خان او شیربانو، موسی خان او ګل مکۍ، د ملنګانو او پاچایانو نکلونه، د لویو لارو، د اوبو د بندونو، ویالو او ودانیو د جوړولو کیسې، د سیمو د پېښو نکلونه او ډېر نور مسایل وو. په دري ژبه کې هم داسې بیلګې شته؛ د زریاب (کاکه شش پر و دختر شاه پریان) ناول زموږ د یو فولکلوریک نکل څخه رنګ اخیستی دی. د تورویانا، اکرم عثمان او ببرک ارغند څو داستانونه هم داسې بیلګې لري.

تر دې ځایه مو ستاسو د پوښتنې سره سم، د شفاهي داستانو خبره وکړه، خو نه هیروو چې په مجموع کې شفاهی/ ولسي ادبیات (فولکلور) یوه لویه زیرمه ده. له نیکه مرغه زمونږ ولسي یا شفاهي ادب له داستاني صنف ور هاخوا نورو برخو کې هم ډېر بډای او د لاتینې امریکا او اروپا د فولکلور په اندازه لرغونتوب او خوږوالی لري. په فوکلور کې د پند، عبرت، تجربې، حماسې او د ملي اتلانو نکلونه شته.

متلونه، لنډۍ، کلاسیک شعر، لرغونې ټوټکې، وجیزې، رباعیات او ولسي چاربیتې او سندرې د اوسني وخت د فرهنګي مجموعې په توګه د درناوي او ساتنې وړ فرهنګي میراث دی. د لنډیو مثال د نړۍ په هیڅ ادبي صنف کې نشته. د ولسي شفاهي ادب هینداري کې مور د خپلو نیکونو احساسات، له چاپیریال سره چلند، د دوی مجبوریتونه، عقاید او ډېر نور واقعیتونه وینو. متلونو، لنډیو، وجیزو او کیسو کې د خلکو ذوق، تاریخي پېښې او تجربې منعکس شوي، او هنري تنده خړوبوي. آن په ورځنیو خبرو- اترو کې له فوکلور څخه نقل قول وینا ښکلې کوي. د شفاهي ادب او فولکلور لمن له عواطفو، د طبیعت د ستاینې او منظرکشي، انساندوستي، مینې، آزادي خوښولو او ولولو څخه مالامال ده. شفاهی ادبیات یا ولسي ادب د یوه ولس او ملت د احساساتو، تاریخي تشخُص، انګیرنو،افکارو، دود ـ دستور، عقایدو او هویت یوه بشپړه هېنداره او دهویت برخه ده.

مسعود: په پښتو داستاني ادبیاتو کې ټولنیز بدلونونه څه ځای لري، آیا پښتو داستاني ادبیاتو زمونږ ټولنیز شرایط انځور کړې دي او په ټولنه کې یې اغیزکړی دی او که نه؟

استاد دودیال: داستاني ادبیاتو زمور د ټولنې بېلابېل حالات انځور کړي دي. له کله چې پښتو لنډه کیسه پیل شوه، د پښتني ټولنې د خوشحالیو، ناخوالو، سړو-تودو او د وګړو ترمنځ اړیکې یې انځور او ثبت کړي دي. داسې ویلای شو چې پښتو هره لنډه کیسه د ټولنپېژندنې یوه پاڼه او د هر ډوډ په لوستلو سره د هغه وخت بشپړو پېښو او حالاتو باندې خبریږو. لنډې کیسې یوه درنه پازه په غاړه لرلې ده. زمور بشپړ اکثریت لیکوال ژمن او د سمون راوستو لپاره رسالتمن لیکوال وو. آن هغه لومړنۍ لنډې کیسې (کونډه نجلۍ) او بیا (شلیدلې پنډه) ریالیستیکه، اصلاحي او د سمون راوستو هڅه کړی ده. د لنډو کیسو لیکوالو د خپل دور ستونزې لکه د خلکو بیسوادي، د تعلیم وروسته والی، طبقاتي تضاد او ستم، د ښځو د حقوقو غصب، د ښکیلاک په وړاندې په مېړانه مبارزه، ټینګار، جرګې، مرکې، د کروندې او کیږدیو کیسې او د ژوند نور اړخونه انځور کړي دي. افغانستان کې د لومړي جمهوریت په راتګ سره لنډو کیسو کې بدلون راغی، د فیوډالي مناسباتو بدلون او د اقتصاد نوي کولو، دیموکراتیکو ارزښتونو ځلول، د تعلیم لوړې ته پاملرنه او د انساني کرامت درناوی د کیسو نوې سوژه شوه. له کله چې کورنۍ جګړې، مهاجرتونه او بې ثباتي پېښه شوه، دا ټول په داستاني ادبیاتو کې راغلل. د دغو کلونو هر ناول او هره لنډه کیسه د دغو حالاتو انعکاس دی.

ستاسو د پوښتنې په ځواب کې، چې پوښتنه مو کړې؛ پښتو داستاني ادبیاتو کې ټولنیز بدلونونه ځای لري او پښتو داستاني ادبیاتو زمور ټولنیز شرایط انځور کړي ؟ ځواب دادی چې هو !

له بلې خوا فکر کوم دا کافي نه ده، باید په دې هم فکر وکړو چې آیا بالمقابل داستاني ادبیاتو د ټولنې پر وضعیت اغیز کړی که نه؟ دا مهمه پوښتنه ده.د دې پوښتنې ځواب خواشینوونکی دی.

نوره نړۍ کې داستاني ادب د ټولنې اصلاح او سمون کې رغنده او ځلنده رول لرلای دی. ټولنپوهان وایي چې اروپا کې رنسانس اصلاً د لیکوالو او د کیسه ییز ادب له برکته پېښ شو. په تېره بیا رُمانتیزم اروپا روښانه او د ترقي، ارتقا او تعالي په لوري روانه کړه، خو له بده شامته د پښتو کیسه ییز ادب، د ژمنو او ریښتینو لیکوالو آرمان، د لوستو او منورو ادیبانو خواریو، بېخوبیو، ستوماني، دالیکین رڼا ته د شپو له رڼولو نیولې د کمپیوتر تر پانو پورې، د ژباړې تر زیار گاللو پورې؛ هغه بدلون، روښنایي، ویښتیا او سمون چې باید راغلی وای، رانغی، فکري، اصلاحي او تنویري نښې ډېر لږ ولیدل شوې. لیکوالو او ادیبانو، خواړ وکړې، شپې یې رڼې تېرې کړې، آن خپل ژوند یې د لیکوالۍ د ژمنې لپاره قربان کړئ، خو سمون ډېر ورو و. د مشروطه غوښتونکو د غورځنګ د هر غړي ژوند موږ او تاسو ته معلوم دی، د ویښ زلمیانو ښکلي ملي ارمانونه او د هغوی د زړونو ماتېدل، ... د پاچا خان (جدوجهد)، د پژواک د قلم رنګ، د الفت اخلاقي او د خادم فکري لارښوونو، د ابراهیم عطایي، خیبري، ملنګ جان او نورو هیلې پوره نشوې . اروابنباد مجروح دغې ټولنې ته داسې فلسفي- ادبي نښر وړاندې کړ، چې نړۍ وربانديې بحثونه وکړل، خو پښتنو ونه لوست. زموږ هر لیکوال له خوشحال خان خټک، محمود طرزي، مولانا صالح محمد کندهاري، فخر افغان او پژواک نیولې ، تر انیس، جویا، کشککي، استادکاظم آهنګ، بختاني، پرهېز، الفت، مجروح او قتیل او نورو

پورې د ټولنې د سمون او د پښتون د بيداري په ارمان تورو خاورو ته کوز شول. پخوا وخت به پريږدو؛ دا تازه نويو کلونو کې د نصير احمد احمدي په شان ليکوالو هڅو هم د ويښتيا او روښتيا برخه کې ډېر لږ اغيز ونشو کولای، سره له دې چې يوويشتمه پيړۍ کې ياستو. [وای فرياد له درده کيږي!(رحمن بابا(رح))]. خدای وکړي زمور په دې فرياد او ګپله لوستونکي خپه نشي. [وای چې نه وايم له غمه يې وايم]. دې قلم هم له غمه دا څو کرښې وليکلې.

زمور داستاني ادبيات له هماغه پيله رسالتمن او متعهد وو. ليکوالو لويه قرباني ورکړه، خو د ټولنې سمون، پښتنو کې يووالی، تعليم او د نوي عصر تقاضاوو سره د ځان برابرولو هيلې لا هم ندي پوره. داستاني ادب مو ښکلی او د درنښت وړ دی، خو د ټولنې شرايط او وضعيت دردوونکی دی.

ډېر قدرمن او معزز اينجنير صاحب ! پوهيږم چې دا پوښتنه دې له زړه سوي کړې وه. ستاسو پوښتنه کې (د ټولنې بدلون) او(ټولنيز شرايط) ډېر درانه ټکي دي، خو زمور د زړه پټ ټپونه دې راوسپړل، مالګه ورباندې ولوبده، پوښتنې دې قلم اړ کړ چې لوستونکو سره د زړه خواله او تر يوې اندازې له پښتنو ګيله وکړي. اوس مو چې ګيله وکړه، بخښنه هم غواړم هيله ده څوک خپه نشي.

مسعود: تاسو پښتو لرغوني داستاني ادبيات، چې د پښتو ادب يوه مهمه برخه ده څه ډول راپېژنئ؟ ښه به وي که د دغو ادبياتو د تاريخي بهير، سرچينې، مهمو پراوونو، موضوع، منځپانګې او ځانګړتياوو په تړاو او د دوی د مهمو او نوموتو ليکوالو د لنډې پېژندنې په اړه رڼا واچوئ.

استاد دودیال: پښتو لرغوني داستانونه د موضوع له پلوه توپیر سره لري. په هغو کې د آدم (ع) او بی بی حوا له نکلونو رانیولې، د پیغمبرانو داستانونه(لکه د یوسف زلیخا، یعقوب (ع)، داود(ع) او بلقیس داستانونه... تر سکندر پورې، د سلطان محمود او بهلول دانا تر هوتکي پاچایانو، بیا د هوښیارو وزیرانو تر کیسو، بیا یو شمیر د درویشانو، صوفیانو ، د جنګ او ټینګار روایتونه، د الف لیلی کیسو او د پند او عبرت حکایتونه، د زمري او ګیدړ داستانونه چې د زړوتیا او هوښیارۍ، مکاری او نورو پیغانونو لرونکي دي، حماسې ته ورته نکلونه، د دیوانو او پریانو او د کوه قاف داستانونه، د مینې داستانونه لکه د بدرۍ جمالې، شهو او دلي، طالب او ګل بشرې، مومن خان اوشیرینو او ډېر نور داستانونه. عجیبه ده چې دغو داستاني بیلګو کې هم د نړیوال لرغوني او کلاسیک داستاني ادب بیلګې شته او هم ملي او سیمه ییز. دا داستانونه له شفاهي بڼې ورو ورو په کتابونو کې خطاطی او تذهیب شول، هغو چې ديني او مذهبي بڼه لرله، زیات شهرت وموند، خو زیات نور یې هېر شول. پخواني داستانونه یواځې د متن په بڼه نه، بلکې زیات یې د مثنوي ګانو او منظومونو په بڼه را پاتې دي . داستاني مثنوي کې داستان ویونکي د یوې ثابتې قافیې په تکرار اړ ندي، بلکې په نظم ډول کولای شي په سلګونو یا زرګونو بیتونو کې داستان په ازادۍ سره وغځوي. په اوږدو رومانټیکو او رزمي داستانونو کې د پېښو تسلسل، کرکټر جوړونه، د پېښو روایت، تمثیل او د صحنو انځورول، مکالمې او د پېښو تفصیلي بیان حیرانوونکی و. خو معاصرو داستانې ادبیاتو له هغو څخه ادبي او هنري بڼکلا زده کړه، نثر یې وکاراوه. زیات شمېر پخواني داستاني ادبیات اوس هېر دي، یواځې اروابنباد محمدګل نوري د سلګونو داستانو له جملې یو څو داستانونه درېو ټوکونو کې تدوین کړل چې له نېکه مرغه د بیلګې په توګه یې لرو.

یو شمېر یې ښایي اوس هم د سپینږیرو په حافظه کې وي، خو له بده شامته چې زیاته برخه یې هېره شوې ده.

مسعود: تاسو پښتو کلاسیک داستاني ادبیات، چې د پښتو ادب یوه مهمه برخه ده څه ډول راپېژنئ؟

استاد دودیال: سره له دې چې پښتو کلاسیک داستاني ادبیات (چې زمونږ د فولکور مهمه برخه ده) د اوسنیو داستاني ځېلونو چوکاټ کې نه دي، خو د خوږوالي، تلوسې، کرکترونو، دیالوګونو او پېښو له پلوه ډېر ښکلي، هنرمندانه، جذاب او د اخلاقي، فکري، وطني، ديني او ملي منځپانګې لرونکي دي. لږ شمېر یې په نظم او نور یې په نثر تر مورږ را پاتې دي، خو زیات شمیر یې نه دې ضبط او ثبت شوي، بلکې هېر شوي دي. ښایي ځینو ته به داسې ښکاره شي چې د پښتو کلاسیکو داستاني ادبیاتو اهمیت د هغو تاریخي قدامت یاد پخوانیو پېښو په بیان کې دی، حال دا چې تر دې هم د هغو زیات اهمیت د ژبې بډایني، ادبي ښکلا، انځورونو، محتوا او پیغام کې ده. یو بل اهمیت یې دا دی چې په دغو داستانو او نکلونو کې د یو شمېر جغرافیایي سیمو او قومونو نومونه راغلي دي، دا نومونه زمونږ د جغرافیې تاریخ او د ورونو قومونو ترمنځ وروري او نیک مناسبات ثابتوي. کله چې اوس د یوې سیمې په اړه پوښتنه پیدا کیږي، له دغو نکلونو څخه یې مورږ زباتولای شو چې دې سیمه کې څوک و؟ او دا سیمه چیرې ده. د بیلګې په توګه په کلاسیک ادب کې له کشمیر سره د افغانانو تجارتي اړیکې ثابتیږي. ډېرو نکلونو کې کابل، کندهار، شالکوټ، ملتان، غور او دغسې بنو او تیرا پورې ټوله زمونږ د نیکونو واحده

سیمه او جغرافیه او په دې ټولو کې د خپلوي، اقتصادي معاملاتو او د کاروانو د تګ راتګ کیسې شته.

د فردوسي شاهنامه کې دوه ډوله نومونه راغلي دي؛ یو یې تاریخی او جغرافیایي دي، چې اوس یې هم پیژندلای شو، بل یې اساطیري. یو څو نومونه دا دي: زابل او زابلستان، کابل او کابلستان، بخدي، سیستان، نیمروز، هري، غزنین، بُست، قندهار، بامیان، آموی، طالقان، غرچګان(اوسنی غور) او څو نور ځایونه. سلسال او شاه مامه کې دغه لرغونی نومونه راغلي دي: سورغر، پامیر، بخدي، لوګر، هیندوکوښ، پاروپامیزاد، کپروک، شیبر، بامیکان، ګربت غر، کاشغر، پنجهیر، سوات، هري، ساکستان، آریانا، سیکارام، ګندهارا، اوزبین او نور چې په دې کې د ځینو سیمو نومونه بدل شوي، خو نور یې زیاتره هغسې پاتې دي. د اروانښاد تورویانا او غوث خیبری کیسو کې هم د څو سیمو جغرافیه او تاریخ یاد شوی دی.

کله چې مورږ د خپل کلاسیک ادب جوړښت، مانا، محتوا، اخلاقي، فکري او کلتوري اړخونه ګورو، ورته حیرانیږو. زمورږ نیکونو په ادبي او هنرمندانه توګه د خپل ژوند حالات، چاپیریال، د کور او کار لوښي او وسایل، ټولنیز وضعیت او تاریخي پېښې او تجربې مورږ ته را پریښي دي. دوی د خپل ژوند واقعیتونه د تخیل په قوت په هنري متن بدل او یوه کمه برخه یې مورږ ته راپاتې، خو ډېره برخه یې ناوړه پېښو له منځه وړې او هېره کړې ده، افسوس چې ډېره برخه یې ثبت شوی نه ده. دا چې راپاتې ده دا زمورږ فرهنګي درون میراث دی. په دې مانا چې؛ پښتو کلاسیک داستاني ادب یوازې د پخوانیو اثارو مجموعه نه ده، بلکې زمورږ د نیکونو د فکري، کلتوري او هنري حافظې او خلاقیت یوه ژوره برخه ده. د پښتو کلاسیک داستاني

ادب پانګې یوه ځانګړتیا دا ده چې ځانګړې محلي تجربه په پراخه او لاربښوونکې بڼه موږ ته رابښيي. زموږ کلاسیک داستاني ادبیات تجارب او پندونه دي، زموږ د نیکونو د ژوند ترخه او خواږه دي، معنوي ارزښتونه يې راته خوندي کړي دي، موږ يې په اوریدو د خوښي احساس کوو، عواطف او احساس مو تخنوي، مو ږ په نوستالیژې کې ډوبوي، د خیالونو زانګوګانو کې مو زنګوي، ژورو انساني آرمانو او د سولې او مینې الهام ، د پخلاینې، کار، کوښښ او د وطن د ساتنې لپاره د قربانۍ درسونه راکوي. په مجموع کې کلاسیک ادب د کلتور له تجربو څخه راپاتې شوی میراث دی. پښتو داستاني کلاسیک ادبیات د ننني ادبي فکر د تاریخي حافظې او بنسټونو یوه مهمه برخه او سرچینه ده. موږ يې په همدې ډول پیژنو.

مسعود: ښه به وي که تاسو د پښتو په کلاسیکو داستاني ادبیاتو کې د تاریخي بهیر، سرچینې، مهمو پړاوونو، مهمې ځانګړنې، داستاني توکي او عناصرو په ټړاو خپل اندو لید راسره شریک کړئ؟

استاد دودیال: د پښتو داستاني ادبیاتو ریښه زموږ فولکلور او عامیانه نکلونو کې ده. دا د پښتو ادب هغه بډایه زیرمه او د الهام سرچینه ده چې د کیسو، روایتونو او تاریخي پېښو په بیانولو ولاړه ده. زموږ داستاني ادبیات په دوو برخو ویشل کېدای شي: معاصره او له معاصرې دورې مخکې داستانی ادبیات.

ولسي داستانونه (منظوم او غیر منظوم) او معاصر داستاني ادب (نثر لکه لنډه کیسه،رومان او ناول) دواړه د بیلابیلو موضوعاتو لرونکي دي. داستاني ادبیات د پښتني ټولنې د تاریخ،اخلاقو، مېړانې، سړو-تودو پېښو، جنګونو، دښمنیو او مینې د انځورولو تر ټولو پیاوړې وسیله ګڼل کېږي.

د پښتو اوسمهالي(معاصر)داستاني ادب ریښې په شفاهي فولکلور کې دي. په پخوانیو وختونو کې د ادم خان او دُرخانۍ، فتح خان، بړیځي، کمال او رابیاجانې، نیکي او بدي، بارام خان، د مومن خان او شیرینۍ ، طالب او ګل بشرې، بدرۍ او سیف الملوک، پخوانیو خیالي پاچاهانو، دیوانو او پریانو... په څېر د پند، عبرت، صبر، زغم او د مینې کیسې چې زمونږ د نیکونو او اناګانو په سینو کې خوندي وې، له هغوی څخه مونږ ته راپاتې دي. راوروسته بیا د لیلا مجنون او یوسف زلیخا کیسې او یو څو دیني نکلونه هم پښتو ته راغلي او زمونږ خلکو کې مشهوره شوي دي. ځینې نکلونه د بدلو او نظم په بڼه اودل شوي(چې عوام یې داستان بولي) دا د هېواد بېلابېلو سیمو کې یو بل سره په لږ توپیر راپاتې دي. د دغو (داستانو) څو بیلګې د راډیو په جوړیدو سره، راډیو کې هم ضبط او ثبت شوي دي. ګلکی(ګل محمد ولسي سندرغاړی)، محمدخان، منور او څو نورو سندرغاړو دا داستانونه محلي موسیقي سره راډیو کې ثبت کړي دي. د دیو او پري ، پیرانو او پېریانو، زیارتونو، جنګونو ، هدیرو، ژرندو، غرونو او دښتو نکلونه هم لرو. د تاریخي څېړنو په ترسره کولو سره ثابته شوه چې پښتنو د حماسو او داستانونو د ویلو لرغونی دود درلود. تر دوه- درې نسله پخوا پورې دا ډول نکلونه ویل کېدل. له دی پرته وروسته، معاصر پرته ته راځو.

په معاصر دور کې، پښتو داستاني ادبیاتو له نظم څخه نثر ته مخه کړه. د لنډو کیسو او ناولونو لیکل پیل شول چې پکې ټولنیز اصلاحات، په ټولنه کې د واکمنو فیوډالي مناسباتو، د خان او ملک، مړي- ژوندي دود- دستور، ملي مبارزو، د استعمار ضد سرغندنو او بیا د دیموکراتیکو ارزښتونو ننګه، ښوونه اوروزنه او د ټولنیزو

ریفورمونو موضوعات رانغښتل شوي دي. د معاصرو داستاني ادبیاتو بحث مو په زړه پورې دی دوام به ورکړو.

مسعود: په پښتو کلاسیکو ادبیاتو کې څو نوموتي داستانونه ډېر شهرت لري. لکه: د آدم خان او درخانۍ داستان، د یوسف خان او شیر بانو داستان، د موسی خان، جنتۍ او گل مکۍ داستان، د گل صنوبر داستان د کمال خان او رابیا داستان. د دغو داستانونو د ادبي، هنري منځپانگې، موضوع، موخه او پیغام په اړه او د ټولنیزو ستونزو او خندونو په تړاو ستاسو ارزونه څه ده.

استاد دودیال: زمور کلاسیکو ادبیاتو کې نه یواځې د مینې او مینتابه نکلونه، بلکې د بهادرۍ، نیکي کولو، زغم، نیاو، د وطن د ساتنې او میړانې نکلونه هم شته. د مومن خان نکل یا د نیکي او بدي د نکلونو سلسله د پند او عبرت نکلونه دي. د بهلول دانا او حکیم جالینوس نکلونه د حکمت محتوا لري، د داود عیه السلام او بلقیس، د یوسف او زلیخا او د شام او کنعان نکلونه هم پښتو ته راغلي وو او ویل کیدل به. په دې ټولو کې د مینې د موضوعاتو نکلونه لکه آدم خان او درخانۍ داستان، د یوسف خان او شیر بانو داستان، د موسی خان، جنتۍ او گل مکۍ داستان، د گل صنوبر داستان او یو څو نور ډېر ویل کېدل.

مسعود: د پښتو کلاسیکو ادبیاتو په برخه کې داسې داستاني نښیرونه شته چې یوازې د کیسې له پلوه نه، بلکې د اخلاقو، مینې، عرفان، حماسې، ټولنیز ارزښتونو او انساني شخصیت له پلوه هم ژور اغېز لري. د بېلگې په توگه: د یوسف او زلیخا داستان(یوڅو بیلگې مو مخکنیو پوښتنو کې یادې کړې)، مومن خان او شرینو، آدم خان او درخانۍ، شرین او فرهاد، لیلا او مجنون، او... د ولسي عاشقانه

روایتونو لړی، شاه و گدا، فولکلوري حماسي داستانونه: لکه د ملا مست، د میرویس، احمدشاه بابا، یوسف خان او شیر بانو، ایمل خان او نورو اتلانو ولسي روایتونه، حماسي او عشقي داستانونه او داسې نور. تاسو د دغو داستانونو او کیسو ځانګړتیاوې، اصلي موضوع، ادبي او فکري ارزښت، اخلاقي، ټولنیز، پښتني او انساني ارزښتونه، د آزادۍ، مېړانې او وطنپالنې پیغامونه څه ډول ارزوئ.

استاد دودیال:

یقییناً؛ لږ مخکی د ړومبنۍ پوښتنې ځوابولو کې مې هم کوښښ وکړ چې د فولکلوریکو نکلونو او پخوانیو کیسو د موضوعاتو رنګارنګي او متنوع مسایل روښانه کړم. تاسو چې په دغه پوښتنه کې نورې بیلګې هم یادې کړی، خبره لږ نوره هم رنه شوه. زمور ټول شفاهی ادبیات د اخلاقو او فکري روزنې ترڅنګ راز راز نور اړخونه هم لري. دا چې دپیړیو په پوړیو کې په یاد پاتې دي او له یوه نسله څخه بل ته په میراث رسیدلي دي، د دې مانا لري چې د پیغام له پلوه د لوړ ارزښت لرونکي دي، که یې ارزښت نه درلودای، تر نن ورځې به نه و راپاتې. آن هغه برخه یې چې نده ثبت شوی او هېره یا د هېریدو په حال کې ده، دهغو لپاره هم افسوس کوو چې کاشکې مو خوندي او ثبت کړی وای.

مسعود: په پښتو ادبیاتو کې ډېری کلاسیک داستانونه منظوم دي، یانې کیسه د شعر په ژبه بیان شوې ده. د خوشحال خان خټک او رحمان بابا په نښیرونو(آثارو) کې داسې تاریخي روایتونه، حکایتونه، انساني او اخلاقي ارزښتونه، موضواعات، مفاهیم او ادبي پیغامونه شته، چې د کلاسیک داستاني ادب له فکري نړۍ سره نږدې اړیکې لري. تاسو په دې تړاو څه لید لرئ؟

استاد دودیال: دا واقعیت دی چې یو شمیر زاړه داستانونه په نظم کې راغلي دي. دې ته منظوم داستان ویل کیږي. دا نه یواځې کلاسیک ادب کې، بلکې دې وروستیو کې یې هم بیلګې وینو .

مسعود: پښتو کلاسیک داستاني ادبیات یوازې د مینې کیسې نه دي؛ بلکې د پښتني ټولنې حافظه، کلتور، اخلاقو، دودونو، ټولنیزو اړیکو، وطنپالنې، اتلولۍ، آزادۍ، ټولنیز پازوالي او مسؤلیت او معنوي ارزښتونو ادبي انځور هم وړاندې کوي. ستاسو ارزونه په دې تړاو څه ده؟

استاد دودیال: د هغو داستانو نومونه تاسو مخکې یاد کړل چې موضوع یې مینه وه، خو ډېر نور داستاني آثار لرو چې تاریخي پېښې بیانوي، د حکیمانو د حکمت، د سوداګرو د سوداګري او د ژوند نور اړخونه یې بیان کړي دي لکه د شپېتو برېښو نکل، د الدین د څراخ نکل، دبیربل نکلونه، ناصرخان او د هغه سره اوښان. بېرم خان(بهرام) او د هغه د دوران پېښې او آن د آدم او حوا. دا وروستي مثالونه د مینې د کیسو نه دي ، بلکې د ژوند د نورو اړخونو بیانوونکي دي.

مسعود: په پښتو ولسي، فولکلور او شفاهي ادب کې د ډېرو ټپو تر شا د مینې، بېلتون، جګړې، کډوالۍ او هجرت، پښتني او ټولنیز ژوند داستانونه او همداسې د پښتو متلونو او ولسي حکایتونو شتون، چې د یوې پېښې له لارې اخلاقي یا ټولنیز لوست او درس وړاندې کوي. تاسو په دې تړاو څه لید لرئ؟

استاد دودیال: دپښتو ژبې فولکلور تر ټولو لویه برخه اخلاقي او د ټولنیزو غوره اوصافو بیان ته وقف شوی ده. زمونږ او تاسو دین لله الحمد د اسلام مبارک دین دی. اسلام نېکو اخلاقو ته اوچت ارزښت ورکوي. پښتو او پښتنو ته اخلاق او

انساني عالی سجايا د زرتښت له مهاله د (نقش فی الحجر) په شان پاتې دي. د اسلام د سپېڅلي دين په راتګ پښتنو نه يواځې دا چې اسلام ومانه، بلکې د دغه سپيڅلي دين لپاره يې پوره کار او مجاهدت هم وکړ. دا ځکه چې اسلامي احکام کټ مټ او هو به هو پښتني ارزښتونو سره تطابق درلود. د دوی د مجاهدت بيلګې به وروستيو څلور-پينځه سوه کلونو کې را يادې کړو: روښان پير او روښاني نهضت يو معنوي او اخلاقي، د آزادي، برابري او مساواتو پالونکی حرکت و چې له هندوستان څخه تر افغانستان او مرکزي آسيا پورې يې مريدان او مخلصان لرل. د بايزيد انصاري آثار چې په څلورو ژبو(دري، پښتو، هندي او عربي) يې ليکلي وو، دغو سيمو کې خلکو لوستل، ورپسې حاجي ميرويس نيکه، احمد شاه بابا، سيدجمالدين افغان او تر باچاحان ټولو د پښتني کودونو او اخلاقي مجموعې سره د اسلام احکام توصيه کول. د پښتنو د نامتو مشر افضل خان لالا خبره بيخي پرځای ده چې ويلي يې و(.. پښتانه فطرتاً مسلمان او د منزه سيرت لرونکي دي).

کله چې دوی زرګونه کاله ثبات لرونکی ژوند درلود، له خپلو اصلي سيمو څخه نه وو بېځايه شوي او د ځېښناک او استخباراتو لاسوهنې نه وې، دوی تل اخلاق او انساني عالي سجاياوو رعايت کړی دی، نو د پښتو ولسي، فولکلور او شفاهي ادب کې نکلونو او ولسي داستانونو د نورو موضوعاتو ترڅنګ؛ اخلاقي او ټولنيز لوستونه، پندونه او د عبرت پيغامونه لرل او تر نن ورځې يې نويو نسلونو ته دا درس وړاندې کړی دی.

مسعود: د پښتو په وګړني ادب (نثر او نظم) کې ډېرې داسې بېلګې او نمونې شته چې د تېرې زمانې کړه وړه، دودونه او رواجونه، انګېرنې او روايتونه مور ته په ګوته

کوي، چې مور په دې لړ کې نکل، ناري، چاربيتې، بدلې، بګټۍ ،لوبې، داستانونه او کيسې (فولکوريک نثر او نظم)، د مروتو کسرونه، ازاد ولسي شعرونه، د اتن ناري، د ښادۍ بدلې د ميندو سندري، د هوتکو ناري، د کاکړۍ او نوري يادولای شو. که چېرې د يادشوي وګړني ادب هره ښلګه وڅېړو نو ارومرو پکې يو ډول کيسه تر سترګو کيږي. تاسې د دغو ملي او وګړني ادب د ښلاښلو ښلکو کيسې او نکلونه څه ډول ارزوئ او د دغو ملي او وګړني ادب د کيسو او نکلونو سايکلوژيک او رواني حالت، اروايي، معنوي، ادبي او ولسي ارزښت څرنګه څېړئ؟

استاد دودیال: لړ مخکې د ښوې بلې پوښتنه په ترڅ کې ښادونه وشوه چې ډېر متلونه او لنډۍ خامخا يوه کيسه لري او له کيسو څخه جوړ او را پاتې دي. کيسو خلک اړ ايستلي چې په هغو، د هغو په اتلانو، د هغو په پايلو او علتونو فکر وکړي او بيا د متل، چاربيتې، بګټۍ يا د لنډۍ په بڼه هغه ضبط کړي. آن دا چې تازه وختونو کې چې راډيو او د ثبت وسايل رامنځته شول، زيات شمېر پخواني داستانونه سندرو سره وويل شول. د بيلګې په توګه دغه لاندې سندره په خپله يو لرغوني کيسه لري:

محبت اول آسانه په نظر راغی - په آخر کې مې نصيب خون جګر راغی

تل زه هير انسان، خجل تر هره سياله شوم- د عشق کښت چې مې کاوه دا يې ثمر راغی

تصور کې د شيرينې ناخبره وم - د فرهاد ديتشې وارې مې پر سر راغی....

د توره جان، د کونړ د غلام محمد، رادوجان، فرحت په تبۍ تور، ملامحمد جان سندرې هريوه يې يو داستان لري. نو ستاسو پوښته بيخې سمه ده. په دې سندرو، چاربيتو او کاکړيو کې د اصلي تېر شوي داستان درد، آرمان، غم او اثر ښکاري.

هغه ارزښت چې لري يې دفولکلوريستانو د څېړنې موضوع ده او ولس دغو ارزښتونو ته په درناوي سره دا ډول موضوعات خپلو ذهنونو، حافظه او سينه کې ساتلي دي.

مسعود: هغه نکلونه او کيسې چې تر اوسه کومو شاعرانو نظم کړي دي او له ساز او اواز سره زمزه کيږي عشقي، جنګي، مذهبي او حماسي رنګ لري چې د بېلګې په توګه د مومن خان او شيرينو داستان، د ليلا او مجنون کيسه، د نمرود کيسه، د حضرت علي جنګنامه، د ممتاز شهزاده او بوقلمون کيسه، د نيکه داستان، د امامانو کيسه، د يوسف او زليخا کيسه، د ګل مکی او شير بانو کيسه او بې شمېره نورې کيسې په پښتو ژبه کې نظم شوي دي. تاسې د دغو کيسو د مضمون، موضوع، منځپانګې په تړاو څه ليد لرئ او د دغو کيسو او نکلونو موخه، وګړني، هنري او ادبي، معنوي او رواني ارزښتونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: کله چې يو هنر په بل سره التباس مومي، رنګ او خوند يې نور هم ښايسته کيږي، لکه غوړي لا غوړ. کيسه او روايت يوه معنوي شتمني او کله چې دا په نظم او سندرو کې له نورو هنري صنايعو سره سينګار شي، کيفيت يې نور هم اوچتيږي.

مسعود: په کلاسيکو داستاني ادبياتو کې د اخلاقو او معنويت ارزښتونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: په زغرده ويلای شو چې زمور کلاسيک داستاني ادبيات له دې ډول (اخلاقي او معنوي) ارزښتونو څخه چې تاسو ياد کړل، مالامال وو. د پښتو کلاسيکو داستاني ادبياتو ارزښت په دې کې و چې زمور د هيواد د تمدن، اقتصادي آبادي، سوداګري، د خلکو د فکري تومنې، زمور د پخواني نسل هنري، ټولنيزې او

انساني تجربې يې تر مورِ پورې را رسولي دي. موضوعات يې د اوسني ژوند تر موضوعاتو هم رنګارنګ او پيچلي دي. دا ځکه چې هغه وخت انسان له راز راز طبيعي پېښو، ساده تخنيک او ستونزمنو شپو-ورځو سره مخامخ وو. نوي تخنيک او رفاه ژوند ساده او آسانه کړ، اوس تکنالوژي او نوې آسانتياوې د پخواني ستونزمن ژوند په پرتله جوړه مړۍ زمورِ خولې ته رارسوي، خو پخوا ژوند ستونزمن او فزيکي کارونه سخت وو. دغو داستانو کې د ژوند او مرګ، کار، مينې، جګړې او سولې، پاچايانو، وزيرانو، بزګرانو او د زمکو د مالکانو حاکميت او ورسره د نيکو خلکو عادلانه مبارزې او بالاخره د اخلاقو او انساني کرامت په څېر تلپاتې انساني مسئلو ځای درلود. د کلاسيکو داستاني ادبياتو مخيل هنري ځواک، فکري ژورتيا، ښکلی جوړښت مورِ ته الهام بخښونکی دی. بايد زمورِ نوی نسل يې ولولي، ورځخه خوند واخلي، ورځخه زده کړه وکړي او هغسې احساس او عواطف ځان کې وروزي.

مسعود: تاسو د پښتو معاصرو داستاني ادبياتو، تاريخي بهير، سرچينې او مهم پړاوونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: په زړه پورې ده؛ ځومره چې زمورِ فولکوريک داستانونه د لرغونو وختونو روايات او لوړې- ژورې راته بيانوي، ځومره چې ولسي نکلونه راز راز پېښې راته وايي او په وطنونو مو ګرځوي، هومره هم حيرانوونکي، د تاريخ سپړونکي، هنرمندانه، د جادويي اغېز لرونکي او خوارې دي. همداسې هم د کلاسيک دور منظوم داستانونه، بيا معاصر داستاني ادب ښکلی او په زړه پورې دي. د دغو کيسو اوږدو ته زمورِ تنده نه ماتېدونکې ده. ډېرې کيسې او روايات، په تېره بيا هغه چې تاريخي او مذهبي اړخ لري، شرقي ادب کې ګډ او سره ورته دي. په شرقي ادب

کې کیسه په بېل فورم کې له پخوا نه موجوده وه. ختیځوال له پېړیو پېړیو داستاني ادب سره له پخوا بوخت پاتې شوي دي. په آریایي اثارو کې له میلاده دوه زره کاله وړاندې د (پانچاتنتارا یا پانچا کیانه) په نامه کیسې موجودې وې ، چې تر اوسه پورې د نړۍ په بېلابېلو ژبو ژباړل شوې دي او د یادو کیسو پښتو ژباړه له ننه شاوخوا درې سوه کاله وړاندې په ۱۲۲۸سپوږمیز کال افضل خان ختک کړې وه، له هغه وروسته بېلابېلو وختونو کې یې درې یا څلور نورې ژباړې هم شوي دي.

له ژباړو پرته؛ په خپله پښتو لرغوني کیسې هم له یو نسل بل ته په میراث پاتې دي. لرغوني او کلاسیک نکلونه، حکایات او کیسې په شفاهي توګه سینه په سینه تر موږ رارسېدلي دي، له نیکه مرغه اوس یې یو شمېر مطبوعاتو په لیکلي بڼه خوندي کړي دي.

که له شفاهی کیسو او داستانونو تېر شو او لیکلو آثارو ته راشو، نو وایو چې:

پښتو معاصر ادب کې د داستاني ادب، د دریو لویو او نامتو فورمونو(ځېلونو) یعنې لندې کیسې، ناول او رومان له ډلې، لنډه کیسه لومړۍ دود شوه.

پښتو ادب ته د لنډې کیسې راتګ کې د اردو ژبې کیسې او آثار اغیزمن بلل کیږي. په دې اړه ځینې څېړونکي وایي چې له اردو ادب (د پریم چند له کیسو) څخه، لنډه کیسه پښتو ادب ته راغلې ده . څومره چې موږ ته ښکاري په پښتو ادب کې لومړنۍ دوه لنډې کیسې (کونډه نجلۍ او شلېدلې پنه) نامتو دي، خو دا چې کومه یوه مخکې او کومه دوهمه وه، په دې کې یوڅه دقت په کار دی:

د اروابنباد تقویم الحق کاکاخېل د پښتو داستاني اثارو د کرونولوژیک فهرست له مخې ویلای شو چې د مرحوم سید راحت زاخېلي (شلېدلې پنه) چې په د ۱۹۰۸

م. کال کې لیکل شوې ده، پښتو لومړنۍ لنډه کیسه وه. په همدې خاطر ځینو طنازو څیړونکو مشهوره کړې ده چې:

پښتو ته لنډه کیسه په شلېدلې پېنه کې راغلی ده ! خو ګړندی او بریالی مزل یې وکړ.

شلېدلی پېنه هغه وخت ولیکل شوه چې د شلمې پېړۍ لومړۍ لسیزه وه.

په لویدیځ کې د لنډو کیسو لومړۍ ټولګه د نولسمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې (۱۸۱۴- ۱۸۱۸م.)کلونو ترمنځ، جرمني کیسه لیکوال راتې ډبلیوهوفمین خپره کړه. ورپسې امریکایي دارونـــګ په(۱۸۱۹ – ۱۹۲۰م.) کې (The short stories) کیسې خپرې کړې .امریکایې لیکوال(ادګار الن پو) په ۱۸۴۲م. کال کې لنډې کیسې ته یو لړ ځانګړي اصول وړاندې کړل چې د دغو اصولو له مخې معاصره لنډه کیسه له نورو داستاني فُرمونو څخه توپیر شوه .لویدیز کې څه کم سل کاله مخکې په انګلیسي او نورو اروپایي ژبو د معاصر فن او تخنیک سره سم، لنډې کیسې ولیکل شوې. د طباعت او چاپ د آسانتیاوو په زیاتېدو سره او د نولسمې پیړۍ په بهیر کې امریکا او اروپا کې لنډې کیسې چاپ او خلکو په مینه لوستلې. پښتو لومړنۍ لنډه کیسه د شلمې پیړۍ لومړیو کې په چاپې اثارو کې راغله . یو شمېر نور لیکوال وایي چې (کونډه نجلۍ) تر (شلېدلې پېنه) لنډې کیسې یو کال مشره ده(سره له دې چې د دې دوو کیسو وړاندې- وروسته والی ډېر مهم نه دی) . د کاکا خېل د څېړنې پر بنسټ ځینې وایي چې پښتو ادب ته مخکې له دې چې په اردو ادب کې منشي پریم چند پر کیسه لیکلو لاس پورې کړي، لنډه کیسه لیکل شوې وه.

په هر حال په پښتو ادب کې د لنډې کیسې د پیلامې ویاړ مرحوم زاخېلي صیب ګټلی دی . وروسته د شلمې پېړۍ د درېیمې لسیزې په نیمایي۱۹۲٦م. کال په (افغان) مجله کې د ابولمعاني ازاد (د یوه مړي پیغام) او د سربلند خان د (نواب صیب آشنا یي) لنډې کیسې خپرې شوې او په دغو مخکښانو کې د ادریس خان نوم هم راځي. وروسته بیا کوزه پښتونخوا کې د سید مهدي شاه مهدي په شان کیسه لیکوال را میدان ته شول چې داستاني ادب یې نه یواځې له فني اړخه، بلکې د محتوا او مقصدیت له پلوه اوچت دریځ ته ورساو.

بره پښتیخا کې کیسه له شمس النهار اخبار پیل شوه، وروسته لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي په ۱۳۱۲ ل.(۱۹۳۳م.) کال کې د طلوع افغان په کلنۍ کې د (سرو زرو ګېندتوب) تر سرلیک لاندې یوه داستاني طرح خپره کړه چې د لنډې کیسې څرکونه پکې لګېدل. درې کاله وروسته بیا هم لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي د (توریالۍ پښتنه ۱۹۳٦م.) په نامه یوه حماسي کیسه خپره کړه چې د یوې بشپړې لنډې کیسې بېلګه یې ګڼلای شو. وروسته ګڼ شمېر ژباړلې کیسې خپرې شوې او لیکوالانو پر لنډه کیسه لیکلو لاس پورې کړ. په دري ژبه کې لومړنۍ کیسه اروابنباد نجیب توروپانا (۱۹۱۴م.-۲۰۲۴م.)ولیکلې چې تاریخي او حماسي بڼې یې لرلې لکه (اوشاس)، (مرګ محمد)،(فرزند رویګر)،(آخرین خوارزمشاه)،(قبه خضرا) او(هیرمند).. د اروابنباد غوث خیبري تاریخي او حماسي کیسې لکه ابدالي توره، د اور لمبه، د کندهار ناوې، اراکوزۍ پېغله او مقدوني سکندر، یا د پژواک تاریخي داستاني آثار او نور مثالونه.

د پښتو لنډې کیسې پیل پښور کې وشو، کله چې بره پښتیخا کې مطبوعات پراخ او له کابل څخه نیولې تر ولایتونو مجلې او اخبارونه نشر شول، ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې چې د یو شمېر نومونه دا دي: عبدالحی حبیبي، نورمحمد تره کي، سلیمان لایق، غوث شهامت خیبري، عبدالرووف قتیل خوږیاڼي، امین افغانپور، سعدالدین شپون ، محمد صدیق پسرلی، زړه سواند شینواری، مصطفی جهاد او یو څو نور پخواني او وفات شوي لیکوالان. په اوسنیو لیکوالو کې اکبرکرګر، بریالی باجوړی، ایمل پسرلی، عبدالوکیل سوله مل شینواری، اکبر بری، محمود نظري، خالق رشید، زرین انځور، ابراهیم سپېڅلی، حفیظ الله تراب، نصیر احمدی او ډېر نور. له لنډې کیسې وروسته ناول لیکل هم پر مخ ولاړل. نن ورځ کوزه پښتونخا او بره ؛ دواړو کې ډېر زیات لیکوال لرو چې لنډې کیسې او ناول لیکي او زیات شمېر د لنډو کیسو ټولګې او ناولونه خپاره شوي دي.

کېدای شي چې د قلم، کاروبار او حرفو یوه ځانګړنه دا وي چې پکې بوخت کسان باید حتماً حرفوي وي او د مسلکي زده کړو په لړلو سره یې (فیلدfield) مربوطه بوختیا وي، خو عجیبه داده چې پورته درنو ذواتو کې یو څو تنه د ادبیاتو مسلکي نه دي او نه یې د کار ساحه (فیلد) وه، خو ډېرې معیاري او ښکلې لنډې کیسې او ناولونه یې لیکلي دي. نو دا ثابتیږي چې ادبي تخلیق کې تر مسلکي زده کړو علاقه، استعداد، ذوق او ښکلا پېژندنه مهمه ده، که مسلکي زده کړې او آفاقي مطالعه ورسره ولري، نو غوړي لا غوړ. تجربو وښوده چې د داستاني ادبیاتو یو شمېر بریالیو لیکوالو بهرني او ملي ادبیات په مینه لوستي، د لیکلو پوره مشق او تمرین

يې کړی، ریاضت يې ګاللی او بیا يې چې قلم ته لاس ورووړی، نو ډېر ښکلي ادبي تخلیقات يې کړي دي.

د پوښتنې بله برخه مو هم په زړه پورې ده. باید ووایو چې: انسان په فطري ډول د کیسې اورولو او اوربدلو ذوق لري. کیسو ته د غوږ نیولو تنده کوچنیانو او لویانو کې یو شانته ده. په همدې خاطر لنډه کیسه یوه ادبي ګلدسته ده. لنډه کیسه د اوسني پرمختللي عصر زېږنده او پیداوار دی ،څومره چې بشري ټولنې له یوې ورځې څخه بلې ته په ذهني او مادي لحاظ د پرمختګ پړاوونه وهلي په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیات شوي دي ، پرونی انسان چې یوځه وزګار وختونه يې لرل او د ژمي اوږدې شپې به يې د مینې او محبت په رومانې ناولونو، د جنګونو او ننګونو په حماسو او د ښاپېریانو او دیوانو په خیالي اوږدو کیسو په لوستلو او اوربدلو سبا کولې او له هغو څخه به يې خوند، پندونه او یوه غوره پایله ترلاسه کوله، سوچ به يې وربانديې کاو او خپله د کیسې اوربدنې تنده به يې پرې خړوبوله. نن ورځ داستاني ادبیات ایجادول، لوستل، خپرول او ټولنه وربانديې عادت کول، د نوي تمدن یوه بیلګه ده. زیاتره کیسې تربیتي او معلوماتي بڼه لري، لوستونکی غور او تعمُق ته رابولي، یو شمېر نورې کیسې د ارادې دپیاوړتیا لامل کیږي، ځینې نورې بیا آن د رواني علاج په توګه اغیزمنې وي. دا نه یواځې زموږ او تاسو هېواد کې، بلکې ډېرو نورو هیوادو کې هم همداسې و، خو د اوسني عصر انسان د صعنتي ژوند په بهیر کې د ډېرو مصروفیتونو او بوختیاوو له کبله ستومان انسان داستاني ادب ته د تفریح په توګه مراجعه کوي. دا چې د کیسو یا پېښو اوربدنه، متلذذ کېدل او ادبي تنده ماتول او روحي تسل موندل، یو څو شیبې له کیسو خوند اخیستل،

کیسه لوستل او ځان پرې پوهونه د انساني ذهن فطري غوښتنه ده او د بشر د روحي تسکین لپاره همېشه د یوې مهمې اړتیا په توګه محسوسیږي، نو نوي داستاني ادبیات دوام لري او لاهم د خلکو تنده ورته شته او وي به.

مسعود: تاسو د پښتو معاصرو داستاني ادبیاتو مهمې ځانګړنې، منځپانګه، موضوع، اصلي مفکوره، ادبي، هنري، انساني، پښتني او ټولنیز ارزښت او پیغام څنګه څېړئ؟

استاد دودیال: د پښتو معاصرو داستاني ادبیاتو لومړۍ ځانګړنه دا وه چې ملي ارزښتونه او ملي هویت ځلول یې را ونغاړل. د ښکېلاک په وړاندې یې د افغان ولس زړوره مبارزه او حماسي پېښې او د ملي اتلانو اتلولۍ ثبت او توصیف کړې، ورسره یو ځای یې د خلکو د بیوزلۍ انځور وړاندې او د افغاني فیوډالي ټولنې د طبقاتي ژوند ریالیست ادبیات شول. ناوړه دودنه یې و غندل او استیتیکي ذوق ته یې وده ورکړه، خلک یې سیاست سره آشنا او آن دا چې افغاني وروسته پاتې ټولنه کې یې سیاسي مسایلو کې د خلکو ګډون ته جرات او زړروتیا ورکړه، د ولسونو ترمنځ یې یووالي ته لاره جوړه کړه، د ادبي ذوق روزنه کې یې وندې ترسره کړه، افغانان یې نړیوال کلتور سره آشنا کړل. مینه یې وستایله او کرکه یې وغندله. زمور لرغوني شفاهي او ولسي ادب ته یې د زربفتو نوې شال ورپه سر او د فولکلور ځینې برخې یې له هېریدو وژغورلې، پښتو ادب یې د نړۍ ادب سره سیال کېدو ته نږدې کړ.

مسعود: د پښتو معاصر داستاني ادب په بهیر کې، د لرو بر پښتونخوا ګڼو لیکوالو او کیسه لیکونکو د پښتو داستاني نثر د ودې او پراختیا په برخه کې د پام وړ وندې

لرلې ده. ښه به وي که تاسو د دغو نوموتو ليکوالو د پېژندنې په تړاو او د دوی د مهمو او اعېزناکو نښرونو(آثارو) په اړه خپل ليد راسره شريک کړئ.

استاد دودیال: ويل کيږي چې پښتو لومړنی ناول د (نقش نگين) په نوم ژباړل شوی ناول و. د هنري او ادبي آثارو ژباړه هم هنر دی. دا ډېره ښه خبره ده چې آثار پښتو ژبې ته او له پښتو نورو ژبو ته وژباړل شي. د لومړني ليکل شوي ناول د ليکلو وياړ سيد راحت زاخېلي ته ورګرځي. سيد راحت زاخيلي د پښتو داستاني نثر د ليکلو او ژباړې سرلاری و. ده پر۱۹۱۲م. کې د "ماه رخ، نتيجۀ عشق". د مينې ناول ليکلی چې کيسه يې تقريباً واقعي ده. ورپسې پر ۱۹۳۹م. کال کې نور محمد تره کي يو سياسي او فکري ناول په "کابل" مجله کې د "بې تربيته ځوی" خپور کړ، خو دا دواړه له فني پلوه او د ناول د عناصرو د نه پوره والي له امله معياري نه وو، خو لومړني وو.

هغه لومړنی پښتو ناول چې د فن او تيکنيک له مخه معياري او بشپړ و، د صاحبزاده محمد ادريس د "پېغله" په نوم و چې په ۱۹۵۰م. کې يې بشپړ او خپور کړ . دا د مينې کيسه ده چې هم تلوسه لري، هم منظرې او ديالوګونه، په دې کې له سايکالوجيکي پلوه جذبات او احساسات هم څرګند دي. فزيکی کړه وړه يې هم طبيعي دي چې هنرمندانه پرداس ور کړل شوی دی. ورپسې دعبدالله جان اسير د "درسِ عبرت" نوم راځی چې د هغه وخت د کوزو پښتنو ژوند يې انځور کړی دی. بېرته به کابل ته راشو: د غوث خيبري تاريخي ډوله ناول "د ابدالي توره" په کال ۱۹۵٦م. کې خپور شو. کوزې خواته پر ۱۹۵۷م. کې د اشرف درانې عاشقانه ناول "زرکې سترګې" چاپ شو. دې پسې وروسته د حمزه

شینواري نوم راځي چې هغه داستاني ادب کې ملي، سیاسي، تعلیمي، تصوفي او فلسفیانه مسایل و نغاړل. حمزه لکه د شعر (غزل) په شان فلم، ډرامه او داستاني آثارو کې ژمنتیا ته ځای ورکړ. وروسته بیا د میلادي پېړۍ شپېتمه لسیزه کې د رشید علي دهقان "د سرو تعویذ"، د محمد ابراهیم شبنم "خوابښې نړور" او "اجړه" او د روغ لېوني "چرسي" ناولونه چاپ شول.

د شلمې پېړۍ اوومه لسیزه د کمیت او کیفیت له پلوه د پښتو داستاني ادبیاتو د ځلا او ښکلا دوره وه. میا سید رسول رسا، د بنو غازي سیال، شېرزمان طایزی، نورمحمد تره کی، د سوات رحیم شاه رحیم، پاینده محمد خان، شیرین زاده خدوخېل او غلام حبیب افغاني، محمد حسن خلیل، سعدالدین شپون، خیبري، امین افغانپور، سلمی شاهین ،ع.ا.محک، زرین انځور ، اسیر منګل، ننګیال، آصفه عمرلور، کرګر، ن. ا.احمدي، ارش ننګیال، خ. رشید، تراب، طاهر اپریدي، ا. پسرلی، امان الله ساهو، عقاب خټک، مصطفی سالک، عبدالباری جهانی ، شېرحمد شېر، ساغر افریدي، د عبدالبصیر زخمي، پرویز شیخ، میا مکمل شاه، محمد ظریف خان، محمد اعظم ملازو، خیرالحکیم حکیمزي، دلسوز خټک، تاج سعید خټک، مجاوراحمد زیار، کبرا مظهري، صفیه حلیم او نورو درنو لیکوالو پښتو ناولونه ولیکل(ځان په هیڅ صورت دعفوی وړ نه بولم چې د موضوع د اوږدوالي په خاطر مې د ډیرو حقدارو لیکوالو نومونه ونه لیکل، بل وخت به ان شاالله د ټول حق ادا کړم). پښتو لنډې کیسې او د لنډو کیسو ټولګې هم لرو، چې شمېر یې زیات دی، خو د ځینو پښتو ناولونو نومونه دا دي: ګل خان،امانت، میخانه، رحمان کورونه، غونډۍ، وادۀ ونۀ شو، بې تر بیته ځوی، څړه، د بنګ مسافري ، سپین،

سنګسار ، موچي، ښاپېرې، مینه او فرض، ناوې، غشی، بنزي، ابدالي توره، هغه وژړل، یو کارتوس به ځانته ساتم، کۀ رنا شوه ، لوی بوټان، کانړو کې رګونه ، ترله، راجګنه، بي بي مبارکه، سکندر اعظم، د مینې ډالۍ، دشت لوط مسافر، دا خو مینه نه وه، غازیان، مور ببرته خپل کلي ته ځو، ګټیالی، شین ټاغی، و نه و یو شپون و، د خلکو د آرمان سپېلنی، زمرده، قوماندان، ګوندي بیا به ښې ورځې راشي، د تخت غمی، په وزرونو سوي پتنګان، سیوری، نیکه، ولسمشر ما وژلی، د ارواحو له ښاره، نوی ژوند ، نوی کول یدي، وړه بي بي ، توده بکره ، ژوندۍ مینه مزل او منزل پاتې شه باران دی، شاهین ، د سیند په غاړه تږی ، ګل خوبانه دا یم، کډه په سر ، مینه د زړۀ په وینه ، سپورمۍ، زبېښناک ، سکندر اعظم، بهګوان ، منګری اونور(بیا هم ځان پرې بولم چې ډېر ښکلي ناولونه مې د موضوع د لنډیز په خاطر پرېښودل، بل وخت به خبرې ورباندې کوم، دلته مې د قدرمن اینجنیر صاحب د پوښتنې د ځواب په خاطر فقط څو بیلګی راوړي دي. درناوی).

مسعود: د پښتو داستاني ادبیاتو د ودې او پراختیا لپاره، شفاهي ولسي ادبي میراث د داستاني تخیل مهمې او ګټورې سرچینې دي. که دا میراث له معاصرې هنري ژبې سره پیوند ومومي، داسې داستانونه به رامنځته کړي چې هم ژور ولسي ریښې ولري او هم معاصر ادبي خوند او جوړښت. ستاسو ارزونه په دې برخه څه ده؟

استاد دودیال: پښتو شفاهی ادب نه یواځې دا چې لنډیو ښکلی او بډاری کړی، بلکې زمور متلونه، ولسي نکلونه، د پند او عبرت حکایات او ماشومانو ته د میندو سندرو او بوللو رنګین او ښکلی کړی دی. دغه ستر معنوي میراث زمور پر معاصرو

داستاني آثارو هم اغيز کړی دی. يو شمېر لنډو کيسو او ناولونو تاريخي نکلونو څخه تومنه اخيستې ده. لږ مخکې دا خبره په تفصيل راغلې ده.

مسعود: تاسو د پښتو داستاني ادب پرتله له دري- پارسي، اردو او نړيوال داستاني ادب سره څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: پښتو داستاني ادبيات د نړيوال داستاني ادب يوه برخه ده، په تېره بيا چې اوس ګڼ شمېر لنډې کيسې او آن ناولونه نورو ژبو ته ژباړل شوي او نړېوالو ورته پام کړی دی، خو تر هرڅه زيات زمونږ فرهنګي حوزه کې دري پارسي، عربي او اردو ژبو پښتو ادبياتو او پښتنو اديبانو سره نږدې اړيکې لرلې او لري يې. د علامه عبدالحی حبيبی او تورويانا داستاني ادبيات ايران کې د خلکو د پام وړ ګرځېدلي وو. ډېر زيات داستاني لرغوني او کلاسيک روايتونه د دري او پښتو ژبو تر منځ شريک او کټ مټ دي. ځينې کيسې د هندوستان او کشمير سره شريک برخليک او کرکترونه لري. د بهلول دانا نکلونه وګورئ، دري او پښتو کې کټ مټ راغلي دي، د ليلا او مجنون کيسه بيا دري/پارسي، عربی، پښتو او اردو کې بيخي کټ مټ ده. اوس يې لا هندوستان فلم هم جوړ کړی دی. آن د ملا نصرالدين کيسې تر دې هم پراخ وربوی کې خپرې دي. له دې څخه ښکاري چې په ولسونو کې کيسې د شعر په پرتله ژر او په پراخه اندازه له پولو اوړي، منل کيږي او د خلکو په ژبو جاري کيږي. د چاپ او طباعت دور کې هم ډېرې کيسې له اردو او دري پښتو ته ژباړل شوي دي، نو په دې توګه ګورو چې د داستاني ادب برخه کې دغو ژبو يو بل سره نږدې تعلقات ساتلي دي، خو دکميت او کيفيت له پلوه توپير شته. پښتو معاصر داستاني ادبيات د اردو ژبې د داستاني ادبياتو په اندازه نه دي. د دې

یو لامل دا دی چې د پښتنو سیمه کې د چاپ چارې او مطبوعات وروسته رامنځته شول. اوس د دري پارسي او اردو د داستاني ادبیاتو(لنډو کیسو، ناولونو او رمانونو) په پرتله د شمېر له پلوه پښتو داستاني آثار کم دي، خو د خوشحالي ځای دا دی چې د کیفیت او موضوعاتو له پلوه بیخي له دغو ژبو سره سیالي کولای شي. آن پښتو داستان لیکونکو ډېر ښه دري/پارسي داستانونه او ناولونه لیکلي دي. موسی شفیق او پژواک په دواړو ژبو لیکل کول. امین افغانپور په ژوندون مجله کې هم دري او هم پښتو کیسې نشر کړي دي. ره نورد زریاب د دري ژبې نامتو لنډه کیسه لیکوال و، خو د (گلنار و آئینه)،(چار گرد قلا گشتم)، (کاکه شش پر و دختر شاه پریان) ، سکه ی که سلیمان یافت) ښکلي ناولونه پښتنو هم په مینه لوستي دي. دغه وروستی یې عجیب فلسفی رنگ هم لري، چې آن بهرنیو ژبو کې یې ساری لږ دی. کاکه شش پر و دختر شاه پریان یو داسې ناول دی چې پخوانیو افسانو څخه روایت کوې او د کلاسیکې دري ژبې څخه بیا په معاصره بڼه لیکل شوی دی. اردو او هندي ژبو لیکوالو ډېرې ښې پښتو کیسې لیکلې دي (لکه روشن لال میلهوترا) او نورو. څومره چې د هند او افغانستان ترمنځ سیاسي، اقتصادي او تجارتي اړیکې نږدې او ګڼې پاتې شوي دي، همدومره مو فرهنګي تعلقات کلک وو او وي به. د کمیت یا څومره والي له پلوه د اردو او دري ژبو داستاني آثار د پښتو داستاني آثارو په پرتله زیات دي.

مسعود: تاسې په پښتو داستاني ادبیاتو کې مهمې ستې، د پامړ څېړې، سترې پېښې او د پېښو ارزول او تولنیز بدلونونه څه ډول څېړئ، او دا راته ووایاست ایا

زمور په ټولنه کې ادیبانو او لیکوالو په خپلو ادبي نښیرونو (اثارو) کې زمور ټولنیز شرایط انځور کړي دي او که نه؟

استاد دودیال: دا پوښتنه له مخکنۍ یوې پوښتنې سره بیخي ورته والی لري، چې هلته مو ځواب ورکړ، خو په لنډ ډول یو وار بیا وایم چې : پښتو اوسني داستاني ادب کې، د معاصر افغانستان بیلابیلو دورو او واکمنیو کې داستاني اثارو په ریالیستیک ډول ټولنیز شرایط انځور کړي دي. آن دا چې که د هرې دورې داستاني ادب ولولو، د هغې دورې د تاریخ لنډیز یې بللای شو.

مسعود: تاسو د ښځینه وو لیکوالو پښتو داستانونو، منځپانګه، مهمه او اصلي موضوع، پښتني، انساني او ټولنیز ارزښتونه او پیغامونه د نړېوالو ښځینه وو لیکوالو له داستانونو سره څه ډول پرتله کوئ؟

استاد دودیال: کلاسیک دور کې د شپږو ښځو شاعرانو ذکر راغلی دی، لکه زرغونه انا، نازو انا، بي‌بي زینب هوتک د میرویس نیکه لور، د شاه محمود هوتک او شاه حسین هوتک خور او او یو شمیر نورې چې دوی د پښتو ادب د منځنۍ/کلاسیکې دورې پورې اړه لري، هغه وخت مور لنډه کیسه او ناول نه درلود. د نولسې پیړۍ وروستیو کې مېرمنو نثر کې لیکنې وکړې، خو بیا هم لنډه کیسه او ناول یې نه دی لیکلی. د بیلګې په توګه مېرمن زرغونه د ملا دین محمد کاکړ لور او د سعدالله جان نورزي ښځه وه، چې د نولسمی میلادی پیړۍ پای او د شلمی پیړۍ لومړیو کی یی سوات کې ژوند کاو، هم یې نظم او هم یې نثر موجود دی . هغی یوه داستاني واقعه نظم کړې وه. زرغونې کور کې زدکړې کړې وې او د کلاسیکو دري ژبو او پښتو ژبو شاعرانو شعرونه ئې لوستلي وو ، د شیخ سعدي

کتاب (بوستان) یې د"بوستان د پښتو"په نوم پښتو منظومه ترجمه کړې وه . د بلې معاصری دورې لیکوالې نوم سېده منصفه ده. دغه مېرمن د کاکاخېل د لویې کورنۍ اړوند د اعتکاف الدین په کور کښې په کال ۱۹۰۶ م. کې پېدا شوې وه ـ بیا وروسته د دوبیانو کلي ته وادۀ شوې وه . دیوان یې په ۱۹۸۴ م. کې چاپ شوی و. له شعر پرته یې نثر هم لیکلی، خو د لنډې کیسې، ناول یا رومان په ښه لا تر دې وخته د کومې مېرمن اثر نه لیدل کیږي. ورپسې د بخت پري او مهرالنسا بانو نومونه راځي. بخت پري په ۱۹۲۷ کښې په سېدو شریف کښې پېدا او په ۱۹۷۹ م. کې همالته وفات شوې ده . د هغې د نثر په ښه کوم کتاب لاس کې نشته، خو ``د بخت پري سوغات'' په نوم د شعرونو ټولگه یې محفوظه ده ، ورسره د سعیده لائق ام وسیم او بي بي فاطمې، کشره بېگم دوه شعري مجموعې `` نیمگړے ژوند او ``یادونه" او د مختار بېگم ``د ارمان چغه"شامل دي . داسې ښکارې چې زیتون بانو هغه لومړنۍ مېرمن وه چې پښتو لنډه کیسه یې ولیکله. معاصر وخت کې د زیات شمېر ښځینه وو لیکوالو نوم مخې ته راځي لکه شریف شریف، سلماشاهین ، کبرا مظهري، سیده حسینه گل، عمرلور، پروین ملال، زرغونه زیور او نورې. زرغونې زیور خپله لنډه کیسه یا رومان نه دی لیکلی، خو له روسي ژبې څخه یې له خپل مېړه، زیورالدین زیور سره د " غابنې ډزه" او " پولاد څنگه کلکیده" ناولونه ژباړلي وو. معاصر وخت کې نورو خویندو د پښتو نظم او نثر برخه کې آثار کښلي دي. د هغو مېرمنو نومونه چې ادبیاتو کې یې معاصر وخت کی کار کړی، ستاسې بله پوښتنه کې ځواب شوی دی، خو دا چې د دوی د داستانونو، منځپانگه، مهمه او اصلي موضوع څه وه، باید وویل شي چې دوی معمولاً د اجتماعي او روزنیزو مسایلو په برخو کې لیکنې کړي دي، انساني او ټولنیز

ارزښتونه او پیغامونه یې خپلو لیکنو کې راغبرګ کړي دي، البته لا وخت شته چې د نړیوالو ښځینه وو لیکوالو له داستانونو سره پرتله شي. ان شاالله داسې ورځ به هم راورسیږي، چې د خویندو داستاني آثار د نړیوالو داستاني آثارو کتار کې راشي او ور سره پرتله شي.

مسعود: تاسو د پښتو داستاني ادب د اوسني اکربکر(حال و احوال) او راتلونکي امکاناتو په ټراو څه لید لرئ؟

استاد دودیال: پښتو کیسه لیکنه او د کیسو خپراوی ورځ تر بلې ډېر مینه وال مومي. اوس نه یواځې موقوته مجلو ، اخباورنو، ویبسایتونو او راډیویي پروګرامو کې لنډې کیسې خپل ځای لري، بلکې ځانګړی بربښنایي پاڼې ورته وقف شوي دي. "پښتو کیسه ډاټ کام" یې یو مثال دی. "هوډ "ویبسایت پښتو ناولونه او د کیسو ټولګې آنلاین کړي دي. موده مخکی د داستانو ځانګړې مجله خپرېدله. کابل، ننګرهار، کندهار، پېښور او کوټه کې هر کال د لنډو کیسو ټولګې، ناولونه او رومانونه چاپ او خپریږي. ډېر پښتو ناولونه دیجیتال او آنلاین شوي دي. اوس ګڼ شمېر ځوانان لنډه کیسه او ناول پنځوي او د ناول د خپرېدو او لوستلو کاروان ښه روان دی. ترڅو کالو مخکې زمونږ لیکوالو د بهرنیو ناولونو په ژباړه بسنه کوله، خو دغو وروستیو کلونو کې پښتو لیکوالو خپله ناولونه ولیکل او د لنډو کیسو ټولګې یې نشر کړې، آن دا چې بهرنیو ژبو ته وژباړل شوې. د ښلګې په توګه ښاغلي تراب (دېوال خبرې کوي) د لنډو کیسو ټولګه په همدې ۲۰۲۶م. کې په انګلیسی نشر کړه او د(Par-dela Les portes closes) په نوم کتاب کی د لسو پښتو کیسه لیکوالو کیسې فرانسوي ژبې ته وژباړل شوې او دا کتاب همدې ۲۰۲۶م. کې په

فرانسه کې په ښکلی قطع او صحافت چاپ شو. د(وطن ادب) ویبسایت کې له سلو کلونو رادیخوا لیکل شوي داستاني ادبیات په دیجیتل بڼه خوندي او دغه ویبسایت همدا اوس آنلاین دی. دا ټول د پښتو داستاني ادب د ځلانده راتلونکی زیری ورکوي.

مسعود: . په پښتو داستاني ادبیاتو کې کومې ټولنیزې موضوعګانې ډېرې تکرار شوې دي؟

استاد دودیال: د پښتو داستاني ادبیاتو موضوعات متناسب دي: ملی ارزښتونه خوندي کول، د تاریخي پېښو ثبت او په هنری پیرایه او ادبي ژبه یې بیاانځورول، د فیوډالي زړو مناسباتو په وړاندې پاڅون، د ښکلا، مینې، ادبي صنعتونو او ژبنیز اړخ پالل، د ناوړه دودونو غندل، وطنپالنه او د ښکېلاک په وړاندی ټینګار او اصلاحي او د سمون فکر روزل د دغو ادبیاتو موضوعات دي. دیوې یا دوو موضوعاتو ستومانه کوونکی تکرار پکې نه وینو، خو باید ووایو چې لاهم ځینې موضوعات شته چې دغو ادبی ژانرونو کې یې ځای تش یا ډېر لږ ښکاره کیږي؛ هغه : د ښځو دریځ په ټولنه کې، د تعلیم تعمیم ته پاملرنه، دکلیوالی وروسته پاتې مناسباتو ړنګول او مدني ارزښتونه ستایل، خرافاتو، فتالیزم او بیوزلی سره مبارزه او سیاسي شعور اوچتول دي. دغه وروستي پینځه یاد شوي موضوعات هغه څه دي چې داستاني ادبیاتو کې یې د سوژه ګرځولو هیله او توقع کیږي، دا ځکه چې لنډه کیسه او ناول د معاصر ادبي ژانر په توګه د عصر ایجابت رااخلي، خو دغو پینځو برخو کی پخ روان یاستو. په نوره نړۍ کې د موضوع له پلوه ګڼ او بیلابیل ناولونه شته، لکه : اصلاحي ناولونه، تاریخي ناول، رومانې او د مینې د کیسو ناولونه،

پوليسي او جاسوسي ناولونه، ډرامايي ناول، سايکالوجيکي ناولونه، فکري ناولونه او ساينسي ناول . دا چې ناول کوم ادبی سبک او مکتب پورې تړاو لري، هم توپير کوي، ځينې ناولونه کلاسيک، ځينې د رمانتيزم د دورې او د سيمبوليزم سبک اړوند، ځينې ريالیستيک او همداسې دا نورو سبکونو لکه اکسپرسيونيزم او مادرنيزم کې ليکل شوي ناولونه لرو.

مسعود: ستاسو په اند، معاصر پښتو داستاني ادبيات څه وخت کولای شي نړيوال ادبي او هنري ارزښت ومونديِ؟

استاد دودیال: له نيکه مرغه پښتو داستاني ادبيات اوس هم نړيوال دريځ لري او بهرنيو ژبو ته ژباړل شوي دي، خو يو څو ټکيو ته پاملرنه ضرور ده:

- ✓ د داستاني ادبياتو ښکلاييز اړخ پياوړي کول،
- ✓ د پنځولو فني او تخنيکي قوت، نوښت، د داستان ښکلاييز اړخ او ايماژونه انځورولو ته پام. نن ورځ ساينس فکشن کيسو د خلکو پام رااړولی. مور کولای شو، خپل فولکلوريک نکلونه د نوي کيسه ييز تخنيک په مرسته له هېريدو بچ او د نړيوالو پام ورته راواړوو. زمور دوديزې ټولنه کې بويه چې عصريت ته پام او د ويښتيا او روښتيا پازه پالل او د تنوير ژمنې ته وفاداري هېره نه کړو،
- ✓ د موضوعاتو تنوع،
- ✓ ژباړه(له نورو ژبو پښتو ته ژباړل او له پښتو نورو ژبو ته ژباړل).

دا هغه وخت کېدای شي چې مور د خپلې ژبې د نثر برخې او بیا د داستاني ادبیاتو برخه کې د تمرین او مشق کولو لوري ته پام وکړو. دا هیله له ځوانو داستان لیکونکو څخه لرو.

مسعود: د پښتو معاصر داستاني ادبیات له پخواني لرغوني او کلاسیکو داستاني ادبیاتو سره څه توپیر لري؟

استاد دودیال: ښکاره خبره ده چې هر عصرو زمان خپل ایجابات او ایجادیات لري. داستاني معاصر ادبیات د ایجادیاتو په حیث له لیکوالو څخه غواړي چې د وخت نوې غوښتنې په هنري او ادبي بڼه تولنې ته وروپیژني. له بلې خوا د بڼې او د ادبي سبک او د عناصرو د ترکیب له مخې هم معاصر ناولونه له کلاسیکو سره توپیر لري. پښتو کې ناول د نولسمې پیړۍ له نیمایي راوروسته دود شو، نو ځکه یې مسایل او سبک هم معاصر دي، خو د شفاهي ادب نکلونه او حکایتونه ډېر متنوع او مختلف دي. کلاسیکو داستاني ادبیاتو کې دیني مسایل، د جنګ کیسې، جادو، پیریان، دیوان، دمینې داستانونه، د پیغمبرانو د ژوند کیسې، د پند او عبرت او آن د سوداګري او تجارت موضوعات وو. تر دې ځایه د پخواني شفاهي ادب او معاصر داستاني ادب د تړاو خبره وه،اما توپیر یې دا دې چې اوسنیو داستاني آثارو کې د اوسني عصر مسایل دي، حال دا چې فولکلور کې لویه بشري، تاریخي او فکري زیرمه پرته ده. په دې اړه فولکلوریستانو ، ارکیالوجستانواو د اتنوګرافی پوهانو په زړه پورې څېړنې کړي دي.

د محتوا او ښکلا له پلوه زمور پخواني شفاهي ادبیات یوه لویه پانګه ده. د ټولنپوهنې او کلتوري انسان پېژندنې له لحاظه په شفاهي ادبیاتو یا فوکلور کې تر

ټولو زیاته په زړه پورې برخه نکلونه او حکایات یا کیسه ییز صنف دی. کیسې د قومونو او ملتونو د اجتماعي اړیکو، کړو وړو او تعاملاتو روښانه هنداړې دي. دا د ولسونو د واقعي کرکټرونو یا کردارونو په شاوخوا راڅرخي. د ټولنیز او تاریخي معرفت په لړ کې د فولکلور کیسه ییزه برخه مور ښه قانع کولای شي. د یوې ټولنې تاریخ، دود-دستور، معنوي ارزښتونه، د اجتماعي تکامل د مسیر او بهیر پېژندنه د فوکلور په داستاني برخه کې په روښانه ډول موندلای شو.

د کیسې کولو او ویلو شوق په پښتنو کې ډېره سابقه لري. مونټ ستوارټ الفنستون(۱۷۷۹-۱۷۵۹) د کلیوالو او باندې چې پښتنو په اړه لیکلي دي: ...(له ډوډۍ نه وروسته دوی کښېني او د نکلونو او بدلو ویلو د پاره یوه دایره جوړوي. زیاتره نکلچیان بوډاګان دي. د دوی قصې د پاچایانو، وزیرانو، زیارتونو، غرونو او دریابونو، د پېریانو او ښاپېریانو دي، خو ډېرې یې دیني او د جنګ په باب هم دي. دغه کیسې له غزلو او نارو سره ګډې شوې او ان د غیرت په ټکي ختمېږي. پښتانه له کیسو او غزلو څخه ډېر خوند اخلي. څه وخت چې یوه کیسه ویل کېږي، دوی ټول چپ ناست وي. د هغې په پای کې ټول د ستاینې نارې وهي: ای شاباش،....)

د پښتو نکلونو آدم درخانۍ، دلی شهۍ، پتې رابیا، موسی خان ګل مکۍ، جلات محبوبا، مومن خان شیرینۍ، یوسف خان شیربانو، تاج محمد نمرو او نورو اصلي مأخذونه او منابع د همدغو کیسو شفاهي روایتونه او نکلونه دي چې لوستیو او نالوستیو شاعرانو زیاتره د بدلو او مثنویانو په بڼه لیکلي دي.

ادبپوهان د هغه ولس د ادبياتو زېرمه پياوړې بولي چې په بنسټ کې يې د فوکلور ډبرې لګېدلې وي. دوی ځوانو ليکوالو ته سپارښتنه کوي چې که غواړي خپل ادبي ايجاد پر مناسب مقام ودروي، نو هڅه دې وکړي چې د ولس له ذوق څخه الهام واخلي، دا ذوق کلاسيک ادب کې مونده شي. دغه راز، دوی وايي چې ننني کيسه ليکونکي به په خپل فن کې هغه وخت بريالي وي چې خپله نوې کيسه د شفاهي کيسې په تقليد کې وليکي. زمونږ په شفاهي ادب کې هره کيسه د يوې هينداري په شان د ټولنې ټول مناسبات منعکسوي.

مسعود: تاسو د پښتو معاصر داستاني ادب مهم ځواک او پياوړتياوې، خو له بلې خوا مهمې ستونزې، کمزورتياوې او د ودې او پراختيا اړتياوې، څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: پښتو معاصر داستاني ادب د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې را څرګند شو. چې د پخواني ادب سره يې په ګڼو برخو کې لوی توپير درلوده.د پښتو پخواني ادب زياته برخه نظم کې و، په ځانګړې توګه غزل او قصيده له عربي ژبې څخه اغېزمنه او پښتو شاعري او غزل ليکنه د عربي عروضو تابع شوې وه. په لومړۍ او دويمه دوره کې د عربي ژبې څخه ګڼ نظمې ژانرونه پښتو ته داخل او د پښتو د شعر لمن پرې سينګار شوه. مګر د داستاني معاصر ادب (لنډې کيسې، ناول او رومان) رامنځته کېدل او مخکښو نثر ليکونکو پښتو معاصر نثر را جوړ کړ. د اروابنياد حبيبی، محمدګل مومند، خادم، الفت، پرهيز، پژواک، بېنوا، قتيل او نورو درنو مشرانو ليکنو ښکلی معاصر نثر ترويج کړ. لږ وروسته بيا د بهرنيو ژبو څخه د داستاني ادبياتو په ژباړې سره د پښتو ژبې اړيکې له لويديځ ادب سره هم وټرل شوې، وار په وار نثر پياوړی شو. په هېواد کې د مطابعو او د چاپ د صنعت له

پرمختګ سره د پښتو نثر نور هم د بڼې او جولې له پلوه پراخه شو (ادبي ټوټه، یونلیک، خاطرات لیکل، لنډه کیسه، ناول). دغو ادبي ژانرونو ته هنري صنعتونه لکه سیمبول، استعاره، تشبه، پارادکس او نور راغلل او دا دی اوس تر جادویي ریالیزم او ساینس فکشن پورې را ورسیدو. اوس پښتو ادب او په ټیره داستاني ادب کې، خوږ او روان نثر، معیاري لیکدود، د ژبې علمي مطالعې، د نوې یا معاصرې ژبپوهنې د میتودونو زده کړو او دود کېدلو (لکه فون، فونیم ، تنقیط...) او نوی متن ته پام وشو. مخکې د ناظمانو "نثر مسجع" او "بحرطویل" (!)... دوره کې دا مسایل چا پېژندل هم نه. پرله پسې ټولنیزو او سیاسي بدلونو پښتو ادبیات او داستانی آثار له دودیزې بڼې څخه را وکاږل او نوې تکنالوژي د هنري نثر د پرمختګ لامل شوه. دا پرمختګ د نثر دواړو برخو؛ یعنې هم هنري نثر کې او هم عادي/ عمومی نثر کې ښکاري. اوس زمونږ داستاني ادب د مینې، طبقاتي تضادونو، تاریخی سوژو او ملي فکرې اوډون څخه ووت، د ښځو د ژوند مسایل، ښاري پېښې او مناسبات، ښوونه او روزنه او رواني مسایل آجنډا ته راغلي دي.

خو هیره د ې نه وې چې د داستاني ادب د موضوعاتو د تنوع، فني او تخنیکي اړخ ترڅنګ باید چې د (Free flow of the Stream of Consciousness) فضا او احاطه هم هېره نه شي.

بل دا چې کره کتنه وکړو: ادبي کره کتنه یوازې یوه وسیله نه، بلکې د ادبي فکر د پرمختګ او د هنري معیارونو د ارتقا عامل ده. په علمي کره کتنه کې ادبي اثر د خپل وخت له ټولنیزو، فکري او فرهنګي شرایطو سره د ښېګڼو او نیمګړتیاوو په ښودلو سره تلل کیږي، د اثارو هنري جوړښت، فکري محتوا، ژبه، تخنیک،

اسلوب، نوښتونه، له ټولنیز او فرهنګي چاپېریال سره یې اړیکې او په ټولنه یې اغیز په علمي او تحلیلي توګه څېړل کیږي.د ادبي کره کتنې په پرمختګ سره، د ادبي اثر د ارزونې معیارونه هم بدلیږي. په یوه دوره کې کېدای شي د ژبې فصاحت، عروضو، لفظي ښکلا او دودیزو ادبي اصولو ته ډېره پاملرنه وشي لکه د پښتو کلاسیکه دوره؛ خو په بله دوره کې ممکن د انسان رواني مسایل او سایکالوجیکي تحلیل، ریالیزم، د ادبي اثر عناصر او سکښت، ژبني معیار، ادبي صنایع او سمبولونه، روایت او له متن څخه د لوستونکي د تاویل څرنګوالی د ارزونې مهم معیارونه وګرځي. پښتو داستاني ادبیات چې له دوه سوه کلونو زیات لرغونتوب نه لري، باید په ګړندي ډول خپله لمن کې نویو مسایلو ته ځای ورکړي چې دا د کره کتنې په مرسته د ثابتو معیارونو پر ځای د بدلېدونکو او تکامل موندونکو معیارونو په رامنځته کولو کې کیدای شي. د شلمې او یوویشتمې پېړۍ ادبي تاریخ دا څرګندوي چې کله د ادبي ارزونې زاړه معیارونه د نویو ادبي تجربو د تشریح توان له لاسه ورکړي، نو د کره کتني نوې لارې باید رامنځته شي. ورسره یو ځای نوې ژبه یا نوی هنري تخنیک د کره کتنې له لارې پېژندل کیږي. کره کتنه د نوښت او ادبي بدلون ترمنځ د منځګړي او لارښود رول ترسره کوي او د ادب لپاره ټاکل شوي معیارونه، د اثر له داخلي جوړښت، تاریخي شرایطو، فرهنګي شالید، ټولنیز واقعیت او هنري ځانګړتیاوو سره په ګډه د ارزونې مناسب معیارونه رابنیيي. کره کتنه له یوې خوا له معاصر پلوه د آثارو د ارزونې معیارونه او له بلې خوا د نویو ادبي تیوریو د ښودلو او دود کولو د ودې لپاره فکري او علمي زمینه برابروي.دا هغه وخت چې د صدیق روهي، تقویم الحق کاکاخېل ، افضل رضا ، پریشان خټک، ایاز داودزی، همېش خلیل، ډاکټر شېرزمان طایزی، اقبال نسیم خټک، رحیم شاه، پروفیسر رب

نواز مایل، گل باچا الفت، ابراهیم عطایي، دوست محمد شینواری، ډاکټر مجاوراحمد زیار، استادرحیم الهام، خالد خان خټک، ډاکټر اعظم ، دوکتور عبدالغفورلیوال، استاد ښکلي، غضنفر ، آصف صمیم، نافع همت، استاد معصوم هوتک په شان پیاوړي قلموال، چې له فرهنگ، ادب، ژبې ، تاریخ او ټولنې سره آشنا او ادبی تیوري باندې آگاه لیکوال وو/ دي، دغې برخې ته پام وکړي. دلته مې د یو شمېر هغو درنو لیکوالو نومونه هم یاد کړل چې وفات شوي دي، خو لارښوونکي نښېرونه یې د معتبر اخځ په توگه شته چې ځوانانو ته یې لوستل بیخي ضرور دي او دغه نور درانه ذوات چې شکر الحمدلله حیات دي او دا اوس هم لیکنې کوي، کره کتنه کوي، ښکلي تخلیقات ایجادوي، دوی ته مو ډېره تمه ده چې ستاسو د وینا سره سم ؛ کمزورتیاوې راته بشپړې او د ودې او پراختیا لاره راوښیي. په تېره بیا نثر او داستاني ادب کې د کمیت او کیفیت، شکل او محتوا (څومره والي، څرنگوالي، جولې او بڼې) پرمختیا ته اړ یاستو.

مسعود: د مصنوعي ځیرکتیا، ټکنالوژۍ او ډیجیټلي فرهنگ پرمختگ او پراختیا د پښتو معاصرو داستاني ادبیاتو پر راتلونکي څه اغېز کولی شي؟

استاد دودیال: مصنوعي ځیرکتیا او دیجتلي تکنالوژي او تخنیک یو بل سره توپیر لري. مصنوعي ځیرکتیا د چاپ او نشر ماشین او ویبسایټونو سره هم توپیر لري. د مصنوعي ځیرکتیا اوسني وضعیت په کتو او دا چې زمور ځوانان ورځخه څرنگه کار اخلي، د داستاني ادب په راتلونکې ممکن څه مثبت او ښه اغېز ونه لري، خو دیجتال وسایل، د چاپ او نشر نوې آسانتیاوې، ویبپاڼې، د کتابونو د طبع کولو نوې تکنالوژۍ او ماشینونه د کتاب او خپراوي ښه وسایل دي، د ادبیاتو او پوهې په وده

او پرمختيا کې مثبت رول لري. مصنوعي ځيرکتيا يوه بې احساسه ښکارنده ده، خو ادبي ښيير پنځول احساس، ښکلاخوښونې، نوښت او عاطفې سره تړاو لري. ديجتال تخنيک په اکاډميکو مرکزونو او پوهنتونونو کې د نړيوالو ادبياتو د مطالعې، د ادبي مکتبونو د پيژندنې او د بشري علومو او ټولنپوهنې په برخه کې د نويو څېړنو لپاره لاره هواروي. پوهان په دې باور دي چې د نړۍ د مشهورو ليکوالانو لکه هومر، شکسپير، هوګو، داستايوفسکي څخه رانيولې تر ګابريل ګارسيا مارکز پورې، د دوی د اثارو مطالعه مور ته د بشر د تېر تاريخ او د هغه د راتلونکو هيلو په اړه ژور ليدلوری راکوي. دا مطالعه هغه وخت ممکنه کيږي چې مور پرمختللې تکنالوژی ولرو. د معلوماتي ټکنالوژۍ په پراخېدو سره اوس د نړۍ ادبي شهکارونه د ډيجيټل کتابتونونو له لارې هر چا ته په اسانۍ د لاسرسي وړ دي، چې دې چارې د کلتوري تنوع په ساتلو او د تمدنونو ترمنځ د تعصب په کمولو کې بېساري مرسته کړې ده. په دغو اثارو کې د فلسفې، اخلاقو او ټولنيز عدالت په اړه بحثونه د يوې باخبره او متمدنې نړۍ د جوړولو لپاره بنسټيز ګټل کيږي. د چاپ او نشر نوې تکنالوژي د کتابونو ښکلي ډيزاينونو او صحافت، د لوستوالو لپاره آسانتيا راوستې ده. انترنيت ټولو خلکو ته د آنلاين کتابونو د رسولو آسانتيا برابروي، ويپانې د ګړندي، ارزانه او لوړ کيفيت لرونکې خپروونکې وسيلې په توګه يوه بله نوې آسانتيا ده، خو مصنوعي ځيرکتيا لا هم د تخليق برخه کې نده آزمويل شوې. دا لا تر اوسه يوه نوې ښکارنده ده، ګورو به چې د انسان د طبيعی ځيرکتيا او خلاقيت سره سيالی کولای شي که نه ؟ ځواب دا دی: اټکلونه وايي چې مصنوعي ځيرکتيا د انسان طبيعی هوش او ذکاوت سره سيالي نشي کولای.

مصنوعي ذکاوت يا د ماشين او تخنيک ځېرکتيا د انسان د فکري اوچته توانايي او استعداد په برکت يو جوړ شوی سيستم دی چې يواځې په معلوماتو او الګوريتمونو باندی تکيه کوي، خلاقيت نه لري. مصنوعي يا د بشر په استعداد او لاس دغه جوړه شوې تکنالوژي داسې يو سيستم دی چې يواځی هغه ځوابونه راکوي چې ورزده شوي، پکې ثبت دي او له بيلابيلو سرچينو يې رااخيستي دي، که چيرې کوم استثنايي او ناوړه او نااشنا وضعيت پېښ شي، ممکن سمه پربکړه ونشي کولای او مورِ ته به سم ځوابونه را نه کړي. دا سيستم د انسان د خلاقيت او ذکاوت په پرتله محدوده برخه کې (پوهه) لري. اما همدغه محدوده پوهه چې تراوسه دې سيستم کې ځای شوې ډېر زيات معلومات دي او د ستونزو او اړتيا پر مهال مورِ سره لويه مرسته کوي، خو د هنري او ادبي ايجاد او هغه ښکلا انځورول چې طبيعي ذکاوت يې توصيف او تخليق کوي، نشي تخليق کولای. پايله دا چې تکنالوژي مورِ سره ډېره لويه مرسته کړې او کوي يې، مصنوعي ذکاوت هم يو پرمختللی سيستم دی، خو د هنر او ادب نړۍ جلا نړۍ ده چې طباعتي او بربښنايي تکنالوژي پکې ډېر مثبت رول لري، خو مصنوعي ځېرکتيا نه!

ماته د آنلاين او بربښنايي کتاب په پرتله د کاغذي کتاب لوستل خوند راکوي، د کاغذ بوې راباندې ښه لګيږي او د کتاب مخ راته تر هر مخ ښايسته ښکاري. د معاصرو ديجتال امکاناتو او انترنيت د مهيا والي سره سره کاغذي(طبع شوي) کتاب ته لومړيتوب ورکوم. اروپا کې دا اوس هم هر کال سلګونه عنوانه کتابونه چاپ او بازار کې د خلکو سيلاو ور مات وي، ترن، بس، تمځای، پارک او کورکې

خلک د رومان او ناول کتابونه لولي او د لنډو کیسو لوستلو ته هوسیږي. لاهم د کاغذ او کاغذي کتابو دوران پای نه دی موندلی او نه به پای ومومي.

مسعود: پښتو داستاني ادب له شفاهي نکل څخه لیکلي داستان، له ساده ټولنیز روایت څخه هنري کیسې، او له سیمه‌ییزې تجربې څخه د جګړې، مهاجرت او معاصر انسان نړیوالو مسئلو ته اوږد سفر کړی دی. تاسو د پښتو داستاني ادبیاتو دا اوږد سفر او راتلونکی څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: پښتو ژبه ډېر بښکلې، بډای او پراخ ولسی(شفاهی/فولکلور) ادب لري. ولسي لرغونی ادب مو د لنډیو او متلونو ترڅنګ؛ تاریخي روایات (په تیره روایتي تسلسل سره)، حکایتونه او نکلونه لري. له څه کم دوه سوه کاله را دېخوا مورږ لیکلي معاصر داستاني ادب ته را ورسیدو. اوس دا ځېلونه د کلاسیک دور د داستانو او نکلونو په تجربو سره دوام لري. پښتو کلاسیک ادب کې اخلاق، عرفان، حماسه، ملي شعور، ټولنیز ژوند، انساني روان، حکمت، طبیعت او د ژوند فلسفي مسئلې وې. د همدې موضوعاتي تنوع له امله زمورږ معاصر داستاني ادبیات له یوې خوا د کلاسیک او شفاهي ادب میراث او له بلې خوا د خپل عصر د فکر، فرهنګ او ټولنیز ژوند حامل بلل کېدای شي. مورږ خپلو معاصرو داستاني ادبیاتو کې د فولکلور او کلاسیک ادب بډای میراث، د ارزښتونو دوام او انعکاس وینو. دا دوام د پښتني فرهنګ او کلتور د ساتنې، انتقال او بیا ژوندي کولو په برخه کې ځانګړی رول لري. ځکه کلاسیک ادب یوازې د بښکلا او هنري بیان مجموعه نه وه، بلکې زمورږ د درنو نیکونو د فکر، منل شویو کودونو، دودونو، اخلاقو، تاریخي حافظې او ټولنیزو اړیکو یوه مهمه ادبي ذخیره هم ده. په دې ادب کې پت، ننګ،

مېلمه‌پالنه، غيرت، مېړانه، جرګه، حجره، خپلواکي، وفاداري، کورنۍ اړيکې او ټولنيز مسئوليت په ادبي او هنري بڼه و. اوس هم زمونږ معاصر داستاني ادب کې مېړانه، پښتني ارزښتونه، ملي شعور او ټولنيز مسئوليت اخلاقي او انساني ارزښتونه، وطنپالنه، تواضع، وروروليي او انسان‌دوستي له کلاسيک ادب په ميراث اخيستي دي. کلاسيک ادب د شفاهي فرهنګ ډېرى عناصر لکه متلونه، اصطلاحات، ولسي تصويرونه، دودونه، مينه او ټولنيزې تجربې له پخوانيو زمانو څخه زمونږ زمانې ته رالېږدولي دي. له همدې امله د کلاسيک ادب مطالعه مونږ ته يوازې د پخوانيو شاعرانو د شعرونو و متنونو پېژندنه نه راکوي، بلکې د پښتني ټولنې د کلتوري حافظې او فکري جوړښت د درک وسيله هم برابروي. البته کلاسيک ادب ته درناوى او هغه ته د يوه درون ميراث په توګه کتل بايد د فرهنګ يو ثابت او نه بدلېدونکى تصوير نه وي؛ بلکې د هغه د منلو وړ ارزښتونه يې ثبت، نيمګړتياوى يې نقد، اوسني دوران سره يې تطابق تفسير او کله ناکله يې اصلاح، هم کړو. نو ويلاى شو چې زمونږ د نيکونو معنوي ميراث، زمونږ ټاټې فولکلور او ولسي نکلونه او کلاسيک ادب د معاصر فرهنګ لپاره هم حافظه ده، هم ادبي بيان او هم د ارزښتونو د نسلونو ترمنځ د لېږد يوه مهمه وسيله ده. زه يقين لرم چې ځوان کول به داستاني ادب ته لازياته ښکلا او ځلا ورپه برخه کړي.

مسعود : لږ مخکې مو د داستاني ادبياتو په لړ کې لنډه کيسه د ناول او رومان ترڅنګ؛ د يوه ځانګړي ځېل او ژانر په توګه يادە کړه، که د دغې ښکلي هنري او ادبي ځېل او ژانر د پېژند او تخنيکي ځانګړو توکو(عناصرو)، لنډې تاريخچې په اړه

او دا چې ولې دا ځېل دومره په زړه پورې دی. ښه به وي که تاسو په دې برخه کې لنډ مالومات را کړئ.

استاد دودیال: لومړی به د لنډې کیسې پیژند ته راشو: لنډه کیسه ، چې په پښتو ژبه او ادب کې د دري ژبې د داستان کوتاه او د انګریزي ژبې د شارټ سټوري (short story) سره معادله او هم مانا ده ، د اصطلاحي پېژندنې په لړ کې یې د بېلابېلو ادبپوهانو او لیکوالانو له خوا بېلابېلې توضیحي او تشریحي څرګندونې شوي ، چې ځینې یې دلته د دغه منثور ادبي ژانر د پېژندنې لپاره رااخلو:

لنډه کیسه یا داستان کوتاه یو نوی ادبي نثري داستاني ځېل دی، چې د پېژند لومړنۍ ځانګړنه یې لنډوالی دی. د کیسې دغه لنډوالی هغه وخت محقق کېدای شي چې لیکوال د یوه اصلي کرکتر(کیدای شي فرعي کرکتر/کرکترونه هم ولري) او یوې اصلي پېښې(کېدای شي کومه فرعي پېښه هم کیسه کې راوستل شي) په رعایت او بیان سره، خپله کیسه داسې ښکلې راته ووایي چې یوازې اړینې برخې یې د دیالوګ، دمنظزو د ښکلي انځورونو سره د کیسې تر اوج او غوټې پرانېستو پورې راونغاړي. مهم شرط پکې تلوسه ده.

ډېر نور د ادب د تیوري ماهرین د لنډې کیسې بنسټیز توکي داسې راپېژني؛ څوک(کرکټر یا کرکټرونه)، چېرته(مکان)، کله(وخت)، څرنګه(پېښه / پېښې)، ولې(د پېښو منطقي دلیل/دلایل) او څه وشول(پای). خو ستونزه دا ده چې دا عناصر په ډېره خوږه ادبي ژبه او په هنري ایماژونو او دیالوګونو او منظرو سره په اغیزمن ډول پای ته ورسول شي او په طبیعي بڼه وسکنل شي. یو شمېر نور عناصر هم په اساسي توکو کې شمېرلای شو لکه تلوسه، معقول تصادف، ډراماتیک یون، په

فني مسلسل ډول ټکر، اوج او بیا داسې پای چې لوستونکی ونه انګېري چې ګواکې لیکوال تېر ایستی دی. په دې توګه لنډه کیسه یو داسې فن دی چې ځان ته ښکلاییز اصول او فني غوښتنې لري لکه کوتلی تاثیر، رمزیت (سمبولیک والی) او د موادو فنکارانه اوډنه، هره کیسه باید تلوسه، پیل ، منځ او پای سره یو ځای د یوې انتباهي او هیجاني پایلې لرونکې وي. کیسه باید له پیل څخه منطقي وي پلاټ او بیان یې د منلو وړ، کافي منسجم او له ولولو ډک وي. د کیسې پلاټ (جوړښت) د احساساتو، فطري درک او ایډیاوو څخه جوړېږي .

د تاریخچې پوښتنه مو هم کړی ده، باید ووایو چې: لنډه کیسه له آره له هغو نکلونو څخه راپیلېږي چې په تېرو وختونو کې به خلکو په شفاهي ډول د وخت د ښه تېرولو، پند، له تیرو وختو څخه د خبرتیا، د ملي اتلانو د درناوی او د هغوی په یاد ساتلو، روزنې او نورو موخو په لرلو سره یو بل ته ویل، په ځانګړي ډول ماشومانو ته. کیسه ویل یو ټولنیز عمل او یو بل سره د انسان د (اُنس) دښودلو ثبوت دی. د انسان د ژوند سره سم کیسې هم پر ځمکه پل کېښود . په انساني ژوند کې د هرې کړنې بیانول خپله یوه کیسه ده. یوه فلسفي مقوله ده چې وایي: (انسان د انسان په وړاندې انسان دی) په دې مانا؛ که انسان غواړي خپل انسانیت ثابت کړي، نو مجبور دی چې نورو ته د زړه حال ووایي او بالمقابل یې له نورو واوري، ورځخه زده یې کړي، له پخوا وختونو خبر شي، یو بل سره اړیکې ولري او داچې انسان یو ټولنیز مخلوق دی ، هرو مرو غواړي چې له خپل همنوعه سره راشه درشه او اړیکې، خبرې- اترې او مرکې ولري او په دې خبرو-اترو کې کیسې هم راځي ، او د همدې

ټولنیزو اړیکو له امله کیسه راوزېږېده. کیسه یواځې د انساني ټولنې ځانګړنه ده، کیسه اوربدل او کیسه کول د یوې رواني اړتیا، تندې او غریزې تر بریده رسیږي.

ننني فني هنرمندانه لنډه کیسه په لویدیځ ادب کې د نولسمې میلادي پېړۍ په پیل کې پیدا شوه . هرکلی یې ځکه وشو چې نور نو نوې نړۍ د بوختیاوو په حال کې وه او د پخوانیو افسانو او اوږدو کیسو اوربدلو یا لوستلو ته چا وخت نه مونده او بل لوی لامل یې دا و چې په افسانو کې به کرکټرونه ، پېښې ، چاپېریال او آن کله کله خبرو اترو له انساني ژوند سره اړخ نه لګاو، له رواني پلوه انسان اوربدو ته اړ، سرګذشتونو څخه خبربدل ورته جالب او خپل همنوع ته غوږ نیول یې یوه غریزه ده، نو ځکه کیسې ته اړتیا ده.

د لنډې کیسې معاصره او تخنیکي لیکلې بڼه د ډېرو پوهانو په اند د لومړي ځل لپاره په انګریزي ادبیاتو کې پیدا شوه چې امریکا کې ځینو لیکوالانو لکه (E. A. Poe; Mark Twain, Sherwood Anderson; James Baldwin, F. Scott Fitzgerald; Ernest Hemingway, Edith Wharton, William Faulkner; Sinclair Lewis; Henry Slesar) دا ادبي ځپل پیل او پرمختیا یې ورکړه. افغانستان کې هم دلنډو کیسو لړۍ، زمور د نیکونو او اناګانو نکلونو سره تړلې ده. کټ مټ لکه نوره نړۍ کې. زمور د نیکونو موخه هم له نکلونو څخه پند، پوهه، عبرت، د نیکی توصیف او د بدي غندنه، د وطنپالنې د روحیې روزنه او دې ته ورته غوره موخې وې. په افغانستان کې لنډه کیسه چې لرغونو نکلونو سره ډېر اړخ لګوي، له تقریباً سلو کلونو څخه په معاصر او فني ډول دود شول. په اوسني وخت کې ډېر لیکوالان هڅه کوي چې لنډې کیسې ولیکي.

پوښتنه مو کړې چې ولې کیسه دومره مقبوله واقع شوه؟ دا چې د داستاني ادب د هر صنف او ډول په پرتله لنډه کیسه خلکو ډېره مقبوله کړې ده او د مقبولیت لامل یې لنډون، د وخت د ضایع کېدو مخنیوی او سپما ده ځکه چې لوستونکی یا اوربدونکی یې په لږ وخت متلذذ او یوه لنډه ناسته کې یې هم لوستلی او اوربدلی او له کیسې څخه پند ،خوند او انتباه په اسانه توګه ترلاسه کولای شي.

قدرمن اینجنیرصاحب اوس چې د پوښتنې څلور برخې(تعریف، تاریخچه، ځانګړي عناصر او دمقبولیت دک او دلیل) روښانه شول، باید ووایو چې لنډه کیسه یو مهین هنر دی، نو ضرور ده چې ځوانان دغو څو کرښوته هم پام وکړي:

په کیسه لیکنه کې د ادبي اصولو او قواعدو په نظر کې نیول حتمي دي. لنډې کیسې په دوه ډوله؛ ساده کیسه او تحلیلي کیسه ویشو. تحلیلي کیسه لیکل تر نورو سخته ده، هغه یو ډول نبوغ، الهام او موهبة غواړي، خو د ساده کیسې لپاره تکنیک او د لیکلو استعداد لرل کافي دي. په کیسه کې باید د ادبي ژبې په کارولو ټینګار وشي . ځوانان او نوې کیسه لیکوال باید له ژبنیو اصولو څه ناڅه خبر وي، ترڅو یې کیسه بریالۍ وي.لنډه کیسه کې باید د پېښې، کرکټر او تلوسې ترمنځ یو نه شلېدونکی تړون وي. د کیسه لیکنې لومړی ګام د موضوع موندل دي. کیسه ییز موضوعات ممکن دېر زیات نه وي، خو دغه هره موضوع په یو میلیون لارو او له بېلابېلو زاویو کښل او لیکل کېدای شي(!)، یعنې میلیونونه موضوعات ترې جوړېږي. لیکوال کولای شي چې د کیسې موضوعات په کور، کارځای، لاره، هوایي ډګر، موټر، تمځای، دغم اونښادۍ مجلسونو او هرځای کې وموميي. د ژوند ډګر ډېر پراخ دی.هره خبره که ډېره عادي هم وي، د یو ماشوم معصومیت، د یو

بیوزله مجبوریت، د یوه الوتونکی ازاد پرواز، د سمندر د اوبو وهمناک غږ، د پېغلو خندا، د اخترونو او نوروزونو خوشحالي، د سرتیري په زړورتیا د سنګر سوبه ... کېدای شي د کیسې پر یوې او یا ګڼو موضوعاتو بدل او د الهام سرچینه شي، خو په دې شرط، چې خیال، ادبي صنایع او فني تخنیک ورسره مل شي. کیسه لیکوال باید لوستونکو ته داسې موضوع وړاندې کړي چې هغه ته دا پوښتنې پیدا شي :

له کرکټر سره څه کېږي؟

څنګه به کرکټر له دې ستونزې څخه وځي؟

آیا د غوټې اوارېدا ته به سم د منلو وړ حل پیدا شي، پایله به څه وي؟

له دې پوښتنو مطلب دا دی چې په موضوع کې خوښښت پیدا کړي، راویې سپړي، ویې پېچي او تلوسه په کې خوندي کړي چې لوستونکی موضوع تر وروستۍ کلمې په خوند ولولي. غوره ده چې په کیسه کې دې خیال له حقیقت سره ونغاړل شي او موضوع دې د خیال په مټ پر مخ یووړل شي.د موضوع له پیدا کولو وروسته باید پلات پوخ شي پېښه او کرکټرونه یې ښکاره او روښانه شي بیا دې کیسه بشپړه شي. یوازې په زده کړه څوک تکړه کیسه لیکوال کېدای نه شي، خو ځینې قواعد او لارې شته چې د کیسې چوکاټ جوړوي، د هغو په زده کړه یو مستعد لیکوال کولای شي کامیابې کیسې ولیکي. د کیسې چوکاټ پر دریو اساسي ستنو ولاړ دی؛ غوټه، له غوټې رازېرېدلی ټکر او له ټکره پیدا شوې پایله. د کیسې د چوکاټ توکي دا مرسته راسره کوي چې لاندې پوښتنو ته ځواب پیدا کړو چې آیا د کیسې موضوع غوټه درلوده، آیا کرکټر له کومې ستونزې سره مخ شو، آیا داسې څه په کې

وو چې کرکټر یوې ځانګړې پرېکړې ته اړ کړي او په پای کې کرکټر څنګه له پېښې سره مخ شو او آیا تړې ووت؟

تر دې وروسته د کیسې پیل او پای، د کیسې غوټه، کرکټر، د نثر اسلوب او مکالمې پرمخ بیول ضرور دي. دلته مکالمه د کیسې یو مهم توکی دی، ځکه په کیسه کې د دې عنصر شته والی د موضوع له حرکت او پرمختګ سره مرسته کوي. ماهر کیسه لیکوال کله هم مکالمه کټ مټ د عوامو د عادي خبرو اترو په څېر نه وړاندې کوي. ځکه چې خلک عادتا مشخصې، روزمره او د ټاکلې موخې خبرې کوي او ټکي په ټکي د خلکو د خبرو اترو رانقلول په کیسه کې د داستاني متن استازیتوب نه کوي. بلکې هغه وخت دا خبرې د داستاني متن بڼه خپلوي چې لیکوال یې مخیل کړي، چاڼ یې کړي، ویې تلي، د قلم په قوت او نوښت لرونکی بڼه یې انځور کړي او په هغه لیکه یې وربرابر کړي چې د کیسې له پېښو سره سمون خوري.

مسعود: په پښتو معاصرو داستاني ادبیاتو کې د معاصرې لنډې کیسې پیل او د لنډې کیسې د ژانر راڅرګندېدل، لومړني پړاوونه او مخکښ لیکوال څوک ول؟ ښه به وي که تاسو په دې تړاو لنډ مالومات راسره شریک کړئ.

استاد دودیال: قدرمن او منلی اینجنیر صاحب تاسو د لنډې کیسې د تاریخي بهیر پوښتنه کړې. د پښتو په داستاني ادب کې د لنډې کیسې د تاریخي بهیر د څېړنې په لړ کې د دې خبرې یادونه ضروري ده چې مونږ د پښتو ژبې په لیکلي ادب کې له لسمې هجري پېړۍ راهیسې د نکلونو او لنډو حکایتونو او کیسه ییزو روایاتو بېلګې لرو. البته هغه وخت او دوران د معاصرې تخنیکي- فني لنډې کیسې څرک

نه و لګيدلی او نه چاپي رسنۍ وي، خو د فرهنګي ميراث په توګه راپاتې دي. يو شمېر نکلونه، ديني کيسې او روايتونه پخوانيو کاتبانو په قلم ليکلي دي . د معاصر داستاني ادب د پوښتنې د پوره ځوابولو لپاره دوه ټکي مخکې تر مخکې يادوم:

د هنري نثر او داستاني ادبياتو څېړونکو د سيمې او پښتنو اوسني سياسي وضعيت او له ۱۹۴۷م. وروسته د مصنوعي جغرافيې له رامنځته کيدو وروسته، پښتو داستاني ادبيات دوو حوزو کې څېړلي دي؛ کوزه پښتيخا او بره. ريښتيانۍ خبره خو دا ده چې پښتو ټوله يوه ژبه ده، کوز او بر بېلول يې چندان سم نه بريښي. هنری پښتو نثر ټولو پښتو ادبياتو کې ګډ بحث دی، خو مشکل دا دی چې کله ۱۹۴۷م. کې جغرافيه لږ بدله شوه، دا وخت څېړنيز کارونه، مطبوعات او څېړنه هم دوو خواوو پورې تعلق وموند، داځکه چې اړوند اداري ټولې حکومتي وې، خو ژبه او روايات ولسي وو. په دې ډول ملي او ولسي فرهنګي ميراث سخت د سياست تر اغيز لاندې راغی، دا هم لکه د واحد ملت په شان دوه برخې شو. نو زه وايم چې د پښتو ادب په برخه کې بايد د کوز او بر توپير نه وي، خو اوس چې زمور ريفرنس د دوو جلا حوزو(کوز اوبر) اغيز لاندې ببل شوی، اړ ياستو مور هم هغسې وليکو.

دوهمه خبره دا ده چې زمور معاصر داستاني ادبيات تر ډېره د پخوانيو ولسي نکلونو او شفاهي ادبياتو او حکايتونو خواړه لري، نو د هغو يادونه هم ضرور ده.

اوس مې چې دا دوه شرطونه کېښودل، ستاسې د پوښتنې په اړه به لنډ ځواب وليکم:

لا ډېر مخکې زمور فولکلور کې داسې ولسي نکلونه وو چې د محتوا له پلوه يې ټولنيز پيغام، د تلوسې له پلوه يې عجيب زړه راکښون، د رسالت له مخې يې د

سمون، برابري، میړانې ، نیکي، تساند، زغم او د ستونزو په وړاندې ټینګار تلقین کاو. دغو نکلونو عواطف تلطیف کول، ذوق ته یې پالنه ورکوله، د ژمي په اوږدو او سړو شپو کې به یې اوریدونکي خوښ او تودول. دا نکلونه به مشرانو؛ په تېره بیا باباګانو او انا ګانو بچیانو او لمسیانو ته په ځانګړي خوند اورول. د ژمي پیتاوې ته به هم خلکو د سپینږیرو او مشرانو نکلونو ته غوږ نیو. دا نو هاغه د سندلیو، تاوخانو او پلته یې ډیوو دوران و. د اناګانو دغو نکلونو به لکه پېلوځه توره شپه رڼا، لکه دنداسه به یې کوټه عطرجنه او خوند به یې د لاندې تر بنورا هم زیات و.

د نکلونو، حکایتونو او کیسو دا دوران د مطبوعاتو د ستوري په رابره کېدو سره، یو بل پړاو ته واوښت؛ هغه د معاصر لنډ داستان یا نوې تخنیکی- فني لنډې کیسې د لیکلو او مجلو او اخبارونو کې دهغو د خپرېدو دوران دی. د پښتو ادبیاتو په افق کې معاصره لنډه کیسه لکه د سباوون ستوری وځلیده، چې وروسته یې د هنري نثر په وده اغېز وکړ.

د کیسو د څېړنې او د ننني لنډې کیسې د سر ربښتې د موندلو لپاره به د اوسنۍ کوزې پښتیخا د اروابناد اخوند احمد (ژوند: یوولسمه هجري پیړۍ) لنډې منثورې کیسې یادې کړو. دا کیسې له نن څخه څلور سوه کاله پخوا په ساده قلمي بڼه لیکل شوي دي، وروسته یې بیا د طباعت او ماشین په راتګ سره چاپي بڼه هم ومونده. چې له هغو څخه د بېلګې په توګه د ((ورک زوی څنګه پیدا شو!)) نومې کیسه ده چې د ننني کیسه لیکنې په چوکاټ کې بڼه مطالعه پرې کېدای شي او د اوسنۍ لنډې کیسې ډېر هغه ټکي پکې شته چې اوسنۍ کیسه لیکنه یې له مونږ څخه غواړي. برسېره پر دې د مولوي نور محمد نوري افغان په نچه روه په ۱۲۰۸ه

ق. کال کې تالیف شوې کیسې دوهمه بیلګه ده چې تر اوسه مور مونډلې ده. په دې ټولګه کې اووه لس واړه واړه حکایتونه او روایتونه، چې ډېر په خوږه ژبه د ولس له محاورې سره برابر لیکل شوي دي ، راغلي دي .

لکه مخکې مو چې وویل د چاپې رسنیو را میدان ته کیدو د پخوانیو نکلونو او معاصرې لنډې کیسې ترمنځ کرښه وکښله، اما د ولسي نکلونو خوند لا هم د هیڅا هېر نه دی. پښتو ژبه کې لومړنی لیکوال چې په دغه لړکې یې خپل قلمي ځواک ازمویلی اروابنباد سیدراحت زاخېلي و، چې پر ۱۹۰۸م. کال یې د (کونډه نجلۍ) خوږه لنډه کیسه ولیکله. دغه لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره په پښور کې افغان اخبار او بیا وروسته د مردان قند مجلې پر ۱۹۵۹م. کال خپره کړې ده، چې اوس له هغه وخته څه کم اویا کاله کیږي. د اروابنباد سید راحت زاخېلي دوېمه لنډه کیسه (شلېدلې پنډه) نومیږي چې په ۱۹۱۸م. کال لیکل شوې ده(د هغه وخت د مطبوعات له مخې شلېدلې پنډه تر کونډه نجلۍ وروسته خپره شوې ده، خو شک دا دې چې لومړۍ شلېدلې پنډه لیکل شوې، بیا کونډه نجلۍ ؟!). خو دا یقني ده چې د اوسنۍ کیسې پیل د راحت زاخیلي په قلم له نن څخه څه کم یوسل و شل کاله مخکې شوی دی. داسې اټکل کیږي چې راحت زاخیلي د نورو ژبو ادب (په تېره د هندوستان ادبیات اومطبوعات) لوستل، آن دا چې د هند د ادبي نثر لیکوالو سره یې پېژندل.

په کوزه پښتونخوا کې د لنډې کیسې په لیکوالو کې په سید راحت زاخېلي پسې د میا آزاد ګل نوم د یادونې وړ دی چې په ۱۹۲۶م. کال یې (د یوه مړي پیغام) په نوم لنډه کیسه ولیکله او په افغان اخبار کې یې خپره کړې ده، بیا د ادریس نوم

راځي. ورپسې د بدرښو د سربلند خان نوم مخې ته راځي چې په ۱۹۲۶م. کال يې په افغان اخبار کې د (خان صاحب اشنا يې) په نوم لنډه کيسه خپره شوې وه. بره خوا بيا په ۱۹۳۶م. کې لومړنۍ لنډه کيسه مطبوعاتو ته راغله. د پام وړ او په زړه پورې خبره خو داده چې د پښتو همدغو لومړنيو لنډو کيسو ژور اصلاحي او د عدالت غوښتنې، د ټولنيز طبقاتي ژوند، د کليوالو د بيوزلي غمجن انځور او د ريالیستیک ادب رنګ درلود . اروابناد ماستر عبدالکريم هغه وخت لنډه کيسه ليکله چې بره پښتونخوا کې هم لنډې کيسې خپرې شوې وې (۱۹۲۲م.) . د دغو ليکوالو کيسې په بېلابېلو خپرونو ، لکه افغان ، پښتون ، نن پرون ، او نورو کې خپرې شوې دي ، کوزه پښتيخا کې کيسه ليکلو ته لاندې ليکوالو دوام ورکړ : مولانا عبدالقادر ، ميا سيدرسول رسا، فاروق شينواری ، ايس ايس ای رحمان ، حمزه شينواری ، مفلس دراني ، اديب سرحدي ، مراد شينواری ، ندا سرحدي او نورو کې.

افغانستان کې معاصره کيسه او کيسه ييز ادبيات په دري /پارسي او پښتو(دواړو) ژبو کې تقريباً يو وخت کې را څرګند شول. ترکومه چې خبره بره پښتيخا کې د پښتو لنډې کيسې په تاريخي بهير پورې اړه لري، ويلای شو چې: د ادبي څېړنو له مخې جوته شوې چې لومړنی ليکوال چې په دې ډګر کې يې خپل قلم چلولی يا ازمويلی ، هغه له نن څخه شپږ نوي کاله مخکې اروابناد علامه پوهاند عبدالحی حبيبي و. (توريالی پښتنه) د اروابناد استاد لومړنۍ په معيار برابره او په ټول پوره او کره لنډه کيسه ده، چې د طلوع افغان په څوارلسم خپرنيز کال (۱۳۱۵ل.) د دې کال په لومړۍ ګڼه کې خپره شوه . (توريالی پښتنه) لنډه کيسه، د لنډې کيسې هغه ځانګړنې لري، چې غرب کی د لنډې کيسې لپاره ښودل شوي دي. غوث خيبری

د پښتو ژبې د داستاني اثارو یو له لومړنیو لیکوالانو څخه دی چې فني او تخنیکي لندې کیسې او تاریخي ناولونه یې ولیکل . څومره یې چې لنډې کیسې ښکلې او په معیار برابرې وې، هومره یې د ناول برخه کې هم ښکلی قلم چلولی و. نژدې نیمه پیړۍ وړاندې غوث خیبري د(ابدالی توره) ناول خپور کړ . د شننونکو په ګومان همدا په پښتو ژبه هغه لومړنی ناول دی چې په تاریخي پېښو او څیرو کښل شوی دی او بره پښتونخوا کی نشر شو.له دې ناول وروسته یې دغه څلور ناولونه هم ډېر ښکلي او د تاریخ هنري بیان دی: ابدالي توره، د اور لمبه، د کندهار ناوې، اراکوزی پېغله او مقدوني سکندر. د ښاغلي غوث خیبري دې د لنډو کیسو درې ټولګې هم چاپ شوي دي: هغه وژړل، پردېس او د ګوګامنډې لېوان.

بیا د اروانښاد تورویانا نوم راځي او ورپسې نور لیکوالان. د بېلګې په توګه دغه نومونه یادولای شو : استاد ګل پاچا الفت ، سراج الدین سعید ، عبدالرحیم هاتــف، استاد قیام الدین خادم، عبدالرووف بېنوا، بختانی، عبدالقدوس پرهېز ، غلام محـــی الدین زرملـــوال، امین افغانپور، استاد زیار، سلیمان لایق...

په دغو نومونو کې یو شمېر یې مسلکي ادیبان(د ادبیاتو د ځانګې فارغان) نه وو، دوې په اماتور او شوقي ډول او د خپل اصلی مسلک او بوختیا تر څنګ او د نورو ډېرو علمي او فرهنګي بوختیاوو سره یو ځای په ضمني توګه له لنډې کیسې سره د خلکو د مینې او د خپل ادبي ذوق له مخې لنډې کیسې لیکلي دي. هغه وخت لنډو کیسو مطبوعاتو کې زیات لوستونکي لرل. سره له دې چې دا لومړني او مخکښ اماتور لیکوالان وو، خو لیکل شوې کیسې یې ډېرې ښکلې وې. لومړنیو لنډو کیسو تر یوې اندازې پخوانیو ولسي کیسو سره ورته والی درلود، چې وروسته

بیا یو شمېر کره کتونکو ولیکل چې دا وخت لا لیکل شوې لنډې کیسی د معاصر وخت لنډ داستان(short story) تعریف سره پوره برابر والی نه درلود. خو ډېر ژر ولیدل شول چې د پښتو لنډې کیسې لیکنې په برخه کې له ۱۳۳۰ل. کال وروسته بنسټیز کار پیل شو او ځینې داسې لیکوال ډګر ته راووتل چې له نویو نړۍ والو ادبیاتو او دادبي جریانونو سره اشنا ول او داسې لنډې کیسې یې ولیکلې چې نن مونږ د معیار له مخې پرې حساب کولی شو ، لکه : استادحبیب الله تږي ، عبدالروف قتیل خوږیاني ، سعدالدین شپون، میراجان سیال ، نورمحمد تره کې ، غوث خیبري، محمد موسی شفیق او نور. په دوې کې یو شمیرو یې هم پښتو او هم په دري پارسي کې لنډ داستانونه لیکل لکه اروابنباد موسی شفیق چی د پښتو کیسو تر څنګ یې د دري ژبې کیسو نوم درلود. استاد بختانی هم په دواړو ژبو لیکل، خو د ده په هنري نثر کې (ادبي ټوټه) زیاته لیدل کیږی. وروسته یې له روسي ژبې ډېرې غوره لنډې کیسې وژباړلې. د دی مانا دا ده چې همدوی د لنډو کیسو ژباړه هم پیل کړه.

اوس چې د (ادبي ټوټې) یادونه وشوه، نو ضرور ده چې لږ یې وپېژنو، چې داستانی ادبیاتو سره یې توپیر باندې پوه شو:

دوه ډوله هنري نثرونه لرو: داستانی نثر(لنډه کیسه، ناول، منځی داستان، ډرامه، رومان چې مورږ او تاسو وربانديې خبرې وکړی او دوام لري.) او غیر کیسه ییز (ادبی لیکونه، ادبي انځور، تکل، ادبي راپورتاژ، ادبي یونلیکونه، طنز، پېښلیک، او ادبي ټوټه)چې اوس زمورږ بحث نه دی.

ادبی ټوټه چې په دري ژبه ورته (پارچه ادبی) وايي، لومړی يونان کې، بيا د فرانسوي ليکوال دي. مونټين (۱۵۳۲- ۱۵۹۲م) له خوا فرانسه کې رامنځته شو. خو د يونان هغه لومړنۍ بيلګې يې د ادبي ټوټې اوسني تعريف سره اړخ نه لګوي. د ادبي ښکلا د خوړو احساساتو، ځانګړي کيفيت او د اغېزمن کولو د ظرفيت او لنډ پيغام رسولو له امله دغه ژانر د پښتو ادبياتو د معاصرې دورې په دويم پړاو کې مطبوعاتو کې را ښکاره شو؛ که په دقت ووايو ادبی ټوټه د شلمې ميلادی پېړۍ په لومړيو کې پښتو ژبې ته راغلې، چې ورو ورو يې وده وکړه. که څه هم په هغه وخت کې يې په فني او موضوعي لحاظ وده نه وه کړې، د اردو او انګريزي ادب اغېزې پرې وې؛ خو بيا هم ليکوالو کوښښ کړی وو، چې په دغه ادبي ژانر کې پنځونې وکړي. په درېيم پړاو کې ادبي ټوټو په فني لحاظ وده وکړه، خو آثار يې دومره زيات چاپ نه شول. په څلورم پړاو کې دغه ژانر ښه وده وکړه، ډېرو ليکوالو ادبي ټوټې وليکلې او د آثارو په بڼه چاپ شوې. ادبي ټوټه نه لنډه کيسه ده، نه طنز او نه ناول.

منلی او ښاغلی اينجنيز صاحب! ستاسو د پوښتنې د پوره ځواب په خاطر به دلته د پښتو لنډو کيسو د ليکوالو نومونه له پيل تر اوسه ياد کړم: راحت زاخيلی، ماستر عبدالکريم، سربلندخان، استاد عبالحی حبيبی، قلندر مومند ، اجمل ختک ، ميرمهدي شاه پاچا ، ، هميش خليل ، ا قيام الدين خادم ، عبدالرؤف بېنوا ، صديق الله ربښتين ، ګل پاچا الفت ، استاد عبدالشکور رشاد ،زيتون بانو ، سلطان محمد صابر ، اشرف حسين ، ډاکټر شېرزمان طايزی ، اکمل اسدابادي ، پروفيسر هدايت الله ختک ، درمحمد کاسي ، غوث خيبري ، مېرمن بلقيس ، ساغر اپريدی ، ډاکټر

محمد اعظم اعظم ، سعدالله جان برق ، مهدی شاه، سحر یوسفزی، نورمحمدسهیم ، عبدالله جان مغموم ، سیف الرحمن سید ، جمال رازي ، رضا مومند ، محمد اقبال اقبال ، عنایت الله ضیا ، رحمت شاه سایل ، فاروق سرور ، پیرمحمد کاروان ، زرین انځور ، پروین فیض زاده ملال، امین افغانپور ، عارفه عمر لور ، جمیله مجاهد ، ساره سادات ، ناجیه هاروني ، اکبر بري ، عبدالخالق رشید ، شفیق شاپنزي ، اکبرکرګر ، ولي محمد ،نظر پانیزی ، سیدامین مجاهد ، بریالی باجوړی ، لایق زاده لایق ، نورالامین یوسفزی ، شیرین خدوخېل و علي کمیل قزلباش ، خلیل باور و مشتاق مجروح ، اسماعیل ګوهر ، عصمت قانع ، محب الله شوق ، قیوم مروت ، ډاکټر سید چراغ ، حسین شاه ، مجیدالله خلیل ، سلما شاهین، سوله مل شینواری ، پروفیسر شاه صابر ، صالح محمد صالح ، علم ګل سحر، زړه سواند شینواری ، نذیر احمد سهار، عبدالخالق خلیق ، نجیب عامر ، ورمه سبا عامر ، مېجر الطاف ختک ،مراد شینواری ، غزانور غزا ، محمد ایاز غزل ، نصیر احمد احمدي ، عظما هما ، عرفان ختک ، مېرمن عصمت بي بي ، م . ر . شفیق ، حفیظ الله تراب ، مجیب الرحمن امیري ، عبدالرحمن احساس، خورشید اقبال ، نعمان دوست ، بازمحمد عابد ، مېرمن صفیه حلیم ، ډاکټر محمد اکبر یوسفزی ، اجمل اند ، اجمل تورمان ، نصیب الله سیماب ، تاج الدین تاجور ، اظهارالله اظهار ، پروفیسور محمد یوسف ، اورنګ زېب ارشاد ، ذبیح الله شرر، ذبیح الله احساس ، حنان حبیبزی ،علي خېل دریاب ، سیدصابرشاه صابر ، سیده حسینه ګله، آرش ننګیال ، اسیر منګل ، نصرت ارمان او داسې نور ... دي چې پښتو لنډې کیسې یې تر هسکه ورسولې.(دغې پوښتنې ته ورته یوې بلې مخکینۍ پوښتنې ته هم دې برخه کې څه ناڅه ځواب ورکړل شو).

مسعود: تاسو په پښتو معاصرو داستاني ادبياتو کې د پښتو لنډو کيسو د پرمختيا او پراختيا پړاوونه د شلمې پېړۍ په اوږدو کې د لنډو کيسو موضوعاتي، ادبي او هنري بدلونونه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: لنډه کيسه له هغه اول څخه چې کله يې د پښتو ژبې ور وټکاوه او لومړني قدمونه يې د پښتو ژبې په ګلبڼ کې په ناز سره واخيستل، د پښتو ژبې او ليکوالو له خوا ورته په ورين تندی ښه راغلاست وويل شو، هرکلی يې وشو، او په مينه ورته کار کول پيل شوه، چې تر اوسه يې ښه په زړه پورې پر مختګ کړې دئ. پښتو داستاني ادب کې تر ناول او رومان، لنډه کيسه ښه پرمخ ولاړه.

په پښتو ژبه کې د لنډې کيسې د پرمختګ د ګڼو نورو علتونو سره تر څنګ يو دا هم يادولای شوو، چې د لنډې کيسې د ليکلو سره سم په دې ژانر کې کره کتنه پيل شوه. نو هغه د کره کتنونکو او پوهانو په خبره چې: (د ادبياتو روح کره کتنه ده).

نو ځکه لنډې کيسې په پښتو ادب کې هم پرمختګ، وده وکړه او بډايه شوه .

په پښتو ادب کې نه يوازې لنډې کيسې ليکل کيږي، بلکه د ګڼو نورو ژبو څخه پښتو ته را ژباړل کيږي هم، چې په دې سره نو پښتو لنډه کيسه ليکوال د نړۍ د لنډو کيسو د ليکوالو له تجربو څخه هم برخمن شوه.

خو په هغه اويلو کې په پښتو ژبه کې لنډې کيسې دومره لنډې نه وې. بلکې د اوسنيو لنډ و کيسو څو برابر به اوږدې وې. خو اوس داسې نه ده. اوس په پښتو ادبياتو کې لنډه کيسه په ربښتيا سره هم لنډه کيسه شوې ده. دا چې ولې داسې شوې ده؟

څو علتونه لري چې د هغوی څخه به يې د ځينو ضروري يادونه وکړو.

لومړی- په يويشتمه پيړۍ کې او دا د کمپيوټر او انټرنيټ په عصر کې د لوستونکو سره دومره زيات وخت نشته چې هغه دي په ساعتونو، ساعتونو وخت د يوې کيسې په لوستلو سره تير کړي. ولی د دې کيسی پر ځای په تلويويزن کې تر دې ښې کيسې په تصويری بڼه نه گوري. نو همدې علت ته په کتو سره ليکوالو دا د ځان سره وپيتله چې د لوستونکو د راجلبولو لپاره بايد په واقعي معنا سره لنډه کيسه لنډه شي ، چې وروسته به يې په مثال کې درته وړاندي کړو.

دوهم ـ علت کېدای شي دا وي چې د لنډه کيسو ليکوالو په دې ژانر کښې تجربه تر لاسه کړي وي. هغه په دې معنا چې اوس ليکوالان کولای شي هغه مفهوم چې پخوا به يې په اوږدو جملو، او پارګرافو کې وړاندې کولې، نن کولای شي چې هغه مفهوم په لنډو او کمو کلماتو کې وړاندې کړي.

لکه څنګه چې مخکې وويل شوه کېدای شي چې نور علتونه هم ولري. خو دلته يې د يادولو څخه ډډه کوو.

مسعود: ښه به وي که تاسو د پښتو لنډو کيسو د جوړښت او هنري تخنيکونو په ټراو رڼا واچوئ.

استاد دودیال: دا ډېر په زړه پورې او اساسي ټکی دی. هغه ليکوال، په ټېره بيا ځوانان چې غواړي لنډې کيسې وليکي او ليکنه يې ريښتيا هم وځليږي او وستايل شي، بايد د لنډو کيسو په جوړښت او هنري تخنيک پوه وي. دا پوښتنه نيمايي يې د لنډې کيسې په پېژندنه او تعريف کی ځواب کيږي، نو ځوانان دې دغه تعريف او پيژند ټکي په ټکي پام وکړي، دلته يې ليکو:

لنډه کیسه هغه هنري ایجاد او ادبي- تخلیقی اثر دی چې په هغې کې لیکوال د یوې منظمې طرحې په مرسته یو اصلي شخصیت یا کرکټر په یوې اصلي پېښه کې څرګندوي او دغه اثر په ټولو یو ژور اغېز پریباسي .

په پورته تعریف کې په طرح(پلاټ)، کرکتر او پېښه تاکید شوی دی. ورسره یو ځای ځینی نور ټکي هم شته ، لکه: دیالوګ، ښکلې منظره جوړونه، تلوسه ایجادول او د کیسې ژمنتیا او د ټولنې اړتیا او ارتقا ته ځواب ویل.

لنډه کیسه رواني تداوي ده، د عواطفو تلطیف ده، ذوق روزنه، ښکلا ستاینه او ښکلا جوړونه ده. دغو موخو ته هغه وخت رسیږو چې ښه داستاني آثار ولرو.

پوښتنه کې مو د لنډ داستان دجوړښت ټکی هم شته. د دې پوښتنې د ځواب لپاره وایو:

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې یې لوستل یا اورېدل ختم شي، په دې هنري لیکنه کې یو چاپېریال (ماحول) ، یو کردار یا یوه کیسه د نورو وړو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیانیږي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي او انځورونه له چاپیریال سره مطابقت ولري .

امریکایي لیکوال ادګارآلن پوو چې په نړۍ کې د لنډو کیسو لومړنی او نامتو لیکوال و، پورته تعریفونه خپلو لنډو کیسو کې رعایت کړی، نو ځکه یې کیسې د خلکو خوښیږي.

د يوې ښې لنډې کيسې د تخنيکی او فني جوړښت لپاره دا لاندې ځانګړنې ښودل شوې دي:

۱) لنډې کيسې ته د يوې منظمې او مشخصې طرحې جو ړول،

۲) يو اصلي کرکټر غوره کول،

۳) د کيسې شخصيت يا اصلي کرکټر په يوې پېښې کې داسې لوبول چې واقعي تصور شي، يا هم د واقعي کرکتر داسې انځورول چې په ادبي او هنري پيرايه کې انځور او دو باره راڅرګندشي.

۴) د کيسې هنرمندانه او عالي سکښت، يعنې د ليکنې ټولې برخې بايد يوله بلې سره متقابلې اړيکې ولري،

۵) د لوستونکی په ذهن د يوې واحدې اغيزې ښندل.

دلته مو د کيسې د سکښت او اوډون خبره وکړه. د دې مانا دا ده چې د لنډې کيسې د جوړښت توکي پوره او ډېر ښه سره ونښول شي، دا يوولس توکي دلته ليکو:

پېښه يا واقعه، پلاټ يا طرح، د کيسې پيلامه او کيسې ته زمينه جوړول، کرکټر ، سپنس (تلوسه /کشش)، مکالمې(ديالوګونه) او منظر کشي، تخيل ، د کيسې د اوج ټکی او د کيسې پايله او انتباع، خو شرط به دا وي چې کيسه ډېره اوږده نه بلکې ريښتيا هم چې لنډه وي.

د لنډې کيسې مبتدي ليکوال، ځوانان او د داستاني نثر ځيړونکي ته اړينه ده چې دغه توکي(د کيسې عناصر يا ترکيبی اجزا) وپېژني:

۱. په کیسه کې پېښه (واقعه یا حادثه): او پېښې ته انکشاف ورکول: ښکاره خبره ده چې کیسه یوه پېښه بیانوي، اصلاً کیسه د یوې پېښې بیانول دي. پېښه یا حادثه د لنډې کیسې د جوړښت لپاره بنسټیز اهمیت لري. پرته له حادثې او پېښې څخه د کیسې رغښت او جوړښت ناشونی دی . همدغه پېښه یا واقعه ده چې د هغې له مخې د کیسې طرحه یا پلاټ جوړیږي. کیدای شي کیسه کې د اصلي پېښې ترڅنګ یوه یا دوه فرعی پېښې هم وي.

اصلي پېښه هغه ده چې شته والی یې د کیســـې د طرحـــې لپاره ضروري او حتمي وي فرعي پېښه هغه ده چې لیکوال د هغې په مرسته د کیسې طرحه پراخوي او له اصلي پېښې سره یې په هنرمندانه توګه تړي او منطقي پیوند/ اړیکه ورکوي.

۲.پلاټ (طرح) : دکیسې د پېښې یا حادثې طرح او اډانه کې راوستلو ته پلاټ ویل کیږي. لومړی باید دا یوه خاکه کې جوړه او سوچ ورباندې وشي ، چې د یو شخص فکري او ذهني یا روحي حالت او یا داخلي جذباتو او احساساتو څرګندوې وي. البته د پلاټ د دغې خاکې د تجزیې او تحلیل دنده معمولا د کیسې د مهمو پېښو په غاړه ده. د پلاټ لپاره دا درې ځانګړنې ښودلې دي:

لومړی باید په دې سوچ وشي چې طرح (اډانه) یا پلاټ ساده وي، منسجمه او ښه تنظیم شوې وي چې اغیزه او خوند یې زیات شي.

دویم، دا چې پلاټ باید له حقیقت او ریښتینولۍ سره اړه ولري او د ژوند لکه چې څرنګه دی، هغسې انځور کړي.

درپیم دا چې نوښت او جدت د یو ښه پلاټ لپاره ضرور ده. لیکوال باید دا ځواک او وړتیا ولري چې زوړ شی هم په نوي ډول او انداز وړاندې کړای شي. ابتکار د خلاقیت لومړې شرط دی.

کله چې د کیسې لپاره د طرحې په خاکه جوړولو لاس پورې کوو، دوه ټکي مهم دي:

طرح او پلاټ به منظم وي، یا به غیر منظم.

په منظم پلاټ کې پېښې او کردار یو له بل سره سیده او یو وخت اړیکې لري چې یو د بل له مرستې پرته وړاندې نشي تللی، خو په نامنظم پلاټ یا طرحه کې نه د کردار او نه د پېښو ترمنځ اړیکې وي او نه هم پکې پېښې کوم ځانګړې ترتیب او نظم لري. ځینې وخت لیکوال د لوستونکي د فکر تحرک او لوستونکی ژور فکر ته د اړ کولو په خاطر پلاټ نا منظم جوړوي. د ادبی اثارو، داستان او ناول د لوستلو یو کمال دا دی چې استعداد، منطق، د خبرو وړتیا او ژور فکر کولو ته وده ورکوي.

۳. درېیمه خبره د کیسې پیلامه او زمینه داسې برابرول چې لوستونکی پېښه پرله پسې تعقیب او ترپایه ولولي(واوري). د داستان، ناول او رومان ښه پیلامه کولای شي چې لوستونکی یا اوربدونکی لوستو یا اوربدو ته داسې لېوال کړي چې تر پای پورې هغه پرېنږدي. دا ډول جاذبیت او کشش جوړول، د داستاني ادب کمال او هنر دی.

په هنري- ادبي لیکنو کې د داستان زمینه او پیلامه جوړول په دوو لارو ترسره کیږي : یوه لاره داده چې لیکوال کیسه له پای څخه پیل کوي او د لیکوالي په فني او تخنیکي مهارت ښرته د کیسې پیل ته راځي او بیا په کیسه کې د شاملې موضوع

تفصیل بشپړوي . دا پیلامه په ساده او روانه توګه وې یا هم په شاعرانه تخیل ایجادیږي. په دغو لارو کې د یوې غوره کول د لنډې کیسې د لیکوال خوښې پورې اړه لري، خو په هر حال دې ته پاملرنه په کار ده چې پیلامه د بې مقصده اوږدوالی ښکار نه شي.

۴ . د داستان او کیسې کرکټر یا شخصیت او لوبغاړی باید د ټولنې یو واقعي فرد او لوستونکي ته د منلو وي. البه ساینس فکشن، یا نورو حالاتو کې مسئله توپیر مومي، لکه د بوف کور داستان کې. د کیسې اتل یا مرکزي شخصیت ډېر د پام وړ وي. دا مرکزی کرکتر هغه څوک دی چې په خپلو کړنو، ویناوو، عمل او عکس العمل سره پېښه او کیسه رامینځته کوي او تر آخره پکې لوبیږي. زیاتره لیکوال که غواړي چې مرکزي شخصیت له ننګونو، چلنجونو ، ستونزو او سختیو سره مخامخ او ورځخه تېر یې کړي، نو هغه ته بېلابېل حالتونه او پړاوونه جوړ او کرکتر ورسره مخامخ کوي. که کرکتر مثبت رول کې وي، طبیعي خبره ده چې لوستونکی او اوږدونکی غواړي چې کرکتر له ستونزو بریالی راووځي او که منفي وي، لوستونکی یا اوریدونکی په یو ناخودآګه ګروم د هغه د ناکامی او د یو چا په لاس د کسات اخیستو ته په تمه وي. دا حالت لوستونکی نور هم هڅوي چې د کرکتر په وروستي حالت خبر شي، نو کیسی لوستلو/ اوږدوته دوام ورکوي. د داستان کرکتر له کړکیچونو اوړي، مبارزه کوي او غورځي پرځي، خو په خپل ټول وس او ځواک د موخې او هدف په لوري له وړاندې تګ څخه لاس نه اخلي . د یوې لنډې کیسې په پېښه کې کېدای شي له یوه څخه زیات شخصیتونه یا کرکټرونه یا کردارونه څرګند او د لیکوال په قلم انځور او وروزل شي خو مرکزي کرکټر یا د داستان اتل

پکې هغه وي چې د پېښې جزئيات د هغه پر شاوخوا څرخي. اصلي يا مرکزي کرکټر د پېښې د جزئياتو په بهير کې ورو ورو راڅرګندېږي او د کيسې په آخر کې يوې پايلې ته رسيږي . د يوې غوره او ښکلې کيسې د ليکلو مهارت همدغه ځای کې دې.

۵) د کيسې د پېښې ځای: په کيسه کې د محل او ځای ښودل او انځورول، بايد د کيسې له نورو ټولو عناصرو سره اړخ ولګوي. ښکاره خبره ده چې که د ژمي يخه سيلۍ کې يو مسافر د پنا ځای په لټه کې وي، نو شنې ګوړې ونې لاندې ځان له واورو او يخنۍ نه ژغوري. په کيسه کې ځای هغه محل دی، چې پېښه پکې ترسره کېږي، کرکټر پکې اوسېږي، کار کوي، يا هسې ورغلی وي او هلته خلکو سره اړيکو کې وي. کيدای شي، الوتکه کې وي، جېل(زندان) کې وي، تردې هم لوی؛ کيدای شي دکيسې ځای يو هېواد وي، يو ښار وي، يو کلی وي، مغازه، يا هوټل وي. د کيسې ليکوال او راوي به د کيسې له روال سره سم دکيسې ځای ټاکي. ځای بايد داسې انځور او وکښل سي چې واقعی وبريښي. البته د ساينس فکشن يا طنزيه کيسې حالت جلا دی. مور داسې طنز لوستی چې پاڅا غوجل کې ځارويو ته مخامخ دی !

د ځای او محل ترڅنګ؛ وخت هم بايد ريالېستيک وي. زمان او مکان په لنډه کيسه، ناول او رومان کې د ټاکلي ټولنيز، اقتصادي، سياسي او عقيدوي چاپېريال بڼه روښانه کوي، چې پر بنسټ يې لوستونکي ته د داستان د اتل او نورو کرکټرانو وضعيت، د دوی اوصاف او ځانګړنې، هيلې او د ژوند اړخونه اړخونه رابښيي. په کيسه او ناول کې مور د يوې ټولنې هغه حالت پيژنو، چې يو ټاکلي وخت کې يې

درلود. د ځای او زمان او د کرکترونو په توصیف سره مور د هغه وخت له دود-دستور خبریږو. د سیمې د طبیعت په انځورلو سره مو د سیمې جغرافیې سره آشنا کیږو او په کیسه او ناول می سفر کوو. په ځینو کیسو او ناولونو کې دغه عناصر سېمبولیکه بڼه غوره کوي. د بېلګې په توګه د هدیرې چاپیریال بنایي د سکوت او خاموشۍ سمبول وي، یو ګڼ ځنګل ممکن وېره تداعي کړي، داستان کې کنډواله د پیریانو او شیشکو د اوسیدو ځای ښیي، رڼاګانې د خوشحالي سیمبول او شور-زور او هیجان د کار او خوشحالی انځورونه دي. دا زمور لرغونو نکلونو کې هم راغلي دي.

۵) سپنس (تلوسه او د د کرکتر او د کیسې په پایلې ته دلوستونکی بیړه): دا یوه ذهني هڅونه ده چې د لیکوال مهارت او هنر پورې اړه لري، چې په څه ډول کولای شي، لوستونکی یا اوریدونکی کیسې ته داسې رامات کړي، چې تر آخره یې ولولي. د هنر دا جادو نه یواځې لنډه کیسه، بلکې په هره هنري او ادبي لیکنه کې په ځانګړې توګه داستاني ادب کې اووسي. دې موخې ته د رسېدو په خاطر لیکوال د خپل فن په مهارت د پېښې جزئیات په داسې ترتیب راوړي چې لوستونکی یا اورېدونکی د لوستنې یا اورېدنې پر مهال په یو ډول فکري او ذهني تجسس، تلوسه او کشمکش کې راښکېل کړي، دا غوښتنه او پوښتنه ورته پیدا شي چې دا ولې؟ داڅه وشول؟ چا وکړل، لامل څه و ؟ او آخر څه کیږي؟ په دې توګه یې کرښه په کرښه او شېبه په شېبه د راتلونکو پېښو په تړاو بیړه او تلوسه لاپسې زیاتیږي ، چې نور به څه کیږی ؟

٦) دیالوګ او د منظرو کښل: ادبیاتو کې د ښکلا توصیف، طبیعت ته نږدې کیدل، آزد فکر ته وزرونه ورکول او منظره د رومانتیزم د دورې سوغات دی. په طبیعی دیالوګ، طبیعی منظرو کښلو، د ښکلا په توصیف او د واقعیت انځورولو سره یو ښکلی داستاني اثر لیکلای شو. دیالوګ زمور فکر تخنوي، خبرې رابنیي، منطق پیاوړی کوي، کیسه ډېره ښه پرمخ بیایي او د کیسې اصلی اتل او نور کرکټورنه د دوی په دیالوګ سره بیژندلای شي . په لنډه کیسه کې د ناول، رومان او ډرامې په پرتله پکې دیالوګونه لږې وي ، خو بیا یې هم له اهمیت څخه سترګې نشو پټولای ،ځکه چې د کرکټرونو له خبرو څخه د دوې په هویت، عادتونو او خصلتونو پوهېدای شو. دیالوګ او کیسه کې د شخصیتونو ترمنځ راغلې خبرې-اترې باید د دوی او د کیسې له پېښې سره سمون ولري او بې ضرورته مکالمې دې ونه کارول شي.

دا هم ضروري ده چې دیالوګ او د کرکټرونو خبر- اترې باید له حال او مهال سره برابرې او منطقي وي . مانا دا چې د خوښۍ په وخت کې د خوښۍ په الفاظو او لهجې خبرې او مکالمه او د غم یا خواشینۍ پر مهال دې لهجه او الفاظ غمناک او خواشیني کوونکي وي ، څومره چې په کیسه کې دغه برخه قوي، ځواکمنه او طبیعي وي، هومره داستاني اثر ښکلی او په زړه پورې کیږي.

یو بل څه چې ضرور دی، هغه د رومانتیزم د دورې د داستانی ادب له وخته را پاتې دی او تر اوسه اهمیت ورکول کیږي، هغه د طبیعت د منظرو کښل، طبیعت سره نږدې کېدل او د ښکلا د توصیف لپاره د کیسو یو غوره عنصر دی. په دې سره یو داستان او ناول ډېر ښکلی کیږي دا د انسان فطرت دی چې غواړي ښکلې منظرې

وويني. منظرکشی او د چاپيريال انځورول يواځې فزيکی چاپيريال نه دی، دې کې تودوخه، يخني، تياره او رڼا او نور هم راځي. لنډه دا چې د لنډې کيسې، ناول او رومان پېښې چې په کوم چاپېريال، زمان او مکان کې واقع کيږي، د هغه ځای او وخت د تصوير وړاندې کولو ته منظر کشي وايو. دغه هر عنصر خپل ځای لري.

۷ . تخيل : تخيل او انځور کښل د هر ادبي او هنري اثر ځانګړتيا ده. تخيل يواځې شعر کې ندی مطرح، بلکې د داستاني ادب ځېلونو کې هم (لنډه کيسه، ناول، رمان او ډرامه)کې هم له لوړ تخيل څخه کار اخيستل کيږي. د داستاني ادب په سراسر کې بايد تخيل بايد داسې په الوت وي چې بيخي واقعيت يا واقعيت ته نږدې او په ټولنيز ژوند کې واقع کېدونکی، دمنلو وړ وي،

۸) د داستاني ادبياتو يوه ځانګړه د د اوج ټکی يا هغه پړاو دی چې نور نو کيسه کې د پوښتنې څه نه پاتې کيږي. لوستونکی يا اوريدونکی دغه ځای ته په رسيدو، تر ډېره پورې د کيسې پای سنجولی او اټکل کولا شي ، خو د يوه ښه اوج ليکل له کړاوه ډک کار دی. په دې ځای کې داستاني ادبياتو ليکوال نه يواځې بايد هنرمند او د پياوړی قلم لرونکی وي، بلکی د اروايي مسايلو پوه، د ښکلا پالونکی، ټولنپوه، تاريخ څخه خبر وي.

۹). په پای کې به ووايو چې لنډه کيسه بايد لنډه ، ناول بايد د ټولو پېښو چې پلاټ کې په پام کې وې بيانوونکی او هر کرکټر خپل رول ترسره او پېښې په منطقی ټرون پای ومومي.

مسعود: تاسې د پښتو ژبې کلیوالي او ښاري کیسې او مدرن او سنتي داستانونه یو تر بله څه ډول پرتله کوئ او توپیر یې په څه کې وینئ؟ د یو مدرن داستان د لیکلو لپاره د افسانې له تجربو څخه باید کومې لارې او نظریې په کار واچول شي؟

استاد دودیال: د پخوانیو روایتونو راوړل او په معاصرو ژانرونو کې یې بیا انځورول ټوله نړۍ کې معمول ده. د دون کیشوت او شکسپیر له لیکنو اوس ډرامونه جوړیږي، د شوالیو له ژوند ناولونه لیکل کیږي، د سکندر ، پرومته او نورو په اړه له زړو کیسو ،نوي ناولونه لیکل شوي دي. په فرانسه کې داسې معاصر ناولونه شته چې د څلور -پینځه سوه کاله مخکې بادي ژرندو کیسې لري او فلمونه یې جوړ شوي دي. دا ډول داستان او فلم ډېر زیات مینه وال لري. پښتو شفاهي ادب کې داسې تومنه او تجربه شته چې معاصرو داستاني ادبیاتو کې ورځخه کار واخلو. زمونږ سنتي یا لرغوني حکایتونه او کیسې ساده، خو له پند او عبرت ډک وو. معاصره پښتو کیسه لیکنه کې هم لکه د نورې نړۍ د داستاني ادبیاتو په شان ډېرې داسې بیلګې شته چې په پخوانیو نکلونو ډډه لګوي. تر اوسه چې مونږ څومره ګورو زیاتره کیسې او ناولونه کلیوالي سیمې انځوروي. په تېره بیا د شپون، احمدي، لایق، غوث خیبري، انځور او خالق رشید ناولونه او لنډې کیسې زیاتره کلیوالي چاپیریال انځوروي، سره له دې چې دوی کې یو شمېر یې له هېواد بهر او یو شمېر یې ښاري چاپیریال کې اوسیدلي او لیکنې یې هم ښاري ماحول کې کړي دي، خو په کره توګه یې کلی او کلیوالي ژوند انځور کړی دی. البته د محک یو ناول ، د مصطفی سالک یو ناول او د ګوتو په شمار لیکوالو کیسو ښاري چاپیریال انځور کړی دی.

مسعود: ستاسې له انده د پښتو ژبې لنډه کیسه او ناول او بیا دا دواړه له نورو ناپیلو(منثورو) ځپلونو (طنز، تکل، نندارمې یا نمایشنامې، فیلمنامې...) سره د میتود له پلوه څه توپیر لري؟

استاد دودیال: د داستانی ادب هر ځپل خپل میتود، معیارونه او عناصر لري. د داستاني ادب د هر ځیل د لیکلو میتود په خپل منځ کې تقریباً سره ورته دی، خو له نورو ادبي ځپلونو سره توپیر لري. البته دا لکه د ریاضی او کیمیا د فرمولو په شان وچ او مقید نه دي، خو ښودل شوي دي. په دې کې مهمه ده چې لیکوال د کیسې له پیل مخکې یو ښه پلات چې هدفمند، منطقي، د تلوسې پاروونکی او ورته د انځورولو او انکشاف ورکولو وړ وي، طرح کړي. دې ته لومړنی ګام یا د طرح پراو وایو. د لنډې کیسې، ناول یا ډرام لپاره یوه پیلامه هم په کار ده چې د اوریدونکي، لوستونکي یا لیدونکي پام راواړوي او څه ناڅه موضوع څخه خبر شي. د کرکتر غوره کول، د هغه د رول او نقش سره سم د هغه توصیف کول، درېیم ګام دی. توپیر دا دی چې ممکن لنډه کیسه کې یو کرکتر ولرو، خو ناول او ډرامه کې ممکن څو کرکترونه او نور فرعی کرکترونه او پېښې هم زیاتې وي. په نندارہ او ډرامه کې د کرکتر د توصیف ترڅنګ، په ستیژ د هغه مکیاژ او جوړول هم لوی هنر دی. ناول کې کرکتر د هغه په ټولو ځانګړونو لوبول کیږي، خو لنډه کیسه کې د کرکتر یواځی یو مهم او جوت انځور کارل په کار دي. هره لنډه کیسه او لنډ ډرام اقلاً په یوه پېښه او ناول او رمان په څو پېښو راڅرخي. د کرکتر / کرکترونو دیالوګ عمومي فضا او د پېښو پرمختګ بیانوي. پېښې باید دومره تخنوونکې او د تلوسې پاروونکې وي چې د لنډې کیسې/ ناول لوستونکی ځان او خپل ماحول

هېر او په کيسه کې دومره ډوب شي چې ترپايه پورې يې له لوستولو سر پورته نه کړي. د داستاني ادب د تخليق هنرمندانه مهارت او وړتيا همدې کې ده.

د داستاني ادب د ليکوالو لوی مهارت به دا وي چې صحنې، کرکترونه او پېښې داسې انځور کړي چې لوستونکی يې نه يواځې ريښتيانی و بولي، بلکې ورته حيران شي. ځينو ميجيک ريالېزم او ساينس فکشن کې انځور ګړي جلا مهارت غواړي. دلته بايد په لوستونکي، اوريدونکي يا د ډرام او فلم په ليدونکي نه باور کيدونکي مسايل د هنرمندانه ايماژونو په قوت ومنو(!).

تخيل د ادب هر ځېل کې يو عنصر دی، خو لنډه کيسه او ناول کې د تخيل پر وزرونو لوستونکی او اوريدونکی تر اوج پورې رسول کيږي. عجيبه ده چې دغه عنصر لا آن زمور ولسي نکلونو کې شته. په تخيل سره ادبي تخليق ښايسته او په همدې مخيل والي سره هنري کيږي. د داستاني ادبياتو په ليکلو د دغه ميتود پام کې نيول د ليکوال د بري ضمانت کوي.

د مخکنيو يادو شويو عناصرو سره يوځای په لنډه کيسه، ناول، رمان او ډرامه کې بايد لوړ تخيل وي. دا نو د ليکوال فکری قوت پورې اړه لري. سره له دې چې داستاني ادب کې څو پورتني عناصر او د ليکلو ميتود شريک دي، خو لنډه کيسه کې اوج ياد پرمختګ لوړ ټکې د کيسې د شاخص نقطه او هغه پړاو دی چې نور نو کيسه کې د پوښتنې څه نه پاتې کيږي او لوستونکی د کيسی پاې اټکل کوي. دا هغه وروستی او پربکنده شېبې دي ، چې ليکوال ورته په ټوله ليکنه کې چمتووالی نيولی او دلته يې لوړې څوکې ته رسوي. دا پړاو اروايي تحليل سره ډېره اړيکه لري. په دې پړاو کې د لوستونکي ذهن کې ټولې راجمع شوې پوښتنې ځواب

مومي او د کيسې له پيل تر دې ځايه اچول شوې غوټې يو په بل پسې پکې پرانيستل کيږي او کيسه د منطقي پايلې په لرلو سره د يو ژور رواني اغيز پر پريباسلو پای ته رسيږي.

د لنډې کيسې او ډرامې د اوج د ټکی د کښلو لپاره ضروري ده چې :

۱. اوج بايد د هغې تر ټولو لوړ او د پېښې د پای ته نږدې کېدو نقطه وي. دغې برخې ته په رسيدو سره لوستونکی د کيسې د پېښو منطقي پايله او نتيجه تر لاسه کوي.

۲. بايد اوج د کيسې له ټولو پېښو يا اصلي پېښې او په کيسه کې د رامنځته شويو کمپلکسونو او کړکېچونو سره چې د مخه راغلې وي، ټينګه اړيکه ولري.

۳. بايد قناعت بخښونکی ، د منلو وړ او روښانه وي،

۴. د کيسې اوج ته په رسيدو کې بيړه نه ده په کار، بلکې فقط هغه وخت لوستونکی ور ورسول شي، چې نور غوټه پرانيستل کيږي او د انتباع سبب کيږي.

۵. وروستۍ خبره د کيسې پايله ده چې اغېزمنده وي او اثر تر عمرونو پورې د لوستونکي ذهن او حافظه کې پاتی شي. دا په واقعيت کې هغه پړاو دی چې دلته بايد ټول هغه مقصد، اغېز او تاثير يا پيغام چې ليکوال يې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي . د کيسې پايله بايد په داسې ډول وشي چې لوستونکي يا اورېدونکي ته کټ مټ د حقيقت په څېر وبرېښي او که څه مصنوعيت او غير طبيعي والی پکې څرګند شي د ټولې کيسې خوند به خراب کړي.. کله چې ليکوال د لنډې کيسې دا مهارتونه ولري، هغه ډېر ښه ناول او رمان يا ډرامه هم ليکلای شي.

داستاني ادبيات د خپلو ځانګړنو، سکښت، عناصرو او هنري بيان له مخې يو بل سره نږدې دي، په همدې خاطر هغه ليکوال چې لنډه کيسه ليکلو کې تجربه او مهارت لري، ښه ناول او رومان هم ليکلای شي، همدغه ليکوال ډېره ښکلې ډرامه هم ليکلای شي. په همدې خاطر د نړۍ دېر کيسه ليکوال، نامتو ناول ليکونکي او د ډرامو ريژوسور کوونکی هم وو. دا ميتودونه په لږ او زيات توپير سره ټولو داستاني ادبياتو که شته، خو ځينې توپيرونه هم لري. د ښلګې په توګه لنډه کيسه بايد لنډه وي، خو ناول او رمان ته دا شرط نشته، لنډه کيسه معمولاً يو کرکتر او يوه پېښه تعقيبوي، خو رمان او ناول کې دا شرط نشته. ناول او رمان په څو څپرکيو ويشل کيږي، خو لنډه کيسه څپرکي نه لري. ډرامه د نندارې لپاره ليکل کيږي، جذابيت يې ډيکور، ديالوګونو، د نندارې ظاهري ډول پورې اړه لري، کيدای شي د يو پيغام ترځنګ زياتره د خندولو اوتفريح په موخه وي. نو په دې ډول دا هر يو د مشترکاتو ترځنګ؛ د ميتود له مخې يو بل سره توپيرونه هم لري.

مسعود: پښتو ناول د پښتو معاصر داستاني ادب له مهمو ادبي ژانرونو څخه دی. تاسو د پښتو ناول د رامنځته کېدو تاريخي بهير، سرچينې، د پرمختګ مهم پړاوونه او د لومړنيو ناولونو پېژندنه څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: لومړی به معاصر وخت کې د نړيوال داستاني ادب په اړه لنډه خبره وکړم:

اوسنی عصر د ساينس، تخنيک او د هنرونو د رنګارنګۍ او ايجادياتو عصر دی. لنډه کيسه، ناول او رُمان د همدې نوي عصر ادبي ايجاديات دي. ناول او رومان د اروپا په ويښتيا او ترقۍ کې پرېکنده رول درلود. ناول لوستل د اروپائيانو ډيره

خوږه تفریح ده. دا چې د ناول، داستان او رومان پوښتنه مو کړی ده، باید وویل شي چې دا ټول په ادبی نثر او بیا په داستانی ادبیاتو کې شمېرل کیږي.

ناول نه یواځې د نړۍ په کچه، بلکې پښتو ادب کې هم نوی ادبي ژانر دی. د ناول کلمه په اوسنۍ بڼه په اتلسمې میلادي پېړۍ کې را پیدا شوې، چې وروسته بیا له انګلیسي او هسپانوي څخه په نورو ژبو ورګډه شوې ده. ځینې کره کتونکي او ادبپوهان ناول د ادبي ژانرونو ملکه بولي. په انګرېزي ژبه کې لومړنی کتاب چې د ناول نوم ورکړ شو، د درچارډسن کتاب و. په دغه کتاب کې ډېر نوښتونه شوي وو، په دغه ناول کې یوه خادمه له یو تور رنګ سړي سره مینه کوي، په یاد ناول کې، د لرغونو وختونو د کیسو برخلاف، د لومړي ځل لپاره د ډېوانو او پریانو پرځای د انساني ژوند کیسه بیان شوې ده.

له نولسمې پېړۍ را ډېخوا عصر کې ناول لیکلو ګړندی پرمختګ وکړ، د کمیت او کیفیت له پلوه لوړ برید ته ورسیدل. په تېره بیا اوس امریکا او اروپا کې د لیکوالانو زیات تمرکز په ناول او لنډې کېسې لیکلو دی. داستاني ادبیات د ادبي ژانرونو ښکلی، جذاب،خو پیچلی او له رمزونو او روموزونو ډک فورم دی. پښتو داستاني ادب او ناول له نولسمې پېړۍ را پیل شو، دا دی اوس مورږ پښتو کې هم غوره ناولونه لرو. پښتو ناول کې هم د ډېوانو، پریانو او شیشکو ځای اوسنیو واقعیتونو ونیو. د پښتو داستاني ادب پیل اروابنباد راحت زاخیلي ته منسوب دی چې کوزه پښتیخا کې یې لومړنۍ لنډه کیسه ولیکله او بیا یې یو اردو ناول ژباړلی و. پښتو داستاني ادبیات په زه پورې تاریخچه لري. زمورږ لنډې کیسې، ناولونه او رمانونه هومره خوارږه او بډایې دي، لکه فولکلور او شفاهی -ولسي ادب کې مو چې نکلونه او افساني له خورږو پندونو، عبرت او عجیبو پېښو ډک، روایات او راز راز کرکترونه

حیرانوونکی او بیان یې جذاب دی. له دې څخه پایله ترلاسه کیږي، چې معاصر داستاني ادب مو په حقه سره د فولکلور خواږه په میراث وړي دي.

ستاسو د پوښتنې بله برخه د داستاني ادب سرچینې او لومړني آثار او د داستاني ادب پراوونو په اړه ده، په لنډ ډول به ووایو چې:

د پښتو معاصرو لنډو کیسو او ناولونو سرچینې په خپله د ټولنې وضعیت، روایات، حماسې، اسطورې، د خلکو دردونه، له پخوا څخه راپاتې د حکایتونو او ولسی نکلونو دود-دستور او تر ډېره پورې له هغو څخه متاثر والی او د لیکوالو ژمنتیا د ټولنې په وړاندې او بالاخره د ادبي تخلیق تنده او پازه ده.

د پښتو لومړنی ناول د میاحسیب ګل کاکاخېل (نقش نګین) و، څېړونکي یې د اردو ناول(مراۃ العروس) ژباړه بولي. ډېر څیړونکي د سیدراحت زاخیلي ماه رخ یا نتیجه عشق لومړنی پښتو ناول بولي چې په ۱۹۱۲م. کال کې خپور شو، ورپسې نورمحمد تره کې (بې تربیه زوی) په ۱۹۲۹م. کې نشر کړ. په دې توګه پښتو داستاني ادب او ناول لیکنه کې د راحت زاخیلي او نور محمد تره کی نومونه تر نورو مخکی مخې ته راځي. په ۱۹۵۰م. کې د محمد ادریس ناول د(پېغله) په معیارونو برابر ناول و، چې د معاصر ناول ټولې ځانګړنې یې لرلې. د پراوونو پوښتنه مو کړې ده ، په لنډ ډول به ووایو چې: د د پښتو ناول لومړی پړاو د شلمې پیړۍ لومړۍ نیمایی وه، چې بیلګه یې (پېغله) او (بی تربیه زوی) کیدای شي،

دویم پړاو یې له ۱۹۵۰ وروسته تر ۱۹۷۰م. پورې و. دا وخت په داستاني ادب کې هنریت ، نوښت او ژمنتیا څرګند شول، موضوعات هم متنوع وو. دې کې د مهدي شاه مهدي، غوث خیبري، تورویانا او پژواک نومونه یادولای شو.

درښيم پړاو له ۱۹۷۰ څخه تر ۲۰۰۱م. کال پورې و، چې دغه دوره کې زيات ليکوالان لرو، لکه: مصطفی جهاد چې (دتخت غمی) يې ليکلی، ع.ا.محک (زمرده)، شپون شين ټاغی، افغانپور(د خلکود آرمان سپيلنی) او نور چې دلته د ټولو يادول زيات ځای نيسي.

څلورم پړاو له ۲۰۰۱م. وروسته. په دې پړاو کې زيات ځوانان را څرګند شول لکه اروابناد نصيراحمد، عمرلور،ننګيال، تراب، پسرلی، نصرت آرمان او څو نور. بايد ووايم چې دلته مې د برې پښتونخوا د ليکوالو نومونه ياد کړل، خو په مجموع کې که د پښتو داستاني ادبياتو تاريخ او پړاوونه يادوو، بايد د پښتو ژبې اثار وشميرو چې دې کې بيا ډېره برخه د کوزې پښتيخا ده، چې نومونه او بيلګې يې ما يوه بله پوښتنه کې ليکلي دي.

مسعود: پښتو ناولونه د موضوع، سبک او موخې له مخې بېلابېل ډولونه لري. ښه به وي که تاسو د دغو بېلابېلو ډولونو په ټړاو رڼا واچوئ؟

استاد دوديال: د ناول ليکلو سبک ټولې هغه ځانګړنې، د ليکلو طرز، فکر او هنري-ادبي اصول او منځپانګه ده چې ناول ليکوال يې رعايتوي. نړيوال ناولونه بېلابېلو مکتبونو پورې اړه لري، خو د پښتو ناول ليکنې يواځې دوه پيړۍ تيريږی. په همدې خاطر مورږ کلاسيک سبک کې ناول نه لرو، خو د کلاسيکې دورې حکايتونه ، نکلونه او اسطورې لرو. پښتو ناول شلمه پيړۍ کې را منځته شو. دا وخت رومانتيزم مروج او عام ادبي سبک و. لومړنيو ناولونو کې تخيل، طبيعت سره پيوند، مينه او د چاپيريال د ښکلاوو ستايل، آزادي او عدالت پالل پکې له ورايه ښکاري. آن د ښځو ژوند (لکه د کونډه ناول، پېغله او يوځو نورو کی)، طبقاتی بيعدالتی

(لکه د بنګ مسافری) کې او د زړو فیوډالي مناسباتو غندنه او د ملي اتلانو ستاینه او تاریخي پېښې یې رانغښتي دي. وروسته له هغه ریالیستیک ناولونه ولیکل شول. دا وخت ریالیزم یا آرمان پالنه یوه اړتیا شوې وه، په تېره بیا د لمریزې پنځوسمې او د شپیتمې لسیزې لومړیو کې دا ډول ناولونه هم له بهرنیو ژبو پښتو ته و ژباړل شول او هم زمور د لیکوالو له خوا په پښتو ژبه خپاره شول. د ناتورالیزم څرګنده بیلګه نه لرو، خو د اسحاق ننګیال، (سیوری) د سیمبولیزم یوه بیلګه کېدای شي. د سوریالیزم، فوتوریزم او اګزیستالیزم بیلګې ما نه دي لیدلي. د تراب، (هغه به څوک و) ناول د خپلو ځانګړنو له مخې جادویي یا کوډګر ریالیزم ته ورته دی.

زمور لیکوال ډېر ښه پوهیدلي دي چې افغاني ټولنه وروسته پاتې ټولنه ده، نو ناول لیکوالو ډېرې عالي او انساني موخې پام کې نیولي دي، لکه: تعلیم، کار او زیار ته درناوی، د ښځو د حقونو درناوی او د محرومو وګړو د ژوند انځور، کورني مسایل، سوله، د ملي اتلانو د ژوند انځورول او ولسواکي. البته یو شمېر لیکوالو تاریخي ناولونه هم لیکلي دي چې موخه یې د ګران وطن او زمور د نیکونو د پرتم او د ملی دود-دستور پېژندنه او د تاریخي پېښو روښانه کول دي.

مسعود: تاسو د پښتو ناول د ودې او پراختیا پړاوونه له دودیز روایتونو څخه ټولنیز، تاریخي، رواني او انتقادي بدلون ته، څه ډول څېړئ؟

استاد دودیال: پښتو ناول او د هغه پړاوونو زیاتره له سیاسي تحولاتو سره مزل کړی دی. د همدغو سیاسي بدلونو له امله یې منځپانګه هم بدله شوې ده . له ۱۹۲۰ تر ۱۹۵۰ م. پورې مور د ګوتو په شمار ناولونه، هغه هم زیاتره کوزې خوا کې لرل، له ۱۹۵۰م. وروسته د موضوعاتو په بدلون سره هم کوزه او هم بره خوا

کې هم د ناول او هم د لیکوالو شمېر زیات شو. زیات ناولونه چې موضوعات یې بیخي متنوع وو، له ۱۹۷۰ او بیا وروسته تر ۲۰۰۱م. پورې پېښ شول. لږ مخکې دا پړاوونه یاد شول. د منځپانګې بدلون په ترتیب سره له ټولنیزو مسایلو ، تاریخي موضوعاتو ته او بیا طبقاتی تضادونه، بیوزلي او د سیاست مسایل او وروستیو کې ځینو کې رواني موضوعات راغلي دي. دا پړاوونه تر اوسه د کوم خپلواک تحقیق پر بنیاد نه دي، خو ثابته خبره ده چې ډېر ګړندي نه، بلکې په محافظه کاری سره روان وو. تېرو دوه سوو کلونو کې د ناولونو شمېر ډېر کم او د بیسوادي له امله یې د لوستونکو شمېر هم کم و. ستونزمنه خبره ده چې د بدلون خبره یې وشي. آن دا چې یو شمیر ادبي نویو سبکونو کې ناول نه لرو. د سیمبولیزم، فوتوریزم او سیانیس فکشن برخو کې زمونږ نظرته کوم معیاری ناول مخې ته نه راځي، خو هیله لرو چې لږ وخت کې به له خیره ښه او د بیلابېلو موضوعاتو لرونکي او نویو سبکونو کې نوښتیز او خواږه ناولونه ولرو.

مسعود: ستاسو په اند، د پښتو ناول د ښه جوړښت او اغېزناک ادبي او هنري بیان لپاره یو لیکوال باید له کومو بېلابېلو مهمو ادبي او هنري لارو او تخنیکي وسایلو څخه کار واخلي؟

استاد دودیال: داستاني ادبیات؛ په تېره بیا ناول د نوي عصر ژانر دې. د ناول لپاره معیارونه لرو. د ناول لیکوال باید تر هرڅه د مخه پراخه او ژوره مطالعه ولري، خپله ټولنه یې پیژندلي وي، د ولس له ذوق او اړتیاوو خبر اوسي. کله چې ناول خپریږي، ډېره به ښه وي چې کره کتنه وربانديې وشي. کره کتنه کې کېدای شي د نښېر د ښه جوړښت او اغېزناک ادبي او هنري بیان، د بېلابېلو مهمو ادبي او

هنري لارو او تخنيکونو او وسايلو ارزونه وشي. زمور داستاني ادبيات اکاډميکې، ادبي، فلسفي او ټولنيزې کره‌کتنې ته اړتيا لري. ناول ليکنه په هر اړخيزې ارزونې سره وده کوي چې په دې ډول ارزونه کې د ادبي اثر نوي اړخونه رابرسېره، ارزښتونه يې جوت او د نوښت لپاره فکري زمينه برابره شي. اکاډميکې کره‌کتنې د ناول جوړښت، ژبه او هنري بيان رابنيي. ادبي کره‌کتنه يې ژبه او د ليکوالي طرز او هنري ارزښتونه رابنيي، فلسفي کره‌کتنه يې فکري او وجودي پوښتنې؛ او ټولنيزه کره‌کتنه يې له ټولنې، تاريخ، کلتور او انساني ژوند سره اړيکه روښانه کوي. ډېره مهمه ده چې د ليکوالو ټولنې ولرو چې د ليکوالو لاسنيوی وکړي، د خپرو شويو آثارو لپاره مارکيت وموندل شي، ملي ادب مو په بهرنيو ژبو وژباړل شي او نړيوالو ته معرفي شي. د ادبياتو تجربه لرونکي استادان دې لکچرونه، سيمينارونه او کنفرانسونه دايرکړي، غوره ناول وهڅول شي او هغه ناول چې د سمون او اصلاح لپاره اړتيا لري، ورته لارښوونه وشي. د ناول د چاپ مصرف دې له حکومتي بودېجې څخه مجرا شي او کتاب په ارزانه بيه لوستونکو ته ورسول شي. د اطلاعاتو او کلتور وزارت دې ليکوالو ته حق الزحمه وټاکي او ليکوال وکولای شي د خپل قلم له برکته د ژوند اړتياوې پوره کړي. هرکال د ادبي سيالیو اعلان او ناول لوستلو ته د ځوانانو هڅونه يوه حتمي اړتيا ده. کله چې د ادبي آثارو د ليکلو او خپرولو برخه کې دا ډول ګامونه اوچت شي، ليکوال خامخا د خپلو آثارو د نېه جوړښت او اغېزناک ادبي او هنري بيان لپاره نوښت کوي، زيار ګالي او په بېلابېلو مهمو ادبي او هنري لارو او تخنيکي وسايلو ځان بلدوي.

مسعود: ستاسو ارزونه د پښتو ناولونو د مهو موضوعاتو، منځپانګې، د پښتني، انساني او ټولنيز ژوند د بېلابېل اړخونو، موخو او پيغامونو، د ادبي، تاريخي، اقتصادي او ټولنيزو ارزښتونو په تړاو څه ده؟

استاد دودیال: د ناول موضوعات له پخوا محدود وو. مينه، ټولنيز مسايل، ظلم او بيعدالتي غندل، د ښځو د دردونو انځورول او بيا وروسته تاريخی مسايل. يو شمير نوي مسايل لکه د سياست، روحيات، اقتصاد، د حقوقو موضوع يا د ساينسی پرمختګونو موضوعات مو نه لرل. له بلې خوا لومړني ناولونه زياتره فزيکي اخ وډب او ظاهري حرکات او د کرکتر يا کرکترونو ميخانيکي چلندونه وو، د پرسوناژ سايکالوژيکي انځورول او د هغه د د ننني حالت ښودل نه و. د کيسې په مسير کې به کرکتر يا څېرې او پرسوناژونه د کيسې څوکې (اوج) ته ورسول شول. البته ليکوالانو مو ښه پيغامونه لرل، خو پلات او پېښو تر ډېره ځايه فعاله او روايتي بڼه درلوده ، په اروايي تحليل به دومره نه څرخېده او ټوله پاملرنه به يې فزيکي کړو-وړو ، حرکاتو او ظاهري څېرې ته اړولې وه. د داستان د کرکتر رواني حالت انځورول چې يو جلا هنر دی، پخوانيو کيسو کې نه و . ښکاره خبره ده چې دې ډول کيسې د وګړو د ننی روحي حالت ښودل، د ټولنې د حقايقو انځورول او رابرسېره کول په سمه توګه نشو کولای. د لومړنيو يو شمير ناولونو موضوعات هسې د بوختيا لپاره وو، ټولنيز رسالت او لوستونکي ته يې د ده پازه نشوه القا کولای، لوستونکي به يې د څو شېبو لپاره بوخت ساتل. خو ورو ورو پښتو ناول جدي مسايل مطرح کړل، لوستونکو ته يې هېواد او تاريخ ورمعرفي کړ، ملي اتلان يې وځلول، آن دا چې ناول کې داسې سياسي موضوعات راغلل، چې د لوستونکو پر سياسي

شعور يې اغيز وکړ. د اروابنباد خيبري ناولونو ملی شعور راويښ کړ، ورپسې نورو ناولونو د ژوند په نورو برخو کې مسايل طرح کړل، خو هغه څه چې هېر وو، هغه د تربورګلوي غندنه، د اتفاق راوستل، د نوي عصر تعليم ته هڅونه او د ژوند اقتصادي او معيشتي برخو ته پام وو. دې اړتيا ته نصير احمد احمدي ځواب ووايه.

ښکاره خبره ده چې يو ناول په يوه مرکزي پېښه او ورسره د يوې يا څو فرعي پېښو په لرلو سره په مخ ځي، دا پېښه/ پېښې بايد د تخيل له وزرو نو سره سره واقعي بڼه او د احساساتو د پارونې څپې هم ولري . يوه ښه ناول کې د واقعيت او تخيل تر منځ يو منطقي تړاو وي، تر څو د ټولنې ناخوالې او واقعيتونه څرګند کړي. پښتني ټولنه ډېرو زياتو ناخوالو سره مخ ده. که ناول اروپا د کليسا له جبر او خرافاتو وژغورله، پښتني ټولنه بايد د ناول په قوت له وروسته پاتېوالي، بی اتفاقي، بيسوادي، بيوزلي او فتاليزم وژغورو. همدا دردونه او نيمګړتياوې زمونږ واقعيتونه دي او کوم ناول چې په واقعيت ولاړه وي ، بريالی او د ټولنې د درد دوا کوونکی کېدای شي. دا سمه ده چې ادب کې تخيل او ښکلا انځورول وي(ادب د ادب لپاره) ، خو زمونږ د پښتو معاصرو داستاني ادبياتو يوه پازه بايد (ادب د ژوند لپاره) هم وي. موخه دا نده چې د لنډې کيسې، ناول او رومان ليکنې بهير کې هنريت او ادبی صنايع، ايماژونه او ښکلاييزې اړخونه هير او کټ مټ پکې واقعيت تصوير شوی وي او د تخيل هيڅ تومنه پکې محسوسه نشي، يوازې د پېښې/پېښو تخنيکي او فزيکي بيان او اخ وډب وي يا بيخي تخيلي، خيالي او له واقعيت لرې وي. پښتو ناول بايد په افغاني ټولنې او چاپېريال کې اووسي نه پردي چاپېريال او ټولنه

کې . (موخه هغه ډرامې او فلمونه دي چې له بده مرغه دغو وروستیو کلونو کې پاکستان کې د پښتو فلم او ډرامې په نوم ډکیږي چې قطعاً پښتني کلتور نه ښیي، بلکې د پښتني ټولنې سپکاوی دی.)

البته کله چې ناول د تخیل په زور لیکو څه شاوخوا داسې انځورونه به راځي چې لوستونکی حیرانوي، خو دټولنې د ارزښتونو، دود-دستور او معنوي دریځ خلاف به نه وي او دا ډول انځورونه ناول ته ښکلا وربخښي. شپون دا اندول ډېر ښه رعایت کړی و. دا هیله هغه وخت تحقق مومي چې د داستاني آثارو فني تخنیکونه او اصول تطبیق شي. دغه برید ته رسېدل هله ممکن کېدای شي چې لیکوال مو ادبی مکتبونه، د نړۍ او نورو ژبو نامتو داستاني آثار او څه ناڅه ادبي تیوري لوستي وي او په لیکوالي کې یې پوره مشق او تمرین کړی وي، د کره کتونکو خبرو ته یې غوږ نیولی وي او ټولنه او ولس یې سم پیژندلی وي. زمور داستاني ادبیات باید داسې انځور او ولیکل شي چې د ټولنې او ولس پر واقعیتونو ولاړ وي ،لوستونکو ته نوی او رغوونکی اغیزناک فکر ورکړي، د سمون لامل شي او د دوی پر ژوند او چاپېریال راوڅرخي او هم یې استازیتوب وکولای شي. په ډېرو داستاني پېښو کې د پند او عبرت ټکی نغښتل یوه اړتیا ده.

مسعود: د پښتو داستاني ادب په تاریخ کې ګڼو لیکوالو د ناول او اوږده داستان په برخه کې ډېره زیاته پاملرنه کړېده. ښه به وي که تاسو د پښتو ناولونو د نوموتو لیکوالو د پیژندنې په تړاو او د دوی د مهمو او اعیزناکو نښرونو(آثارو) په اړه خپل لید راسره شریک کړئ.

استاد دودیال: لږ مخکې د داستاني ادب د لنډ تاریخ د توضیح ترڅنګ، د نامتو ناول لیکوالو او نامتو پښتو ناولونو نومونه یادشول. دلته به د یو څو تنو چې ډېر حقدار دي، نوم بیا ځلي یاد کړم: محمد ادریس، قلندر مومند، ډاکتراحسان الله هېر، سعدالدین شپون، محمد صدیق پسرلی، نصیر احمد احمدي، زیتون بانو، فاروق سرور ،درمحمدکاسی، زرین انځور، پروین ملال، امین افغانپور، اکبر کرګر، او ګڼ نور لیکوال چې مخکې پوښتنه کې په تفصیل د دوی له آثارو سره یو ځای یاد شول. د دغو لیکوالو د داستانی آثارو له لارې پښتو نثر له نویو موضوعاتو، نویو فکري لیدلورو او بېلابېلو اسلوبونو سره مخ شوی او ښه پرمخ روان دی.

مسعود: ښه به وي که د یو ښه پښتو ناول د ځانګړتیاوو، بنسټیز او رغوونکي توکي او عناصرو او ادبي سبک په اړوند خپل لید راسره شریک کړئ.

استاد دودیال: یو ښه ناول او کېسه کې پلاټ، کرکټرونه، پیغام، مکالمې، غوټه پرانیستل، منظر کشي، غوټه پرانیستل، تلوسه او احساس له مهمو ځانګړنو څخه دي. نوښت لرونکی لیکوال باید په ښه پیل او پای، د کېسې د بیانولو په ژبې، هنریت، د نویو ترکیبونو او اصطلاحاتو په راوړلو، له کلیشه یي مسئلې په تېرېدلو، معنا لرونکو لنډو جملو راوړلو، په ځانګړو وختونو کې د شعرونو، متلونو او لنډو کېسو په استعمال او ځینو نورو برخو هم برلاسی وي. د ادبي صنایعو د رعایت، د غوره دیالوګ او ایماژونو ترڅنګ؛ ښه ناول هغه دی چې د ټولنې په وړاندې یې ژمنتیا پوره کړي وي، د ولس دردونه انځور، د حل لارې وښیی او رونټیا او ویښتابه سره مرسته وکړي. زمور ټولنه اوس دغو ارزښتونو ته اړه ده.

مسعود: په پښتو معاصرو داستاني ادبياتو کې د پښتو ناول پيل او د دې ځپل (ژانر) راڅرګندېدل، لومړني پړاوونه او مخکښ ليکوال څوک ول؟ ښه به وي که تاسو په دې تړاو لنډ مالومات راسره شريک کړئ.

استاد دودیال: د پښتو د لومړنۍ کيسې کې هم ډېر لږ اختلاف شته، زياتره څېړونکي شلېدلې پېنه لومړنۍ ليکل شوې لنډه کيسه بولي، د ناول په اړه هم يو څه اختلاف شته. ځينې څېړونکی د اروابناد مياحسيب ګل کاکاخېل (نقش نګين) ناول لومړنی ليکل شوی او خپور شوی ناول بولي. څېړونکي وايي چې لومړنی ناول اردو (مراة العروس) ژباړه وه. ژباړه هم يو فرهنګی کار و، خو ډېر څېړونکي د سيدراحت زاخيلي په ماه رخ يا نتيجه عشق حساب کوي چې همدا لومړنی پښتو ناول دی. سيد راحت زاخيلی هغه ليکوال و چې لومړنۍ لنډې کيسې هم ليکلی وې. د پښتو دغه لومړنی ليکل شوی ناول په ۱۹۱۲م. کال کې خپور او خلکو ولوست. برې خواته نورمحمد تره کې (بې تربيه زوی) په ۱۹۲۹م. کې نشر کړ. په دې توګه پښتو داستاني ادب او ناول ليکنه کې د راحت زاخيلي او نور محمد تره کی نومونه تر نورو مخکی مخې ته راځي. وروسته بيا هم کوزه خوا او هم بره خوا ناول ليکنه ورو ورو پرمخ ولاړه او په ۱۹۵۰م. کې د محمد ادريس ناول د(پېغله) په نوم نشر شو. دا يو ډېر ښکلی ناول و. دا ځکه چې د معاصر ناول ټولې ځانګړنې يې لرلې. د شلمې پيړۍ لومړۍ نيمايی د پښتو ناول لومړی پړاو بلل کيږي. بل پړاو يې له ۱۹۵۰ وروسته تر ۱۹۷۰م. پورې و. دغه دوره کې داستانی ادب کی هنريت وځلېد او موضوعات هم متنوع شول: لکه ټولنيز مسايل، ښوونه اوروزنه، ټولنيز طبقاتی تضادونه، د ناوړه دودونو غندنه، د ښځو د ژوند انځور او دې ته ورته

د ټولنيزو ستونزو عکاسي او د نيمګړتياوو ښودل او د سمون پيغامونه د داستاني ادب محتوا شوه. ورپسې بل پړاو له ۱۹۷۰ څخه تر ۲۰۰۱م. کال او څلورم پړاو له ۲۰۰۱م. وروسته. دا پړاوونه او وېشنې د شرايطو د بدلون سره موازي په داستاني ادبياتو بدلونونه او تغييرات ښيي. فکر کوم نور درانه ليکوال به هم دې خبرې او وېشنې سره موافق وي .

مسعود: په پښتو معاصرو داستاني ادبياتو کې پښتو ناول يوازې د پېښو بيان نه دی؛ ژبه او سبک هغه څه دي چې ساده پېښه په ادبي او هنري نښير(اثر) بدلوي. تاسو په پښتو ناول کې د ژبې او ادبي سبک مهمې ځانګړتياوې او اغېزناک ادبي او هنري ارزښت څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: په پښتو ژبه ناول د نولسمې پيړۍ وروستيو او د شلمې پيړۍ پيل کې وليکل شو. دا دوران د رومانتيزم او ريالېزم دوران و. افغاني ټولنې هم همدې سبک ته اړتيا لرله. طبيعت پالنه، خپلواکي سره مينه او ملي مسايل ستايل، عدالت او نياو، د طبقاتي تضادونو؛ په تيره د فيوډالي زړو مناسباتو غندل او ټولنې ته د نوي دوران زيری ورکول او دې ته ورته مسايل لومړيتوب و. دا هغه کلونه وو چې د پښتو ژبې د نثر او ليکدود خواته پام اړول شوی و. په افغانستان کې د علامه عبدالحی حبيبی، لايق، تره کي، الفت، عبدالقدوس پرهيز، ژواک او نورو نثري ليکنو نوی سبک او نوې سوژی راوپېژندلې. د اروابناد پژواک، موسی شفيق، عبدالله بختاني، استاد رشاد، بينوا، استادحبيب الله تږي او خادم نثر؛ يا غوره ده هنري نثر يې وبولو، د اختصار، د جملو نوې سکښت او سلاست بيلګه شو. د هغه وخت اخبارونو، راډيو او مجلو د دغه نثر په پراختيا کې اغيز درلود. د روغتيا مجلې،

د کابل پوهنتون د اجتماعي علومو او طبیعي علومو، د علومو د اکاډمي پښتو، آریانا او زیري مجلو او اخبارونو، اصلاح او هېواد د عمومي او معلوماتي او ورسره د علمي لیکنو بیلګې د ځوانانو لپاره لارښوونکې شوې. وروسته بیا پښتون ژغ او ژوندون کې لنډې کیسې هم خپریدې. کابل پوهنتون کې اروابناد رشاد، پوهاندحبیبي، پوهاند دوکتورحمزه خټل، پوهاند دوکتور بازمحمد شیرزاد، پوهاندوکتورزیار، پوهاند دوکتور عبدالقهار ثمین، د ننګرهار پوهنتون طب پوهنځی کې داکتر شیرزاد لومړني پښتو درسي کتاب او عبدالرووف خپلواک او محمد طاهر څرک د اقتصاد پوهنځي کې لومړني درسي پښتو کتابونه ولیکل. آن دیني علماوو لکه مولانا ارشاد، مولوي خالص او مولانا کشاف په روان نثر موعظې او مقالې او د(دین او تمدن) او (حقپالونکي) په شان کتابونه په همدې روان نثر ولیکل، حال دا چې پخوا دیني موعظې او نور متون ساده او روان نه وو، بلکې ځینې وخت نثر مسجع او طویل بحر دود و. تر دا وخته پښتنو هغه خپاره شوي دیني ارشادات چې دوی ته رسېدل، په مسجع نثر یا په نظم سره لوستي او ورسره عادت وو. تر پنځوس- شپېتو کلونو مخکې پورې زمور د بېلابیلو څانګو متخصصینو او مسلکي تکړه کادرونو په پښتو یوه علمي او مسلکي مقاله او کتاب نه و لیکلای، حال دا چې په خټل مسلک کی به ډېر لایق و، علت دا و چې دوی پښتو نثر باندې آثار نه وو لوستي. دا ستونزه هله هواریږي چې د بنوونځی زده کوونکي او ځوانان پښتو داستاني ادبیات ولولي. دا د دوې لپاره هم ذهنی تمرین، تفریح، د ادبی ذوق خړوبول او د عواطفو روزنه ده، او مهمه دا چې د دوی د مطالعې عادت پیاوړی او د نثر لیکنې وړتیا یې اوچتیږي. روسان وایي روسي ژبه د پوشکین او تولستوی د ادبي شهکارونو له برکته دومره بډایه، خوږه او روانه ده. دغسې نورې ژبې.

له څلوېښتمې لسیزې وروسته پښتو نثر ته پام وشو. دا نوې بیلګې د ادبي نثر او عمومي لیکنو برخو کې په یو وخت او یو شان ولیدل شوې. څلوېښتمه لسیزه یوه د تحول لسیزه وه چې لنډه کیسه پکې ښه وځلېده او لومړني ناولونه هم همدا وخت خپاره شول. د دغو لیکنو پیغامونه هم نوي وو.

مسعود : پښتو ژبه کې د شعرونو دیوانونه زیات لرو، د نظم برخه کې زیات کار شوی، خو نثر ته پام نه دی شوی. ننني ورځ کې د نثر د اهمیت او دا چې څو ډوله نثر لرو په نثر کې کوم ډول لیکنې ځای لري راته روښانه کړئ، څه باید وشي چې بې تېروتنو، خوږ او روان نثر ولرو؟

استاد دودیال: اوس چې د نثر خبره راغله، او د نظم او شعر ترڅنګ د نثر د اړتیا یادونه وشوه، باید د ژبې موضوع ته راشو. ننني وخت کې ډېر متون، لیکنې او خپرونې په نثر سره دي. د نړۍ د نامتو ژبو لیکوالان هڅه کوي چې نثر خوږ، له مانا ډک، روان او سلیس او ښه د پوهېدو وړ وګرځوي. که موږ د انګلیسي، جرمني، روسي او نورو ژبو نثر ولولو، ډېر روان او ادبي دی. دا ځکه چې دوی نثر ته پام کړی دی. د دوی ماشومان له وړکتوبه خپله ژبه ښه زده کوي، د ماشوم د ادبیاتو برخه کې تر ټولو تجربه لرونکي پیداګوګان، فلالوجستان، لیکوالان او د ادب متخصصان بوخت وي، ماشومانو ته املا، انشا او ګرامر ورزده کوي، مصورې کیسې ورته لیکي او دلیکلو تمرین او مشق ورباندې کوي. له بده مرغه موږ دې برخه کې کار نه دی کړی. بهرنیو هېوادو کې ځوانانو ته راز راز د کیسو کتابونه او ناولونه شته چې دوی یې لولي، نو ډېره اړینه ده چې موږ هم نثر ته کار وکړو. سره خپه کیږو به نه، واقعیت به ووایو چې: زموږ د دولسم ټولګي د فارغ املا او انشا

سمه نه ده، د لغاتو دايره يې ډېره محدوده او يو ساده متن نشي ليکلای. حال دا چې پښتو زمور ملي او رسمي ژبه ده. څه ناڅه اويا ميليونه وګړي يوه لويه جغرافيه کې ورباندې خبرې کوي، د ژبو د نړيوالې معتبرې سرچينې "ايتنالاګ" له څېړنې سره سم ، پښتو په ژوندیو او باثباته ژبو کې حسابېږي او د ويونکو د شمېر له پلوه د نړۍ په لومړيو لويو څلوېښتو ژبو کې ځای لري. په پښتو ژبه کې له څلوېښت-پنځوسو کالو راډېخوا بدلونونه، په نثر د ليکنو زياتوالی او د داستاني ادب وده د دې لامل شوه چې پښتو د نړيوالو ژبو په لومړۍ قطار کې ودروي. په نړۍ کې د پښتو يو شمېر راډيو او ټي وي چېنلونه فعاليت کوي او هغو سيمو ته هم خپل غږ رسوي چيرې چې انټرنېټ نشته. مخکې به زياتره د ليکوالو پام شاعري ته و. اوس بايد نثر ته پام واړوو. اوس په پښتنو کې دا پوهه او احساس را ژوندی شوی چې لومړنۍ زده کړې بايد په مورنۍ ژبه وي. په نړۍ کې تر ټولو زيات پښتانه يا پښتو ويونکي په پاکستان کې استوګن دي چې د دې هېواد د ۲۰۱۷ز کال له سرشمېرنې سره سم، د څه باندې ۲۰۷ ميليونه وګړو څخه شاوخوا ۳۸ ميليونه (۱۸.۲۴) پښتانه دي. پښتو له پنجابي وروسته د پاکستان دويمه لويه ژبه ده. د سرچينو او څېړنو له مخې، د افغانستان له اټکل شوي ۴۱ مليونه نفوس څخه نيمايي يې پښتانه دي. پر دې سربېره د نړۍ په يو شمېر نورو هېوادونو کې هم پښتانه ژوند کوي چې شمېر يې څه باندې پينځه ميليونه کيږي. په دې توګه په نړۍ کې د پښتنو يا پښتو ويونکو شمېر تر اويا مليونه يا اويا کروړه اوړي.

پښتو ژبه له ۱۹۸۴م. کال راډېخوا په کمپيوټر کې کارول کيږي، اوس سلګونه وېبپاڼې، راډيو او تلويزيون چېنلونه لري. په ۲۰۱۶م. کال د انټرنېټي پلټونکي

ماشین ګوګل ژباړن برخه هم وګرځېده. خو له دی ټولو سره سره نثر ته پام نشته. د نثرې کتابونو، ورځنیو معلوماتو، آفاقي پوهې او مطالعې سره ناآشنایي پښتانه له سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو ننګونو، بی اتفاقي، افراط ګرایي او بې ګټې شخړو سره مخامخ کړي دي.

دا ننګونه هله جبران او حل کیږي، چې په نثر خپرونې ولرو، چې یوه مهمه لاره یې د داستاني ادبیاتو خپرول دي چې خلک یې په علاقې سره لولي. په دې سره به ځوانان مطالعې سره آشنا او عادت شي، د مورنۍ ژبې تومنه او د لغاتو زیرمه به یې پیاوړی او خبرې، محاوره او لیک به یې روان شي. دا یوه نړیواله تجربه او د زړه کړې وړ خبره ده. نن چې پښتانه له کومو ننګونو سره مخامخ دي نو ژبه یې هم ورسره مخامخ ده. د پښتنو پر خاوره جنګونه او ناامني او افراطي ډلې واکمن کېدل د دوې ژبې، پښتني کودونو، دود-دستور او ملي ادب او فرهنګ ته لوی ګوابښ دی. په نثر سره لیکنې پښتو د اقتصاد، سیاست، حقوقو، ساینس، ترانسپورت او د ژوند د نورو ډګرونو او اړتیاوو ژبه ګرځوي. کومه ژبه چې د اقتصاد برخه وګرځي نو په هغې کې شعور، تشخص، کلتور او سیاست پرمخ ځي. که مور د انګلیسي، روسي، جرمني او ځینو نورو ژبو نثر وګورو، روان، خوځنده، سلیس،مستحکم او استوار او له مانا ډک دی، مترادفات، سیمبولونه، تشبیهات...لنډه داچې ټول د دوی د داستاني ادب او د داستاني آثارو د لیکوالو د قلم برکت دی. زمور د داستاني ادب لیکوال لیکنه کوي، بڼکلې لنډې کیسې او ناولونه لیکي، خو د خپلو آثارو دغو اغېزو ته ممکن ځیر نه وي.

پر دې سربېره، پښتو ژبه هغه وخت زيات پرمختګ کولای شي او د اداري ژبو په صف کې درېدلای شي چې د رسمي مکاتباتو او دفتر ژبه شي. د مکاتباتو او دفتر لیک نثر دی، نه نظم او شعر. په تیرو پنځوسو کلونو کې د نثر د زیات رواج کېدو، په ټېره د داستاني ادبیاتو له برکته پښتو ژبې وده وکړه او له ډېرو زړو ژبو سره یې ځان برابر کړ. همدغو کلونو کې درسي او علمي کتابونه ولیکل شول، چې ما یې بیلګې لږ مخکې یادې کړې.

د پوښتنې بله برخه مو د لیکنو د ډولونو په اړه وه. باید ووایو چې د لیکنو ډولونه بېلابېل دي. یو نظم او شعر، بل نثر. په نثر هم دوه ډوله لیکنې لرو: هنري نثر او عمومي نثر. هنري نثر بیا خپله دوه ډوله دی: داستاني نثر(لنډه کیسه، رمان، ناول او ډرام) او غیر داستاني نثر(یونلیک، پېښلیک، خاطره او ادبي ټوټه).

عمومی نثر یا عمومي لیکنې(general writing) د میدیا ډېره برخه نیسي؛ هر ځای مهیا وي، په دې کې راز راز کتابونه، مقالې، مرکې، دیني وعظونه، اعلانونه، خبرونه او ویبپاڼې راځي. مانا داچې د عمومي لیکنو محتوا له خبرونو نیولې، تر سیاسي او ټولنیزو تبصرو، ذوقي مطالب، تبلیغات، اقتصادي شننې دي، چې د نن ورځې اړتیا ده.

دعمومي لیکنو یوه برخه علمی لیکنې(scientific writing) دي. ځانګړو واقعیتونو د موندلو او ساینسی مسایلو د روښانه کولو په موخه وي او د علمی بنسټونو ځانګړو ژورنالو کې خپریږي. علمی لیکنه د څېړنې د پیچلې او ټاکلې پروسې له مخې یو واقعیت راسپړي. څېړنه د معیار او اصولو له مخې ترسره کیږي. علمی (heavy/scientific writing) لیکنه باید د علمی لیکنې ټول خصوصیات ولري. دا

ځکه چې څېړنه(research) هغه ژوره او عالمانه پلټنه ده چې په هغې سره حقایق او واقعیتونه موندل او روښانه کېږي. دا ټولې لیکنې په نثر سره دي. د عمومي لیکنو لوستونکي عام خلک دي. کیدای شي اکاډمیک کسان هم د دغو لیکنو لوستونکي وي، خو علمی لیکنې د پوهنتونو، علمی مراکزو، اکاډمیو او د ریسرچ د ادارو صنعت او تولید دی. اکاډمیک کسان په نثر سره څېړنیزه لیکنه خپروي . هیله ده هغه درانه لیکوال او ځوانان چې ځان دغه ملی مسوولیت ته ژمن بولي دا رسالت ترسره کړي چې ژبې او نثر ته کار وکړي، دا هغه وخت کیدای شي چې ځوانان کتاب لوستل او مطالعې باندې روږدي او د لوستلو سرعت یې ګړندی او د لغاتو دایره یې پراخه وي، چې دا توانایي او وړتیا د داستاني ادبیاتو لیکلو، چاپ او رسولو پورې اړه مومي. خدای وکړي د نثر او هنري نثر ارزښت او رول روښانه شوی وي.

مسعود: یو شمیر لیکوال په تېره بیا د پښتو ژبې لیکوال د خپلو ناپېیلو(منثورو) پنځونو، داستانونو، ناولونو په تېره تکل او ګپ و شپ کې خورا خوږه، او له طنز و کنایې ډکه ژبه کاروي، ستاسو په آند د دې لامل او دک ودلیل څه دی؟

استاد دودیال: چا چې له ښارونو او بازارونو لیرې کلیو کې ساده کلیوالي ژوند لیدلی وي، زمور د صادقو کلیوالو خوږه ژبه، د دوی د ادا طرز، کنایې، خوږه مودبه افاده، ساده وینا او د ځانګړې فلسفې لرونکې خبرې به یې اوریدلې وي. دوی آن د غوسې او خپګان په مهال لا خوږه ژبه کاروي، خپل ناپایه دردونه او غمونه له زغم په ډکو الفاظو، خو په ضمني ډول په خوښي بخښونکو ویناوو بیانوي، په متلونو، لنډیو، وجیزو، حکایتونو او نکلونو کې یوه ژوره فلسفه رانغاړي. دوی درناوی او قناعت نه هیروي، ګستاخي نه کوي، په طنز، ټوکو او کنایه پوهیږي او خپل

مطلب ډېر ښه افاده کوي. د بیلګې په توګه که یو کلیوال سړه له موضوع لیرې او بی ارتباطه خبره وکړو، کېدای شي، مور په یوه خوږه مسکا ځیر کړي او راته ووایي:

- ته هغه ځای ګرو چې خارښت نه کوي !

دغه نیمه جمله، لویه مانا لري، ظاهراً خندوونکې هم ده، ژوره مانا هم لري. نو اوس چې د متلونو خبره رایاده شوه، یو څو خواږه او د ژورې مانا لرونکی متلونه به رایاد کړو:

- زه چې ستا په منګ وم، ونه د لونګ وم (د مخاطب نیمګړتیا ته په مودبانه ډول اشاره او خپل شخصیت هغه ته معرفي کول)،
- ملا مې کړې، د ځان بلا مې کړې (د عوامو په فکر؛کم اصل ته عقل ښودل او د هغه کم ظرفیت)،
- اوبه له پورته خوا خړېږي (د حاکمیتونو، مقاماتو، ملکانو او خانانو خامي، تفرقه اچول، دوکه او بې پروایي ته اشاره ده)،
- اوبه په ډانګ نه بیلیږي،
- له څاڅګو سپلاو جوړیږي،
- د نوي منګي اوبه خوږې وي،
- د ښار دروازې تړل کیږي، خو د خلکو خولې نه،
- د ورغوي تناکه مرغلره ده،
- رنګ مې ګوره، حال مې پوښته(یوه پیچلی اروایی مسئله رانغاړي)،
- رنګ یې د مُلا، عمل یې د بلا. (د دوکې غندنه)،
- شرمیږي هغه چې په شرم پوهیږي(وجدان او ضمیر ته اشاره ده)،

- غوا توره، شیدی یې سپینې دي(حقیقت نه پټیږي)،
- کور بار تر منزله نه رسیږی(د عدالت ستاینه او نیاو ته بلنه)،...

په دې توګه مور خپله خوږه ژبه کې لسګونه زره خواږه، له حکمت او باریکي ډک متلونه لرو. همداسې هم عامیانه نکلونه، د میندو سندرې او بولنې او د لویانو حکایتونه چې ټول فولکلور کې شمېرل کیږي، له حکمت، طنز، پند او عبرت ډک دي. کوم حکمت چې فولکلور کې را څرګندیږي، د هغو ټولو نسبت زمور پتمن ولس او باتورو نیکونو ته ورکول کیږي او ولس په اجمالي او مجموعي توګه عالم، حکیم، مبتکر او فیلسوف دی. نو تاسو په داستاني ادب او ناولونو کې د خورو جملو، حکمت، او له طنز و کنایې ډکې ژبې د لامل او دک ودلیل پوښتنه کړې ، د دې ځواب دا دې چې د دې ډول خوږوالي، ژورې مانا او طنز ریښه زمور بډای کلتور او ژور هځووب او ویړ ولسي شفاهی ادب کې ده. په دې اړه به یو څو لنډی هم د بیلګې په توګه یادې کړم:

-په لویو غرو د خدای نظر وي په سر یې واورې شاوخوا ژیړي ګلونه

-زما د زړه ناپایه غمه اور دې چې هرڅو پټوم لوګې دې ځینه

-نارې وهم ژغ راته نه کړې بیا به دنیا را پسې ګورې نه به یمه

-څوک په رضا له ملکه نه ځي یا ډېر غریب شي یا دیار له غمه ځینه

-بېګا د اوښکو په دریاب کې لامبوزن زړه راڅخه ورک شو مړ به وینه

-عالمه یو تر بل ځاریږئ دنیا فاني ده بیا به وکړئ ارمانونه

-په غم پیدا په غم کې لوی شوم په غم به مړ په غم به تورې خاروې شمه.

دا ټولې هغه بیلګې دي چې زموږ پتمن ولس، عامو پرګنو او سرګردانو پرګنو د خپل زړه آرمانونه، ناویلي اظهارات، ګیلې، موخې او امیدونه، پندونه، تجربې او حکمتونه پکې په میراث پریښي، یقیناً چې د هغو تبلور به معاصر ادب؛ په تیره داستاني ادب کې وي. راځئ ولس او د ولس خوږې، درنې، له حکمت، پوهې او تجربې ډک میراث، فرهنګ او ادب ته د درناوی سر ټیټ کړو. دا د دوی برکت دی چې اوس څه ناڅه داسې داستاني آثار لرو چې تومنه یې د ستاینې وړ ده.

مسعود: په معاصرو پښتو ادبیاتو کې پښتو ناولونه د موضوع، منځپانګې، محتوا او هنري سبک له مخې په بېلابېلو ډولونو وېشل کېدای شي. ښه به وي که تاسو د د پښتو ناولونه د ډولونو په تړاو رڼا واچوئ.

استاد دودیال: د پښتو ادبیاتو موضوعات رنګارنګ او متنوع دي. په ټوله کې له لنډیو را نیولې تر اوسنۍ لنډې کیسې، ناول او رومان پورې یې د مینې ، ښوونې او روزنې، د نیکي کولو او ښېګڼې لپاره د نصیحت او پندونو، حماسو او اسطورو، وطنپالنې او تاریخ موضوعات رااخیستي دي، خو دا به په دوو برخو وویشو؛ د محتوا له اړخه او د جوړښت او سبک له پلوه. د محتوا له پلوه تاریخي رمانونه، ښوونیز رومانونه، اجتماعي (Sociological) رومانونه، رواني (Psychological) رومانونه، محلي رومانونه او دمینې ناولونه لرو. د جوړښت او سبک له مخې یې په مفکوروي ، د کرکتر یا د شخصیت رومان، د پېښو رومان او روایتي رومان باندې ویشلای شو. د محک (ګل په جبه زار کې) او د مصطفی جهاد(د تخت غمی) ناولونو کې مینه او تاریخ دواړه غبرګ ښکاري، مصطفی سالک د ځوانانو په ذوق برابر یو ناول لیکلی(پاتې شه باران دی). نامتو لیکوال غوث خیبري بیا تر ډیره د

وطنپالنې، له آزادي سره د مینی او تاریخی رومانونه لیکلي دي. د نصیر احمد احمدي ناولونه تر ډېره فکري او د اجتماعی مسایلو په اړه دي. د اسحق ننګیال(سیوری) ناول مطلقاً د اروایي تحلیل بڼه لري، خو لوستل یې ډېر دقت او فکر کول غواړي، ډېر سمبولونه یې پکې کارولي دي، تراب د طنز ژبه کاروي او وفا سمندر ځانګړې فلسفه لري، چې هغه یې د مینې فلسفه بولي. د شپون ناولونه بیا بېل دي. د نصیر احمد احمدي (نیکه) ناول د افغانستان د تاریخ د یوې زریینې پانې انځور او ډېره ښکلې کیسه ده. په دې توګه د پښتو ادبیاتو؛ په ځانګړې توګه د ناولونو موضوعات رنګارنګ دي. څومره یې چې وشمېرو د تاریخي ناولونو شمیر به زیات وي.

تاریخی ناول څه دی؟ تاریخي داستاني ادبیات مورِ ته د تېر وخت کیسه کوي، دا نو په کیسه کې د پېښو کیسې یا کیسه ده! د دې ډول ناول (ادبي کیسه ییز ژانر) موخه تاریخ ته ژوند ور بخښل، له تاریخ زده کړه او تېر یادونه دي. دلته باید لیکوال تاریخي مطالعه ولري. غوث خیبری د خپلو تاریخی ناولونو سیمې (جغرافیه)، پېښې، کرکترونه(تاریخي اتلان) او کلونه ټول مطالعه کړي وو، نو ځکه یې بریالی ګنو. په دې ډول ناول کې کرکترونه، پېښې، د ژوند بهیر او د تېر وخت یاد یو ځل بیا انځوریږي. هر تاریخي داستان او ناول کې تاریخ مرکزي ټکی وي، د بیلګې په توګه « آرام دُن »، چې د قزاقانو پخوانی ژوند، لومړۍ نړیواله جګړه، د روسیې انقلاب او د روسیې کورنۍ جنګونه انځوروي، خو د لیکوال تخیُل او ادبی ایماژونه وچ تاریخي روایات ښکلي او په زړه پورې کوي. د دغه ډول ناولونو لیکوال له تاریخ څخه الهام اخلي او لوستونکي یې له تاریخ څخه زده کړه کوي.

د دې ډول ناول لیکل ځکه ستونزمن دي چې لیکوال باید د هغه زمان او هغه وخت خلک وپېژني، د هغوی له دود-دستور خبر وي، د هغه وخت اقتصادي ، حقوقی او نور مناسبات ورته معلوم او هغه داسې نځور کړي لکه ده چې لیدلي وي.

هغه ناولونه چې سوژه او موضوع یې مینه وي، د وفا، ښکلا، عواطفو او روحي کشش مسایل رااخلي. د اروابناد عبدالرحمن پژواک (درې مینان) یې یو مثال دی. دا کیسه له تیزین څخه شروع کیږي، دا د مومن خان او شیرنو د سوځنده مینې داستان دی. په دې کې یې عاشقانه شعرونه او لنډۍ هم راوستي دي. لوستونکی چې داستان پیل کړي، ترڅو یې تر پایه ونه لولي، کتاب له مخې نه لرې کوي. دا داستان د خلکو له روایتونو راپاتې دی، خو پژواک صاحب د خپل تخیُل او قلم په قوت ډېر ښکلی کړی دی. لیلا او مجنون، رومیو او ژولیت په نړیوال ډګر د مینې او محبت کیسې کوي. درخو او آدم خان، بدرۍ جماله او سیف الملوک او دې ته ورته داستانونه زمونږ پښتو ژبه او ملي فرهنګ کې د مینې کیسې رانغاړي چې له پلرونو ، نیکونو او اناګانو مو اوربدلي دي. اروابناد محمدګل نوري یو څو دا ډول داستانونه ثبت او له نن څخه پنځوس کاله مخکې کابل کې خپاره شوي وو. په دې ډول ناولونو او کیسو کې مهمه دا ده چې لیکوال احساسات، عواطف، ښکلا، د انسان روحي سپړنه او ژور تمایلات درک او انځور کړای شي. که لیکوال دا ډول داستانونه له پخوانیو روایاتو را اخلي، نو باید د هغو ولسي ژبه، خوځنده عامیانه بیان، خورږوالي او روان، پوست او عام فهمه سلاست یې وساتلای شي. د ولس د ژبې کښل (د قلم څوکې اوکتاب ته راوړل) یو جلا هنر دی.

د فکري ناولونو بیلګې د اروابنباد احمدي ننښرونه دي. اروابنباد د یوه رونړ او ژمن لیکوال په توګه خپلو ناولونو کې ولس ته فکر ورکوي، د نن ورځې د ژوند پیغام ورته استوي، روښنایي نمانځي، تیاره غندي، د اتفاق، زغم او ساینسی افکارو منل هڅوي. د نورمحمد تره کې ناولونه اجتماعي اړخ لري، زیاتره فیوډالي زاړه مناسبات انځوروي او طبقاتي اخ وډب کې ښکېل دی. د محک(زمرده) ناول سیاسي دی. د اکبرکرګر (د ارواحو له ښار) ناول، یو اروایي ناول دی، چې لیکوال د داستان کرکتر یوه ژور نفسیاتي(سایکولوجیکال) پېښه کې ښکېل کوي او له پېښو سره ډوب رواني حالت کې پرمخ ځي. دا ناولونه ریالیستیک او رومانتیک سبک کې لیکل شوي دي. یو شمېر سبکونو لکه سانیس فیکشن کې ما تر اوسه کوم ناول ندی لیدلی. په هر ترتیب؛ دا و د پښتو ناولونو د موضوعاتو او محتوا(منځپانګې) په اړه زما نظر چې له یو څو بیلګو سره مې راوړل، ډاډه یم چې لوستونکي تر دې هم ښه معلومات لري.

مسعود: تاسو په داستاني معاصرو ادبیاتو کې د پښتو ناول د پرمختیا او پراختیا په تړاو ادبي تحلیل، تفسیر، علمي او اکادیمیکه ارزونه او څېړنه، علمي، ادبي او مسلکي کره کتنه او نقد څنګه ارزوئ؟

استاد دودیال: د نقد یا کره کتنې منظمې بېلګې د پښتو ادب په دویمه ادبي دوره کې موندل کېږي چې د خوشحال خان خټک، رحمان بابا او وروسته د نورو شاعرانو په شعرونو کې یې بېلګې ولیدل شوې. د پښتو ادب په دربیمه ادبي دوره کې د نورو بدلونو ترڅنګ؛ د کره کتنې اړتیا هم محسوس شوه. په اول کې یې ستونزې هم درلودې مګر وروسته ماهئیت ته په کتو ورځ تر بلې د ښه کېدو په حال کې ده. د

ادبي انجمنونو، مجلو او د ليکوالو ترمنځ ناستو او بيا د تکنالوژيکي وسايلو پرمختګ د ادبي آثارو په نقد کې هم بدلون رامنځته کړ. دا بدلون تر ډيره د پښتو ادب د ښه والي او پراختيا لامل شو. د چاپي رسنيو په زياتيدو سره چې د کره کتنې لپاره يې ځانګړې کليشه لرله، کره کتنې يوه نوې بڼه غوره کړه چې کره کتونکي به د يوه داستاني اثر په اړه خپله ليکنه اخبار او مجلې ته استوله، خو دا به هغه وخت نشر شوه، چې د اصلي اثر له خپراوي به ميا‌شتې تيرې وې، ځينې وخت به ليکوال خبر نشو چې کوم اخبار کې د ده پر اثر نقد شوی دی. کره کتنه په شعر، ناول او آن د مجلو او اخبارونو په خپرونو او د راډيو په پروګرامونو کې دود شو.

که له نورو ادبي ځپلونو تير شو؛ خبره به يواځې داستاني ادبياتو باندې را وګرځوو، نو وبه وايو: زمور پښتو داستاني ادبياتو کې ناول د شعر په پرتله لږ ليکل شوی دی، خو ليکوالان يې پاخه، د سياسي او ټولنيزو تجربو لرونکي، ژمن او له تاريخ او پېښو څخه خبر قلموال وو. دا له راحت زاخيلي را نيولې تر غوث خيبري، امين افغانپور، مصطفی جهاد، ننګيال، نورمحمد تره کی، س. ا. شپون، محک، او بيا آصفه عمر لور او نصير احمداحمدي پورې . څومره چې مور ناول لږ لرو، کره کتنه يې هم بيخي لږ شوې ده. دا لويه پوښتنه او غوښتنه ده، چې بايد ناول باندې مسلکي کره کتنه وشی، تر څو ښه ناول و لرلای شو. دا هم مهمه ده چې کره کتنه، د ناول تحليل او تفسير بايد ادبي تيوريو او محورونو باندې متمرکزه وي، نه دا چې خدای مه کړه د خوش بيني يا بدبيني له مخې هرې تبصرې ته کره کتنه ووايو. افغانستان کې د معاصر ميتود له مخې ادبي تحليل او کره کتنه د لمريزې پيړۍ پنځوسمو کلونو کې پيل شوه. تر ډېره پورې د راډيو د (کره کتنه/ تراوزی طلايي) برنامې چې هرو پنځلسو شپو، کې يو ځل، وروسته بيا اونۍ کې يوځل

خپرېده، پر ادبی آثارو کره کتنه په متعارف ډوله پیل کړه. وروسته بیا د ادبی آثار و په خپرېدو ، په ادبی ناستو کې پر خپور شوي نښېر کتنه کېده. د افغانستان د لیکوالو د ټولنې موقوته مجلې(ژوندون) هم کره کتنې ته څو پاڼې پریښې وې. د لیکوالو ټولنه کې د ادبي نقد څانګه هم جوړه شوه. په دې توګه هم لیکوال او هم ټولنه کره کتنې سره آشنا شول، پرمختیا او پراختیا یې ومونده. تر ډېره پورې هغه معیارونه هم دود شول چې له مخې یې نقد او مسلکي ارزونه ممکنه کېږي.

داستاني آثار ځانګړی تخنیک لري. د دغه ډول ادبي اثر کره کتنه له تخنیک، ژبې، موضوع، د لیکوال سبک او د لیکوالۍ له اصولو سره ترڅو لري.

د داستاني ادبیاتو او په ټېره د ناول د تحلیل، تفسیر اوکره کتنې موخه یوازې د لیکل شوي ناول ارزونه نه ده، بلکې شننه، تشریح او تبصره هم په ادبي کره کتنه کې راځي، د بیلګې په توګه یو ښکلی نوی نشر شوی رومان یا ناول لولو، کیداې شي دا ناول یا لنډه کیسه داسې سمبولیک ایماژونه، تاریخي پېښې، پېچلې ماناوې ولري چې له عادي لوستونکو پټې وي، یا ناول ساینس فیکشن موضوع رااخیستي وي، ښه کره کوونکی باید د دې ناول سمبولیکې او پیچلې خواوې وشنې، تشریح یې کړې، ورسره به یې نیمګړتیاوې هم ووایي. دا شوه کره کتنه. کره کتنه هم د هنریت او غوره ټکیو برجسته کول دي او هم د نیمګړتیاوو. کره کتنه یعنی سره او ناسره یوبل څخه بېلول. د دې اصل په رعایت سره ادبي نقد وشو او ټولنې ته ناول په پېژندلو کې مرسته وشوه.

باید هېره نشي چې نه یواځې ناول او هر داستاني اثر کې باید د کره کتنې په ترڅ کې د ادبي کره کتنې تخنیکي اړخ، موخې او ماهیت سره ګډ نشي او له دې نه

ادبي کره کتنه په يوه معما بدله نه شي، بلکی بايد صفا او رڼه وي، له ښېګڼو سره يو ځای يی نيمګړي ټکي هم ياد شي.

د داستاني ادب او په دې کې د ناول د کره کتنې ماهيت هغه نظريه جوړوي، چې د ناول د ليکلو يا ايجاد پر وخت د ليکوال په ذهن او اراده ، ليکلی شوي اثر(ناول) او د لوست پر مهال يې پر لوستونکې اثرات وښيي، ښکلا يې توصيف او نوښت يې وستايو، نيمګړتيا يې جوته کړو. دا ډول کره کول د علومو او ادب د تيوری له مخې وي. په نوره نړۍ کې چې (ادبي تيوري) او (ادبي کره کتنه)خوا په خوا يادېږي، مطلب يې دا دی، چې دا له يو بل سره نېژدې تړاو لري. د يو ناول د ښکلا ارزونه د استيتيک نظريې يا ښکلا پېژندنې سره اړه مومي، فورمالېستي ادبي کره کتنه بيا فورمالېستي تيوري سره تړاو لري، د يوه ريالېستيک ناول کره کول بايد د ريالېزم له نظره وشي او داسې نور الزامات، آثار او نظريات(تيوريګانې).

د تحليل، تفسير، نقد او کره کتنې پر مهال بايد د ناول ډول، بيان، کرکترونو، ديالوګونو، انځورونو او نورو اړخونو ته وګورو، چې کوم سبک او نظريې سره برابروالی لري، بيا يې مناسبه تيوري او سبک کې کره کړو. ځينې وخت د داستانی اثر ليک او متن د يوې ترافيکې علامې په شان ده چې په موخه او ماناوو او اشارتي اړخونو يې د پوهېدو لپاره لاربښوونې ته اړتيا ده. د ناول کره کتونکی نه يواځې داچی بايد له ادبي سبکونو او ادبی تيوري څخه پوره خبر وي، بلکې ژوره اړوپوهنيزه پوهه او د ښکلا پېژندنې معيارو څخه هم بايد خبر وي. د پښتو آثارو هيڅ کره کتونکی دې نه هيروي چې زمور نثر بايد ښکلی، روان، سليس او خوږ شي.

د ناول مسلکي ارزونه له هر پلوه (ټولنیزو، فلسفي، تاریخي او ادبي-ژبنیز) اړخونو کیدای شي. ناول معمولاً د حجم له مخې زیات وي، کرکترونه، پېښې، زماني واټن او دیالوګونه یې له لنډې کیسې سره توپیر لري، نو کره کتنه یې هم زیات کره کول او دقت غواړي. د شعر په پرتله د داستاني ادبیاتو لوستونکي بېلابېل او د ټولنې د هر لوستي وګړي د خوښې ژانرونه دي، نو باید تر ډېره د خواصو په پرتله، د عوامو د لید لوري څخه کره شي. ځینې نالونه(په تېره بهرني ناولونه) د خواصو ذوق سره برابر وي، لکه د ګابریل مارکیز (سل کاله یواځیتوب)، خو پښتو ناولونه زیاتره د عوامو ذوق او ذهن سره برابر دي. د دغو ناولونو ژبه ساده او عامیانه ده، لکه پخواني نکلونه، خو په معاصر فن او تخنیک باندې لیکل شوي دي. دلته مو درې اړخونه / عناصر پام کې نیولي دي: د ناول لیکوال، ژبه او د ناول لوستونکي. د کره کتنې دا دود عام دی، نه یواځې د ناول کره کولو کې، بلکې نورو ادبی ژانرونو کې یې هم تطبیقولای شو. په هره ادبي پنځونه کې پنځګر، پنځونه او لوستونکی په پام کې دی. د ادبي پنځونو کره کتنه هم دا درې اړخونه لري. ځینې کره کتونکي پر پنځګر ډېر تمرکز لري، ځینې پر پنځونو او ځینې پر لوستونکو. ښه کره کتنه هغه ده چې درېواړه متوازن را ونغاړي.

نه هیروو چې مور لږ شمېر ناول لیکوال لرو او دا یو معاصر ادبی ژانر دی چې پښتو ادب ته نوی راغلی دی؛ د هرې زمانې او هرې ټولنې لوستونکی د بلې زمانې او بلې ټولنې له لوستونکو سره توپیر لري. زمور د ټولنې خلک له پنځوس کلن ناورین وروسته باید ادبیاتو سره آشنا او عادت کړو. د دوی عواطف باید تلطیف شي. کره کتونکې دی وسنجوي چې لوستونکی کوم وضعیت کې دی او کومه نظریه لري او په کومو شرایطو کې ژوند کوي، له همدې زاویې نه یوازې ادبي متن ته نه، بلکې هر ډول متن ته وګوري. ښه، معیاري او مناسبه کره کتنه د کره

کتونکي مطالعې، د ښکلا خوښونې ذوق، منصفانه قضاوت او ځانګړي لیدلوري پورې اړه لري. که یو ښه ناول یوه مبتدي کره کتونکي ته وسپارو، ډېر څه به پکې و نه مومي؛ خو که یوه تجربه لرونکي، په معیارونو خبر او دراک کره کتونکي ته یې وسپارو، د ښکلا او باریکیو خواوې به یې را وښیي. په نوې ښه کره کتنه لومړی راډیویي برنامو کی پیل شول، دا نه یواځې د(کره کتنه/تراوزی طلایی) برنامه، بلکې وروسته بیا د رادیویي مجلې پروګرام، ولولې، دبوډی ټال/هفت اورنګ او د (کتاب) برنامو هم کره کتنې ته دوام ورکړ، د لیکوالو ټولنه کې به نوي چاپ شوي نښېرونه د کره کتنې مخامخ غونډو کې ارزول کېدل. د ژوندون مجلې ادبي آثار نقد کړل او د ادبیاتو پوهنځي کې د کره کتنې تیوري تدریس کېده، استاد صدیقی روهی دې برخه په معاصرو معیارونو برابره کره کتنه را وپېژنده او مقالې او مستقل آثار یې ولیکل. د کره کتنې په برخه کې د اروابنساد روهي کار د عطف ټکی و. یو شمېر کلتوري بنسټونو لکه افغان ادبي بهیر، ختیځ ادبي بهیر، تاند ویبپاڼې او نورو هم کره کتنه هېره نه کړه. استاد رحیم الهام نړیوال ادبي آثار کره کړل او ځوانانو ته یې لارښوونه وکړه.

اوس د کره کتنې مخامخ ناستې ډېرې نشته، خو انټرنېټي شبکو په پښتو ادبیاتو کې کره کتنې ته نوی بدلون ورکړ. نوې لارې او نوي لوري یې را څرګند کړل. د پښتو ادبیاتو نقد د انټرنیټي شبکو(ویبپاڼې، فیسبوک، مسینجر، واتساپ ، تلګرام، یوټیوب...) غېږې ته ولوېده. اوسنۍ تکنالوژي په داستاني ادبیاتو اغېزه کړې ده. د انټرنېټ په راتګ سره انلاین کره کتنه هم رامنځته شوه. یوه ښلګه یې (تاندtaand.com) بربښنایي پاڼه ده. اوس چې د ادبي نښېرونو د کره کتنې لپاره انلاین شکبو څخه کار اخیستل کېږي. دا لړۍ هم ګټه او زیانونه لري. د دې بهیر ګټې او مثبت اړخونه زیات دي. یوه ستونزه پکې داده چې کره کتونکی او لیکوال

یو بل سره مخامخ نه دي، ځینې وخت لیکوال د خپل اثر له کره کېدو نه خبریږي، ممکن انترنت ته لاسرسۍ ونه لري، یابه د پام وړ برېښنا پانې څخه خبر نه وي.

په هر ترتیب؛ له نېکه مرغه دا دی اوس د نورو ادبي ژانرونو ترڅنګ؛ د داستاني ادبیاتو د کره کتنې بهیر د پرمختیا او پراختیا په حال کې ده. یوه بېلګه یې له لندن څخه د ایمل پسرلي په همت د کیسه ډاټ کام ویبسایټ دی چې د داستانی ادبیاتو د خپرولو تر څنګ؛ د هغو کره کتنه هم کوي.

یو وخت هره چهار شنبه دوه بجې د لیکوالو ټولنه کې د یو لیکوال په نوي خپور شوي کتاب د یو تن پېژندل شوي تجربه لرونکې لیکوال له خوا کره کتنه کېده او د کتاب د لیکوال ترڅنګ به د ادبیاتو ګڼ شمېر مینه والو ګډون کاو، ځینې وخت به د ادبیاتو د پوهنځي محصلان هم راتلل. د هغې تجربې په دوام اوس د انلاین کره کتنې په راتګ سره پنځګر او کره کتونکي یو بل سره ناسته او دوستانه خبرې په مخامخ بڼه کولای شي، خو دا ډول کره کتنه لا هم عامه شوې نه ده او د دوی تر منځ واټن را لنډ شوی نه دی، هیله ده دا ارمان پوره شي.

اقلاً تر پخوا اوس کره کتنه ګړندۍ شوې ده، پخوا به د یو شاعر شعر په ورځپاڼه کې خپرېده یا به یې څو کاله وروسته شعري ټولګه چاپ شوه. د وخت په تېرېدو به د کره کتونکي لاس ته ورغله، هغه به خپل نقد وړاندې کړ؛ مګر نقد به هم د میاشتو یا کلونو په تېرېدو سره د چاپ لمن ته ولوېده. بیا به پنځګر د خپلې لیکنې یا شعر په تړاو د نقاد له نظر څخه په ناسیده ډول او ډېر وروسته خبر شو.

په انلاین کره کتنه کې همغه مهال یا لږ وروسته پنځګر د خپلې لیکنې یا شعر په تړاو نظرونه ویني یعنې په لنډ وخت کې کولای شي د خپل شعر ښېګڼې او نیمګړې برخې چې د نقاد له لوري مشخصي شوې دي وویني. انلاین کره کتنې یو شمېر

نوي ليکوال ټولنې ته ور وپېژندل. د هغوی له تيوري او نقد څخه نورو ليکوالو ګټه پورته کړه. انلاين کره کتنې وکولای شول، چې ادبي متون له ورکېدو څخه وژغوري. انلاين کره کتنې لړۍ په ګنو نويو ځوانو ليکوالو کې د غوره داستاني آثارو (په تېره لندې کيسې او ناول) د ايجاد روحيه هم پياوړې کړې ده. دې لړۍ په پښتو ادب (په تېره هنري نثر ليکلو) کې د ليکوالو شمېر زيات کړ او په کمې او کيفي لحاظ زيات اثار رامنځته شول.اوسمهال نه يوازې د يوې سيمې کله ان له هېواده بهر ځينې نومیالي ليکوال، شاعران او کره کتنونکي برخه اخلي او دا لړۍ ښه پالل کېږي. خدای وکړي چې کره کتنې مو د شعر ترڅنګ، نثر ته لازياته پاملرنه وکړي.

مسعود: تاسو د پښتو ژبې نوموتي ناولونو ژباړه، نړيوالو ژبو، په ځانګړي ډول انګليسي، فرانسوي، عربي او نورو ژبو ته په لوړ ادبي څرنګوالي او کيفيت سره، د نړيوالو لوستونکو او څېړونکو لپاره څه ډول ارزوئ؟

استاد دودیال: د نړيوالو داستاني آثارو ژباړه يو بل سره د آشنا کېدو، د کلتوري ډيالوګ د پياوړتيا، د نړۍ د بېلابېلو ملتونو ترمنځ د تفاهم او پوهې د کچې د لوړولو لامل ده. د بشري ارزښتونو ترويج، د تجاربو تبادله او د معاصر تمدن او ګډ فرهنګ وده د داسې اثارو ملاتړ کوي چې د عدالت، ازادۍ او انساني کرامت پيغام نړيوالو ته رسوي. ژباړه د ژبني تنوع ساتنه په نړيواله کچه د کوچنيو ژبو د ادبي هستيو د ژوندي ساتلو او هغوی ته د نړيوال ستيج د برابرولو امکان او لاره هواوري. له بلې خوا د ملتونو دپيوستون او دکلتوري او نورو اړيکو ټينګښت د ادبياتو په مرسته د تاريخ، اړوپوهنې او سياست ترمنځ د نويو څېړنيزو لارو د موندلو زمينه برابروي ترڅو د ټولنې ستونزې په هر اړخيزه توګه وڅېړل شي. د نړۍ پرمخ د بشريت ډېر مسايل

لکه جګړې، سوله، مینه، کار، غم او درد، خوښۍ، وېرې، وباګانې، مرګ، عدالت او بیعدالتي، ازادۍ او بنکلا خوښونه یو بل سره شریک دي. هر ولس د بل په شان ډېرې ګډې انساني تجربې لري. همدا ګډې تجربې د انسانانو ترمنځ د فکري او معنوي نږدېوالي احساس پیاوړی کوي. په فرهنګي برخه کې داستاني ادب د ملتونو ترمنځ د فرهنګي پېژندنې او تبادلې وسیله ده. د ژباړې له لارې د بیلابیلو هیوادو ادبي میراث یو بل ته لیږدي او هر جلا هېواد کولای شي د نورو هیوادونو له فکري او فرهنګي تجربو څخه ګټه واخلي. په دې توګه ژباړه یوازې له یوې ژبې بلې ته اړول یا د ژبې د انتقال په ترسره کولو د مفاهیمو اړول نه دي، بلکې د کلتورونو ترمنځ د پېژند کړکۍ او د خبرو کولو یوه مهمه وسیله ده.

له نیکه مرغه اوس پښتو ته زیات شمیر داستانی آثار ژباړل شوي او زمونږ داستاني ادبیات هم نورو ژبو ته ژباړل کیږي. دا چاره باید دوه اړخیزه وي، خو مخکې تردې به لږ وړاندې وخت ته ولاړ شو او د لومړنیو ژباړو او د بیلابیلو پړاوونو لنډه یادونه به وکړو:

پښتو ادب او پښتو ته د ادبي آثارو ژباړه درې پړاوونه یا دورې لري، چې د ژباړې پیل په لومړۍ دوره کې شوی دی او لومړني ژباړې له نظم څخه وې . د نثر ژباړه ډېر وروسته وشوه. لومړنۍ ژباړې زیاتره له عربي، وروسته له اردو او بیا له دري، انګلیسي، ترکي او روسي ژبو وې. د بیلګې په توګه د عراقي شاعر ابن خلاد عربي شعر پښتو ته د زاید سرواني ژباړلی و. په دویمه ادبي دوره کې د ژباړو لړۍ ته خوشحال خان او د هغه د کورنۍ غړو او حمید مومند دوام ورکړ. په دریمه ادبي دوره کې د ژباړو بازار نور هم ګرمېږي، دا دوره همدا معاصره دوره ده چې مونږ او

تاسو هم پکې شمارل کیږو. په ځانګړې توګه اوسمهال چې پښتو ژبه د انټرنیټ په مرسته تر هر ځایه رسیدلې ده. همداسې اوسمهال د نړۍ ګڼو هېوادو سره زمونږ اړیکې او نړیوالتوب پالل هغه عوامل دي چې د پښتو ژبې د ژبړې پسرلی یې رنګین کړی دی. یو شمېر وروسته پاتې هېوادونه هڅه کوي چې د پرمختللو ټولنو د بریا راز خپل کړي د هغوی له یو شمېر پرمختګونو څخه د ځان په ګټه کار واخلي چې د پرمختګ لامل کېږي. په همدې اساس اوسمهال د ټکنالوژیکې وسایلو په راتګ سره د پښتو ادب ژبړې هم بډایه شوې دي او هم پراخه شوې. مخکې وختونو کې زیاتره له عربي، اردو او روسي ژبو ادبی اثار وژباړل شول، په تیره بیا لنډې کیسې او ناولونه له روسي ژبې زیات وژباړل شول. د عیسوي اتیایمې لسیزې او شمسي شپیتمې لسیزې په ترڅ کې د افغانستان دننه څو نوي پوهنتونونه جوړ شول. پوهنتونو کې د تدریس ترڅنګ، دځیړنو او ژباړو دنده وسپارل شوه. کوزه خوا هم د پېښور پښتو اکاډمي او د کوټې د پښتو ژبې علمي مرکزونو ژبړې ته پام واړاو. ، له ۱۹۹۱ م . راپدیخوا په پېښور، کوټه، کابل او کراچۍ کې پښتو ته له انګلیسي، اوردو، دري او تورکي ژبو آثار وژباړل شول، په دې کې داستاني ادبیات هم وو . له دې وروسته د هېواد دننه په کابل، کندهار، ننګرهار خوست او غزني کې ادبي ژبړې زیاتې شوې. دنسیم حجازی، عزیزنسین، ایراني لیکوالو او نورو ژبو نامتو لیکنی وژباړل شوې. اوسمهال چې پښتو د ګوګل ټرانسلیټ ژبه ده. د اړتیا پر مهال په ګڼو برخو کې تړې کار اخیستل کېږي او د نورو ژبو علمي او فرهنګي او نور متون راژباړل کېږي. د نوې بربښنایي تکنالوژۍ په دوران کې تر ډېره ژباړه ماشیني بڼه مونډلې ده. د ژباړو په لړ کې د نړۍ په کچه افغانستان هغه هېواد چې دې برخې ته یې پام کړی . اوسمهال ګڼ شمېر فرهنګیان او د پښتو ژبې او ادب محصلان

او څېړونکي په لويو علمي مرکزونو او پوهنتونو کې زده کړې او څېړنې کوي چې په دې نويو امکاناتو سره د نړۍ مهم اثار ورځ تر بلې پښتو ته ژباړل کېږي ، له خبرونو نيولې، تر راپورونو، نوې تيوري او تر داستاني آثارو پورې ژباړل کېږي او د ټولنيزو شبکو له لارې له نورو سره شريک کېږي. دا ژباړې زياتره د ادب او د ژبې په تړاو نوې تيوري لري چې لوستل او زده کړه يې د پښتو ادب لپاره په ځينو برخو کې طلايي چانس ګڼل کېږي. ببرته راځم د ژباړې دوه اړخيز والی ته:

ژباړه بايد دوه اړخيزه وي؛ له بهرنيو داستاني ادبياتو پښتو او دري ته او همداسې هم زمونږ داستاني ادبيات نورو ژبو ته. نورو ژبو ته د پښتو داستاني ادبياتو ورژباړل، نړيوال ادب ته زمونږ د ادب ور اضافه کول دي. د کلتوري اړيکو د ټينګښت، نورې نړۍ ته زمونږ د داستاني ادبياتو د خپرېدو او پياوړتيا تر شا تر ټولو لوی لاس د ژباړې د هنر دی، ځکه چې همدا ژباړه يو اثر له خپلې محدودې سيمې راباسي او د نړۍ د نورو ژبو ويونکو ته يې وړاندې کوي. کله چې يو ناول، شعر يا داستان نړيوال شهرت ترلاسه کوي، نو هغه يوازې د يوې ځانګړې ټولنې ملکيت نه وي، بلکې د بشري معنوي شتمني او ادب برخه ګرځي. په دې پروسه کې د نوبل جايزه او د بوکر نړيواله جايزه د هغو اثارو په معرفي کولو کې مهم رول لوبوي چې لوړ کيفيت لري او په نړيواله کچه د انساني ارزښتونو د بيانولو وړتيا ښيي. يوه اوږده موده د آسيا او افريقا د ليکوالو د ټولنې نشراتي ارګان(لوټوس) د ولسونو د کلتور او يو بل ته يې د ادبياتو پېژندنه کې ښه رول درلود. اوس چې د بريښنايي ميديا دور دی، نو د ژباړې له لارې داستاني ادبيات لږ وخت کې او آسانه د نړۍ سراسر ته رسيږي. په حقيقت کې، داستاني ادبيات او د هغو ژباړه د مختلفو کلتورونو ترمنځ د

همپالنې او يووالي يو داسې نظام رامنځته کوي چې پکې هر غړ خپل ځای او ارزښت لري. په ځانګړي ډول نورو ژبو ته د پښتو داستاني ادبياتو د ژباړې په اړه ويلای شو چې:

سره له دې چې نړيوال ادب (World Literature) د بېلابېلو ژبو او ملتونو د ادبي اثارو هغه ګډه ټولګه ده چې له ملي او جغرافيايي پولو هاخوا د بشريت د فکري ميراث په توګه پېژندل شوي دي، خو ادبي ارزښت، ښکلاييز اړخ، عناصر او ذوق يې ټولو ژبو کې يو شان دی. نورو ژبو څخه پښتو ته او د پښتو داستاني تخليقاتو ژباړه نورو ژبو ته متقابله پېژندنه، د دوستي پلونه او د تمدنونو ترمنځ د خبرو اترو او يو بل ته د درناوي رامنځته کول او په نړيوال ادب کې زمونږ د ادبي آثارو شاملول او ورګډول دي. له معنوي او کلتوري پلوه نړيوال ادبيات د يوې داسې وسيلې په توګه کارول کېږي چې لوستونکو ته اجازه ورکوي د نړۍ د نورو قومونو په تاريخ، احساساتو او ټولنيزو ستونزو خبر شي. دا د ادبياتو هغه بڼه ده چې د ژباړې او کلتوري تبادلې له لارې په نړيواله کچه خپرېږي او د انسانانو ترمنځ د فکري پلونو د جوړولو دنده په غاړه اخلي. څومره چې مونږ خپل آثار په نورو ژبو وژباړو، دغې موخې ته رسېږو. له نيکه مرغه زمونږ يو شمير ادبي آثار نورو ژبو ته ژباړل شوي هم دي. د اروابناد پژواک(کوچی پېغله) قاهره کې عربي ته ژباړل شوې او بيا وروسته په امريکا، انګلستان او هند کې په انګليسي او فرانسه کې فرانسوي ژبې ته ژباړل شوې ده. د نور محمد تره کی ناولونه په روسي ژبه ژباړل شوي، د سليمان لايق ځو داستانونه هند کی ژباړل شوي، همدا سږکال د لسو تنو پښتنو داستان ليکونکو لنډې کيسې فرانسوي ژبې ته وژباړل شوې او مېرمن س. هيرمن (Sarah

Hermann)پاریس کې د یوه ښکلي کتاب په بڼه چاپ کړې چې ډېر تاوده هرکلي سره مخامخ شوی. د دې کتاب نوم Par-dela les portes closes دی چې فرانسه کې د (nouvelles) مطبعې او ناشرانو چاپ کړی دی. پښتو داستاني ادبیات د شوروي اتحاد ختیځ پېژندونکو روسي ژبې ته ژباړلي دي، هند کې روشن لال ملهوترا پښتو کیسې هندی ژبې ته ژباړلي دي. (سوله اوجنګ) او (اناکارنینا) بهاند پښتو ته ژباړلی او (دسوفي نړۍ) ژباړل شوی کتاب هم د ځوانانو پام رااړولی دی...

یوه بله خبره مو هېره نشي چې یو شمیر بهرنی ناولونه اصلاً افغاني دي، خو بهرنیو لیکوالو لیکلي لکه (CARWAN) چې مخکې کلونو کې په انګلیسي ژبه لیکل شوی و. له نورو ژبو زمور ژبو ته او زمور له ژبو نورو ژبو ته د ژباړل شویو ادبیاتو د خپرېدو او پیاوړتیا تر شا تر ټولو لوی لاس د ژباړې د هنر دی، ځکه چې همدا ژباړه یو اثر له خپلې محدودې سیمې راوباسي او د نړۍ د نورو ژبو ویونکو ته یې وړاندې کوي. کله چې یو ناول، شعر یا داستان نړیوال شهرت ترلاسه کوي، نو هغه نور یوازې د یوې ځانګړې ټولنې ملکیت نه وي، بلکې د بشري شعور برخه ګرځي. ژباړل شوي داستاني نښېرونه د مختلفو کلتورونو ترمنځ د همپالنې او یووالي یو داسې نظام رامنځته کوي چې پکې هر غړ خپل ځای او ارزښت مومي.

نن ورځ په اکاډمیکو مرکزونو او پوهنتونونو کې د نړیوالو ادبیاتو مطالعه د بشري علومو او ټولنپوهنه په برخه کې د نویو څېړنو لپاره لاره هواروي. د معلوماتي ټکنالوژۍ په پراخېدو سره اوس ژباړل شویو کاغذي طبع شوي او ډیجیټل آثار هر چا ته په اسانۍ د لاسرسي وړ دي، چې دې چارې د کلتوري تنوع په ساتلو او د تمدنونو ترمنځ د واټن په کمولو کې بېساري مرسته کړې ده. له نیکه مرغه چې

زمور لیکل شوي داستاني آثار په ادبي معیارونو برابر او څومره چې په نورو ژبو وژباړل شي، هومره له هرکلي سره مخامخ کیږي. ژباړل شوي ادبي نښرونه زمور د تمدن، دود- دستور، اخلاقو، ټولنیزو عاداتو، افکارو او ارزښتونو استازیتوب کوي، دا د نړیوالو ادبیاتو د کورنۍ غړي کیږي او نړیوال ادبیات د کلتوري تبادلې یوه مهمه وسیله ده. د بېلابېلو ژبو او کلتورونو سره د تړاو له لارې، د ادبیاتو د ژباړې او خپرونې له لارې، کلتورونه یو بل سره نږدې کیږي. زمور ژبه د نړۍ د یوې ژوندۍ، په زړه پورې او لرغونې ژبې په توګه د نړۍ په کچه پراخه شهرت مومي. ډېرو هېوادو کې د پښتو د زده کړې موسسات شته، نو د داستاني ادب ژباړه مو د نورو کلتورونو سره اړیکې ټینګوي. دا د نن ورځې اړتیا ده.

مسعود: تاسو په پښتو معاصر داستاني ادب کې د پښتو ناول مهم ځواک او پیاوړتیاوې، خو له بلې خوا مهمې ستونزې، کمزورتیاوې او د ودې او پراختیا اړتیاوې، څه ډول ارزوئ؟ ښه به وي که د ستونزو او کمزورتیاو په تړاو خپل وړاندیزونه او سلا مشورې را سره شریکې کړئ؟

استاد دودیال: ناول د ساینس او د تخنیک د عصر سوغات دی. ناول او رُمان ته اروپا کې ډېر تود هرکلی وویل شو. ناول د ملکونو په ویښتیا، روښتیا او ترقۍ کې پرېکنده رول درلود. ناول لوستل د اروپاییانو ډیره خوږه تفریح ده. اوس هر ملت او هره ژبه ناول د خپل ادب یوه تازه او ښکلې ګلدسته بولي. هرکال نوي ناولونه د زرګونو ټوکو په شمېر په ښکلی صحافت خپریږي. پخواني ناولونه هم بیا بیا خپریږي. د کیمیاګر،کوچنی شاه زوی، جرم او جزا (Crime and Punishment)، اناکارنینا،(رام دُن)، «سدهارتا» (Siddhartha)، سل کاله

یواځیتوب او لسګونه نور ناولونه له امریکا نیولې، تر اروپا او آن هند او عربي هېوادو پورې مینه وال او لوستونکي لري. له نیکه مرغه اوس دا دی پښتو ژبه کې هم ځینې ناولونه لیکل شوي دي او لوستونکو خوښ کړي دي. بهرنیو ناول لیکوالو او ادبي کره کتونکو ناولونه په ریالیستي، فکري، رومانتیک او د مینې، پولیسي، تاریخي، جاسوسي، سیاسي، ډرامه یي، ساینسي او اروایي یا روحي برخو ویشلي دي. زمور ځوانان کولای شي د خپلې خوښې ناولونه ولولي او آن قلم اوچت کړي خپل استعداد و آزمایي. په تېرو څلوېښتو کلونو کې چې په هېواد کې د چاپ صنعت او امکانات پراخ شول، د نورو خپرونو او کتابونو ترڅنګ؛ ناولونه هم خپاره شول. ځینی زمور خپلو لیکوالو ولیکل او ځینی نور وژباړل شول. دې برخه کې د ره نورد زریاب ، سلیمان لایق، شپون، مصطفی سالک، ح.ا. تراب، سپوژمۍ زریاب، س.ا. شپون، نصیر احمد احمدي، ببرک ارغند، محب زغم ، محمداجان یار، امین افغانپور، غوث خیبري، ننګیال نومونه د یادولو دي. هغو درنو لیکوالو چې ناولونه ژباړلي هم د قدرور دي(دپښتو ناول لیکوالو نومونه مخکې یاد شول).

پښتو ناولونه ځکه خواږه دي چې زمور د ولس او وطن ښکلا، ستونزې، خوښي، غمونه، غرونه او دښتې، د خلکو مینه، کار، ګیلې، هیلې او د ژوند اړخونه رابنیي او ځوان کول ته د پند، عبرت، انګېزې، تجربې،معلوماتو سرچینه او د دوی د مثبتې بوختیا او د مطالعې د عادت کېدو او د متن د روان لوستلو او د ذهني تمرین وسیله کیږي. ځینو ناولونو کې په دې وطن د تېرو شویو حالاتو انځور شته، نورو کې د پرمختیا آرمانونه او داسې ډېر نور مسایل په ادبي ژبه راغلي دي. پښتنو ته خپل لیکوال ګران دي، د دوی لیکنې لولي. تر اوسه چې کوم ناولونه بازار ته وتلي دي، هرکلی یې شوی دی، خو د خلکو بیوزلي او د لیکوالو له ستونزو ډک ژوند د دې

لامل دی چې لا هم دغه غورځنګ د نورو هېوادو له ادبي کاروان سره ګړندی مزل ونشي کولای. موږ لا روان تحلیلي، پولیسي، ساینس فکشن او سیاسي نالونه یا نه لرو، یا د ګوتو په شمار دي. زیاتره هغه ناولونه دې چې فزیکی اخ وډب او ورځنۍ پېښې یې بیان کړي دي. د ناول نور ډولونه چې مخکې می یاد کړل نه لرو. تر اوسه ټولنه کې د پوره سواد د نشتوالي له امله ناول لوستل پوره عام شوي نه دي. حکومت یا داسې ادبي ټولنې او بنسټونه نشته چې د داستاني ادب ودې، د آثارو خپرولو، ژباړلو او د وطن هرې سیمې ته رسولو کې کار او د لیکوالو ملاتړ وکړي. هیله ده دا پراو ژر تېر او وطنوالو ته مو ښه نالونه ولرو او دوی یې په شوق ولولي.

مسعود: ستاسو په اند، په پښتو معاصر داستاني ادبیاتو کې پښتو ناول څه وخت کولای شي نړېوال علمي، ټولنیز او ادبي ارزښت ومونديو او له نړېوالو ادبیاتو سره سیالي وکړي؟

استاد دودیال: زموږ لیکوال باوري دي چې افغاني ټولنه ویاړلی تاریخ، له لوړو-ژورو ، ترخو او خوږو خاطراتو ډک ژوند، نامتو څېرې، ځانګړي دودونه او نړۍ ته ورپېژندلو وړ فرهنګي میراث، آبدات او موسسات، حماسې او اسطورې لري او فولکلور مو له روایاتو ډکه ټن لري، دا ټول د لیکوالو لیکنو کې رانغاړل کېدای شي.

دغو وروستیو کې موږ داسې پېښو سره مخامخ شولو چې ساری یې نورو ټولنو کې لږ دی. دا ټول زموږ د لیکوالو لپاره داسې سوژې دي چې که دوی یې په هنرمندانه ډول خپلو آثارو کې و ځلوي، د نړۍ تر ټولو غوره اثر به یې کښلی وي. د دې لپاره چې د دومره نوښو سوژو او نایابه پېښو په لرلو سره و کولای شو چې نړیوالو ادبیاتو سره سیالي وکړو، غوره ده چې لنډه کیسه، ناول او رُمان کې تلوسه

(suspense) ایجادول، خوږه ژبه، نوښت، د داستاني ادب د ټولو عناصرو رعایت د لوستونکو پېژندنه او غوښتنه هېر نه کړو. چې تلوسه نه وي، څوک اثر تر پایه نه لولي او نه يې بهرنیان خپلو ژبو ته ژباړي، دې پسې وروسته کرکتر او پېښې په هنرمندانه ډول کښل دي. کافی ده چې مور د افغاني ټولنې عيني لوړې- ژورې او د عجيبو واقعاتو تصويرونه او هنرې ايماژونه د خپل فن په قوت ادبي اثر او تخليق کې وکاږو. د ناول نړۍ مو بايد د حقيقي نړۍ په شان او ريښتني و ښيو. البته داستاني ادبيات ټول د يو ژانر تر تعريف لاندې راغلي دي، خو يو څه توپير پکې شته چې ليکوال يې بايد هېر نه کړي، هغه دا چې:

دلنډې کيسې پلاټ او ابتدايي طرح ځينی وخت په تخيلی دنيا کې وي، خو ناول حقيقی ژوند او دنيا سره تړاو لري. بايد له کرکترونو سره د لوستونکي همدردي پيدا کول هېر نه کړو، زمان او مکان بايد يو بل سره مطابقت ولري. د لنډې کيسې په پرتله ناول تفصيلي وي. ډيالوګونه بايد د کرکتر او پرګنو په ژبه او انساني جذبات او احساسات بيان کړي. نه هېروو چې؛ داستاني اثر د ريښتني ژوند يوه برخه د نوښت او تخيل په هينداره کې وړاندې کوي. د ناول ليکوال بايد د ناول لپاره لاندنۍ ځانګړنې په ياد ولري:

۱ . ډاډه اوسي چې په ناول کې هر څه شوني دي. ليکوال کولای شي چې د ژوند يوه لنډه موده او يوه کوچنۍ موضوع په سلګونو پاڼو کې په خوږه او روانه ژبه، په زړه‌پورې جملاتو، تفصيلاتو، انځورونو، حيرانوونکو پېښو او هنري توصيفونو په واسطه پرمخ بوځي او کيسې ته هنرمندانه انکشاف ورکړي؛ کولای شي خپل تخيل داسې انځور کړي چې کټ مټ حقيقي بڼه ولري او لوستونکی يې ومني. د بيلګې

په توګه، داسې تخيُلي نړۍ د قلم په قوت انځور او جوړه کړي چې هلته بې روحه توکي خبرې وکولای شي، څاروي لکه بنيادم منطق ولري، خپل حال ووايي او سوچ وکړي، وريځې وژاړی او آسمان اور واخلي، انسانان ګونګيان شي... په ناول کې د يو موجود بدلېدل په بل موجود اسانه کار دی، خو هنر غواړي، داسې چې لوستونکی دا بدليدل هيڅ احساس نه کړي، بلکې د لکينې تر اغيز لاندې داسې راغلی وي چی هر څه ورته طبيعی ښکاري، مړي به ژوندي شي، د سلو کلو مخکې موجودات په مخه راشي، آن آخرت به د سر په سترګو ووينو(توبه نعوذوبالله!) او داسې نورې کړنې پکې ترسره کېدلای شي، خو په دې شرط چې ليکوال وکولای شي په ښه توګه لوستونکی د دا ډول غير معمولي پېښو منلو ته اړباسي. موږ نړيوال ادب کې دا ډول ښکلي ناولونه لرو چې د هر يوه په لوستلو آرمان راځي چې کاشکې خپله ژبه کې دا ډول داستاني اثر او ناول ولرو.

۲ . موږ يوويشتمه پيړۍ کې ژوند کوو، کلاسيک دور تير دی. دا د ريالېزم دوران دی. د ناول بله ځانګړنه بايد ريالېزم يا رښتينولي، طبيعت سره مينه، ښکلا انځورول، د آزادۍ ستاينه، دوطنپالنې عالي احساس او واقعيت ښودل وي. يعنې موضوع او سوژه مو له رښتني ژوند سره سيده تړاو ولري او په رښتينو پېښو تمرکز ولري. ټولنه او واقعي ژوند کې دا ټول شته.

۳ . هغه ليکوال به ښه ناول وليکلای شي چې لنډې کيسې يې ليکلی وي او د ليکوالي تجربه ولري. ارنست همينګوی، چيخوف،غوث خيبری، کافکا، زرياب، افغانپور، ملويل، تولستوی... ډېر نور زموږ ملي او نړيوال ليکوال همداسې وو، خو

دا به نه هیروو چې په ناول کې د لنډ داستان یا لنډې کیسې د پلاټ او نقشې په پرتله کرکټر/ کرکترونو ته ډېره پاملرنه وشي.

۴. د یوه داسې ناول د لیکلو بل شرط چې په نړیوالو ژبو باندې وژباړل او نړیوال شي دا ده چې د ادبي صنایعو د موجودیت او ښکلاییږ اړخ ترڅنګ؛ د اروا‌پېژندنې برخې ته هم پکې ډېره پاملرنه شوي وي، یعنې د کرکټرونو داخلي غوښتنې د سایکالوجیکي تحلیل له مخې خلکو ته رابرسېره کړي او هغوی پرې پوه کړي. داسې به ووایو چې: په ناول کې له باندنۍ نړۍ سره د کرکټر د ښکاره چلند تر څنګ د هغه د ننني نړۍ هم لویه برخه ولري. نو ویلای شو چې هر ناول‌لیکونکي ته پکار ده چې خپل نوښت، د قلم قوت، فکري ډګر او تخیُل په نوې بڼه پر خپل ځای وکاروي. الفاظ، سیمبولونه، ایماژونه او دیالوګونه چې څومره جذاب، نوي او خواږه وي په همغه اندازه ناول ته ښکلا وربخښي. که مور پورته څلور ټکي رعایت کړو، ان شاالله افغانستان به د نړیوالو ادبي شهکارونو په کچه ناول ولري.

مسعود: مور ګڼ شمېر افغاني لیکوال لرو چې څو رومانونه یې کښلي دي لکه: د داکتر ببرک ارغند د (لبخند شیطان) په نوم په ۱۱۴۳ مخونو کې ناول اویو بل (پهلوان مراد و اسپی که اصیل نبود) پینځه سوه مخونه او (کفتر بازان)هم د ۵۰۰ مخونو شاوخوا کې لوی رومانونه، خور ژبي لیکوال ښاغلي داکتر صاحب اکرم عثمان د (کوچهء ما) تاریخي رومان، او داسې نور رومانونه لکه: (ښایستو)، (و، نه و یو شپون و) د پوه او مخکښ لیکوال ښاغلي سعدالدین شپون په قلم، (په کور یو لیونی)، د قدر وړ او ښه لیکوال ښاغلي محمد انور وفا سمندر لیکنه، (مینه او جګړه) د ګران لیکوال علم ګل سحر اثر او نور لرو. تاسې څه فکر کوئ زمور

په هیواد کې رومان لیکنه به د سیمې له هیوادونو په تیره بیا زمور د هم ژبو هیوادونو سره سیالي او رقابت وکړای شي او که نه؟

استاد دودیال: دا پوښته ځکه ضروري ده چې دا پوښتنه او د دې ځواب په ګران افغانستان کې د پښتو او دري ژبو او زمور ملي ادب کې داستاني ادب باندې رڼا اچوي. کوم آثار چې تاسو یاد کړل، د هغو ترڅنګ د هیواد د پیاوړي لیکوال اروابناد غوث خیبری د ابدالي توره، د اور لمبه،د کندهار ناوې، اراکوزی پېغله او مقدوني سکندر، هغه وژړل، پردېس او د ګوګامنډه لېوان په نومونو تاریخي لنډې کیسې او ناولونه، د تورویانا اوشاس او فرزند رویګر، د احمدي نیکه او د زریاب کاکه شش پرو دختر شاه پریان تاریخی نالونه، د اسحق ننګیال (سیوری) ناول، د ع. محک (ګل په جبه زار کې)، د امین افغانپور(دخلکو د ارمان سپېلنی) د مصطفی جهاد (د تخت غمی)، د اروابناد نصیراحمد احمدی (بغدادي پیر)، د پژواک (دبُست شهزاده)، د ابراهیم عطایي(د آسیا په زړه کې توپان)تاریخي ناول او دا څو نومونه چې تاسو یاد کړي دي. د دوی ترڅنګ د ح.ا. تراب (دابه څوک و)، د آرش ننګیال(ولسمشر ما وژلی) مصطفی سالک(پاتې شه باران دی)، نالونه او ورسره نور ناول لیکونکي لکه د خالق رشید، د ع. عمر لور ، ګل رحمان رحماني، سیدرسول رسا، ډاکتر اسرار، شیرزمان طایزی، داکتر اکرم عثمان او نور هم د یادولو وړ دي. د اروابناد پژواک داستاني آثارو یو ټبل خوند او ځانګړې رنګ درلود؛ هغه د وطن ویاړونه، د سیمو نومونه، د ملی اتلانو خاطرات او تاریخي پېښې په جادویي نثر لیکلي او ثبت کړي دي. پژواک تر ډېره بریده د خپلو هنري پنځونو محراق د خپل وطن هست اوبود ټاکلی دی، نومورې که (سپین غر، پچیر، اسمار،

زرنکا، لمپاکا، بلخ، کندهار، هری، بادغیس، بدخش، آریانا... او یا ملي ویاړونه لکه سپین تمان، میرویس نیکه، احمدشاه بابا، ملاله، ناهید...)، یادوي، نو ادبي نثر په ګانه کې یې پسولي. د ده په آثارو کې د افغانستان طبیعت چې د طبیعي ښکلاوو یوه برخه ده په خپلو هنري ظرافتونو او ادبي مهارتونو بیا؛ بیا رنګینوي، او خپلو خلکوته یې وړاندي کوي.

هم کوزه پښتیخا کې هم ډېر ښکلي ناولونه لیکل شوي دي او فلمونه هم ورڅخه جوړ شوي دي. د کوزې پښتیخا لیکوالو لکه: پروفیسور نصیب الله سیماب ، تاج الدین تاجور ، اظهارالله اظهار ، پروفیسور محمد یوسف ، اورنګ زېب ارشاد ، ذبیح الله شرر، ذبیح الله احساس ، علي خېل دریاب ، سیدصابرشاه صابر ، سیده حسینه ګله ، اسیر منګل ، عبدالخالق خلیق، مېجر الطاف ختک ،مراد شینواری او یو څو نور هغه لیکوال دي چې نومونه یې باید یاد کړو. دا ټول زمونږ د خلکو او ولسونو او د لوی وطن د ځانګړو تاریخي پېښو، ټولنیز دود ـ دستور، ټولنیزو او اقتصادي مناسباتو موضوعات لري. بره پښتیخا کې ناول د شاوخوا هېوادو په پرتله لږ وروسته ولیکل شو، خو ډېر ښه ولیکل شو او موضوعات یې رسالتمن او د ملي پیغام لرونکي دي. زمونږ لومړني ناولونه عمدتاً تاریخی او یو څو یې حماسي وو. نور ناولونه د ټولنیز ریالیزم د سبک لرونکي او د رُمانتیزم خواړه ېې لرل. دغه ډول آثارو د خلکو د اذهانو تنویر کې ښه اغیز درلود. د شمېر له پلوه به مونږ له نورو ژبو سره سیالي ونه کولای شو، خو لیکوالو مو خپل ملي او تاریخي رسالت ښه پېژندلی او د ملي ادب بډاینې کې یې رول د حساب وړ دی. ځینو لیکوالو لکه شپون او افغانپور ژبه ښکلې او صیقل کړه او سوچه ولسي متلونه، اصطلاحات او وګړني دودنه او د کلیو

منظرې او د ساده کلیوالو صداقت او د خواریکښو طبقو د ژوند رنګونه یې ثبت کړل. له دې پلوه دا آثار ځانګړي او منفرد دي. په دې دوره کې موږ یوه نوي پړاو ته واوښتو اوس نو وروسته تر دې د بل نسل(کول) او ځوانانو رسالت دی چې دوی نویو شرایطو کې خپل رسالت تر سره کړي. موږ له ستونزو ډکو ورځو کې ورو مزل کړی، خو ښه مزل مو کړی دی. ماته داسې ښکاري چې ناول د سختو ورځو تخلیق دی ! که د تولستوی، ګارسیا مارکز، شولوخوف، کافکا، سروانتس او نورو نامتو ناول لیکونکو ژوند ته وګورو؛ هر یوه سختو ورځو کې داسې داستاني آثار موږ ته ډالۍ کړل چې د حیراني وړ دي. د پښتو او دري ژبو پورته یاد شوي داستاني آثار هم سختو ورځو او محدودو امکاناتو کې ولیکل شول، ولس یې هرکلی وکړ او د لومړنیو ګامونو او خوږو- ترخو تجربو په توګه ثبت شول.

که د سیالي خبره وي، نو سیالي ته به وروسته تر دې ملا وتړو، اوس څه ناڅه تجربه هم ترلاسه شوې، امکانات هم زیات دي او آسانتیاوې هم رامنځته شوي دي. تر ډېره پورې راتلونکې بریاوې د لیکوالو هڅونې او په ټولنه کې د دوی د نښېرونو هرکلي پورې اړه لري. زما دا وروستۍ جمله کومه ننګونه او چلنج نه، بلکې ستاسو د پوښتنې د ځواب یوه برخه ده.

مسعود: موږ غښتلي او پیاوړي افغان لیکوال لرو لکه راحت زاخیلي، فاضل استاد عبدالروف بینوا، غوث خیبري، داکتر اکرم عثمان، اروابناد امین افغان پور، اکبرکرګر، شریفه شریف، اسحق ننګیال، کامله حبیب، عبدالروف قتیل خوږیانی، ببرک ارغند، زرین انځور او نور چې د ټولو یادونه ډیر وخت نیسي، خو لکه څرنګه چې ښایي د هغو نښیرونو(اثارو) په خپراوي او پیژندنه کې وړ او دقیق کار نه دی

شوی. تاسې يې دک و دليل په څه کې وينئ؟ دولتي چارواکي تل د نشت په اړه خبرې کوي خو هغه څه چې شته د هغو په باب چوپه خوله دي.

استاد دودیال: قدرمن اینجنیر صاحب ستاسو پوښتنه او اندېښنه بیخي پر ځای ده. دغه نومونه چې تاسو یاد کړل، دوې مشران لیکوال وو، ځوانانو کې نصیر احمد احمدی، آغلی عمر لور، شفیقه خپلواک، ایمل پسرلی، ستاره ویسا، ډېرځوان لیکوال نصرت ارمان، حفیظ الله تراب، ابراهیم سپېڅلی، همت او ډېر نور هم داستاني ادب کې کار او لیکنې کوي، خو د هغوی د آثارو خپرولو، کره کولو او معرفي کې چندان کار نه کیږي. یو دک او دلیل دادې چې موږ دا څلوېښت کاله جګړه کې ښکېل شولو، آن دا چې ذهن او فکر مو زنداني او تخلیق زندۍ شو. په ټوله کې پښتو نثر ته کار ونشو. پخوا نظم د نثر په پرتله د پام وړ و، د نوي عصر تقاضا دا وه او ده چې نثر ته پام وشي، خو له موږ څخه جنګ ډېر فرصتونه وتروړل. اوس هغه وخت رارسیدلی چې موږ باید خپل لیکوال او د هغوی آثار معرفي کړو. البته د نظم برخه یو څه معرفي شوې، خو د نثر برخه کې لږ کار شوی دی. داستاني ادبیات خپرول او لوستل د نثر نورو برخو سره(چې مخکې مو د نثر درې برخې یادې کړې) مرسته کوي او د هغو د پیاوړتیا ضامن دي. د داستاني آثارو لوستل جاذبه لري، ځوانان یې لولي، دوی مطالعې سره عادت کوي، د دوی آفاقي معلومات زیاتوي، نړۍ پیژني، د لغاتو زېرمه یې پیاوړې کیږي، سترګې یې کرښو سره عادت کیږي، حافظه یې غښتلې کیږي او وروسته بیا چې کله د ځواني له پړاو واوړي، په خپله ډېر ښه ایجادیات او آثار ټولنې ته وړاندې کولای شي، نو باید چوپتیا ماته او د هغو نښیرونو(اثارو) په خپراوي او پیژندنه کې وړ او دقیق کار

وکړو چې زمونږ نامتو لیکوالو تخلیق کړي دي. دا سمه ده چې یو شمېر کسان تل د نشت په اړه خبرې کوي خو هغه څه چې شته د هغو په باب چوپه خوله دي، دا وضعیت باید سمون وموميـ. بهرنیو هېوادو کې ادبي ایجادیات او نښېرونه او هر ناول لسګونه زره ټوکه او بیا بیا خپریږي، لوستل کیږي، کره کیږي، معرفي کیږي او نورو ژبو ته ژباړل کیږي. مونږ دې ټولو برخو کې وروسته پاتې یاستو. له څلوېښتمو کلونو تر شپېتمو پورې دې برخه کې څه ناڅه کار وشو، خو دغو وروستیو دېرش-پینځه دېرش کلونو کې دا اړتیا هېره ده.

مسعود: زمونږ د ادبیاتو په تاریخ کې (فیمینیستی) نښیرونه (اثار) په کومه کچه کې دي؟ او ولې دغه ډول نښیرونه (اثار) زمونږ په هیواد کې له بې پروایې سره مخامخ دي، پداسې حال کې چې مونږ د سیده حسینه ګل، تورپیکی قیوم، صفیه حلیم، شیما غفوري، شریفه شریف، نیلاب موج سلام، او پروین پژواک په څیر زیاتې لیکوالې لرو. ایا ستاسې په اند دا په هیواد کې د نارینه وو د واکمنې لامل دی او که پدې برخه کې کوم بل لید لرئ؟

استاد دودیال: پښتو په کلاسیک پېر کې، د نازو توخي په څېر مېرمنې نه یوازې د شاعرۍ په ډګر کې، بلکې په سیاسي او نظامي مشورو کې هم خورا فعالې وې. نازو توخي چې د میوندۍ ملالۍ او نورو ننګیالیو مېرمنو لپاره یوه الګو وه، ثابته یې کړه چې پښتو ادبیات د مېرمنو د فکري روزنې لپاره یوه پیاوړې سرچینه ده. بی بی شمسو او میرمن علایې د روښانې دور روښاندې او ټولنیزو چارو کې فعاله مېرمنې وې. وروسته له دوی څخه؛ یو سل او شل کاله مخکې زرغونه د ملا دین محمد لور او د سعدالله جان نورزي مېرمن د پښتو ادب رونې ستوری وه. هغه په ۱۹۰۶م.

کی نړۍ ته راغلی او ۱۹۷۹م. کې مړه شوه، د لیکنو ټولګه یی په ۱۹۸۹م. کی کوزه پښتونخا کې خپره شوه، د وخت ډېر لیکوال ورته ګوته په غاښ وو. په معاصر پېر کې، پښتنو مېرمنو د داستان، ډرامې او ژورنالیزم له لارې خپله وندې لا پراخه کړې ده. د خوشحالي خبره ده چې مور اوس د ادبیاتو او لیکوالي برخه کې دا نومونه پېژنو:

صفیه صدیقی، شفیقه رنا، روشنا وردک، فریده هوډ، لیلا خرم، نجیبه سارابیابانی، وړانګه ساپۍ، نوشابه آشنا، نفیسه نبی، شریفه پاځون، هواسلګۍ، ورمه سبا، لطیفه وردک، کامله طاهر، فرحناز رحماني، آرین یون، ثمینه قادر، حمیراکاوون، جمیله مجاهد، بلقیس مکیز، حمیرا بزګر، شریف شریف، کریمه رسولي، بلقیس محبوبی حقیق، پروین ملال، آسیه محرابی، شفیقه خپلواک، فرزانه زیار، ستاره ویسا، شاه جهان هاجره حرکت، کامله عزیزي، مسعوده قاضي وزیري، آمنه فنا، زرغونه توخي، زرپاڼه همپا، ملالی همدم، مینه ګل، وحیده وردک، دُرخای ذهین، کبرا مظهري، سیده حسینه ګل، نفیسه کوچۍ، وربښمینه سعادت، ولوله تنها، ویداحافظ، سوسن نایل، سوله نیازي، صایمه ذهین، ناهید علومي، شکریه خروټې، شګوفه مینه، ښکلاپکتیاواله، عالیه وردک او ډېرې نورې خویندې. دوې هم شعر او هم نثر کې لیکنې کوي او فیمنستی مسایل یې مطرح کړي دي، ټولنه کې یې د ښځو وندې او د میندو مسوولیتونه او رسالت بیان کړي دي. په دغو خویند کې ځینې یې په داستاني ادب کې پوره او پراخه مطالعه لري، لکه شریفه شریف چی اوس کاناډا کې اوسي، خو یووخت یې ډېرې ښکلې او له نوښت ډکې لنډې کیسې لیکلې او د کره کتنې برخه کی رسا قلم لري.

وروسته د اماني غورځنګ له منځه تللو څخه د ښځو د حقونو په وړاندې خنډونه او د جندر مسایلو اود ښځو د ژوند د مطالعاتو (Gender Studies) دوه توري دوري وې:

یوه د حبیب الله کلکانی، بله د تنظیمی او طالبي حاکمیت دوري. پاتې کلونو کې د ښځو کار، زده کړو او لیکوالي ته لاره هواره او خویندې هڅول کېدې او څه ناڅه کار شوی و. پورته یاد شوي نومونه د همدې روښانه دورو محصول دي. په دغو روښانه دورو کې نه یواځې خویندو، بلکې ورسره نارینه منورینو هم د ښځینه لیکوالو درناوی کړی، د دوې آثار یې ستایلي او خپاره کړي یې دي، د بیلګې په توګه پوهنتونونو او د افغانستان د علومو اکاډمي، د مېرمنو ټولنې(وروسته بیا د ښځو د چارو وزارت) د ښځو ادبي څېړنیز مرکز د پوهاند عبدالحي حبیبي "پښتو مېرمنې" (تذکره). دغو برخو کې کار کړی دی.

آن څلوېښت کاله مخکې د څېړونکو په همت ثابته شوه چې اوسني افغانستان کې؛ د پښتو ولسي ادبیاتو او لنډیو تحلیل ثابته کړه چې په پښتو ادبیاتو کې د ښځو ونډه (Role of Women in Pashto Literature)یو خورا لرغونی او په زړه پورې تاریخ لري. د پښتو ژبه تر ټولو مشهور او اغېزناک صنف، یعنې "لنډۍ"، په اصل کې د پښتنو ښځو له خوا رامنځته شوي او پالل شوي دي. لنډۍ د نړۍ په کچه د یو داسې ادبي صنف په توګه پېژندل کېږي چې په هغو کې ښځه د خپل برخلیک، مېړانې، جګړې او ټولنیزو ناخوالو په اړه خپله رښتینې او بېباکه فلسفه وړاندې کوي. د ټولنیزو علومو د پوهانو څېړنې ښیي چې په پښتو ادب کې د ښځې غږ تل د ټولنیز بدلون او د پښتونولي د ارزښتونو ساتونکی پاتې شوی دی.

د پښتو په کلاسیک پېر کې، د نازو توخي په څېر مېرمنې نه یوازې د شاعرۍ په ډګر کې، بلکې په سیاسي او نظامي مشورو کې هم خورا فعالې وې. نازو توخي چې د میوندۍ ملالۍ او نورو ننګیالیو مېرمنو لپاره یوه الګو وه، ثابته کړه چې پښتو ادبیات د مېرمنو د فکري روزنې لپاره یوه پیاوړې سرچینه ده. په معاصر پېر کې، پښتنو مېرمنو د داستان، ډرامې او ژورنالیزم له لارې خپله ونډه لا پراخه کړې ده. په راډیو افغانستان کې ښځینه لیکوالو، ممثلینو، نطاقانو، سندرغاړو، ممثلو او ډرامه لیکونکو ښځو د قدر وړ خدمتونه کړي او هیڅا یې مخه نه وه نیولې. له دې ټولو سره یو ځای دا حقیقت منو چې د سقاوي او تنظیمی- طالبې دورو عمومي اختناق ، استبداد او په ځانګړې توګه د ښځو په وړاندې تاو-تریخوالی استثنا وه. د فیمنستي ادب د ودې لپاره د باسواده او تعلیم یافته خویندو رسالت پر ځای دی، دوی باید خپل رول ادا کړي.

مسعود: ستاسو په اند د معاصرې ټکنالوژۍ او ډیجیټلي فرهنګ، مصنوعي ځیرکتیا امکانات او د تاریخي پېښو او حوادثو اکربکر(حال احوال) او د پښتني، انساني او ټولنیز ژوند نوي موضاعات د پښتو ناول او رومان د پرمختیا او پراختیا په راتلونکي څه اغېز کولای شي؟

استاد دودیال: معاصره ټکنالوژي او ډیجیټلي فرهنګ، د چاپ صنعت او مصنوعي ځیرکتیا او اوسني امکانات د پخوا په پرتله د پښتو داستاني ادبیاتو بډاینه او پرمختګ کې ډېر اغېزمن دي. په تېرو شلو کلونو کې چې د چاپ صنعت او امکانات پراخ شول، د نورو خپرونو او کتابونو ترڅنګ، ناولونه هم خپاره شول. ځینې زمور خپلو لیکوالو ولیکل او ځینې نور وژباړل شول. دې برخه کې د ایمل پسرلي،

عصمت قانع، شپون، مصطفی سالک، سپوژمۍ زریاب، نصیر احمد احمدي، آرمان، عطاالله ځواب، محب زغم ، د محمداجان یار ، خالق رشید، ارش ننګیال او محمد زبیر شفیقی نومونونه د یادولو دي.هغو درنو لیکوالو چې ناولونه ژباړلی هم د قدر وړ دي.

معاصرې ټکنالوژي (طباعتي تخنیک، ماشین او بربښنایي وسایلو) د داستاني ادبیاتو د لازیات او آسانه نشر او خپرېدو امکان برابر کړ. زما یادېږي له نن څخه څلوېښت- پنځوس کاله مخکې به دیو کتاب چاپ په دولتي مطبعه کې درې یا څلور میاشتې وخت نیوه. زما د لنډو کیسو لومړنۍ ټولګه چې مطبعې ته د چاپ لپاره ورسیده، ترڅو کتاب چاپ او له مطبعې راووت، پوره درې میاشتې یې ونیولې، دا په داسې حال کې چې خپله به ورتلم، د لینو تایپ ماشین کار سره به می لیدل، بیا به مې ټرل شوې فورمې ادیت کولې او بیا به د پوښ لپاره لینوتایپ او زنګوګرافی ماشینو ته ولاړم چې پوښ په هنري خط ولیکي، لنډه دا چې ایله دریو میاشتو کې یو دوه سوه مخیز کتاب چاپ شو. اوس ددې نوې تکنالوژۍ پرمټ ګڼ شمېر داستاني اثار په ښکلي خط، عالي ډیزاین او غوره کیفیت په څو ورځو کې له چاپخونې راوځي او لوستونکو ته رسېږي. د وخت او د کار د آساني ترڅنګ؛ مهمه داده چې کمپیوتر ټولې لیک نښې(تنقیط) ، د خط بېلابېل ډولونه(بهیج، آریل، نازو...) لري. په نوې تکنالوژي کې تېروتنې او ادیت د پخوا په پرتله ډېر آسانه دی. پخوا که د یو کتاب لیکل د زړه د وینو خوړل و، چاپ او طباعتي چارې ېې هم لویه ستوماني وه. د ټکنالوژي پر مټ اوسمهال انلاین کتابتونونه هم جوړ شوي دي، په ځانګړي توګه د ګڼو علمي مرکزونو له خوا ځینې مهم اثار د سکن او بیا په

ګروپ کې وړاندې کېږي، نور بیا په (PDF) بڼه د لاسرسي وړ دي. د دې تر څنګ اوسمهال نوې لیکنې او کتابونه هم د پي ډي ایف له لارې خوندې کېږي، د لیکوالو لنډې کیسې د انټرنیټ پر مخ خپرېږي او آن د نړۍ هرې څنډې ته رسېدلای شي. پي ډي ایف داستاني اثار خوندي کړل، له ورکېدو یې وژغورل د نورو له لاسوهنې یې بچ کړل. د نوې تکنالوژي بله ښېګڼه دا ده چې د لیکوالو او لوستونکو تر منځ واټن رالنډ شو. اوسمهال ځوانان کولای شي چې د AI په مرسته نیغ په سیده ډول یو نوی متن ولولي، تحلیل او تفسیر او آن نقد یې کړي. که چېرې ورته سوالونه پیدا شي کولای شي چې هممهاله یې ځوابونه هم تر لاسه کړي. دې ګټورې هڅې د پښتو داستاني ادبیاتو د مطالعې، فرهنګ په عادت کېدو او بډاینه کې ونډه واخیسته. پخوا به کوم داستاني یا بل هنري اثر ژر د لوستونکي لاس ته نه ورته ، لیکوال سره خو به یې اړیکه ممکنه نه وه، مګر د تخنیکي وسایلو په راتګ سره د داستاني ادبیاتو د ایجادګرو او لیکوالو دواړو اړیکې له لوستونکي سره نژدې شوې دي. دا لړۍ د لیکوال او لوستونکي ترمنځ د افکارو د تبادلې امکان برابر او د آثارو مینه وال د خپلې خوښې کتاب ژر او آسانه تر لاسه کولای شي. د پرمختللې بریښنایي معاصرې تکنالوژي په راتګ سره د پښتو د ادبي اثارو د زېرمه کولو او ساتلو ګڼې لارې چارې رامنځته شوې دي. د ټکنالوژیکې وسایلو په راتګ سره د پښتو ژبې متن د تل لپاره د ګوګل/ مصنوعی ذکاوت اوکمپیوټر په حافظه کې خوندي شو، چې کلونه کلونه به ساتل کېږي. د دې تر څنګ اوسمهال د چاپ وسایل کابل، کندهار، هرات، بلخ، ننګرهار کې مهیا او موجود دي او کله چې یو داستاني اثر(دلنډو کیسو ټولګه، ناول یا رومان) ولیکل شي، په اسانه بازار ته د وړاندې کولو لپاره چمتو کیږي. د انلاین ببلابېل

پلاټفورمونو په راتګ سره ادبي ليکنې او اثار تر ډېره د انټرنېټ او ديجيتال پر رڼاګانو او پاڼو کې خوندي کيږي. د مثال په توګه د فيسبوک، مسينجر، واټس اپ، تلګرام ، يوټيوب ... په دې پانو کې هنرى او ادبي متن لپاره د منظرو د انځورولو او تجسمي هنر امکان هم په پام کې نېول شوى دى چې د لوستونکي د پام راجلبولو او ادبي - هنري ذوق خړوبولو کې مرسته کوي.

له نېکه مرغه اوس د پرمختللې تکنالوژي په برکت د نړۍ د نورو فرهنګونو او علمي مرکزونو سره زمونږ اړيکې ټينګې شوې. دې لړۍ د داستاني ادبياتو پرمختيايي بهير ته نوى رنګ ورکړ او دا آثار اوس د انټرنيټ او مبايل له راتګ سره د هر کور تر دروازې پورې ورسېدل. کتاب يوازې په کتابتون او تاخچه کې پاتې نه شو، بلکې د هر مُبايل د سکرين پر مخ د هر چا لاس ته ورسېد. د چاپ او طباعت له آسانتيا ور هاخوا، اوس د ليکوال د ليکنو په اړه د لوستونکو نظريات هم په کم او لنډ وخت کې تر لاسه کېدای شي. انلاين غونډې، ادبي بهيرونه، علمي او فرهنګي بحثونه يې بله آسانتيا ده. اوس مونږ د داستاني ادبياتو په اړه نړيوالې تجربې کتلای شو او آثار مو نورو ژبو ته واوښتل. نړيوالو تجربو د پښتو ادبياتو په مضمون او بڼه کې لوى تغير راوسته او ورځ تر بلې دا لړۍ د ليکوالو او فرهنګيانو له خوا پالل کيږي.

همدا اوس ډېر وېبسايټونه (بريښناپاڼې) داستاني ادبيات خپروي، نېه ېبلګه يې د ايمل پسرلي په همت د پښتو کيسه.کام ، هوډ، taand.com، Dawat.media او سپرغۍ دي، هوډ خو يو بل گام اوچت کړې دى چې څو داستاني مجموعې او ناولونه يې ديجتال کړي دي او ډېر آسانه انلاين د لوستلو او کتلو وړ دي. د مطبعو او چاپ برخه کې هم اساني راغلې ده، همدااوس جلال اباد او کابل کې د پخوانيو

دولتي مطبعو ترځنګ؛ شخصي مطبعې کتابونه خپروي، چې زیات شمېر یې د لنډو کیسو ټولګې او ناولونه دي. جلال آباد کې مازیګر خپرندویه ټولنه یواځې ناول او لنډې کیسې نشر او کتابونه یې ټول هېواد کې ویشي. زمونږ ځینو لیکوالو له هېواد بهر خپل داستاني آثار چاپ کړل، لکه خ.ا. تراب چې د خپلو لنډو کیسو ټولګه نشر کړه.

مسعود: ستاسې پر اند د لنډو او اږدو کیسو، ناول او رومانونو لیکونکي څه وکړي، چې مینه وال (مخاطب) یې په چټکۍ سره د دوی نښیرونو(اثارو) ته ورننوځي او هغه تر پایه ولولي؟

استاد دودیال: ځوانان د ټولنې راتلونکې جوړوي. زده کړه د دوی پانګه ده. مطالعه د فکري ودې او د استعدادونو د غوړېدو وسیله ده. ځوانانو ته بویه چې ادبي او فرهنګي هڅو کې فعال اووسي. څومره چې د جسمي روغتیا او تندرستي لپاره تکړښت او ورزش ضرور دی، د فکري ودې لپاره هومره مطالعه ضرور ده. طبعاً هر ځوان د خپلې خوښې سره سم، په یوه څانګه کې زده کړې کوي، خو ورسره ادبي ذوق روزل یا د یو شمېر خلاقانه هڅو او نوښتونو لرل هم کمال دی. لیکوالي فن (fun) او هنر(art) دی. د فن په توګه باید زده او تمرین شي او د هنر په توګه باید له نوښت او خلاقیت څخه پکې کار واخیستل شي. شعر لیکل او ناول یا د ادب بل ژانر کې بوختیا او یا هم کومه هنري بوختیا لرل، تر ټولو مخکې د ذوق او علاقې غوښتنه کوي، مطالعه، مشق، تمرین او پرله پسې هڅې غواړي. ژبه په ادبي تخلیقاتو بډایه کیږي. د لنډو کیسو، ناول او رومان لیکوال په دې ډېر ښه پوهیږي چې داستاني ادب کې د فني او تخنیکي ټکیو د رعایت ترځنګ، تلوسه

ایجادول، د دې لامل ده چې لوستونکی یې اثر بې له دې چې کتاب وتړي، مخ ترې واړوي او بل کار ته پاڅیږي تر پایه ولولي. د دا ډول اثر پنځول لوی هنر دی. دا هغه وخت کېدای شي چې لیکوال پوره ادبي آثار مطالعه کړي وي. ځوانان چې د ناول لیکلو سره مینه لري، دوی باید د خلکو ژوند سره آشنا وي، د ټولنې غوښتنې او علایق وپیژني، پوره زیات شمیر ناولونه او د نړیوال داستاني ادب شهکار آثار ولولي او بیا په لیکلو پیل وکړي. د داستاني اثارو کښل دا ایجابوي چې د لنډې کیسې، رومان او ناول لپاره یوه جذابه او ښکلې سوژه او موضوع ومومي. د غوره سوژې موندل په خپله هنر دی. سوژه او د کیسې طرح د ناول له لیکلو وړاندې د لیکوال په ذهن کې راټوکیږي. لیکوال چې یو څه لیکي؛ ښکاره خبره ده چې له وړاندې به یې سوژه لري. نو چې یو څوک ناول لیکي له وړاندې به کېسه لري. داسې یوه کېسه چې له ټولنې سره اړخ ولګوي. ښه لیکوال خپل لوستونکی پېژني، هغه دا سنجوي چې کومې ټولنې ته ناول وړاندې کوي. لوستونکي یې د سواد او آفاقی پوهې کومه کچه کې دي. د کیسې له غوره کولو وروسته بله خبره (تلوسه) ده. لنډه کیسه، رومان او ناول چې تلوسه ونه لري، لوستونکی یې تر پایه نه لولي، بلکې ستومانه کوي یې. که ژباړونکی د ژباړې لپاره ناول یا کیسه او رمان خوښوي هم باید دا ټکي هېر نه کړي.

د ادب په ډګر کې هر تخلیق مطالعې، روان قلم، پستې او خوږې ژبې، له تاریخ څخه خبرتیا، د ولس دود- دستور ته درناوي، پرله پسې ریاضت، کلاسیکو متونو باندې لاسبری، استیتیکی ذوق لرل او نوښتګر اوسېدو ته اړتیا لري. د موضوع غوره کول هم د پام وړ ده. د کیسو، رمان او ناول لپاره دې داسې موضوعات غوره

شي، چې له پښتو ډک، کرکترونه او دیالوګونه طبیعي او د منلو وړ، ژبه روانه او خوږه، لیکنه د رسالت لرونکی او له عالی پیغام څخه برخمنه وي. لوستونکی او مخاطب باید وپېژنو. لیکنه کې ابهام او تکرار نه وي، سولیدلي او کلیشه یې مسایل څوک نه خوښوي، نوښت د بري راز دی او تر لیکلو هم لوستل لازیات ضرور دي. لیکنه باید د نوم او شهرت لپاره نه، بلکې د رسالت له مخې وي. د ښکلا پنځول او لوستونکې ته رغوونکی فکر او وطن او خلکو ته د کار کولو انګیزه ورکول باید په هنرمندانه ډول لیکه کې نغښتې وي. یواځې سوژه او موضوع نه، بلکې پیاوړی قلم لرل هم عالي هنر دی، یعنی ناول او داستان لیکونکي ته پکار ده چې خپله لیکنه، الفاظ او بیان په نوې بڼه او هر مفهوم او جمله په خپل ځای وکاروي. الفاظ چې څومره نوي او خواږه وي په هغه اندازه داستان، کیسې ، رومان او ناول ته ښکلا وربخښي. موضوع که هر څومره نوې وي، خو که الفاظ زاړه او تکراري وي، نو تخلیقي موضوع بېخونده کوي. له نوې موضوع سره چې هڅه وشي نوي خواږه الفاظ وکارول شي، په پایله کې به یو په زړه‌پورې داستاني اثر(لنډه کیسه، رومان او ناول) ټولنې او لوستونکو ته وړاندې شي. دا په داسې حال کې چې ټولنه د کیسو د اوربدو او لوستلو تږې ده، لوستونکي غوره داستاني اثارو ته په تمه دي. لیکوال په دې حالت کې رسالت لري چې خپل پور د ټولنې په وړاندې ادا کړي.

مسعود: پښتو ژبه کې د کلاسیکې دورې څخه بیا تر نن پورې ډېر ښکلي شعري دیوانونه، د معاصرو لیکوالو د اشعارو ټولګې او په ویبسایټونو او مجلو کې ښکلي شعرونه او نظمونه لرو، خو د نثرونو په تړاو هسې چې باید کار شوی وئ نه دی شوئ. تاسو په دې اړوند څنګه اندئ؟

استاد دودیال: سره له دې چې پښتو ژبه نامتو ویناوال او شاعران لري، خو په نثر کې هم ژبې ته خدمت او د معنوي زیرمو بډای کول ملي مسئولیت دی. ساینسي لیکنې، د ټولنیزو علومو څېړنې او ادبي نثر (چې ناول او لنډه کیسه هم په دې برخه کې راځي) پیاوړی قلم او ژور فکر غواړي.

ستاسو پوښتنه او اندېښنه بیخي پر ځای ده. پښتو کې نظم او شعر هم لرغونتوب لری او هم د کمیت له پلوه د حساب وړ دی، خو نثر او د نثر لیکوال لږ لرو. موخه یواځې ادبي نثر نه، بلکې عمومي لیکنې هم دي. موږ باید درې ډوله نثر ته د کمیت او کیفیت له پلوه کار وکړو: داستاني ادب، عمومي او معلوماتي نثر او لیکنې (genral writing) او علمي لیکنې(scintific/heavy writing). که د بېلابېلو مسلکونو لرونکي ځوانان نثر لیکلو کې تکړه شي، موږ به د ساینس او ټولنیزو علومو برخه کې ډېرې ښې لیکنې ولرو. اوس چې د میدیا ډګر پوره پراخ دی، بیا هم موږ نثر ته پام نه دی کړی. د نړۍ نورو ژبو د نظم او شعر تر څنګ علمي لیکنو (scintific/ heavy writting) ته پام کړی دی، نو ځکه په اقتصاد، سیاست، حقوقو، ساینسي اختراعاتو او تکنالوژي کې پر مخ تللي دي. اکاډمیکې لیکنې او علمي مقالې په نثر لیکل کیږي. دغو لیکنو پوهه او معلومات خلکو ته ورسول او د ټولنې د شعور د اوچتیدو لامل شول. دا په دې مانا نه ده چې شاعر نثري او علمي لیکنه نه کوي یا یې نشي کولای. اروابنباد الفت، اروابنباد پژواک، مجروح، بېنوا، استاد نوید، استاد ړنګ، قتیل خوږیانې او ډېرو نورو درنو مشرانو هم شعر لیکلی او هم یې ډېرې ګټورې علمي، سیاسي، حقوقي او نورې لیکنې په نثر کې کړي دي.

مسعود: د ډېرو لیکوالو، په تېره بیا پښتو لیکوالو لنډې کیسې، ناولونه، رومانونه او داستانونه نوښتګرانه، هنري او شاعرانه رنګ لري. ستاسو پر اند دک و دلیل یې څه دی؟

استاد دودیال: زه داسې انګېرم چې د پښتو ژبې د داستاني ادبیاتو هنري او شاعرانه رنګ، د اوږدو تلوسه او جذابیت له ولسي خوږو کیسو څخه راپاتې دی. هغه په زړه پورې او خواږه نکلونه چې میندو او اناګانو به ماشومانو ته ویل، په هغو کې هنري رمزونه، سمبولونه، د راز راز پېښو انځورونه او د ژبې بڼکلا وه، نو اوسني لیکل شوي داستاني آثار له هغو څخه اغیزمن دي. له بلې خوا د پښتنو ژوند، چاپیریال، دود- دستور هم رنګین او بڼکلی دی. مور د نوښت لپاره نور پراخ ډګر هم لرو. لاهم ډېر څه شته چې ندي لیکل شوي او د قلم څوکې ته ندي ورغلي، که مور خپل لرغوني فولکلور کې څېړنه وکړو، د ولسونو د ژوند بېلابېل اړخونه را وسپړو او له تاریخ څخه کیسې او له کیسو څخه تاریخ جوړ کړو، نو نوره به هم دا بڼکلا زیاته شي. دې برخه کې لا هم ډېر کار شته چې باید تر سره شي . وړاندیز دا دی چې د داستاني ادبیاتو ژبه سُچه او نګه وساتو، د ولس متلونه، روایات، اصطلاحات، نومونه او انګېرنې پکې راغبرګې او راتلونکو نسلونو ته یې په میراث پرېږدو. د داستاني ادب او د لنډې کیسې، ناول او رمان ژانرونه لازیات کار ته اړتیا لري. د کیسو اوږدو ته تنده نه خړوبېدونکې ده .

مسعود: تاسو د خپل ژوند په ادبي او فرهنګي بهیر کې داستانونه، لنډې، اوږدې کیسې ناول او رومانونه کښلي دي او که نه؟ که مو نه دي لیکلې د هغه لامل څه دی؟

استاد دودیال: قدرمن او ښاغلی اینجنیرصاحب، دا نو یوه شخصي پوښتنه ده، مجبور یم د ځان په اړه یو څه ولیکم، خدای وکړي لوستونکو او درنو هېوادوالو ته بد ښکاره نشم.

کیسه، رومان او ناول لیکل یوه هڅه ده، تنده ده، ذوق دی او د ښکلا انځورول، د پیغام رسول، د ژبې او ملي فرهنګ د ارتقا تلاش او د ټولنې د عواطفو د تلطیف او خلکو ته د داستاني ادب له لارې د ټولنې، تاریخ، نړۍ او واقعیتونه منعکس کول دي. خلکو ته خوښي بخښل، ژوند رنګین او متلذذ کول، د ناول او کیسې له لارې د خلکو جهان دیده کول رسالت، مسوولیت او د خبر او ثواب کار دی. کله چې ځوانانو ته داستاني اثار د لاسرسي وړ وي، د دوی مینه لوستلو او مطالعې سره زیاتیږي، کتاب سره عادت کیږي، معلومات یې زیاتیږي، خبرې زده کوي او ټولنه او خلک پیژني.

زه له وړکتوب څخه کیسو سره را لوی شوی یم. انا او پلار به مې د ژمي شپو کې پخواني نکلونه راته اورول. وروسته چې د ښوونځي نهم او لسم ټولګي ته ورسیدم، ناول او داستان لوستل مې یوه ذوقي او تفریحی بوختیا وه. شیرشاه مینه کې د (بکاولي) په نوم یو کتاب پلورنځی و، د کتاب له پلورلو سره یو ځای یې پولیسي داستانونه، رومان او ناولونه په کرایه هم ورکول. د یوې اونۍ لپاره د یوه کتاب کرایه له دوه افغانیو تر پینځو افغانیو پورې وه. کله به مو چې کتاب ولوست بېرته به مو ورور، بل کتاب به مو ورڅخه واخیست. د اروابناد غنی بکاولي د کوچنۍ هټۍ له برکته مې د هغه وخت څه ناڅه ټول هغه داستانونه، رُمانونه او ناولونه لوستي و، چې کابل کې موندل کېدل. دا زیاتره د ایران چاپ کتابونه وو چې

ایرانیانو بهرني داستاني ادبیات ژباړلي وو. زرنګار پارک کې د سپین زر هوټل مخې ته هم دا ډول کتابونه وو. د لومړي جمهوریت(۱۳۵۲ل. څخه وروسته) کلونو کې کابل کې داستاني ادبیات زیات شول، زیات مینه وال یې هم لرل. د پنځوسمو کلونو په پای کې کابل کې خپریدونکو مجلو کې د لنډو کیسو لیکل، د هغو لوستوال او مینه وال او د کیسو خپراوی زیات شو، د دوکتور اکرم عثمان، غوث خیبري، ره نورد زریاب، امین افغانپور، زرین انځور، ببرک ارغند لنډې کیسې به یې خپرولې، ټول مې لوستل. د داستاني ادبیاتو کوم کتابونه چې کابل کې نشر شوي وو، ټول مې لرل. لنډې کیسې او ناول سره مې مینه وه. کله چې محصل وم، د خپل قلم د آزمایلو لپاره مې لومړنی لنډ داستان د (معلم کیمیا) تر سرلیک لاندې ولیک، ورسره یو ځای مې دوه پښتو لنډې کیسې هم ولیکلې. اوریدلي مې وو چې لیکوال ته بویه چې سلګونه پاڼې ولولي، بیا یوه پاڼه ولیکي، نو ځکه می لیکلو ته دوام ورنه کړ، خو لوستل می زیات کول. د ګی. دوموپاسان، لیکنې، د هوګو ببوزلان، د ګورکي (مور) د ایتماتوف(جمیله)، د کافکا او چارلز دیکنز آثار، د غوث خیبري لومړني چاپ شوی کتابونه او تاریخي کیسې مې لوستلې. یو وخت د مهدي داستاني کلیات کابل کې نشر شول، په هغه سبا مې دا کتاب رانیو. د سیدمهدي شاه مهدي لنډې کیسې پښتو داستاني ادبیاتو کې ډېر ښکلی کتاب و. دوه کاله وروسته مې خپل لومړنی لیکلی لنډ داستان اروابنداد زریاب ته ور وړ، په هغه ورځ زیات بوخت و، زما لیکنه یې میز کې کښښوده ویې ویل د پنج شنبې په ورځ راشه. زریاب هغه وخت دوشنبه یې دفتر ته نه راته، پنج شنبه به یې معمولاً دوستانو، لیکوالو او آشنایانو سره مجلس و. کله چې ورغلم، زما لیکنه کې یې هیڅ نښه نه

وه کړي، همدومره يې راته وويل چې : نوشته ات عالیست، داستان کوتاهې خوبی است ، ولی نوشتن را ادامه باید داد.

هغه لنډ داستان مې وروسته لږ نور هم جوړ کړ. پښتو لنډې کیسې مې اروابنباد امین افغانپور ته ښودلې. هغه وخت افغانپور صاحب راډیو تلویزون کې و. زما په لیکنه به یې په پنسل نښې کولې، ډېر به یې هڅولم او بیا به چې ورغلم مشوره به یې راکوله. وروسته می لیکنې گران او منلي ورور ښاغلي زرین انځور ته ښودلې. په دې توګه مې د شپېتمو کلونو لومړیو کې لومړني داستاني آثار مطبوعاتو کې چاپ شول. د سباوون، ژوندون، انیس، جرګه، زیری او نورو مجلو ته مې لنډې کیسې لیکلي دي. د لنډو کیسو لومړنۍ ټولګه مې د (تانده غوټۍ) په نوم په ۱۳٦۴ل. کال کې د لیکوالو ټولنې نشر کړه. دا کتاب دولتي مطبعې چاپ کړ. د لنډو کیسو دوهمه ټولګه د (شاهین) په نوم اردو مطبعه کې چاپ شوه. لومړنی ناول مې (د مینې ډالۍ) هم د لیکوالو ټولنې خپور کړ. له دې وروسته د پوهنتون اداري او درسي چارو کې زیات بوخت شوم. موقوته خپرونو ته مې لنډې کیسې استولې، خو کوم د داستاني ادبیاتو ځانګړی کتاب مې لاس لاندې نه و. یو وخت مې پېښور کې د (آزاد افغانستان) بیا(وفا) ته لنډې کیسې لیکلې، مسکو کې د درانه ورور فاروق فردا په همت خپرېدونکي اخبار مې څو لنډې کیسې نشر کړی. په ۱۳۸۴ل. کال کې سبا(میوند) خپرندویه ټولنې زما د طنزونو یوه ټولګه خپره کړه. په دې توګه نه یواځې د هېواد دننه، بلکې له هېواد بهر مې هم لیکنې خپرې شوې. د (داستانونه) مجلې ته مې زیات شمېر داستانونه واستول او نشر شول. په ۱۳۹۹ل. کال می (ACKU)/ کابل پوهنتون کې د افغانستان د معلوماتو مرکز (مورِ ببرته

خپل کلي ته ځو) ناول نشر کړ. په ۱۴۰۲ل.کال ښاغلي او منلي ورور نبیل عزیزي زما د پښتو لنډو کیسو درېیمه ټولګه (ورک شوی پل) د افغان جرمن آنلاین ویبسایت کی آنلاین خپره کړه، ورپسې مې د دري لنډو کیسو مجموعه(ازینجا تا شمالی کار دارم) انلاین شوه. په ۲۰۲۴م. کال کې می درېیم ناول(ګوندې بیا به ښې ورځې راشي) افغان جرمن آنلاین ویبسایت په قسطوار ډول او بیا په ۲۰۲٦م. کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا د امازون له خوا اروپا کې په کاغذي بڼه نشر او تر امریکا او استرلیا ورسېد، دا کتاب د ISBN ۹۷۸۱۷٦٤٦٥٥٤٤٦ نړیوال نمبر او ځانګړي بارکود سره هم په کاغذي بڼه او هم انلاین د لاسرسي وړ دی. وروسته تر چاپ (هوډ) ویبسایت انلاین کړې دی. (کتابتونKETABTON) کې هم آنلاین موندل کیږي. په دې توګه له شپېتمو کلونو را هیسې تر اوسه مې د هیواد دننه او بهر د ۵۴ شاوخوا په دري او پښتو ژبو لنډې کیسې، درې ناولونه او څلور د لنډو کیسو ټولګې (دري پارسي او پښتو) نشر او چاپ شوي دي، خو لا هم زما نوم د داستاني ادبیاتو د لیکوال په توګه نه دی پېژندل شوی، دا ځکه چې زه د ادبیاتو اماتور یم، د ادبیاتو د پوهنځي فارغ نه یم، بل دلیل دا دی چې زه تر ډېره پوهنتونونو کې په تدریس او اداري کارونو(مدیریت، آمریت، معاونیت او تر ریاست) او د افغانستان د علومو اکاډمي کې په علمی او اداري چارو بوخت وم او ډېرې مقالې او کتابونه مې مسلکي وو. نو د اته سوو شاوخوا مسلکي مقالو او ۸۸ چاپ شویو کتابونو په پرتله د څلورو داستاني ټولګو او درېو ناولونو لیکل او نشر دومره د پام وړ نه دی، یعنې تر ډېره زه د داستاني ادبیاتو د لیکوال په توګه نه، بلکې د اقتصاد د پوهنځي د یو استاد په توګه پېژندل شوی یم .

مسعود: تاسو د يو پياوړي اديب، کيسه ليکونکي، نوښتګر څېړونکي، ژباړونکي او وتلي ليکوال په توګه زمونږ د هيواد ځوان ليکوال پښت او نسل ته د داستان، د لنډو او اوږدو کيسو، ناول او رومان ليکنې په برخه کې کومې سلامشورې ورکولای شئ او وړاندیزونه مو ورته څه دي؟

استاد دودیال: ليکل يو درون مسوولیت دی. ليکل؛ په تېره بيا ادبي ليکنه لوړ مهارت غواړي . ليکوال کېدل يو رياضت دی. د ژمن او رسالتمن ليکوال لپاره چې غواړي د ټولنې د سمون او ويښتيا لپاره ليکنه وکړي، مطالعه او تجربه دواړه مهم دي. يو ليکوال هغه وخت بريالی دی چې د تخليقي اثر د پنځولو د مهارت او هنر ترڅنګ، خپله ټولنه وپيژني. ځوان ليکوال دې په دې تمه نه وي، چې خپله لومړنۍ ليکنه مطبوعاتو ته واستوي او هرومرو د لوستونکو يا د اخبارونو د مديرانو تاوده هرکلي سره مخامخ شي، بلکې ممکن لومړنۍ ليکنې د خپراوي چانس ونه مومي، که نشر هم شي، ممکن ونه ستايل شي. نو ځوانان دې دوام ورکړي. کلونه کلونه وخت په کار دی چې د دوی ليکنې د هرکلي وړ وګرځي.

زه به خپله يوه تجربه وليکم:

زمونږ وخت کې د ګوتو په شمار چاپی رسنۍ وې. زياتره حکومتي او رسمي وې. مديران يې ډېر پاخه او سختګير وو. ليکنه به يې د ذره بيني عينکو له شا څو ځلي لوستله، هر اړخيزه به يې کتله. د دوی سپارښت به دا و چې: سل پاڼې ولوله بيا يوه پاڼه وليکه!

ريښتيا يې ويل. د ليکوال کېدو لپاره مطالعه او لوستل لومړنی شرط او ډېر ښه تجويز دی. زياتره وخت به يې د مطالعې د سپارښت ترڅنګ؛ ليکنه په سره قلم

ځای ځای نښه کړه، د سمون لارښوونه به یې وکړه. د ځوانانو لیکنو ډېر لږ د خپراوي چانس موندلای شو. هغه وخت په هېواد کې هرڅه معیاري وو. زما لومړنۍ لیکنې یوه هم نشر نه شوه. اوس هم را څخه ورکې دي. ایله په پینځم یا شپږم کال مې لومړنۍ لنډه کیسه خپره شوه، د هغې ورځې خوشحالي تر اوسه نه هېروم. بیا نو داسې وخت راغی چې لومړۍ ادبي جایزه او د مطبوعاتو ستاینلیکونه مې واخیستل او د مجلو مدیرانو به را څخه لیکنې غوښتلې، خو دا ټول وروسته تر ډېرو لوستلو، ډېرو، ډېرو اصلاحاتو او بیا بیا کتلو.

ځوانان دې کم ولیکي، خو ښه دې ولیکي. بېړه نده په کار. ځوانان دې نوم او شهرت پسې نه ګرځي، بلکې مهمه خبره د مسوولیت او رسالت له مخې لیکل دي. لنډه کیسه او رومان لیکل تمرین او مشق کول غواړي. ځوانان دې د نړۍ نامتو ناولونه او لنډې کیسې ولولي. د ادب تیوري او د ادبیاتو تاریخ، ادبي مکتبونه باید وګوري. لیکنې دې مشرانو لیکوالو ته د کره کتنې او سمون لپاره ورکړې او د هغوی سپارښتنې دې واوري.

***

په درنښت او ادبي مینه: انجنیر عبدالقادر مسعود

***

ګران پوهاند استاد محمد بشیر دودیال صاحب تاسو هغه ځواکمن لیکوال، د ژور اندو فکر ادیب، پیاوړی څېړونکی او ژباړونکی یاست، چې ستاسو علمي او ادبي دریځ د استدلال پر ځواک، د لید توګو او نظریاتو پر انتقادي ارزونه او د ادبي معیارونو پر پېژندنه ولاړ دی. د داستاني نړېوال او پښتو داستاني ادبیاتو په تړاو په

دې مرکه کې ستاسو دا علمي، ادبي او مسلکي هر اړخیزه څېړنه او شننه، چې د مستندو شواهدو او اخځونو، علمي او ادبي معیارونو او منطقي استدلال پر بنسټ ترسره شوې ده د خورا ستاینې او درنښت وړ ده. تاسو په دغه مرکه کې ارزښتاک، ژور، ګټور، کره او بشپړ مسلکي ځوابونه راکړې دي.

ګران پوهاند دودیال صاحب ستاسو د ستړې او شخصیت ځانګړنه دا ده چې د پوهې په وړاندې تواضع، د حقیقت په وړاندې زړورتیا، د نقد او کره کتنې په وړاندې حوصله او د ادب په وړاندې ژمنتیا لرئ.

که په په لنډه توګه ووایم، ستاسو د څېړنو ارزښت په دې کې دی چې د ادب له ښکلا سره د پوهې ژورتیا، پراختیا او د ادبي مفاهیمو ژور تحلیل، د تخیل له ازادۍ سره د علمي ځیرکتیا او د ملي فرهنګي هویت له درناوي سره نړیوال ادبي لیدلوری یوځای کوئ. ستاسو ځواکمن او اوچت قلم د الفاظو د ترتیب وسیله نه، بلکې د اندو فکر تولیدونکی، د فرهنګي حافظې شنونکی، د هنري ارزښتونو پېژندونکی، د داستانونو په برخه کې د روح او ټولنې شنونکی، د علمي پوهاوې د پراختیا یو کارنده او فعال استازی او د حقیقتونو د سپړلو یوه اغېزناکه وسیله ده.

ستاسو علمي او ادبي اغېزناک او ژور نښیرونه(آثار) هغه تلپاتي لاربښوونکي، ښکلي او هنري نښیرونه(آثار) دي، چې راتلونکي پښتونه او نسلونه به د پوهاوې، تفکر او علمي پرمختیا او پراختیا لپاره ترینه ګټور الهام اخلي.

لنډه دا چې ستاسو ځواکمن قلم د اند و فکر رڼا ده، څېړنې مو د عیني حقیقت لټون دی، ادبي لید لوری مو د معناوو نړۍ ده، او علمي رسالت مو د پوهې، ادب او انساني شعور د پراختیا نه ستړې کېدونکې او نه ورکېدونکې هاندو هڅه ده.

زه ستاسو څخه نه یوازې د زړه له کومې مننه‌وی یم، خو له لوی خدای څخه ستاسو د لا نورو پنځونو او هستونو د بریاوو او بریالیتوبونو په هیله یم.

گران استاد دودیال صاحب ستاسو اوچت قلم تل روان، اندوفکر مو روښانه او ځلېدونکی، لید لوری مو پراخ او ژور او د پوهې او ادب په ډګر مو هاندو هڅې تلپاتې غواړم.

په درنښت او ادبي مینه: انجنیر عبدالقادر مسعود

***

ډېر قدرمن اینجنیر صاحب، اجازه راکړئ چې له تاسو هم مننه وکړم او د پوره دقت او زحمت درناوی مو وکړم. هغه د ستاینې وړ کار او هلې- ځلې چې تاسو د ادب او فرهنگ په ډګر کې کړي، دا چې څومره مو معنوي ارزښتونه پاللي دي، مور ټولو ته ثابت دي. تاسو د دغه ډول مرکو په ترسره کولو ډېر هغه څه روښانه او بحث لاندې راوستل چې باید خبرې وروړاندې شوې وای. ځوان نسل به ستاسو کارونه او زموږ ملي کلتور ته د خپل وخت او انرژي د وقف کولو قرباني هېره نه کړي.

پوهاند استاد محمد بشیر دودیال.

***

په درنښت او ادبي مینه: انجنیر عبدالقادر مسعود